

Гавриленко О. А.,
Сівальньов О. М.,
Цибулькін В. В.

ГЕНУЕЗЬКА СПАДЩИНА НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВЧИЙ
ВИМІР

Гавриленко О. А., Сівальньов О. М., Цибулькін В. В.

Генуезька спадщина на теренах України: етнодержавознавчий вимір / О. А. Гавриленко, О. М. Сівальньов, В. В. Цибулькін; Ред. О. М. Парфенюк. – Харків : «Точка», 2017. – 260 с.

ISBN 978-617-669-209-6

Запропонована читачеві книга присвячена одній з маловідомих сторінок спільної історії Лігурії (на сьогодні – це однойменна адміністративна складова Італійської Республіки) та Північного Причорномор'я, на теренах якого виникла сучасна Україна.

На базі різноманітних джерел (передусім, документальних і археологічних) послідовно розгортається професійно зорієнтований аналіз певного сегменту спадщини поліетнічних пращурів українського та італійського суперетносів у європейському контексті. Окрема увага приділяється етнодержавотворенню, а також безпековим питанням, зокрема історії розвідки, контррозвідки та воєнному мистецтву в цілому.

У додатку подається низка документів, форма і зміст яких актуальні й досі (передусім, у царинах дипломатії, державотворення, боротьби з корупцією, адміністрування й менеджменту, ведення міського господарства тощо).

Автори сподіваються, що створена праця стане корисною не лише для вузького кола профільних фахівців, але й для широкого загалу пошанувачів історії. Також висловлюється окрема вдячність небайдужим співвітчизникам, котрі надали допомогу для написання й публікації цього твору. В цьому контексті слід зазначити В. О. Кореня, Л. М. Рожена і С. Г. Вороніна, котрі суттєво допомогли із пошуком та інтерпретацією вихідного матеріалу.

УДК 94:327(477+4) «08/20»

ББК 63.3 (4 Укр) – 6

З М І С Т

ВСТУП	5
Частина перша.	
ВИТОКИ ТА ПОЧАТОК ГЕНУЕЗЬКОЇ КОЛОНІЗАЦІЇ ЧОРНОМОРСЬКОГО УЗБЕРЕЖЖЯ	9
Частина друга.	
ГЕНУЕЗЬКІ КОЛОНІЇ ЯК СУБ'ЄКТ РЕГІОНАЛЬНОЇ ГЕОПОЛІТИКИ	48
Частина третя.	
ЗАНЕПАД ГЕНУЕЗЬКОЇ МОГУТНОСТІ	89
ГЕНУЕЗЬКІ УРОКИ ДЛЯ СЬОГОДЕННЯ	110
СТИСЛИЙ ДОВІДНИК.....	121
ЛІТЕРАТУРА	128
ДОДАТКИ	140

Черговий буремний період, який долає Україна, спонукає до роздумів стосовно минулого нашої Вітчизни, історії формування її «вміщуючого простору» – території, як у минулому, так і станом на початок ХХІ століття.

Аналіз середньовічної генуезької (ширше – лігурійської) спадщини свідчить, що лад у країні розпочинається з грамотного підходу адміністраторів до ведення міського господарства, перш за все, чільних міст – організуючого чинника державотвірного простору. Потім шляхом грамотної деконцентрації влади та повноважень відбувається гармонізація зносин за віссю «центр – напівпериферія – периферія», а також стрижнем – «метрополія – колонії».

У соціальному лігурійському просторі до XIV ст. еволюціонувало усвідомлення відносно безконфліктного існування представників різних релігійних конфесій, етнічних і культурних груп з урахуванням об'єктивних майнових диспропорцій. Останні, зокрема, реалізовувалися через унеможливлення нещадної експлуатації бідних верств населення, подолання корупції та кримінального терору. В адміністративних лігурійських документах (наприклад, статутах XV ст.) є низка актуальних прикладів для нащадків – сучасного населення нашої держави, котра прагне посісти поважне місце серед країн об'єднаної Європи.

Незважаючи на складність поточної ситуації, ми сподіваємося, що Україна з часом перетвориться на потужний не лише юридично, але й фактично суб'єкт геоглобалістики. Саме тому особливої актуальності набувають дослідження історії нашої держави як складової Європейської цивілізації. Отже, запропонована робота присвячена одній зі спільних сторінок історії України та Італії, зокрема «генуезькому контексту» історії, що найяскравіше проявився в XII–XV ст. Нікими свідками цього періоду є залишки фортець, замків і поселень, що ланцюжком простяглися територією сучасної України від гирла Дунаю до Азовського моря. Окрім того, збереглися і значно красномовніші свідчення італійської (зокрема, генуезької) присутності у Чорноморському регіоні – численні документи, багато

з яких – юридичного характеру, виявлені в іноземних архівах. Частина їх опрацьована та опублікована, інші ще чекають на дослідників.

Розвиток Лігурії, що являє собою адміністративну область Італії, протягом Х–ХV ст. можна, без перебільшення, вважати епохою становлення окремої етнополітичної спільноти, історична спадщина якої у подальшому стала одним з наріжних каменів формування єдиної італійської держави та, за великим рахунком – сучасного Євросоюзу.

Вітчизняним історикам, а також нефахівцям у цій царині, нині доволі важко пригадати імена визначних лігурійських діячів культури – письменників, поетів, митців, архітекторів того часу. Водночас, тривалий час можна перелічувати відомих мандрівників, мореплавців, комерсантів, державних управлінців, полководців, правознавців тощо, які були відомі не лише в самій Лігурії, але й користувалися авторитетом далеко за її межами. Столиця тогочасної Лігурії Генуя з часом перетворилася на потужний осередок розвиненого діловодства, бізнесу та виробництва, один із важливих європейських економічних і політичних центрів.

Поширення сфери впливу Генуезької Республіки на території, розташовані на Північному узбережжі Чорного моря, стає особливо помітним у 1266 р., коли лігурійці домоглися від татар передачі Каффи¹. Пізніше їм вдалося закріпити за собою Чембало (Балаклаву), Солдайю (Судак), заснувати дещо відокремлене консульство, зване Боспоро, Воспро або Понтіко (Керченський півострів), та створити дрібніші колонії – Завіда (Чауда), Кавалларі (Киз-Аул), Калітра (Коктебель), Конестазі (Кінчигір), Лупіко (Алупка), Луста або Лушта (Алушта), Музахорі (Місхор), Перфідім (Двоякірна), Портеніто (Партеніт), Сикита (Нікіта), Форі (Форос) тощо. Згодом лігурійці просунулися далі, збудувавши на Дніпрі, Дунаї та Дністрі фортеці й факторії.

Політичним і торговельним центром усіх чорноморських колоній Генуї стало місто Каффа. Через неї йшла транзитна комерція лігурійців (пізніше – тавро-лігурів) на Чорному морі товарами Сходу та крамом, що постачався до Криму. Велику роль відігравала торгівля сировиною і продуктами самого півострову й прилеглих до нього територій. Фактично, торгівля товарами й послугами перетворила колоністів на окремих суб'єктів тогочасної геополітики – «імперію Газарію». Живленням цього державного утворення постали потужні порти

¹ Сучасна Феодосія; *Caffa*; грецьк.: *ὁ Καφᾶς*; може походити від авестійського *kaofa* 'гірський кряж'. Інші варанти див.: Еманов А. Г., 1996. – С. 68–73.

із розвиненою інфраструктурою; гуртові ринки, що функціонували під охороною фортечних мурів; а також форпости, котрі контролювали основні шляхи між портами, а також транс-євразійські торговельні артерії (передусім, Великий Шовковий шлях). До того ж, акваторію Чорного моря контролювали патрульні війсьні кораблі лігурійців із спеціально вишколеними вояками, спроможними протистояти не лише традиційному піратству, але й іноземним навалам.

Важливою статтею генуезького експорту з Криму були невідьники. Їхніми основними постачальниками, як правило, були кримські татари. Розвиваючи работоргівлю та перетворюючи Каффу на найбільший невідьничий ринок на Чорному морі, генуезці стимулювали розбійницькі походи татар в українські й польські землі. Аналіз нотаріальних актів Каффи свідчить, що вже з кінця XIII ст. це поселення перетворилося не лише на значне торговельне місто, але й ремісничий центр, де широко розповсюджується практика правового регулювання суспільних відносин, що загалом характерна для міст-республік середньовічної Італії, але з виразною місцевою специфікою.

Незважаючи на те, що тема генуезької (ширше – лігурійської) спадщини на теренах України неодноразово висвітлювалася в дослідженнях вітчизняних та іноземних істориків, у цивілізаційному контексті природності інтеграції нашої Вітчизни до спільного європейського простору вона комплексно інтерпретується вперше, у чому й полягають актуальність і новизна цієї книги.

Каффа... Силуети вічності...

ЧАСТИНА ПЕРША

ВИТОКИ ТА ПОЧАТОК ГЕНУЕЗЬКОЇ КОЛОНІЗАЦІЇ ЧОРНОМОРСЬКОГО УЗБЕРЕЖЖЯ

Витоки формування генуезької етнополітичної спільноти слід шукати у специфіці генези населення Лігурії, тобто території, центром якої у Середні віки стала Генуя.

Нині Лігурія (5 410 км²) – один із двадцяти регіонів Італії (третій за розміром), що розташовується на Півночі країни, на узбережжі Лігурійського моря, та межує з Францією. Назва регіону походить від етноніму *лігури* (*лігурійці*), відомого з часів Давньої Греції. Так, в одній з легенд про Геракла (десятий подвиг) розповідається, як цей міфічний герой начебто після побудови «Геркулесових стовпів» (скель Гібралтару), вбивства триглавого або «тритілого» чудовиська Геріона та привласнення його биків і корів (в інших варіантах – лише червоних корів), гнав здобич через території, підконтрольні лігурам. Останні, що також бажали привласнити «ексклюзивну» худобу, а такою тоді була практика міжлюдських зносин, ледве не вбили Геракла. Лише заступництво Зевса врятувало герою життя, а на лігурів впав кам'яний дощ, внаслідок чого на узбережжі утворилися скелі.

Постать Геракла в античному мистецтві

Показово, що окремі варіанти цієї легенди іменують лігурійців «дітьми Посейдону» та називають їхні імена – Іалєбїон і Деркін. Це підкреслює їхній «морський» номадичний архетип. Отже, давні елліни (греки) визнавали лігурів специфічним етносом, що забезпечував власне існування переважно пограбуваннями та піратством, що тоді нікого не дивувало й не сприймалося чимось позазаконним. А цим лігури складали конкуренцію й еллінам, котрі теж не гребували привласненням чужого майна, а також претендували на монопольний культовий зв'язок «із Посейдоном».

Згаданий міф, по-перше, через «стежку Геракла» вписує лігурів у контекст давньогрецької колонізації. Вона поширилася на Північне Причорномор'я, де з плином часу виник унікальний центр еллізму – однієї з основ сучасної Європейської та, ширше, людської цивілізації.

По-друге, Лігурия розглядалася як один із потужних центрів регіональної геополітики, що для захисту життя героя стало необхідно особисте втручання самого великого Зевса.

По-третє, міф наочно демонструє морально-етичні константи того часу: якщо «свій» пограбував, вбив когось «чужого» та привласнив майно загиблого – це добре, він – герой, це повчальний приклад; коли ж майно такого героя намагаються привласнити інші, «чужі», конкуренти – це погано, це злочин, гідний «божого карі». Отже, лігури – типовий продукт того часу, та вони практично нічим не відрізнялися від хижих сусідів, намагаючись відстояти власне право на існування та забезпечити майбуття своїх нащадків.

Війна всіх проти всіх

На перші сходинки соціальної ієрархії та суспільних симпатій у таких обставинах виходив воїн, полководець. Водночас, якщо аналізувати його дії та моральні норми епохи, така особа мало чим відрізнялася від бандита або ватажка нелегітимного озброєного формування у сучасному розумінні цього слова. За всю історію людства, особливо у буремний час еволюції Європи від «бичої сили» до краси та витонченості, басейн Середземного моря ніколи не був спокійним, і під час дослідження еволюції кожного тогочасного етносу можна відшукати такі сторінки історії, котрі неможливо оцінювати, виходячи із сучасного розуміння навколишнього світу. Нажаль, і у наш час можна спостерігати різноманітні негативні події, прояви дикунства, котрі, ймовірно, жахали б навіть наших віддаленіших пращурів.

Образ лігурів доповнюють римські джерела. За їхніми повідомленнями, вони являли собою не окремий етнос, а об'єднання етносів і субетносів різного походження, що мали власні назви та мови. Основу для їхньої консолідації становили піратство на морі та розбій на суходолі, стягнення «мита» з тих, хто перетинав цю стратегічно важливу ділянку Апеннін (лат. *Apenninus*).

У часи ж відносного суспільного спокою на високий соціальний щабель піднімалися ремісники або негоціанти, домінували їх об'єднання «за інтересами» (пізніше – цехи або корпорації). Паралельно розвивалась ієрархія служителів культу – жерців. Об'єднати таку систему в єдиний, хоча й строкатий, соціум могли лише потужні лідери, роди яких

вважалися шляхетними, а право на владу поступово почало успадковуватися. Роди входили до союзів з короткочасним або тривалим терміном існування. Поступово лідери, виходячи з кон'юнктури, намагалися уособлювати або військову силу, або ремісницьку майстерність, або комерційний хист, або визнані суспільством духовні та морально-етичні чесноти.

Зважаючи на згадане вище, можна зробити висновок, що основою сучасного населення Лігурії став давній суперетнос, тобто етнічна система, що складалася з кількох етносів, котрі виникли одночасно в одному ландшафтному регіоні, були взаємопов'язані економічним, ідеологічним і політичним спілкуванням та проявилися в історії як мозаїчна цілісність – лігури.

Археологічні та нарративні дані підводять до висновку, що сучасне населення Лігурії протягом тисячоліть досить динамічно змінювало етнічну основу і створило низку елементів космополітичного мислення. Отже, характерною рисою етнічної психології лігурів був номадизм (англ. *nomadism* – кочування) – глибинний архетип людської свідомості, котрий за домінантою стимулює зміну місця життя, захоплення й привласнення нових територій та ресурсів; сприяє жорстко прагматичному ставленню до співвітчизників – «своїх» і, тим більше, до іноземців – «чужих». Людина з «номадичним» архетипом – жорстка, цинічна, вузько прагматично налаштована на споживання ресурсів «м'язо-кісткова» машина. Психотипи такої людини – або гнучкий, влєсливий, або грубий, нахабний, брутальний. «Номадизм» на сьогодні є синонімом термінів «атлантизм», «талассократія».

Водночас, представники етносів, що посідали чільне місце в об'єднанні лігурійців, вирізнялися й теллуризмом – глибинним архетипом людської свідомості, котрий за домінантними ознаками пов'язаний із землею твердю, суходолом, які уособлювала давня латинська богиня на ім'я Теллус (пор. укр. *тіло*) або Теллура. Цей архетип людського мислення обумовлює пріоритетну постійність «місця життя» (рідного життєвого простору), прив'язку до нього. З теллуризмом невід'ємно пов'язані слова Батьківщина, Вітчизна, Земля-Мати (лат. *Terra Mater*) і т. п. Прадавня основа лігурійського теллуризму закладалася, ймовірно, ще у межах мегалітичної цивілізації VII–V тис. до н. е., зі специфічними монументальними пам'ятками, відомими від Малої Азії до Британських островів (наприклад, Стоунхендж). Після знищення

цієї цивілізації хвилями потужніших етносів-переселенців, вона рудиментарно залишилась, зокрема, у гірській місцевості на Північних Апеннінах. Антропологи вважають, що люди, котрі створили цю цивілізацію, належали до раси або альпійської, або борребі. Не виключеним є й сіно-кавказький антропологічний тип, генетично пов'язаний з Передньою Азією та Західним Причорномор'ям.

До складу лігурів могли входити залишки так званих «народів моря», що тероризували регіон Середземного моря у II тис. до н. е. Для протистояння цим «дітям катастрофи епохи бронзи», на узбережжі Лігурії опорні центри заснували фінікійці. Цей суперетнос вирізнявся не лише торговельним хистом і піратством, але й розвиненою писемністю. Не випадково, що поблизу Генуї відомі знахідки епіграфічних пам'яток фінікійського часу. Одним із наслідків протистояння «народів моря» з фінікійцями є цікавий міф про викрадення Європи (доньки фінікійського правителя) верховним еллінським божеством – Зевсом.

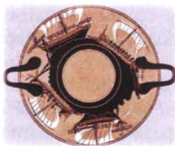
Не переказуючи цей відомий фольклорний твір, доцільно зазначити, що у ньому, по-перше, підкреслюється ймовірність і прийнятність викрадення людини проти її волі та насильства над нею, а також, по-друге, у сні Європи, що передував цій зухвалій події, йдеться про боротьбу двох жінок за неї на берегах Босфору. Одна з них – Азія, котра годувала та виховувала Європу, а інша – невідома. Врешті-решт, переможена Азія вимушено віддала Європу переможниці.

Викрадення Європи: погляд крізь століття
(ліворуч – римська мозаїка з Lullingstone Roman Villa II ст. н. е.,
праворуч – скульптура, що виставлена у штаті Флорида, США)

Цікаво, що з давніх давен, як свідчить образотворче мистецтво, ця легенда непокоїла представників різноманітних етносів Середземного моря, котрі намагалися за допомогою як «грубої», так і «м'якої» сили не лише захопити «спадщину шлюбу Зевса та Європи», але й Азію, а потім, створивши відповідну базу, і «весь світ».

Ймовірно, із культурою стаціонарних поселень і професійного мореплавства лігурів ознайомили греки – елліни. Вони розвивали цивілізацію та залишили рештки поселень і поховання VI–V ст. до н. е. у лігурійській землі та безпосередньо на території сучасної Генуї, скоріш за все, у той час грецької Сталії (Σταλία). Також із еллінами пов'язана цікава традиція, коли соціуми (групи громадян), не згодні з тих або інших причин з домінуючою більшістю, відбували до інших берегів «шукати у всьому Всесвіті місце благопотрібне». Зрозуміло, це сприяло розвитку судноплавства та засвоєнню аналогічного мистецтва інших етносів. Отже, поліетнічне населення Лігурії, залучене до сфери давньогрецької колонізації, засвоювало «морську справу» та навчало їй сусідів.

Давньогрецькі кораблі

Етнонім «лігури» (пор. лат. *ligo* 'в'язати, об'єднувати' або *ligūrio* 'жадати') не можна вважати самоназвою цього дивного союзу етносів. Водночас, встановити походження етноніму досить важко. Можна почути місцеве тлумачення його, як «гірські люди». Існують й інші пояснення. Але перше поселення на місці сучасної Генуї побудували зовсім не «горці», а, ймовірно, люди, що вважали сушу землею, оточену морем, а річки та озера – отворами у ґрунті. Вбачається, що сама назва міста може походити від кельтських слів *genia* 'вхід, прохід' або *genova* 'гирло', бо укріплення виникло поблизу розливу гірського потоку, відомого пізніше як Бізанію (у римські часи – *Feritor*). Показовою є й стара лігурійська назва міста – *Zena* ['ze:na], в якому дехто з філологів бачить корінь, близький до слов'янських мов (пор. *жона*, *жінка*). Така «жіночість» мешкання також характерна для мореплавців, котрі вважали корабель жінкою, з якою вони символічно одружувалися. Саме тому перебування на борту іншої жінки традиційно сприймалось як небажане, оскільки «дружина» може «через ревності» знищити всю команду. З мореплавством (із словом *ναῦς* 'корабель') пов'язана асоціація смерті (пор. давнє слов'янське *Навь* 'світ мертвих'). Морські ж експедиції

вважалися настільки небезпечними, що рідні мореплавців проводжали команди, зазвичай, із великим сумом, а зустрічали з радістю. Морським народам здавна притаманна традиція поховання у човні або кораблі, але, що стосується лігурійців, їхні архаїчні могили обкладені камінням, що, ймовірно, є свідченням історичної пам'яті про мегалітичну цивілізацію Європи.

У II тис. до н. е. на територію лігурів поширився обряд кремації мерців з подальшим похованням їхнього попелу в урнах (*Cultura della Scamozzina*). Пізніше, коли лігури почали виступати торговельними посередниками між етрусками та кельтами (зокрема, на так званих «соляних шляхах»), виникла культура *Golasecca*. З нею пов'язане продовження мегалітичної традиції, а також ознаки соціального розшарування. У багатих похованнях (з трупоположенням і кремацією) археологи знаходять янтар й обсидіан, предмети з Етрурії та Давньої Греції, виникає традиція поховання у кам'яних саркофагах. Не виключено, що в ті часи лігури використовували власну своєрідну знакову систему, подібну до писемності. Поки що важко інтерпретувати ці знаки, що можуть бути примітивізованими копіями слідів тварин і птахів із семантичним наповненням, тобто, протописемністю, характерною для давніх етносів із мисливською та рибальською доміантантами господарювання.

Окрім традиційного піратства і розбою, лігури, починаючи з VII ст. до н. е., перетворилися на одного із суб'єктів торгівлі, у них розвивалося ремісництво. До мореплавства додалася практика пересування річками на невеликих човнах, зроблених із цілого стовбуру дерева. Таким чином, лігурійська культурна спадщина суттєво збагатилася за рахунок надбань сусідів, а представники лігурів почали відігравати власну роль на торговельних шляхах, що вели сухоходом і річками, у тому числі й до Північного Причорномор'я.

Під час сусідства з еллінами та мандрів їхніми містами лігури вивчали грецьку культуру і надбання, передусім, у царині фортифікації та організації міст та полісів. Щодо розуміння терміну «поліс», то до IV ст. до н. е. він стосувався не лише міст, а навіть міг означати окремі політичні утворення, котрі не мали міст у сучасному розумінні цього слова. Античні контексти свідчать, що «поліс» першочергово охоплював певну сталу соціально-комунікативну систему, подібну до субетносу (див. зокрема: Кошеленко Г. А., 1979. – С. 5–6).

За часів античності розпочалась конкуренція лігурів з їх сусідами на Сході – на той час суперетносом іллірів (іллірійців). Останні

домінували на північному заході Балканського півострова та намагалися просуватися на територію Апеннін, де їхню експансію стримували, ймовірно, союзники лігурів – *рети* та *венети* (не виключено, що вони – одні з генетичних предків слов'ян). Щодо умовно протослов'янської складової населення Лігурії свідчить антропологічний матеріал з характерними рисами дунайського типу середземноморської гілки (зріст до 160 см, широкий ніс, доліхокефалія, коротке обличчя, довгі худі руки, темний колір волосся та очей). До цього ж типу належать і так звані лузитани, лузії або лужичі чи лютичі, котрі мешкали на Піренеях та на території сучасної Франції (там їх центром було поселення *Lutetia*, що існувало на місці сучасного Парижу). Цікавою у цьому контексті може бути й згадка саме про триголового (тритілого) Геріона синхронно з лігурами в легенді про десятий подвиг Геракла. Як відомо, триголові божества присутні як у мистецтві етрусків, інших етносів Середземномор'я (наприклад, Геката), так і в пізнішій слов'янській міфології про чоловічих і жіночих «триглавів». Дехто з дослідників навіть наголошує, що Геную, столицю Лігурії, іменували ще й Антіумом, імовірно на честь якогось із місцевих етносів (*антів?*). На Схід від неї на старовинних мапах можна відшукати територію із цікавою назвою – *Vendionty*, в якій, можливо, присутній етронім *венди* або *венеди*. Отже, питання наявності слов'янської складової у прадавньому населенні Лігурії все ще чекає на окреме дослідження.

До поліетнічного «казана», орієнтовно з II тис. до н. е., додалися етруски (туски, тиррени), яких дехто вважає вихідцями з Північного Причорномор'я (див., зокрема: Шауб И. Ю., 2003, 2005, 2006, 2007 та ін.). Орієнтовно до VI ст. до н. е., колонізуючи басейн сучасної річки По, вони територіально відокремили лігурійський суперетнос від ретів і венетів, з якими, ймовірно, зважаючи на спільну етнічну основу, порозумілися. Як засвідчили подальші події, через таку геополітичну конфігурацію, етруски опинилися перед необхідністю пізніше вести війну на два фронти – з латинами на Півдні та не менш агресивними лігурами на Північному Заході. До знищення Етрурії долучилися грецькі колоністи й кельти, що призвело до необхідності визнання лідерами етрусків та їхніх союзників верховної влади латинян, центром яких став Рим. У 89 році до н. е. колишні мешканці Етрурії набули права на римське громадянство.

Як свідчать історичні аналогії, під час подібних активних бойових дій біженці, вихідці з небезпечних територій, шукають прихистку там, де вони можуть жити далі. Лігурія у той час і була таким умовно

вільним простором, що відігравав помітну роль у регіоні Середземного моря. Отже, суперетнос лігурів поповнювався за рахунок інших етносів та однією із його власних назв могло стати слово *franc* або *frank/frang* 'вільний, негідний, справжній'. У мові ж латинян це слово перетворилося на показове дієслово *frango* 'ламати, розбивати, нищити'.

Після падіння Етрурії та перемоги Риму над Карфагеном розпочалася війна римлян із лігурами. Спочатку латиняни намагалися здійснювати мирну колонізацію й вважали за доцільне селитися разом з лігурами в їхніх поселеннях, а вже потім будувати власні опорні пункти. Зрозуміло, що римських купців не влаштовували піратські бази лігурів та здійснювані останніми систематичні пограбування торговельних караванів на суходолі. Поступово у середовищі латинян почали формуватися власні уявлення щодо правовідносин і охорони правопорядку. Саме розвиваючи право та розбудовуючи систему органів охорони правопорядку, вони, напевно, убезпечували власне існування в поліетнічному середовищі, котре намагалися структурувати та приборкати. Отже, римляни різними шляхами й методами почали брати ситуацію в Лігурії під власний контроль. У відповідь, близько 200 р. до н. е., лігури повстали.

Срібний римський денарій 193 р. до н. е., викарбуваний консулом Термусом (Thermus) на честь його перемог над лігурами

Зважаючи, що лігурійці були надзвичайно ефективними на морських просторах, «дітям Капітолійської вовчиці» залишалося просуватися суходолом, після кривавих битв закріплюючи владу новими фортифікованими поселеннями й славнозвісними шляхами із твердим покриттям. Отже, римляни традиційно уособлювали теллуризм. Така системна тактика освоєння територій у поєднанні із жорсткою дисципліною та оптимізованою організованістю сприяла перемогам латинян.

Коли, починаючи з III ст. до н. е., римляни змогли гармонізувати свої військові сили на суші з потужним флотом на морі, прийшов кінець вільній Лігурії, що також постраждала від навали карфагенян. Але завойовники не завадили її волелюбному, «франкському», духу. Так, у затоках Лігурії продовжували виникати і функціонувати піратські бази, з якими вели боротьбу римські патрульні кораблі та десанти. Ефективність дій латинян поступово підвищувалася і лігурам довелося тимчасово позабути про традиційне для них джерело здобуття життєвих благ. Але й римляни вимушено пішли на поступки. Так, населення Генуї (у той час – *oppidum Genua*) змогло домогтися від латинян надання муніципальних прав, що дозволило розвиватися місту відносно незалежно в обмін на участь його мореплавців і корабелів у подальшому вдосконаленні римського флоту, який швидко перевершив за могутністю морські сили сусідів, а також побудову в центрі міста військового римського табору – *castrum* (рештки якого сьогодні знаходяться під храмовими комплексами *Santa Maria di Castello* і *San Lorenzo*).

Не виключено, що за часів римського панування виникли перші професійні об'єднання генуезьких суднобудівників, котрі пильно охороняли таємниці своєї неабиякої майстерності.

Римські кораблі

Від римлян лігурійці, територія яких офіційно визнавалася латинянами як *Regio IX Liguria*, засвоїли принцип, відповідно до якого держава є результатом угоди між усіма її громадянами, згідно із загальноприйнятими і закріпленими письмово правилами поведінки (Римське право та його частини – *jus privatum* та *jus publicum*). Із владою Риму також пов'язана й специфічна система права – *jus gentium*, котра дозволяла шляхом угод досягти порозуміння між впливовими родами, кланами, союзами і налагоджувати зносини між різними етносами, що поступово романізувалися

(див., зокрема: Сэруа В. С., Шаханов Т. В., 2013). Рим у контексті вдосконалення *jus gentium* навіть йшов на запозичення правових норм іноземців (*peregrini*), з'явилися юридично закріплені норми правила, відповідно до соціально визнаних концептів «доброї совісті» (*bonae fidei*) та «справедливості» (*aequitas*). Показово, що розуміння *jus gentium* як «міжнародне право» є не цілком коректним, тому що *jus gentium* поширювалося на роди, клани та їхні союзи, що знаходилися під юрисдикцією Римської республіки і, пізніше, імперії, а також на іноземців – «резидентів» цієї держави або підконтрольних їй територій. Для розвитку ж міжнародних зносин Римом використовувалися норми *jus naturale*, тобто «найвищого закону Всесвіту», якому, на думку давніх римлян, мусило підпорядковуватися людство. Водночас, ця складна законодавча практика дивним чином охоплювала локальні традиції та з часом перетворилася на суцільну плутанину, через яку сучасні правознавці розуміють її досить різноманітно.

З розвитком правової системи і латинізації, на теренах Лігурії відбувалася поступова гармонізація двох архетипів – теллуризму і номадизму. Це певним чином засвідчує знайдена у 1506 р. бронзова табличка 117 р. до н. е. з текстом щодо вирішення територіальної суперечки між генуезцями й одним із сусідніх племен. Отже, лігурійці ставали все більше римлянами та разом із своєю архаїчно-соборною державою повністю поділяли її успіхи і поразки.

За часів Римської імперії Генуя та інші порти Лігурії перетворилися на потужні бази латинського флоту. Не виключено, що лігурійці брали участь у походах до Чорного моря і війнах римлян, зокрема, з «флотиліями» готів. Так, ймовірно, продовжилося знайомство тогочасних генуезців з Північним Причорномор'ям, де Римська імперія відіграла помітну роль у місцевих політичних процесах, а також протистояння лігурійців і готів.

Із будівництвом римських шляхів сухою дорогою, чотири з яких перетинались у Генуї, неабияк розвинувся її торговельний флот. Із Генузької затоки (*Sinus Ligusticus*) імперія експортувала оброблені шкіри, ліс, мед тощо. Мабуть з метою остаточного закріплення права Риму на цю територію у ті далекі часи поширилася легенда про заснування Генуї самим латинським богом Янусом – покровителем входів, виходів, різноманітних проходів, брам і дверей.

На той час Генуя – початок стратегічно важливого Постумієвого шляху (*Via Postumia*). Він прямував на Балкани (до порту Аквілея) і

далі, ймовірно, через мережу шляхів у Паннонії та від переправи через Істр (Дунай) мав продовження у вигляді Траянового шляху («Траянкової тропи») – основної транспортної артерії правим берегом Борисфену (Дніпра) до переправи на його лівий берег на території південного передмістя Азагоріуму (сучасного Києва). Таким чином, частина товарів, що йшли однією із гілок Великого Шовкового шляху, транспортувалася через Генуезький порт. Отже, вихідці з Лігурії могли потрапляти до Північного Причорномор'я й сухоходом і вже тоді усвідомлювали перспективи прибутку від контролю за певними ділянками Великого Шовкового шляху.

У Генуї *Via Postumia* перетиналася з так званою «стежкою Геркулеса». Вона тоді іменувалася *Via Julia Augusta* та з'єднувала Піреней з Апеннінами, тобто Рим зі стратегічно важливою Галлією.

Тим часом у Західній Європі виник поліетнічний союз так званих «варварських» племен із загальною назвою «франки», що розпочали навалу на підконтрольні Риму території. Вони загрожували навіть столиці імперії. У III ст. н. е. імператору Авреліану (*Lucius Domitius Aurelianus*) вдалося вибити знахабнілих «франків» за Альпи. Війну з ними успішно продовжив його наступник – імператор іллірійського походження Проб (*Marcus Aurelius Probus*), війська якого перейшли Рейн.

Невдоволені тим, що цього імператора, до того ж іллірійця, нелегітимно проголосили підвладні йому легіонери, лігурійці підняли чергове повстання. Останні проголосили імператором представника лігурійського племені інгавнів (що заселяли землі навколо міста Альбінгавн) – Прокула (*Proculus*), якого підштовхнула до заколоту проти Риму і його дружина Витурига-Самсо, «жінка з чоловічим характером».

Монета Прокула

Як відомо з римських джерел, предки Прокула були спадковими піратами, які таким чином розбагатіли та вважалися у Римі «варварською

елітою». До цих подій Прокул служив на посаді *tribunus militum*, тобто був «генералом» у римській армії. За підтримки «франків» і повсталих рабів поліетнічного походження Прокул протистояв Пробу, але програв через досить м'який характер, бажання оголосити себе лише співправителем Проба та нездатність організувати потужний опір Риму. В результаті франки, які розчарувались у такому лідері, зрадили його. Проб жорстоко придушив це повстання, а Прокула стратив.

Згадана історія свідчить, по-перше, що у III ст. н. е. склався трикутник протистояння у регіональній геополітиці: *Лігурія – Іллірія – Рим*. По-друге, показовою можна вважати участь франків і поліетнічних рабів у єдиній армії під проводом «варварського лідера». По-третє, цікавою є роль дружини Прокула, котра могла радити своєму чоловіку рівноправно та навіть впливати на нього. Отже, не виключено, що роль жінки у лігурійському суспільстві була досить помітною.

Виходячи зі складної ситуації через зіткнення з римлянами, «франкський» суперетнос розділювався на дві виразні частини – «морські» («салічні франки», від кельтського *sal* 'море') та «берегові» («ріпуарські франки», лат. *ripa* 'берег'). Отже, у цьому поділі знову яскраво проявилися два архетипи – номадизм і теллуризм. Відповідно до цього розподілу, «франки» Лігурії асоціювалися із «салічними».

Однією із засад опору центральній владі Риму в той час лігурійці обирали християнство. Ця конфесія стрімко поширювалася не лише серед пересічного населення, але й навіть у колективах військових і моряків. Як відомо, одним із місць заслання християн за часів Римської імперії був Крим, де засуджені будували фортеці та шляхи у нових колоніях. Таким чином, Північне Причорномор'я ставало християнським і, не виключено, що поміж засланих осіб і проповідників там були й вихідці з Лігурії.

У 395 р., після децентралізації імператорської влади на території західні та східні, Лігурія опинилася під владою західного правителя Флавія Гонорія Августа (*Flavius Honorius Augustus*). Він спочатку створив власну резиденцію на місці сучасного Мілану (у той час *Mediolanum*), пов'язаному з Генуєю стратегічною *Via Postumia*. Але через постійну загрозу місту з боку «варварів», передусім, готського походження, Флавій Гонорій Август переніс столицю до Равенни, чим ще більше загострив протистояння франкського Заходу Апеннін та їх Сходу, що межував із землями давніх конкурентів лігурів – іллірів. Там вже поширював вплив суперетнос готів, що об'єднав частину вихідців із Північного Причорномор'я.

У V ст. н. е. на терени Лігурії прийшли герули, відомі германцям як «майстри рунічної писемності», а давні автори їх прямо пов'язували зі слов'янами (див. детальніше: Алексеев С. В., 2008. – С. 351). До IV ст. н. е. герули мешкали на узбережжі Меотіди (Азовського моря) та після війни з готами підпали під владу їх правителя Германаріха. Не виключено, що герули – одна з гілок приазовських тусків, етносу, близького етрускам. Це підтверджує й наявність у герулів своєрідної писемності, яку готи перетворили на відомі руни (див.: Буданова В. П., 1991. – С. 222; Дынґес А. А., 1996; Наливайко С., 2007. – С. 264; Снисаренко А. Б., 1989. – С. 69–70).

Після 476 р., коли лідер герулів, він же повелитель «рутенів»/ «расенів», Одоакр (*Odoacer, Odovacar*)/Оттокар (*Ottokar*) позбавив трону останнього західного римського правителя – Ромула Августула й відправив до Константинополя знаки його влади, Генуя остаточно потрапила під правління герулів. Сам Одоакр з часом оголосив себе першим лідером створеної ним держави – Італії (*rex Italiae*). Однак легітимізувати статус правителя і залишити власну династію Одоакр-Оттокар не зміг: у 493 р. під час укладання мирної угоди з остготами, також вихідцями з Північного Причорномор'я, його підступно зарубав мечем ватажок Теодоріх (*Θεοδώριχος*) з роду Амала, син Теодеміра і племінник слов'янського князя Велеміра (Михайлов Г., 2012. – С. 117; Тарле Е. В., 1901. – С. 4). Отже, обидва правителі, на думку деяких дослідників, мали слов'янське коріння, й тому це було, за тогочасним розумінням, братовбивством. До того ж, між цими лідерами конфлікт мав глибинніше особисте підґрунтя: батько Теодоріха позбавив життя батька Одоакра на ім'я Едіка або Едекон, котрий у Аттілі вважався одним із визначних полководців і брав участь у вирішальній битві на Каталаунських полях у 451 р. (див., зокрема: Меркулов В. И., 2015. – С. 119).

Італія у 480 р. та два правителя – Одоакр і Теодоріх

За лаштунками злочину Теодоріха знаходився східний римський правитель Флавій Зенон (Зінон) Ісавр (Тарасікодіс). Він, брутально інтригуючи, підтримував Одоакра і Теодоріха одночасно. Флавій Зенон спонукав останнього до походу на Італію проти «тирана» і «узурпатора» – Одоакра. До того ж, Теодоріха, не зважаючи на його належність до секти аріян, підтримували єпископи Мілану – Лаврентій та Павлії – Єпіфаній.

Після трагічної загибелі Флавія Зенона у 491 р., готському очільнику Теодоріху сприяв наступний східний римський правитель, до того ж, іллірієць за походженням, – Анастасій I Дікор. У 516 р. він представив Теодоріха як західного римського правителя, підпорядкованого Константинополю. Після цієї події Теодоріх почав повертати Римській імперії тимчасово втрачені території колишньої держави латинян, у тому числі певної незалежності позбулась Італія та, відповідно, Лігурія.

Після смерті Теодоріха (526 р.) волелюбна Лігурія з 540 р. опинилась під владою візантійського імператора Юстиніана I (483–565), який прагнув відновити єдину Римську імперію. Це не влаштовувало лігурійців, бо вони прагнули самоврядування.

У 641 р. влада візантійців над Лігурією закінчилася через вторгнення військ лангобардів під проводом повелителя Ротарі (606–652), відомого також у джерелах під іменем *Rotharis*, що дозволяє припустити генетичний зв'язок цього *aria*, тобто «діяча», із етносом *roth*, лідером якого свого часу був Одоакр-Оттокар. За германською легендою, лангобардів на Південь спрямував бог О́дін (Тарле Е. В., 1901. – С. 34), відомий і тим, що уклав перший рунічний алфавіт. Отже, і в цьому випадку відчувається генетичний зв'язок Ротарі з етносом *roth* – герулами («майстрами рунічної писемності»).

Геную, котру героїчно обороняли її мешканці, лангобарди захопили, пограбували і зруйнували. Відповідно до лангобардських уявлень, богообраними вважалися лише вони самі. Усіх інших, включаючи й римлян, агресори вважали особами нижчого ґатунку й жорстко обмежували у правах. Влада лангобардів позиціонувалася як недоторкана, а за образу монарха передбачалася страта. На суд ватажка лангобардів неможливо було подати апеляцію. Піддани змагалися за особисту прихильність Ротарі, що розколювало лангобардську еліту зсередини (див, зокрема: Тарле Е. В., 1901. – С. 42).

Лігурійці розпочали жорстокий опір гордовитим завойовникам і спірались, як і в давні часи, на підтримку франків, з якими асоціювали

й себе. У 774 р., після завоювання Лангобардської держави лідером об'єднання франків Карлом I Великим (від імені якого й походить відомий у наші часи титул *король*), Лігурія входить до нової могутньої імперії. Геную франки визнають столицею окремої Генуезької марки (*Januensis Mark*).

У 781 р. Карл I Великий легітимізував де-факто створене Одоакром «королівство Італію», котре планував передати під владу свого сина Карломана. У 812 р. імператор Михаїл I Рангаве, який вже й не сподівався на посилення позицій Візантії на Заході, визнав Карла I Великого західним римським правителем. Однак, Карл I Великий амбітно іменував себе офіційно «*imperator Romanum imperium*», тобто «імператором Римської імперії», а не її частини. Через два роки, не встигнувши посилити свій вплив, у 814 р., Карл I Великий помирає та на підвладних йому територіях розпочинається черговий неспокій. За результатами розбрату Лігурія набуває статусу відносно відокремленого маркграфства, котре занепадає через численні навали піратів. З часом кількість таких навал збільшувалася, морські розбійники хижо й безсоромно грабували неабияк збіднілі поселення, а їх мешканців масово продавали у неволю.

Однією з потужних геополітичних сил, що втручалися в ситуацію у Лігурії VII–X ст., був арабський суперетнос. Араби неабияк поширили власний вплив у Євразії від Іспанії до Північної Африки та кордонів з Китаєм. Через бажання контролювати не лише основні торговельні шляхи суходолом, вони досить швидко створили потужний флот завдяки представникам тих етносів, що мали досвід суднобудування та судноплавства. Зокрема, серед основних вчителів «синів пустелі» морській справі дослідники називають слов'ян, котрі досягали найвищих посад адміралів арабського флоту (див., зокрема: Кобычев В. П., 1973. С. 8).

Протягом 932–934 рр. Лігурію захопили арабські флотоводці. Вони віддавали накази нищити місцеві поселення і намагалися на їхніх руїнах створити власні бази. В цей час нападники окупували Геную, частково повбивали її мешканців, а полонених продали у неволю. У відповідь лігурійці активізували рух опору та визволили свою батьківщину від арабів – «сарацинів», ненависть до яких до часу приховали та передали у спадок наступним поколінням.

У 934 р. генуезці, котрі фактично вибороти право на самоврядування, під керівництвом єпископа побудували потужну фортецю з декількома лініями оборони, центром якої стало «єпископське місто» із собором Сан-Лоренцо. За зовнішніми мурами розвивалося ремісницьке

і військове поселення Борго (*Borgo*), організаційним центром якого був собор Сан-Сіро.

Поступово, до другої половини X ст., Генуя перетворилася на зразкове середньовічне місто (*urbs, civitas*). Його ознаками можна вважати організаційне домінування у соціально-комунікативній системі загальних зборів, а також обраних на них посадових осіб. Отже, місто уособлювала публічна влада, регулярна система комунальних магістратур, служби ринкового й митного контролю, структури охорони правопорядку тощо. Норми, якими регламентувалося суспільне життя, частково кодифіковувались у міських статутах. До того ж, Генуя мала власний бюджет, основним джерелом наповнення якого були встановлені за рішенням міських органів фіксовані податки (див.: Еманов А. Г., 1996. – С. 66).

В 951 р. графом Генуезької марки за наказом короля Італії призначений Оберто I Обіццо (*Oberto I Obizzo*) – засновник династії Обертенгів. На їх честь Генуезька марка одержала нову назву – *Marca Obertenga*. Офіційною резиденцією маркграфа став замок *Castello*, що перетворився на додатковий центр опору за фортечними мурами Генуї.

Лігурія на середньовічній мапі

У X ст. розпочалося гостре протистояння Римського Папи та Оттона I – правителя Священної Римської імперії. Останній намагався відновити в одній державі дві імперії: Римську та Карла I Великого. Формально генуезці стали на бік Римського Папи, й місцевий правитель Беренгар II у 958 р. вимушено визнав де-юре цей факт. Водночас, на відміну від багатьох міст тогочасної Європи, у Генуї реальна влада належала не окремому правителю, а магістрату, що перетворювався на

потужну бюрократичну структуру. Такий штат адміністраторів і менеджерів, у свою чергу, потребував все більшого фінансування. Джерела для збільшення надходження коштів до міської скарбниці посадовці вбачали у розвитку торгівлі, піратства та поширенні форпостів Лігурії на інших територіях – колоній (лат. *colonia* 'поселення'), тобто певних іноземних земель, позбавлених політичної та економічної самостійності, підконтрольних метрополії. Вона й визначає порядок адміністрування на колонізованих теренах.

Як свідчить аналіз історії Генуї до X ст., вихідці з цього міста, ймовірно, могли мати досить значний досвід знайомства з Північним Причорномор'ям, котре почало відігравати все більш важливу роль у євразійській торгівлі. Зрозуміло, що цей факт не міг залишитися поза увагою «лицарів комерції» з генуезької *Compagna Communis*.

Розширюючи економічний і політичний вплив, генуезці прагнули відшукати союзників у боротьбі проти конкурентів та ворогів. Такі союзи базувалися на тимчасових інтересах, часто союзники ставали конкурентами і ворогами, а також навпаки. Яскравий приклад – зносини Генуї та Пізи. Так, після об'єднання флотів цих міст у 1016 р. вдалося знищити арабську базу на острові Сардинія. Згодом колишні союзники перетворилися на ворогів, й війна між ними тривала протягом двох століть. Показово, що під час спільної небезпеки Генуя та Піза, навіть не зважаючи на взаємну ворожнечу, об'єднувалися задля досягнення перемоги. Це з плином часу сприяло консолідації Італії в єдину соборну державу.

У 1095 р. Римський Папа Урбан II, у тому числі й з метою підвищення авторитету Святого Престолу та залучення до бойових дій світських правителів, публічно виступив з концепцією «священної війни» проти «невірних», які захопили Гроб Господа у Єрусалимі. Так розпочалася епоха Хрестових походів. Генуезці зберігали спадкову ненависть до «сарацинів», у соборі Сан-Сіро завзято висловили бажання і рішучість приєднатися до проекту Урбана II. Так Генуя перетворилася на один із найважливіших пунктів відправлення паломників і лицарів до Передньої Азії, а також потужну базу забезпечення «священної війни». До цього руху, окрім «праведників», долучилися різноманітні авантюристи, котрі бажали легально грабувати «ворогів Св. Христа», й окремі європейські монархи, які намагалися таким чином поповнити свої скарбниці, спустошені під час довготривалих взаємних кривавих чвар.

Поступово до столиці Лігурії почали надходити трофеї хрестоносців. Так, у 1098 р. до міста лицарі доправили одну з найбільш шанованих

християнських святинь – мощі Св. Іоанна Хрестителя. Генуезці оголо-
сили його своїм небесним покровителем.

Через успіхи на Святій землі авторитет лігурійців неабияк зріс. За
сприянням місцевого єпископа Айральдо Гуаракко у 1099 р. вони під-
писали зі Святим Престолом спеціальну угоду (*Concordia*), за якою
громадяни Генуї де-юре визнавалися «комуною у вигляді компанії»
(*Compagna Communis*). Комуна поділялася на *Castello*, тобто об'єднання
шляхетних родин (*valvassores*) і заможних купців, та *Borgo* – переважно
ремісників, рибалок і моряків (вони мешкали поза мурами фортеці).
Членів *Compagna Communis* об'єднувала присяга на вірність місту-республіці.
Очолювали комуни консули. Вони протягом річного терміну
мали здійснювати певні функціональні обов'язки, пов'язані з різнома-
нітними сферами – адміністрацією, обороною, торгівлею, зовнішньою
політикою тощо. У виборах консулів брали участь усі чоловіки – члени
Compagna Communis віком від 16 до 70 років.

Номінально влада до 1339 р. належала єпископу. Він перебував на
матеріальному утриманні *Compagna Communis*. Єпископу ж підпоряд-
ковувалося місцеве духовенство і найнижчі прошарки населення, ко-
трі не входили до складу *Compagna Communis*. Консули, у свою чергу,
контролювали практично всі найзначніші сфери функціонування авто-
номного міста-держави та його околиць. Така модель дещо нагадувала
античні (передусім, давньогрецькі) зразки співіснування полісу, тобто
центрального адміністративного центру, та хори – округи «країни», під-
порядкованої йому. Однак, на відміну від цієї моделі, Генуя формально
підлягала юрисдикції єпископа та вимушена була створювати підвлад-
ну місту територію (контадо) поступово, щоб не викликати обурення з
боку Римського Папи.

Восени 1098 р., коли у Малій Азії припинилася виснажлива літня
спека, армія хрестоносців вирушила до Єрусалиму. На шляху вона за-
хопила Акру й у червні 1099 р. підійшла до священного міста, яке захи-
щали єгипетські війська. Майже весь генуезький флот, що віз облого-
ві знаряддя, знищили єгиптяни. Однак генуезькому кораблю вдалося
прорватися в Лаодикею. Доставлені ним облогові машини дозволили
«святим воїнам» зруйнувати єрусалимські стіни – витвір військово-ін-
женерного мистецтва часів античності, але вже застарілі та належним
чином не відремонтовані.

15 липня 1099 р. саме генуезці відіграли вирішальну роль під час
сміливого штурму Єрусалиму, який завзято обороняли пліч-о-пліч юдеї

спільно з мусульманами. Під час боїв відзначився військовою доблестю лігурійський лицар Гуїлельмо Ембріако. У грудні його обрали консулом армії Генуї (*consul exercitus Januensium*). Саме генуезці, начебто, побачили, як особисто Св. Георгій допомагає Гуїлельмо Ембріако та їм знищити «сарацинського змія». Після цієї події червоний хрест на білому тлі став одним із символів Генуї, бо, буцімто, у білій мантії з червоним хрестом Святий допомагав визволити «Гроб Господа». Лише у 1190 р. червоний хрест на білому тлі у генуезців під час Третього Хрестового походу запозичили англійці, коли їхній король Ричард Левове Серце офіційно оголосив себе під захистом Св. Георгія.

Монета 2009 р. на честь Першого Хрестового походу та взяття Єрусалиму

У подальших подіях на Святий землі генуезці відзначилися під час штурму Цезарії у 1102 р. (звідки вони вивезли ранньосередньовічну склянну зелену чашу, яку оголосили «Святим Граалем»), а також у 1104 р. – Джебайла й Акри.

До XII ст. у Генуї виокремилися впливові родини – Грімальді, Дорія, Спінола, Фієско тощо, котрі уособлювали інтереси різних референтних груп громадян і шукали компромісу під час загострення суперечок. Головною вважалася ідея спільної користі від функціонування *Compagna Communis*.

Зі становленням нової для того часу соціальної організації у Генуї виникло своєрідне «громадянське суспільство». Його основу становили, по-перше, торговельно-ремісницькі корпорації й цехи; по-друге, ради окремих районів; по-третє, конфесійні об'єднання. Невдовзі, через конкуренцію еліт і референтних груп, з'явилися перші політичні партії. Основними були дві – «гвельфи» (*guelfi*) та «гібелліни» (*ghibellini*).

Історично вони сформувалися у Священній Римській імперії через конкуренцію двох впливових династій – баварсько-саксонських

Вельфів (*Die älteren Welfen*), з одного боку, та Гогенштауфенів або Штауфенів з родового замку Вайблінг (*Waiblingen*), з іншого.

Перші вели родовід від Едекона – батька першого правителя об'єднаної Італії Одоакра-Оттокара. Симпатії пересічних генуезців і, ширше, лігурійців, до них полягали у тій повазі, котру століттями вони виявляли мудрості та далекоглядності першого неформального «короля» Італії – Одоакра, фактично засновника цієї держави. До того ж, для волелюбної Лігурії перші, досить слабкі родичі Одоакра-Оттокара, якого у XII ст. в Західній Європі вже мало хто пам'ятав, реальної загрози не становили.

Для фактичного власного посилення і освячення своєї влади «гвельфи» формально підтримували прагнення Римського Папи домінувати не лише в Італії, але й за її межами. Псевдоюридичною підставою для цього був так званий «Костянтинів дар», тобто підроблений документ, відповідно до якого імператор Костянтин I Великий (274–337) буцім-то передавав Римському Папі Сильвестру I (пом. 335 р.) майнові права на території західної частини Римської імперії. Відповідно до цієї підробки, правитель франків Піпін III Короткий (714–768), батько Карла I Великого, у 754–756 рр. юридично надав Римським Папам світську владу в Центральній Італії. Цим монарх започаткував Папську державу, інтереси якої формально відстоювали «гвельфи».

Другі, «гібелліни», вихідці зі Швабії, прагнули брутально захопити Італію та силоміць поставити імператорську владу вище Римського Папи. Отже, «вайблінги» – «гібелліни», зазвичай, вважалися у Лігурії небезпечними чужинцями, з якими слід рахуватися, але яким необхідно протидіяти задля збереження прав *Comagna Communis*. Симпатії до других проявляли переважно роди генуезького нобілітету (наприклад, рід Дорія), поліетнічного у своїй основі, а тому й налаштованого досить космополітично, цілеспрямованого у прагненні посісти з часом досить високе місце у Священній Римській імперії.

«Гвельфи» формально уособлювали інтереси офіційного Риму (Папської держави), а фактично – *Comagna Communis*. «Гібелліни» відстоювали ідею потужної Священної Римської імперії. Співвідношення і баланс цих сил й визначали в подальшому політику Лігурії та її розвиток за сценарієм балансів і противаг.

Фактично, протистояння «гвельфів» і «гібеллінів» можна вважати об'єктивним відображенням людського прагнення продукувати та реалізовувати певні ідеї, з одного боку, та «тваринного» делегування своїх прав і навіть життя «вожакові», який на цю лідерську посаду начебто

мав право через спадковий родинний зв'язок або за іншими ознаками, котрі «зграя» визнавала лідерськими.

Коли містом та республікою керували прихильники «гвельфів», до управління допускалися широкі верстви населення. Колективно обрані правителі мали право посвячувати у лицарі та піднімати на вищі посади вихідців із пересічного населення.

У разі приходу до влади «гібеллінів», котрі далеко не завжди прагнули підпасти під безпосередню владу імператора, але намагалися відстояти інтереси «старої аристократії» – нобілів у *Comagna Communis*, розпочинався своєрідний феодалний застій та бюрократичний терор створених нобілями численних адміністративних структур. Зазвичай, таке правління закінчувалося повстанням обурених громадян, знищенням родових «гнізд» «гібеллінів».

Отже, час від часу в Генуї спалахувало протистояння, що межувало з громадянською війною, а нові лідери підказували повстанцям, виходячи з кон'юнктури, хто у поточний політичний момент визнається «гвельфом», а хто «гібелліном», і що з ними робити. Оскільки пересічне населення завжди прагнуло до перерозподілу майна і благ, такі події традиційно закінчувалися масовими пограбуваннями та були досить кривавими.

Своїм символом генуезці – «гвельфи» обрали лева (пор. іт. лігур. *leo* 'лев' та д.-грецьк. атт. *λεώς* 'пересічні мешканці'), котрий стоїть на задніх лапах в агресивній позі. Переважно до партії «гвельфів» якраз і належали пополани – пересічні мешканці. Символом «гібеллінів» був орел, котрий уособлював «імперскість» і належність до спадкової аристократії – нобілів (див., зокрема: Яровая Е. А., 2008. – С. 242). Однак, на цьому етапі розвитку суспільства люди не усвідомлювали нечітку межу, котра відокремлює «ідеократію» від «аристократії», тим більше, що носії певних ідей – «жерці» також із часом перетворювалися на «аристократів». Через таке нерозуміння, яке виявлялося постійно, життя нагадувало випробування, а найвищим мистецтвом стало елементарне виживання конкретної людини в атмосфері суцільних заздрощів і ненависті, «війни всіх проти всіх», соціальної атомізації. Так формувався генуезький індивідуалізм, що відрізняв і вирізняв «дітей сонячної Лігурії» від, наприклад, венеціанців, переважно корпоративно зорієнтованих на процвітання своєї республіки задля блага всіх її громадян.

Спостерігаючи за таким жакливим розбратом, протистоянням міських комун із підлеглими їм територіями – контадо, а також за

суперечками між комунами різних міст, правителі Священної Римської імперії та Римський Папа через безсилля що-небудь вдіяти часто намагалися дистанціюватися. До того ж, у Лігурії відновилися традиції піратства та розбою. У результаті цього динамічного процесу (*comitatinanza*) виникали держави. Вони дрібнішали за територією та мінімізувалися впливом, сильніші намагалися підкорити або навіть знищити слабких. У відносинах між людьми панували жорстокість і надпрагматизм, незважаючи на декларативне сповідування християнських чеснот. Цією релігійністю прикривалася нескінчена боротьба. У разі ж, коли члени *Comagna Communis* вважали, що вони помилилися зі своїми електоральними симпатіями, обраних ними осіб не лише позбавляли влади, але й страчували. Вважалося за норму перед цим жертву принизити публічним побиттям, вириванням язика, виколюванням очей тощо. До цього ж, медична допомога співвітчизникові свідомо не надавалася. Повсталий натовп водив ледве живу жертву містом, де на неї виливався народний гнів, іноді навіть у надзвичайно непристойній формі. Як наслідок, чиновницький склад оновлювався, а члени *Comagna Communis* відчували власну колективну силу і залюбки продовжували нищити та грабувати один одного.

Нові обрані правителі та функціонери запроваджували практику внутрішнього шпигунства і використання найманих вбивць, ширилися зловживання владою та корупція. Судочинство у його справжньому розумінні застосовувалося нечасто, а найтиповішою формою покарання стало позбавлення звинуваченого майна і знесення його будинку або палаццо. Мета таких дій – не лише вивільнення будівельних майданчиків у престижному місці, але й мстиве викорінення пам'яті про певний рід, котрий здійснив, як правило, єдиний злочин – програв сильнішим і нахабнішим. Переможцями широко застосовувалось оголошення певної сім'ї поза законом, через що дозволялося та навіть стимулювалося її фізичне знищення членами *Comagna Communis* і привласнення майна та статків жертв. А потім починався перерозподіл, і знову в Генуї панував неспокій, а закривавленою бруківкою вулиць рухалися для взаємного знищення озброєні групи «гвельфів» і «гібеллінів», котрі іноді спрямовували силу на випадкові об'єкти – пересічних громадян і крамниці купців.

Зважаючи на таку практику «встановлення справедливості», окремі особи, сім'ї та соціальні об'єднання створювали власні бойові заго-ни – «консортерії» або «контради» (квартальні «команди»). Виникали

різноманітні «таємні товариства», що ставали джерелом соціального неспокою: заколотів, терористичних актів, вбивств тощо. Доходило навіть до того, що окремі райони міста, а іноді навіть і місто в цілому, ставало об'єктом нападу. Щоб сховати реальні мотиви таких дій, їх суб'єкти оголошували себе або ворогів, залежно від поточної доцільності, «гвельфами» або «гібеллінами». У свою чергу, на окремі частини поділялися й ці партії. Так виникли «білі» та «чорні» «гвельфи». Вони знищували опонентів усередині партії. Перші, «білі гвельфи», вже уособлювали інтереси заможних громадян, а другі, «чорні», – спадкової аристократії. Остання сприяла реалізації прагнень Римського Папи на противагу імператору. Доходило до того, що соціальні об'єднання, які програвали в такій боротьбі, сідали на корабель і шукали «у всьому Всесвіті місця благопотребного», чим поширювали генуезьку колонізацію. Закріпившись на нових територіях, вони прагнули повернутися до метрополії (*madrepatria*) та взяти там владу силою, але тим часом і у колоніях виникали політичні (але озброєні й агресивно налаштовані) референтні групи. Вони змагалися за владу не менш жорстоко. Як наслідок, поступово формувався середньовічний генуезький тип характеру – надпрагматичного та по-італійськи імпульсивного воїна й комерсанта, котрий часом, жорстоко і мстиво знищивши певний об'єкт зацікавленості, пограбувавши й переступивши через останки загиблого, одразу ж прямував до своєї торговельної контори, де з педантичністю спадкового бюрократа ретельно записував у книгу обліку свої нові прибутки.

У XII ст. імператор Фрідріх I Гогенштауфен (Барбаросса), усвідомивши неможливість урегулювати таку ситуацію, вимушено визнав Лігурію територією генуезької *Comagna Communis*. Відповідно до підписаної ним 9 червня 1162 року хартії, зокрема, встановлювалося, що імператор дарує «навечно у феоде» генуезцям «...усі фортеці (*castra*), порти (*portus*), маєтності, регалії, універсальні та реальні права... у країнах по обидва боки моря (*in citramarinis vel ultramarines*)», котрими вони або їх представники користуються, володіють і розпоряджуються (див.: Еманов А. Г., 1996. – С. 155). Згадана хартія відкрила шлях до легітимізації лігурійської колонізації, що відтепер визнавалася імператором та освячувалася Римським Папою. Невдовзі нові генуезькі форпости почали стрімко з'являтися у різних місцях басейну Середземного моря. Водночас, мешканці Лігурії намагалися створити власні колонії й у Причорномор'ї, яке, ймовірно, вже було їм знайомим.

Історія виникнення генуезьких поселень на теренах узбережжя Чорного моря (іт. *Mare maior*, *Mare maggiore*, *Mare Majus*) офіційно

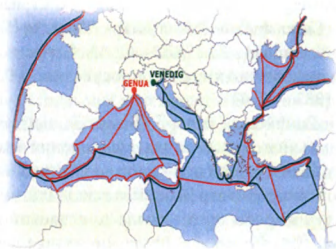
розпочинається з 1169 р., коли візантійський імператор Мануїл I Комнін (1118–1180) за спеціальним документом (хрисовулом) дозволив генуезцям торгувати у містах, розташованих на чорноморських теренах, за виключенням Меотиди – Азовського моря й Таманського півострову, передусім, підконтрольних Константинополю стратегічних територій Росції – *Rossia (Casar de Ross)* й Матреги – *Matracha* (Господаренко О. В., 2011. – С. 53; Еманов А. Г., 1982. – С. 63; Скржинская Е. Ч., 1947. – С. 224). Не виключено, що лігурійці просувалися у Приазов'я й раніше (Еманов А. Г., 1982. – С. 64).

Правитель Ромейської імперії (Візантії), зацікавлений у дружніх зносинах з Римським Папою задля відновлення єдиної Римської імперії, спочатку бачив у Генуї потужного союзника на шляху реалізації власних амбіцій та противагу Венеції, а також іншим містам-республікам. Венеція ж у ці роки протистояла Константинополю. Поступово вона набирала сил. Її комуна стала іменувати свою столицю «*La Serentissima*», тобто «Найясновельможніша». До того ж, населення Венеції стрімко поповнювалося за рахунок вихідців із Малої Азії, де на той час тривав неспокій. Можливо, саме останні й принесли до міста одне з уособлень малоазійської заможності – крилатого лева. Останнього видавали за образ Св. Марка, щоб вважатися християнами та посісти гідне місце у системі дрібних державних утворень – складових Священної Римської імперії.

Для усунення конкурентів, у 1170 р. венеціанці організували безлади у Константинополі, котрі призвели до руйнування та розграбування лігурійського торговельного кварталу в столиці Візантії (див, зокрема: Бартлетт Р., 2007. – С. 207). Отже, конкуренція венеціанців і лігурійців неабияк загострилася, й Генуя прагнула взяти реванш, зосередившись у той час на освоєнні стратегічно важливого східного узбережжя Чорного моря.

Наприкінці XII ст. візантійці стали брати підвищений фінансовий збір за проходження генуезьких кораблів Чорноморськими протоками – Босфором та Дарданеллами (грецьк. *та Στενά του Βοσπόρου*), а також сприяти венеціанцям на противагу колишнім союзникам. Але до часу Генуя та Венеція намагалися уникати відкритого збройного протистояння. Спільно з генуезцями венеціанці брали активну участь в організації Хрестових походів, спрямованих проти спільного ворога – арабів, але, водночас, вони шукали порозуміння із новим потужним суб'єктом геополітики – турками.

З другої половини XIII ст. посилення генуезької колонізації в басейні Чорного моря було тісно пов'язано з руйнацією Візантійської Імперії, яка опинилася у глибокій кризі, а її території перетворилися на об'єкти зазіхань численних агресивних сусідів.

Змагання лігурійців та венеціанців у колонізаційній діяльності у XII–XV ст.

Під час Четвертого хрестового походу 1202–1204 рр., за ініціативою венеціанців, лицарі повернули зброю не лише проти «сарацинів», але й спрямували її на розграбування території єдиновірців – Угорського королівства і Візантійської Імперії. Найбільшої руйнації та пограбувань зазнали на той час угорський порт Задар у Далмації й величний Константинополь, захоплювати який хрестоносцям заборонив особисто Римський Папа Інокентій III, обурений війною християн проти християн.

Столицю імперії «ромейв» лицарі взяли штурмом 13 квітня 1204 р. Перший приступ, розпочатий 9-го квітня з боку моря, візантійці відбили, застосувавши «пекельний вогонь», який скоріше, через застарілість, вже виконував роль психологічної зброї: побоюючись його, плавзасоби хрестоносців намагалися триматися на безпечній відстані від кораблів візантійців. Зазвичай, сифон із «грецьким вогнем» встановлювався на носі або кормі корабля – підпалювача. Іноді палаючу суміш жбурляли на ворожі судна у бочках чи великих глечиках: існують згадки, що в результаті необережного поводження часто спалахували і самі візантійські кораблі. Отже, на хрестоносців це «вогняне шоу» очікуваного ромеями ефекту не створило. А через три дні за допомогою перекидних містків лицарі вдерлися на мурі.

Частина хрестоносців потрапила на вулиці міста через пролом, зроблений за допомогою стінобитних знарядь, і вже зсередини непрохані

гості відчинили три константинопольські брами. Усередині міста військо хрестоносців не зустріло опору, тому що деякі захисники втекли у ніч із 12 на 13 квітня, а населення не збиралося братися до зброї, вважаючи боротьбу безнадійною. Під час пограбування Константинополя, за свідченням очевидців, «вбитим і пораним не було ні числа, ані міри».

Серед руїн літописного Царгороду народилася Латинська квазіімперія (вона ж Константинопольська або Романія) під проводом графа Балдуїна IX Фландрського. Але її реальними господарями стали представники Венеціанської республіки, офіційно відлучені від церкви Римським Папою разом з учасниками Четвертого хрестового походу. Лицарі ж, у свою чергу, набагато більше були зацікавлені у захопленні скарбів і земель, аніж у «спасінні душі». Так, венеціанці взяли під свій контроль гавань Золотий Ріг та мали виключні торговельні привілеї у «Латинській Імперії», а також на островах Егейського моря. Ще одним геополітичним надбанням венеціанців стала їх мирна угода з турками-сельджуками (1207 р.), котра призвела згодом до жвавого комерційного і військового співробітництва сторін на противагу генуезцям.

Натомість, лігурійським лицарям «правителі Романії», начебто у якості бонусу, запропонували взяти під контроль Східний Крим. Але «правителі Романії» від своїх джерел вже знали про нову небезпеку для цих територій, тому фактично відправили генуезців на загибель. Саме там у 1223 р. переселенці з Лігурії зійшлися у жорстоких збройних сутичках з передовими підрозділами монголо-татарів. У 1239 р. нові володарі Великого Степу захопили й зруйнували Каффу, де вже мешкали лігурійці. Після перемовин, підкріплених значними компенсаціями, генуезці частково відновили контроль над містом.

У 1238 р. Генуя та Венеція уклали угоду щодо миру та взаємодопомоги проти третьої сторони, але це стосувалося переважно теренів Середземного моря (*Ultramarinus*). Щодо *Mare major/maggiore* (Чорного моря) сторонами угоди передбачалася «свобода дій» (Еманов А. Г., 1982. – С. 64).

Ще одним ворогом лігурійців на узбережжі Чорного моря були різноманітні пірати. Вони, наприклад, у 1250 р. також захопили й розграбували основний кримський форпост лігурійських лицарів – Каффу. До певного часу генуезці відчували себе досить комфортно лише на Кавказі.

Ймовірно, перші стаціонарні генуезькі поселення виникли на кавказьких теренах у XII ст. на смузі узбережжя. Смуга простяглася

від Матреги (Матархи, грецьк. *Mátarχα*), що розташовувалася на Таманському півострові, до Ло Ваті (Ло Баті, Батумі). З лігурійських колоній Мапи (Анапи) та Батаріо (Новоросійську) колоністи проклали «Генуезький шлях». Він не лише прямував уздовж берега Чорного моря у південному напрямку, але й перетинав Великий Кавказький хребет – до Каспійського моря й далі – до Центральної Азії. Вже з кінця XIII ст. генуезці намагалися закріпитися на Каспійському морі (Скржинская Е. Ч., 2006. – С. 123), де їхні інтереси зіштовхнулися із вірменськими, іранськими, турецькими та арабськими. Показово, що місцеві правителі згодом довірили окремим генуезцям презентувати їх інтереси в Європі. Так, наприклад, «*civis Januensis*» – громадянин Генуї Бускарелло ді Гвізольфі позитивно згадується у європейських і кавказьких джерелах як посол і грузинських князів, і монгольських ільханів Ірану. Останнім служили син Бускарелло – Аргун ді Гвізольфі, а також племінник дипломата – Коррадо ді Гвізольфі (див., зокрема: Бруцкус Ю. Д., 1918).

Окрім контролю портів і доріг на Великому Шовковому шляху, Римський Папа офіційно доручив генуезцям місіонерську роботу серед місцевих етносів. Так виникли на Кавказі френкардаші або френчі-черкеси – християни, орієнтовані на Рим. Розвитку такого просування інтересів Римського Папи у східному напрямку сприяли змішані шлюби генуезців із представницями найшляхетніших місцевих родин. Зрозуміло, що така діяльність генуезців («франків», «френгів», «фрягів») викликала занепокоєння у Візантії та у давньоруських князівствах. Однак час цих держав закінчувався, а їм на заміну приходили інші суб'єкти геополітики. Генуезці з Кавказького плацдарму розпочали поширення впливу на весь басейн Чорного моря, передусім, на стратегічно важливий Крим.

До ХХ ст. у горців Кавказу зберігалися легенди про «франгів», «френків» або «френків», котрі прийшли з-за моря та відігравали значну роль у формуванні кавказької (зокрема, вірменської та черкеської) еліти. Наприклад, генуезькі майстри стали прикладом для зброярів із відомого дагестанського аулу Кубачі, місцеві правителі якого Чолакашвілі мали, за сімейно легендою, саме лігурійське походження.

Задля пошуку порозуміння між християнськими конфесіями, Інокентій III запропонував православним ієрархам унію з Римом і зняв

¹ Генуезців «франками» називали, зокрема, вірмени (див., зокрема: Еманов А. Г., 1996. – С. 89–90).

прокляття з частини хрестоносного лицарства, окрім венеціанців. Останніх це турбувало найменше, тому що після падіння колишньої метрополії – Константинополя Венеція неабияк збагатилась, і не лише офіційно задекларованим прибутком у 400 тис. срібних марок². Венеція та її правитель – дож Енріко Дандоло вже бачили себе новою імперією, спадкоємицею Ромейської (Візантії).

Центром візантійського опору «Латинській Імперії» та венеціанцям стало візантійське місто Нікея, навколо якого сформувалася Нікейська Імперія. Генуезька *Comragna Cottinipis* у цей час також намагалася примножити багатство та, як його символ, з 1251 р. розпочала першою серед державних утворень материкової Італії карбувати золоту монету – «дженовін». Це викликало додаткову заздрість сусідів, передусім, венеціанців.

Середньовічна Генуя та золотий «дженовін» (початок XV ст.)

Однак у Лігурії прямо пропорційно зростанню статків загострилося протиріччя між консулами, шляхетними родами і пополанами.

² Марка – приблизний аналог генуезькому соммо.

Згадане стимулювало з 1217 року перехід до адміністративної моделі, за якою верховним правителем *Compragna Communis* вважався подеста (*podestà*), тобто особа, котра уособлювала виконавчу і судову владу (лат. *potestas*). Норми й обмеження такої влади визначала рада Генуї, а подесту обирали члени *Compragna Communis* терміном на один рік (Тищик Б. Й., 2015. – С. 89).

Відчуваючи власну значущість у торгівлі в акваторіях Чорного моря та Східного Середземномор'я, представники Венеціанської Республіки, які взяли під цілковитий контроль Чорноморські протоки, розпочали захоплення територій та ресурсів тогочасних суб'єктів регіональної геополітики. Генуя оголосила війну конкуренту через формальний привід – вбивство венеціанцем представника Генуї у палестинському містечку Акра в 1256 р. внаслідок суперечки, кому належатиме монастир Св. Савви. Фактично, за сторонами конфлікту стояли потужніші сили: Орден Св. Іоанна Єрусалимського (попередник Мальтійського Ордену) – за громадянами Генуї та Орден бідних лицарів Христа і Храму в Єрусалимі (тамплієри) – за венеціанцями. У результаті розгорнулася так звана «Війна Святого Савви» (1256–1270 рр.), в якій Генуезьку Республіку підтримувала Нікейська Імперія.

Старт нової хвилі лігурійської колонізації відбувся у 1261 р. в малоазійському місті Німфей. Там повноважні представники генуезького посольства зі славетних родів Гвіллермо та Гварнеро, з одного боку, та нікейський імператор Михаїл VIII Палеолог, з другого, парафували текст двосторонньої угоди. Цей документ того ж року було підписано й ратифіковано (див. детальніше: Скржинская Е. Ч., 1947. – С. 221–223).

Відповідно до його тексту, генуезці та їх союзники набули, зокрема, виключного права на здійснення комерційної діяльності в акваторії Чорного моря й створення на його узбережжі факторій. Водночас активність нових союзників викликала все більше занепокоєння Михаїла VIII Палеолога. Він з липня 1261 р., після взяття Константинополя, визнавався імператором Візантії. Цей новий ромейський монарх віддав союзникам палац венеціанців, але, відповідно до лігурійської середньовічної традиції, споруду розібрали до фундаменту, а каміння перевезли до Генуї. Там із нього склали мури будинку, де пізніше функціонував перший офіційно визнаний у світі банк Св. Георгія (див.: Скржинская Е. Ч., 2006. – С. 119).

Для розуміння подальшого перебігу подій, пов'язаних із розвитком генуезької колонізації, потрібно враховувати роль нових суб'єктів

тогочасної геополітики, на які перетворилися лицарські ордени (лат. *ordo* 'військовий підрозділ').

Саме генуезці створили перший лицарський орден – Св. Іоанна Єрусалимського (Хрестителя). Його історія почалася з того, що підприємливі «сини Лігурії» вибороли у Римського Папи права на забезпечення Хрестових походів, зокрема медичне обслуговування воїнів, купців і паломників.

Приблизно 1070 р., ще коли Єрусалим перебував під владою єгипетського халіфа Боменсора, генуезькі емісари офіційно відкрили шпиталь (лат. *gospitalis* 'гість') неподалік від місця, де начебто розп'яли Ісуса Христа. Цей медичний заклад спочатку де-юре присвятили Св. Іоанну Елеймону (VII ст.). Пізніше, з кон'юнктурних міркувань (перенесення мощів Св. Іоанна Хрестителя до Генуї у 1098 р.), «Шпиталь Св. Іоанна Милостивого» де-факто вважався присвяченим Св. Іоанну Хрестителю, а оскільки медичний заклад знаходився в Єрусалимі, то почав іменуватися «Єрусалимським». Не виключено, що шпиталь перетворився на важливий осередок розвідувальної діяльності генуезців на території цього міста, фактично резидентуру. Її особовий склад становили «добрі брати» «іоанніти» або «госпітальєри». Вони вдало вивідували інформацію як у цьому стратегічно важливому місті, так і безпосередньо від своїх пацієнтів і, за наявності, їх родичів. Так гуманітарний проект поступово перетворився на військовий.

Після взяття Єрусалиму хрестоносцями, на основі «госпітальєрів» виник новий бойовий підрозділ – «орден», члени якого носили довгий чорний одяг з нашитим на ньому білим хрестом із вісьмома кінцями, що символізувало «вісім блаженств Христових».

Одним із лікарів шпиталю в цей час був монах Іоанн Єрусалимський, котрий залишив після себе цікавий документ – «Таємний реєстр пророчтв», у якому він передбачив, зокрема, створення у перспективі єдиного людства. Начебто, кожен почне розуміти, що страждання одного члена суспільства завдаватимуть болю іншим, усі ті, хто буде жити, створюватимуть єдине «серце людства». Отже, такий текст свідчить, що серед «госпітальєрів» існували неабиякі інтелектуали, котрі втомилися від «війни всіх проти всіх» і шукали гідного виходу із ситуації, що склалася.

У 1118 р. лицарі французького походження, за зразком ордену Св. Іоанна Єрусалимського (Хрестителя), а також на протигагу йому, створили власну організацію, відому як орден «храмовників» або «тамп-

лієрів» (Орден бідних лицарів Христа і Храму в Єрусалимі). Вважається, що їхня віра мала дещо специфічний характер, звертаючи увагу на те, що в Палестині «храмовники» започаткували своєрідну релігію – суміш сумнівних забобонів, де центральне місце посідав гермафродитичний ідол Бафомет. Ця назва, ймовірно, походить від імені Моххамед у характерній для Палестини мовленевій формі, наблизений водночас до криптограми *Vaphomet*, котра розшифровувалася: *TEM-O-N-P-AB* = «*Templi omnium hominum pacis abbas*» – «Настоятель храму всеохоплюючого світу людей» (див.: Легман Дж., Ли Г. Ч., 2002. – С. 116–117, 125, 136, 147, 148, 152; Платонов О. А., 2000. – Т. 1. – С. 157–158). Це була типова псевдоелітарна організація, спрямована на збагачення її членів, котрих пов'язувала «велика таємниця» – створення власного центру сили, що перевершував би за потужністю і владу імператора, й Римського Папи.

Печатки іоаннітів (ліворуч) і тамплієрів (праворуч)

На відміну від іоаннітів, котрі базувалися спочатку лише на території свого шпиталю в Єрусалимі, тамплієри мали власну столицю-базу. Вона охоплювала місто Тартус (*Antartus* або *Tortosa*) та «святий острів» – Арвад (Руад), пов'язаний з мандрями Св. Апостола Павла, на якому в 346 р. римський імператор-християнин Костянтин I Великий побудував перший храм Св. Діви Марії.

Для отримання конфіденційної інформації тамплієри використовували мережу командорств і залежних від них замків, портів, шпиталів та монастирів (приблизно 5 тис. осередків у XIII ст.). Лицарі – «храмовники» контролювали вагомі інформаційні та фінансові потоки на значних територіях Європи та Близького Сходу (Байджент М., Лей Р., Линкольн Г., 1993. – С. 34–35). Тамплієри брали участь у створенні нових орденів, наприклад, лицарського Тевтонського (лат. *Ordo domus Sanctae Mariae Theutonicorum Ierosolimitanorum*), а також релігійного – Цистеріанського. Вони також прагнули створити незалежні «орденські держави» на території тогочасної Європи (Байджент М., Лей Р.,

Линкольн Г., 1993. – С. 36, 72). Однією з таких перспективних держав тамплієри вважали Венецію. Вона відіграла значну роль у їхній фінансовій діяльності спочатку на шляху від Парижу до Палестини, а потім і на інших територіях, де «христові воїни» засновували прототипи перших банків. До того ж, тамплієри контролювали будівництво, яке здійснювали спеціалізовані «масонські ложі», з якими може бути пов'язане виникнення нового архітектурного стилю – готики.

Як окремі суб'єкти геополітики, іоанніти (госпітальєри) і тамплієри («храмовники») розпочали конкурентну боротьбу за контроль торговельних шляхів суходолом і морем. З Малої Азії їхні емісари просувалися на Схід, де вони, зокрема, намагалися відшукати міфічне християнське царство «пресвітера Іоанна» (*Prester John*), «нащадка євангельських волхвів», та зробити його країну плацдармом для подальшої експансії. Жадібність лицарів підігривали фальшиві повідомлення про неабияку заможність «володаря Азії», руками лицарів ходили списки начебто його листів. «Пресвітером Іоанном» дехто вважав Чингісхана, й тому в монгольській навалі на арабів окремі християнські хронікери вбачали «Божу кару сарацинам» і ставились до монголо-татарів із симпатією. До того ж, передусім, тамплієри шукали з ними союзу в поході на Північне Причорномор'я. Так, наприклад, у цьому контексті не дивно, що під час Оломоуцької битви 1241 р. монгольський ватажок, взятий у полон чехами, виявився англійцем, лицарем-тамплієром на ім'я Пітер. Отже, задовго до початку вторгнення у Київську Русь монголо-татари мали певні зносини із західноєвропейськими лицарями, які, можливо, до певної міри й спонукали їх до походу на православні, слов'янські та угорські території (Зинухов А. Н., 2005. – С. 202–203).

У XII–XIII ст. генуезькі майстри зосередилися на виготовленні нових видів зброї, розуміючи, що безпека Лігурії, а також її колоній і форпостів прямо залежатиме від досконалості військового обладнання. Особливо генуезькі майстри відзначились у створенні нових типів арбалетів, тобто виду зброї, котру відповідним рішенням другого папського Латеранського собору в 1139 р. було визнано «противною Богу». Як відомо, цей собор заборонив використовувати арбалети проти християн, але генуезці на це не зважали. Через деякий час саме лігурійські арбалетники знайшли своє чільне місце на полях битв у середньовічній Європі (Пейн-Голлуей Р., 2005. – С. 8–10).

Для розуміння специфіки самих лицарських орденів варто усвідомлювати, що вони були поліетнічними за своїм складом. Тяжіння

ж Ордену Св. Іоанна Єрусалимського (попередник Мальтійського Ордену) до Генуї, а Ордену бідних лицарів Христа і Храму в Єрусалимі (тамплієрів) до Венеції, пов'язане, передусім, із тим, що вони розглядали ці міста як своєрідні бази для подальшої боротьби за геополітичну владу. До того ж, нескінченна війна «гвельфів» з «гібеллінами» не оминувала й ці організації. Так, Орден Св. Іоанна Єрусалимського тяжів до перших, а Орден бідних лицарів Христа і Храму в Єрусалимі – до других. Водночас, окремі лицарі створювали всередині цих орденів власні «таємні організації» з орієнтацією на «гвельфів» або «гібеллінів».

Після офіційної ліквідації у 1312 р. Ордену тамплієрів, значна частина його майна й територій була передана госпітальєрам. Не виключено, що вони надали й прихисток окремим тамплієрам, чим посилили власну могутність за рахунок нових впливових «братів». Ймовірно, із цим пов'язаний розвиток банківської справи у Лігурії, де у квітні 1405 р. виник банк Св. Георгія (*Compera di San Giorgio*). Водночас, щодо реальної функціональності в той час цієї структури як банку є певні сумніви (див., наприклад: Скржинская Е. Ч., 2006. – С. 27–29).

Отже, на тлі протистояння лігурійців із венеціанцями, ускладненого війною «гвельфів» з «гібеллінами» та загостренням протиріч між лицарськими орденами, розпочалася колонізація Генуєю Північного Причорномор'я.

Як свідчить здійснений аналіз, ще за часів античності лігурійці знали ці території. Тепер вони мали намір приєднати їх до територіальних надбань *Comragna Communis*.

З метою послаблення знахабнілих генуезців, у 1265 р. Михаїл VIII Палеолог повернув частину привілеїв венеціанцям (у тому числі й доступ у Чорне море), чим спровокував нові війни Генуї та Венеції, зокрема через володіння Каффою та за контроль над Боспором Кіммерійським (Керченською протокою). У відповідь генуезці намагалися перетворити ромейського кесаря на посміховисько. Але це закінчилося до 1275 р. після невдалого жарту капітана генуезького вітрильника, котрий публічно намагався пройти Босфор, брутально порушуючи візантійські правила. Розлючений Михаїл VIII Палеолог наказав зупинити корабель, а винних за це неподобство з числа команди позбавити зору. Не зважаючи на подальші дипломатичні зносини сторін із залагодження цього конфлікту, взаємна недовіра неослабно тривала, чим і користувалися пронирливі венеціанці (див., зокрема: Скржинская Е. Ч., 1947. – С. 225).

Успіх лігурійської колонізації був пов'язаний, передусім, з неабиякими успіхами суднобудівників. Показово, що на відміну від представників інших професій, суднобудівникам чинним законодавством заборонялося залишати територію міст, тому що їх мистецтво вважалося таємницею стратегічного значення.

Види кораблів «генуезького типу» вирізнялися різноманітністю, але тогочасні малюнки засвідчують, що базових типів суден було два. Перший – «круглий корабель» (нава або неф) з невеликою осадкою, округленим кілем і трикутним «латинським» вітрилом, а також великими рульовими веслами на кормі. Ці судна могли бути великими, двох- або трьохпалубними, з двома або трьома щоглами. Другий – галера (галей), що рухалася завдяки вітрилу або веслуванню, а також мала більш глибоку осадку. З часом генуезці вдосконалили цей корабель, додавши, зокрема, ще дві щогли. Отже, генуезькі галери мали три щогли (Старокадомская М. К., 1950. – С. 226).

Кораблі генуезців XIII–XV ст. (праворуч – класична галера)

Весла використовувалися, зазвичай, під час входу галери до гавані або забезпечення руху поблизу берега. Водночас, зважаючи на обмеженість фізичного ресурсу рабів – веслувальників, довгий час йти завдяки веслуванню навантажена галера була неспроможна (Бартлетт Р., 2007. – С. 210). Саме галери використовувалися як регулярні бойові кораблі, а також судна для піратських нападів.

Галери перетворилися й на символ покарання та рабства, тому що веслувальниками на них були саме правопорушники, злочинці та раби. Прикуті до своїх лав, вони їли, спали та навіть справляли фізіологічні потреби на лави й корабельні дошки. Поміж їх ніг бігали прониридливі та агресивні пацюки, котрі поширювали різноманітні хвороби. В разі фізичної неспроможності веслувати або смерті, такого «галерника» викидали за борт. У разі потреби заміну йому шукали під час захоплення

ворожого судна, коли переможених членів команди та веслярів приковували ланцюгами на вивільнені місця й галера рухалася далі, поширюючи над морем на велику відстань сморід від нечистот і брудних тіл.

Проміжними типами суден були таріди, кокі, а також лігнії (вирізнялися незначними розмірами).

Усі кораблі мали власні імена, як правило, на честь святих. Особливо популярним стало ім'я Св. Миколая – покровителя судноплавства. Також поширеним у генуезькому флоті було ім'я Св. Георгія (Старокадомская М. К., 1950. – С. 310).

Не виключено, що під час перевезень вантажів караванами («лініями») добре озброєні галери супроводжували «круглі кораблі», які без такої підтримки становили ласий об'єкт для різноманітних морських розбійників, не зважаючи на те, що фактично наві являли собою маленькі плаваючі фортеці із власним гарнізоном.

Мета лігурійців полягала у тому, щоб для оптимального забезпечення торгівлі створити єдину систему «берег–море», де б уздовж дружніх укріплень і спостережних пунктів патрулювання здійснювали військові галери. Пріоритетним завданням залишався, передусім, контроль з боку моря за портами, через які із суходолу та на суходіл пересувалися вантажі й інший товар (наприклад, невільники). За можливістю, спираючись на власні прибережні форпости, лігурійці колонізували гирла й береги річок, гірські перевали та караванні шляхи, котрими прямували товаропотоки.

Системою продуманих заходів безперервна торгівля гарантувалася на прибережному суходолі, а також у гаванях та прилеглий до них акваторії. Історично, як жертви піратських навал і розбійничих нападів, а також і як самі організатори піратства на воді та розбою на суходолі, лігурійці добре усвідомлювали ситуацію і намагалися максимально убезпечити власне стабільне існування у колоніях.

Переселенці, зазвичай, використовували тактику повільного привласнення територій за римським сценарієм республіканської доби. Так, після десантування на нові території, генуезький загін розпочинав будівництво невеликого форпосту з фортечними мурами. Далі шляхом використання дипломатії у контексті норм *jus gentium* та *jus naturale* відбувалася легітимізація нової маєтності. Водночас, завдяки припливу населення і корупційним схемам, генуезці захоплювали території набагато більші, ніж це зазначалося в угодах. А щоб у обурених партнерів не виникало бажання захистити порушені права, завезені невільники під

керівництвом талановитих інженерів і досвідчених будівельників швидко зводили, як мінімум, дві лінії оборони із творчим використанням рельєфу й залишків фортифікаційних споруд попередників. Також кожний корабель, який прибував у порт, мусив привозити каміння та інший будівельний матеріал в обмін на право обслуговування, харчі й воду.

Урбаністичний простір колоністів об'єднувала мета оборони, тому вузькі вулички зі сходами (каруджі) – характерна ознака лігурійських міст. Така вуличка, в разі потреби, швидко перетворювалася на пастку для нападників, а також, за необхідністю, на шлях до відступу захисників фортеці до останньої лінії оборони. Там, як правило, із цитаделі (замку) облаштовувалися підземний хід або потаємні сходи, котрі вели у бік моря, де постійно чергував евакуаційний флот. До того ж, архітектори і будівельники враховували природні чинники, зокрема ймовірні небезпеки (передусім, висоту морських хвиль під час штормів, циркулювання повітряних мас тощо). Високу якість генуезької кладки неодноразово випробовували не лише різноманітні завойовники й визволителі та їхня зброя, але й численні землетруси.

Вежі колоністів зводилися, зазвичай, квадратними із закінченням у вигляді прямих мерлонів (парапетних виступів на мурах – зубців), притаманних архітектурі у стилі «гвельфів». Окрім того, стіни та вежі прикрашалися геральдичними плитами, а також вишуканим декором. Показово, що іноді на гербах містилося зображення орла – символу «гібеллінів».

У XIII ст. для генуезької *Comagna Communis* відкрилася нова сторінка, підкріплена перемогою лігурійських «гвельфів»: вони взяли активну участь у знищенні в битві у Тальякоццо (1268 р.) армії короля Конрадіна (він же Конрад II Сицилійський та Конрад III Єрусалимський), а після його страти в Неаполі – й династії Гогенштауфенів. Таким чином, Генуя переконливо підтвердила право на здійснення самостійної політики у басейнах Середземного й Чорного морів. Цьому ж сприяла й подальша адміністративна реформа в метрополії. Так, якщо у 1257–1262 рр. владу уособлював капітан народу від пополанів, то з 1270 р. – капітан народу від нобілів та абат народу від пополанів. Отже, адміністративна влада почала належати місцевим спадковим аристократам – нобілям. Духовну сферу віддали католицькому ієрарху. Він презентував «волю народу», але слово його сприймалося лише як рекомендація. Отже, нобілі де-факто стали рушійною силою колонізації, про що свідчать також їх численні геральдичні плити, вмуровані в споруди у колоніях.

Союзником лігурійців в цей час реформ став Святий Престол, особливо за папства Олександра IV (у миру – Рінальдо Конті граф Сеньї), що тривало з 1254 до його смерті у травні 1261 року. Понтифік, який народився неподалік від Риму, активно втручався у політику Східної Європи та прагнув поширення впливу Ватикану на ці території, зокрема у «Готії та Газарії». В цьому контексті не випадковою можна вважати знахідку неподалік від Балаклави печатки Олександра IV, що привішувалася до відповідних документів. Отже фактично склався своєрідний симбіоз релігії та комерції. Так, «святі отці» заохочували одновірців – лицарів і купців до поширення впливу на нові території, а останні, у свою чергу, сприяли релігійним місіям (Еманов А. Г., 1996. – С. 97–98).

Св. Георгій – один із системотвірних символів Генуї

... quod ...
 ...
 Johannes ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

...
 ...
 ...
 ...
 ...

ГЕНУЕЗЬКІ КОЛОНІЇ ЯК СУБ'ЄКТ РЕГІОНАЛЬНОЇ ГЕОПОЛІТИКИ

Татари після завоювання Криму зіштовхнулися з новим для них суперником – генуезцями, але хани, вкрито задобрені грошима і подарунками, вичікували вдалого часу для встановлення своєї беззаперечної влади на узбережжі. Зі свого боку, переселенці з Лігурії намагалися не лише закріпитися у зручних гаванях і бухтах, але й просувалися високо у гори. Так, наприклад, у 1261 р. генуезці спробували захопити фортецю Кирк-Ор, вона ж Кирк-Єр (Чуфут-Кале), але вимушено відступили.

Одним з найпотужніших союзників Генуї під час колонізації Північного Причорномор'я у другій половині XIII ст. став онук хана Батия – Менгу-Тимур (пом. 1282 р.), нащадок самого Чингісхана (кортрий помилково вважався генуезцями «пресвітером Іоанном»).

Монголо-татари

З Менгу-Тимуром, який уособлював так звану «Монгольську імперію» (*Yeke Mongyol ulus*) в Криму, а також з його безпосереднім представником на території півострову – Уран-Тимуром в 1266 р. лігурійці уклали угоду щодо придбання територій у Каффі (Господаренко О. В., 2011. – С. 54; С. Мурзакевич Н. Н., 1837. – С. 37) в обмін на гарантії підтримки амбіцій Менгу-Тимура стати ханом улусу Джучієвого («Золотої Орди») та відокремити його від «Монгольської імперії». Не виключено, що у порозумінні з генуезцями певну роль зіграв один із найближчих союзників Менгу-Тимура – беклярбек Ногай, дружиною якого була Єфросинія, позашлюбна донька Михаїла VIII Палеолога. Ймовірно, через образи на батька, ця непересічна жінка підтримувала генуезькі прагнення, на противагу венеціанцям, до яких ромейський кесар Михаїл VIII Палеолог мав більшу прихильність. Серед перших переселенців з Генуї до Криму в середньовічних документах (наприклад, в хроніці Агостіно Джустініані) згадується напівлегендарний Антоніо делл' Орто, першопоселенець, нащадки якого користувались особливими привілеями, зокрема, в податковій та адміністративній сферах (Гейд В., 1915. – С. 79; Пономарєв А. Л., 1999. – С. 135). Водночас, його нащадок – Лучіно делл' Орто мешкав у будинку, де також перебував грек Нікітас Тана та сирієць Михаїл, єпископ Солдайї (Сурожу, Судаку). Отже, Каффа споконвічно була поліетнічною.

Показово, що вже у 1268 р. Римський Папа Климент IV відрядив до Каффи єпископа, що свідчить про досить велику кількість вірних римокатоликів (Господаренко О. В., 2011. – С. 54; Еманов А. Г., 1982. – С. 64). Наступного року метрополія призначила першого консула – Паоліно Доріа, а в 1270 р. для Каффи було складено спеціальний статут (Господаренко О. В., 2011. – С. 54).

Перший консул походив зі шляхетного генуезького роду *Doria/d'Oria*, який, судячи за гербом (чорний орел під золотою короною), був сталим прихильником імператора Священної Римської імперії, тобто «гібелліном». Це, відповідно, за сподіваннями генуезьких аристократів, врівноважувало партію «гвельфів» – прихильників Римського Папи й не дозволяло єпископу домінувати в поліконфесійній колонії. Отже, в метрополії ставку зробили на світську владу, що сприяло запобіганню конфліктів на релігійному ґрунті. До того ж, найстарші представники роду, за їх сімейною легендою, походили й самі з Криму, з «країни Дорі», відомої ще з пізньоантичних джерел. Таким чином, *Doria/Dòria* могли вважатися в Криму «своїми», споконвічними. Натомість ця

родова легенда поки що не має документального підтвердження, але й об'єктивно не суперечить історії.

Подальші контакти з Менгу-Тимуром генуезці здійснювали через представника хана в Криму, його племінника – Уран (Оран)-Тимура. Можна вважати, що за сприяння генуезців, прихильників Ордену Св. Іоанна Єрусалимського, підрозділи Менгу-Тимура в 1269 р. брали участь на боці Господина Великого Новгороду у війні з «генетичними» нащадками тамплієрів – Лівонським орденом.

На цьому етапі колонізації Криму генуезцям деякий час конкуренцію складали пізанці, котрі заснували власну колонію Порто-Пізано (Господаренко О. В., 2011. – С. 54). Коли ж останні перейшли до агресивних дій та розпочали активну піратську діяльність, 14 серпня 1277 р. генуезька галера атакувала пізанський піратський корабель, захопила його й знищила (Гейд В., 1915. – С. 82; Еманов А. Г., 1982. – С. 64). Цим конфлікт і було вичерпано, а після перемоги генуезців під проводом кафінського адмірала Бенедетто Заккарія Палеолога над пізанцями у морській битві при Мелорі в 1284 р., Піза остаточно приборкала амбіції своїх «яструбів», котрі бажали взяти участь у причорноморській колонізації.

Однією з найприбутковіших товарних позицій генуезців стала торгівля зерном. Так, відповідно до 16 актів генуезького нотарія Ламберто ді Самбучето з Каффи за осінь 1289–весну 1290 рр. до Трапезунду було поставлено 1303,6 тонни зерна.

Не виключено, що вже у 1281–1287 рр. Каффа¹ постала як стабільна генуезька колонія, керована відповідною адміністрацією на чолі з консулом (*dominus consul de Caffa*) Лукетто Гамбоно. З аналізу актів 1281 р. дослідники доходять висновку: ця посадова особа безумовно мала право примусу, оскільки призначалася офіційною Генуею, а не обиралася ватагою переселенців, що в перший час практикувалося лігурійцями в умовах автономного від метрополії буття на нових землях.

Каффа у XIII ст. – важливий духовний центр, столиця францисканської кустодії Газарії та одночасно вікаріату «Північ» або «Татарії» (Еманов А. Г., 1996 – С. 95, 98–99). На цьому етапі творення міста саме католицька церква відіграла визначальну роль. Наприклад,

¹ Показовою є середньовічна форма *Caffa*, що асоціювалася з шляхетним лігурійським родом Каффара, представники якого, начебто, були причетними до заснування саме генуезького міста на місці укріпленого поселення, котре ледве жевріло на руїнах античної Феодосії (див Еманов А. Г., 1996 – С. 73, 97–98).

відомо про існування двох францисканських та одного домініканського осередків (*loca*). Ватикану також належали храми – Св. Франциска, Св. Марії, Св. Домініка; монастирі (*conventus*), шпиталі, цвинтарі та земельні ділянки (*terrene*). До того ж, францисканці монополізували таку прибуткову сферу, як будівництво (Еманов А. Г., 1996. – С. 102). У 1322 р. Каффа перетворилася на центр католицької єпархії, серед єпископів якої відомі такі непересічні діячі XIII ст., як Конрад Брегенський та Ієронім Генуезький (Бартлетт Р., 2007. – С. 209).

Не виключено, що через розподіл фінансових потоків і майна між зацікавленими релігійними та світськими колами колоністів виникали конфлікти, що періодично примушувало їх шукати компромісу. Та й сусіди – татари також не залишались осторонь небезпеки такої «духовної» експансії, час від часу влаштовуючи навали й погроми. Після них церква вимагала від представників світської влади повернути маєтність, забрану у «братів-проповідників» (Еманов А. Г., 1996. – С. 99–100). Натомість панувало неформальне «право загарбника» («право сили»), що сприймало нічийними або вільними землями (*terra vacue*) власність «слабких» на користь «сильних». Тогочасна юридична практика визнавала першочергову авторитетність терміну володіння певними об'єктами права власності, насамперед, земельними ділянками або спорудами, а не інші факти, які могли наводитися їхніми опонентами (Еманов А. Г., 1996. – С. 101). Цікаво, що у 1287 р. в Каффі оселився перший відомий нотарій – Ламберто ді Самбучето, документи якого засвідчують бурхливий економічний розвиток нової лігурійської колонії (Еманов А. Г., 1996. – С. 103).

У Північному Причорномор'ї з лігурійцями продовжували жорстко конкурувати венеціанці, які також збирали необхідну їм інформацію й поширювали католицьку віру. Опорним пунктом венеціанців став Сурож, який вони назвали Солдайєю. 1287 р. у фортеці вже існувала резиденція венеціанського консула (Греки на українських теренах, 2000. – С. 42). Ще одним форпостом венеціанців на теренах сучасної України стала їхня маєтність у центрі міста Лева – Львова. Для венеціанців назва міста мала й символічне значення, оскільки гербом Венеції свого часу стало начебто уособлення Св. Марка – Крилатий Лев.

Протистояння сторін закінчувалося там, де починався прибуток. Тому каравани («лінії») венеційських кораблів не оминали Каффу. Однак, зважаючи на високі портові податки, неформально венеціанською вважалася якірна стоянка неподалік від мису Св. Іоанна, розта-

шованого поблизу генуезької чорноморської столиці. На всі боки перевозили різноманітні вантажі. До того ж, венеціанські купці перебували під охороною генуезьких патрульних кораблів, що становили реальну загрозу різноманітним піратам.

У 1289 р. з Генуї до Каффи прибув призначений дожем новий консул – ініціативний полководець Паоліно де Аурія² (див., зокрема: Пилипчук Я., 2014. – С. 40–41). Під його проводом місто перетворилося на вільне, що керувалося власною комуною. Серед 1 600 зафіксованих документами антропонімів – власних імен людей, котрі мешкали тоді у Каффі, за оцінками фахівців, 428 можна вважати умовно лігурійськими (Еманов А. Г., 1996. – С. 117). Отже, переселенці – колоністи склали меншість, однак змогли виступити організуючою містотвірною силою.

Згадане не влаштувало конкурентів лігурійців – венеціанців. Під час війни 1294–1299 рр. їхній десант під проводом флотоводця Джіованні Соранцо захопив і пограбував Каффу (1296 р.), однак утримати місто за собою венеціанці не змогли (Гейд В., 1915. – С. 83–84). Просунутися далі вони також виявилися не спроможними, адже через погані погодні умови їх кораблі вмерзли у кригу, а незвиклі до морозу члени команд почали масово гинути. Кинувши дев'ять галер, Джіованні Соранцо полишив Каффу (Мурзакевич Н. Н., 1837. – С. 21–22). Показово, що на відміну від конкурентів, венеціанці швидко поновлювали втрату кораблів за рахунок потужності їхньої типової суднобудівної верфі (*arsenale*), де спорудження плавзасобів поставили на конвеєр і, наприклад, нову галеру можна було зібрати та озброїти за декілька днів.

Напружене співіснування генуезців та венеціанців закінчилося, коли у Каффі (за іншими версіями – у Солхаті, нині – Старий Крим) в 1298 р. вбили еміра Караджіна (Кара-Кібьяка) – онука хана Ногая. Можливо, цю акцію організував «натемно» один із генуезьких кланів, що завчасно евакуював своїх людей з міста. У відповідь татари спалили і Каффу, й Солдайю. Особливо постраждали венеціанці, котрі, відповідно до угоди 1299 р. стосовно «вічного миру» з Генуєю, взяли на себе зобов'язання протягом тридцяти років не входити до Чорного моря. Водночас, венеціанці закріпили де-юре найважливішу власну базу в Криму – Солдайю. Відповідно до Статуту генуезьких колоній на Чорному морі (1316 р.), генуезці оголосили Солдайї економічну

² «...*Paulini de Auria honorabilis consulis pro januensibus in Caffa...*» (цит. за: Еманов А. Г., 1996. – С. 104).

блокаду та встановили штраф для генуезьких купців, котрі намагалися торгувати із Солдайєю. Врешті-решт, у 1365 році, за сприянням Мамаю, генуезцям вдалося силою зброї взяти спустошену після ординських навал 1322–1338 рр. Солдайю (Секиринский С. А., Секиринский Д. С., 1989. – С. 10), остаточно витіснивши звідти венеціанців (Сахаров А. М., 1963. – С. 214–215).

Збільшення кількості переселенців з Лігурії та їхня активність викликали також неабияке занепокоєння у частини впливового татарського політикуму. Не виключено, що, користуючись згаданим, венеціанці були причетні до походу золотоординського хана Токти (Тохти), сина Менгу-Тимура, на Каффу в 1307–1308 рр. Формально конфлікт виник начебто через надмірну торгівлю генуезцями рабами тюркського походження, але насправді правнук Бату-хана (Батия) не міг пробачити тавро-лігурам, буцімто, приязні зносини колоністів з його конкурентом за владу – ханом Ногаєм.

Розуміючи перевагу нападника, після тривалої облоги, у травні 1308 р. тавро-лігури організували евакуацію більшої частини населення міста на човнах. Свій відступ італійці прикрили вогнем і димом від підпалених ними дерев'яних укріплень міста, а також житлових і службових споруд. Як наслідок, татарам залишилися лише спустошені вогнем остови будинків і комор. Розлючений хан віддав наказ заарештовувати всіх генуезців, що перебували на території, підвладній Золотій Орді, а також конфісковувати їх майно. Лише смерть хана у 1312 р. та чергові заворушення у самій Золотій Орді через боротьбу за трон врятували генуезьку колонізацію у Північному Причорномор'ї. Тавро-лігури рішуче підтримали нового хана Золотої Орди – Узбека. Він почав методично винищувати потенційних конкурентів з числа Чингізидів, а також їхніх прихильників, буцімто, через відмову прийняти іслам.

Відповідно до «літопису Джорджо Стелли» (1357 р.), першим генуезьким поселенцем у 1308 р., котрий почав відновлювати спустошену Каффу, став родич першого консула цього міста – Бальдо (Балдуїн) Дорія, нащадки якого користувалися потім значними привілеями (див., зокрема: Еманов А. Г., 1982. – С. 64; Мурзакевич Н. Н., 1837. – С. 9; Гейд В., 1915. – С. 78). У 1313 р. в Генуї зацікавлені високоповажні особи започаткували діяльність спеціалізованої комісії, котра мала на меті оптимізацію комерційної діяльності та відновлення лігурійських колоній в Північному Причорномор'ї (Господаренко О. В., 2011. – С. 54).

Досить вдалою виявилася здійснена у 1312–1313 рр. генуезька дипломатична місія до Золотої Орди (до хана Узбека), яку очолили Антоніо Грillo та Ніколо ді Пагана. За її результатами, у 1341 р., запровадили адміністративну комісію у складі «восьми мудрих (*sapientes*)» – «Оффіцію Газарія» (*Officium Gazariae*), на яку метрополія поклала керівництво всіма колоніями генуезців на теренах Північного Причорномор'я.

В 1316 р. у Генуї розробили «*Ordo de Caffa*» – оновлений статут міста (Господаренко О. В., 2011. – С. 54). Користуючись і цим документом, до 1318 р. колоністи відбудували Каффу і посилили її новими потужними фортифікаційними спорудами (Пилюпчук Я., 2014. – С. 41). Генуї також вдалося налагодити взаємокорисні зносини з ханською резиденцією – Солхатом, через яку проходила важлива караванна стежка – відгалуження Великого Шовкового шляху. Показово, що Солхат називався ще й Кримом (Киримом). Це уособлювало його центральне значення на півострові. За словами арабського географа Абульфеда (пом. 1331 р.): «Крим – це назва країни, у якій є сорок міст...; ця ж назва застосовується й до міста Солхата, як столиці» (цит. за: Войтович Л. В., 2010. – С. 132).

За прикладом лігурійських міст, у Каффі колоністи проклали вулиці (*viae*) та шляхи з бруківкою (*stratae publicae*), упорядкували джерела і фонтани, побудували цистерни для води, створили ринки. З історичних джерел відомо й про існування спеціалізованих базарів – зернового, м'ясного, дров'яного гощо. Окремо здійснювалася торгівля невольниками, регулярне постачання яких налагодили, насамперед, татари. Промисловість міста посилювали млини та скотобійні, а також невеликі м'ясо- та рибопереробні підприємства. Системотвірними об'єктами стали потужний порт (*portus de Caffa* та, пізніше, *hosteum marine magnum*), а також центральний Генуезький майдан (*Plathea Januensium*). На нього фасадами виходили адміністративні споруди, над якими домінувала резиденція консула. З часом ця резиденція перетворилася на потужний замок, а магістрат – лоджія набула вигляду палацу комуни (*palatium comunis*).

Згідно Статуту 1449 р., торгівля у Каффі могла здійснюватися лише у денний час – в зимовий період (з 1 жовтня по 1 березня) – до 20:00; у літній період (з 1 березня по 31 вересня) до – 21:00. Про закінчення дня жителі міста мали сповіщатися дзвоном (Гавриленко О. А., 2010. – С. 122). Варто зауважити, що, зважаючи на велику рідкість, яку становили годинники в XV ст., до стіни каффського консульського палацу

один було вмуровано. При цьому консулові ставилося в обов'язок утримувати власним коштом фахівця, який би слідкував за технічним станом годинника.

Фактично Каффа, на перший погляд, являла собою суцільний базар. Жвава гуртова торгівля здійснювалася безпосередньо у порту, котрий міг приймати до 200 кораблів водночас. Універсальні ринки розташовувалися на Генуезькому та Ваговому майданах. Дрібна торгівля здійснювалася у численних караван-сараях (*caravansaralis*), на великих і малих майданах та вулицях. До того ж, окрім постійних базарів, у місті організовувалися ярмарки та сезонні розпродажі.

Окрасою архітектурного комплексу середмістя (*il borgho*) стали будівлі монастирів Св. Франциска та Св. Домініка, при яких працювали школи, центри переписування і перекладу книг та документів, а також різноманітні майстерні. Духовний центр доповнювала конгрегація Св. Антонія. Особливу функцію ці об'єкти виконували як місце для відпочинку, навчання й перепідготовки (терміном до трьох років), а також формування спеціалізованих розвідувально-місіонерських груп. Останні спрямовувалися до Персії, Середньої Азії (яку в ті часи іменували *Tartaria*) та Китаю, а також інші *nelle lontante terre d'Oriente* – «далекі Східні землі» (Колли Л. П., 1912. – С. 85). Неповдалі церковних споруд працював перший у місті шпиталь Св. Іоанна, а також інші споруди благодійного призначення (лікарні, притулки тощо).

Отже, якщо проаналізувати загалом специфіку будівництва й організації міського простору, генуезька фортеця у Каффі, зведення якої завершено у 1342 р. за часів консульства Джованні ді Скаффа, складалася з трьох частин: цитаделі (*licia*), зовнішніх мурів (*confines*) та укріплених поселень навколо міста (*pertinens*), а також «слобідок» (*avanborghi*).

Цитадель оточувала сучасний Карантинний пагорб, де розташовувався потужний ринок невольників. Частково для будівництва мурів використовувалися споруди античного міста, від якого залишились невиразні рештки. Часто будівельним матеріалом слугували вже оброблені кам'яні блоки та брили з поселень-попередників, що заощаджувало час і сприяло якнайшвидшому спорудженню, насамперед, укріплень.

У цитаделі перебували резиденція консула, суд, скарбниця, єпископат, а також комори, де зберігалися цінні товари. Довжина муру становила 718 метрів, висота – 11 метрів, товщина – до 2 метрів (Культурное наследие Крыма, 2011. – С. 37).

Зовнішня частина фортеці простягалася на 5.5 кілометрів. Вона мала двадцять сім веж, котрі іменувалися на честь католицьких святих та генуезьких консулів (наприклад, Св. Климента, Св. Костянтина, Св. Хоми, Джованні ді Скаффа тощо). Фортецю оточував рів.

Не зважаючи на тривалий конфлікт генуезців з венеціанцями, у Каффі стаціонарно існував венеціанський квартал Св. Петра (*contrata Petri Venetici*). Окремі квартали та власні духовні центри мали вірмени, греки, татари, євреї, слов'яни, турки тощо.

Як свідчать джерела, генуезці чисельно переважали над представниками інших етносів лише на початку колонізації. Та вже до кінця XIV ст. вони становили абсолютну меншість. Наприклад, у Каффі, окрім них мешкала значна кількість греків, вірменів, татарів, грузинів, «руських», готів, черкесів, євреїв, болгарів, угорців. Правовий статус населення залежав і від конфесійної приналежності, хоча з тексту Статуту 1449 р. помітно, що ситуація у тогочасній Каффі та інших колоніях Генуї визначалася достатньою віротерпимістю. Католицизм визнавався державною релігією, але нормами Статуту 1449 р. священикам – представникам Святого Престолу суворо заборонялося будь-яким чином порушувати права іновірців і «накладати руку на жнива іншого народу».

Серед етнічних громад часом виникали певні розбіжності конфліктогенного характеру. Так, наприклад, євреї мали два осередки – синагогу (талмудисти) та кенасу (біблейсти), а також, відповідно, різних духовних лідерів – раввінів і гахамів. До цих осередків належали й не євреї, себто ті, хто сповідував ці різні види юдаїзму – кримчаки та караїми. Усі вони мешкали у районі *Judeca*, що простягався від Генуезького мосту до вежі Св. Хоми. Керував цим районом (бургом) обраний общиною консул – *consuli burghi* (Еманов А. Г., 1996. – С. 137–138). Каффініські євреї підтримували щільний комерційний зв'язок з єврейською общиною Києва, який вони називали Манкерман (див., зокрема: Бруцкус Ю. Д., 1918).

На окрему увагу заслуговує етнонім «скіфи», яким також інколи позначалися мешканці Каффи (Гейд В., 1915. – С. 75; Еманов А. Г., 1996. – С. 135). Дослідники висловлюють з цього приводу різноманітні версії, але до цього часу проблему ідентифікації цього етноніму в XIII–XV ст. остаточно не вирішено.

Лігурійці вдало вирішили мовне питання, запровадивши практику офіційного спілкування латиною. Водночас, як свідчать документи та лапідарні написи, ніхто не забороняв представникам місцевих етнічних громад спілкуватися їхніми мовами – етнолектами, бо всіх

об'єднувала «спільна справа» (*res publica*) – примноження власного добробуту, завдяки якому саме місто перетворювалося на «перлину Криму». Взаєморозуміння і взаємоповага були запорукою вдалої «спільної справи», що регламентувалася писаними й неписаними нормами права. Консул мав адміністративні повноваження не лише у місті, але й у передмісті, не зважаючи на поліетнічність і поліконфесійність населення, й тому іменувався двома титулами – «*consul januensium in Caffa*» та «*consul universitatis Caffa*» (Еманов А. Г., 1996. – С. 110, 124, 139). Отже, лігурійці виконували роль етнічної домінанти серед «універсуму» з-понад 30 етносів, котрі цивілізаційно значно розрізнялися.

За підтримки татарів, опорні та спостережні пункти, звідкіля здійснювалася розвідка, що передувала відправленню торговельних караванів, лігурійці намагалися розташувати на тих місцях, де колись знаходилися аналогічні за функціями поселення давніх греків, римлян і візантійців. Так, на узбережжі Євпаторійської затоки виникли поселення Ле Саліне і порт Ле Феті (Господаренко О. В., 2014. – С. 114), у гирлі Дніпра (який називався італійцями *Ellexe, Erexe, Elice* або *Leresse*) – опорний пункт Іліче або *Elexe* (неподалік від сучасного с. Дніпровське Очаківського р-ну Миколаївської обл.), а у Бузькому лимані – Порто Бо (Господаренко О. В., 2014. – С. 114). У лимані Дністра тавро-лігури придбали у татарів Ак-Лібо – руїни фортеці Маврокастрон (колишній Тірас еллінів і Тіра римлян) та після нетривалого збройного протистояння з венеціанцями заснували там замок Монкастро (*Moncastro*). Задля його захисту та поширення експансії на Сході від цього стратегічного пункту генуезці заснували Джинестру (на території сучасної Одеси), а на південному заході – низку поселень, центром яких стала консульська фортеця Лікостомо (*Licostomo*, попередниця Кілії або Вилково, див.: Господаренко О. В., 2014. – С. 115; Пилипчук Я., 2014. – С. 42). Надалі Лікостомо посилили додатковими форпостами на берегах (зокрема, на місці сучасного Ізмаїлу), що дозволило генуезцям узяти гирло цієї важливої річки, якою прямував шлях у північні моря (Дунай – Рейн – Дунай), під цілковитий контроль.

На північ від Монкастро лігурійці відновили римську фортецю, котра за часів Середньовіччя називалася Тягиня (пор. санскр. *tyagin* 'принести у жертву, жертвувати'; сучасне м. Бендери). Також вони просунулися Дністром через відновлену ними фортецю у містечку Ольхонії (Сороки) до Хотина й сучасного Кам'янця-Подільського. Але у подальшому їм завадили венеціанці, котрі у межах Королівства Польського

користувалися привілеями та підтримкою місцевої аристократії. Натомість сталі зв'язки Львова й Каффи свідчать, що венеціанцям не вдалося перешкодити зв'язкам тавро-лігурів і купців з Польщі, через терени якої генуезькі комерсанти досягали узбережжя Балтійського моря «в бік Фландрії до Брюгге» (Господаренко О. В., 2014. – С. 114).

У першій половині XIV ст. у басейні Чорного моря розгорнулася справжній війна з піратами, однією з баз яких став порт Синоп. З метою унеможливлення подальшого розвитку бізнесу морських розбійників, у 1340 р. генуезький адмірал Сімоні да Кварто з Каффи відбув на чолі каральної експедиції, що виявилася успішною. Зокрема, вдалося знищити флотилію турецьких корсарів, котра складалася з дванадцяти галер і декількох допоміжних суден. Переможець привів до Каффи десять трофейних кораблів з великими скарбами. Показово, що у розподілі здобичі брали участь і венеціанці – союзники й ділові партнери турків (Мурзакевич Н. Н., 1837. – С. 25–26; Карпов С. П., 1990. – С. 80).

Генуезці-колоністи у документах амбітно називали Крим Каффінським островом (История Золотой Орды, 2003. – С. 209), себе починали вважати тавро-лігурами, підкреслюючи автономний статус щодо далекої метрополії, від якої намагалися дистанціюватися. За мовчазної згоди татарських ханів генуезці намагалися перехопити у готів порти й фортеці Каламіту (Інкерман), Алустон (*Consulatus Lusce*, Алушту) і Фуну. До цього генуезці силою привласнили Сьумбаліон – Чембало (Балаклаву) і Партеніт (*Consulatus Pertinice*) та побудували фортеці Гурзувіті або Горзоціум – Гурзуф (*Consulatus Gorzoni*) й Джаліту або Яліту (*Consulatus Jalite*, Ялта). Поступово поселення та інші форпости тавро-лігурів поширилися усім узбережжям південного Криму – «Генуезької Готії». За назвами відомі, зокрема, Завіда (Чауда), Кавалларі (Киз-Аул), Калітра (Коктебель), Конестазі (Кінчигір), Лупіко (Алупка), Луста або Лушта (Алушта), Музахорі (Місхор), Перфідім (Двоякірна), Портеніто (Партеніт), Сикита (Нікіта), Форі (Форос) тощо. Навіть у ханській столиці – Солхаті (Старий Крим) існувало компактне поселення тавро-лігурів. Усе це з часом стало підґрунтям для формування Капітанства Готії (*Capitaneatus Gotie, riperia marina Gotie*) з адміністративним центром у Каффі (Генуезці в Криму, 2009. – С. 19–20).

Відповідно до угоди 1381 р. між генуезцями та Еліас-беєм Солхатським, котрий уособлював у Криму владу Золотої Орди, під Капітанством Готія спочатку розумілася обмежена горами вузька прибережна смуга, що простягнулась на Північний Схід від

Чембало (Балаклави). Таким чином, відповідно до цього документа, у Криму Генуї належала прибережна смуга довжиною близько 400 км (Гавриленко О. А., Ярмошук С. С., 2010. – С. 40; Скржинская Е. Ч., 2006. – С. 42). Інтереси тогочасних суб'єктів регіональної геополітики також особливо привертав порт Авліта, який відігравав значну роль на Великому Шовковому шляху і розташовувався на місці сучасного Севастополя (див., зокрема: Васильев А. В., 2009. – С. 105). Отже, у результаті генуезці взяли під контроль значно більші території, ніж ті, що передбачалися угодою 1381 р.

Статут Каффи від 1449 р., окремим параграфом у главі 34 (Щодо військового керівництва Готії), офіційно затвердив посаду «капітана Готії». Останній, як свідчать тогочасні документи, з початку XV ст. підпорядковувався консулу Каффи та, у разі відсутності консула, – його заступнику (вікарію). Фактично «капітан Готії» уособлював військову владу тавро-лігурів у контакті з консулами на території Готії, виконував поліцейські функції та мав право стягати штраф у розмірі, що не перевершував 40 аспрів. Першим відомим за іменем «капітаном Готії» був у 1429 р. представник лігурійського нобілітету – Батіста ді Гандіно.

Посилення генуезців стало одним із чинників занепаду візантійського міста Херсону (колишній Херсонес, в наш час – на території Севастополя). До того ж, «союзники» кесаря, завдяки попередникам якого лігурійці й увійшли свого часу до акваторії Чорного моря, робили все можливе для подальшої деградації цього конкурента. Зокрема, озброєні блокпости тавро-лігурів перекрили візантійським купцям шлях до солених озер і рибних місць в Азовському морі. Надалі нові володарі кримського узбережжя примусили кесаря юридично відмовитись у 1350 р. від порту Херсон на користь Генуї, натомість використовувати для торгівлі виключно підконтрольні лігурійцям гавані.

Зрозуміло, що сепаратистські тенденції, які проглядалися в прагненнях і політиці тавро-лігурів, котрі також призводили до загострення зносин з Візантією, викликали занепокоєння у метрополії. У подальшому дож Генуї щорічно особисто призначав консула до Каффи, а Центральне управління чорноморськими колоніями у Генуї – консулів стратегічно важливих пунктів, що підпорядковувалися консулу в Каффі. За Статутом 1449 р. каффського консула почали обирати. Консул Каффи у всьому Чорноморському регіоні – перша особа після генуезького дожа та іменувався титулом «Величний». Однак, у самому місті він керував не від свого імені, а від імені комуни (*comunis*) – громади Каффи,

тобто всіх мешканців. Міську громаду збирали у приміщенні ратуші (Устав для генуезських колоній в Черном морі, 1863. – С. 764, 775).

Каффський консул мав право призначати консулів до інших населених пунктів, що вважалися важливими, але другорядними. Так Генуя намагалася тримати колонії у покорі. Про це, зокрема, свідчить підкреслення в офіційній документації тези: «*Caffa civitas in ditione Januensium*» («місто Каффа, що підвладне генуезцям»).

Відповідно до норм 1316 р. кандидатура консула, висунута Радою Газарії, підлягала затвердженню Радою Генуї. Вимоги до претендента на посаду полягали у тому, що майбутній консул мусив бути уродженцем Генуї або околиць цього міста й внести значну за обсягом заставну суму. Він призначався терміном на один рік, а після завершення служби діяльність консула підлягала прискіпливій ревізії. У разі виявлення непередбачених регламентами витрат, вони компенсувались із застави. Екс-консул зобов'язувався подати звіт про свою діяльність, текст якого після перевірки чотирма поважними купцями, обраними громадою, передавався до Генуї на розгляд і затвердження Радою міста.

Метрополія призначала консулу грошове утримання в обсязі 1 200 аспрів на місяць, з яких лише 200 видавала скарбниця Генуї, а 1 000 надходила від зібраних податків з місцевих купців, відповідно до норм звичаєвого права (*modo consuetum*). Консулу заборонялося приймати дарунки, платню від приватних осіб, окрім продуктів харчування та напоїв у вартісних межах, визначених чинним законодавством. Інше вважалося корупцією та каралося штрафом і позбавленням на 10 років права посідати консулом за «приниження гідності республіки».

У разі, коли консул поєднував адміністративну діяльність із власною комерційною, він позбавлявся щомісячної виплати у 1 000 аспрів, яка формувалася за рахунок податкових коштів.

Коли закінчувався термін консульства, але інша кандидатура не прибувала з метрополії, рада мешканців міста у кількості 24 осіб мала право обрати тимчасового консула терміном на три місяці з пролонгацією цього терміну або переобрання нового тимчасового консула до прибуття особи, затвердженої на цю посаду Радою Генуї (див.: Еманов А. Г., 1996. – С. 175–176).

Відповідно до норми, що у збірнику документів «*Codice diplomatico delle Colonie Tauro-Liguri*», у той час влада колоністів обмежувалася,

як правило, фортечними мурами або передмістями їхніх поселень. Переселенці почували себе відносно комфортно на узбережжі, а їхні намагання проникати далі у гори та степ наштовхувалися на відчайдушну протидію тамтешнього населення. Наприклад, постійно відбувалися гострі криваві сутички між лігурійцями та кримськими готами за Параталасію (південне узбережжя Криму).

У Солдайї (Сугдеї) фортеця за часів панування лігурійців охопила територію приблизно у 29,5 гектарів (Культурное наследие Крыма, 2011. – С. 35). Головна функція цього комплексу полягала у захисті порту та маєтності купців, що призвело до необхідності значного посилення форпосту з боку сходу.

Солдайська фортеця у Судаку

На зовнішній лінії оборони, на території «Нижнього міста» (каструм Санта Кроче), розташовувався замок Св. Хреста. У внутрішній («Верхнє місто», каструм Санта Еліа) – цитадель і величний консульський замок Св. Іллі. Зовнішню лінію контролювало чотирнадцять веж. Деякі з них прикрашали мерлони, типові для архітектури у стилі «гібеллінів», у вигляді хвоста ластівки, а також плити з гербами, що містять імперських орлів (детальніше див.: Скржинская Е. Ч., 2006. – С. 49–95; також: С. 219, 243, 251). Зразки аналогічної архітектури представлені й у Генуї (наприклад, відома брама *Porta Soprana*, збудована у XII ст.).

Мерлони, типові для архітектури у стилі «гібеллінів» (ліворуч) і «гвельфів» (праворуч), в Солдайській фортеці

У 1318 р. генуезці отримали від татарів право створити форпост на руїнах колишньої столиці Боспорського царства, яка у документах тоді йменувалася Воспоро або Черкію (суч. Керч). До цієї події їм вдалось переконати Кримського улусбека – еміра Солхату Токлук-Теміра віддати цю територію саме лігурійцям, а не венеціанцям. Задля приборкання останніх генуезці вимушено застосували військову силу. Отже, тавро-лігури почали інтенсивно заселяти нову для них територію. Першочергово вони відремонтували мол, котрий і досі називається Генуезьким, а поблизу нього побудували замок Герзет (в інших джерелах – Кард або Карз) з чотирма кутовими вежами. Ймовірно, у ньому знаходилась резиденція місцевого консула, котрий підпорядковувався консулу в Каффі.

До початку XV ст. фортифікація Воспоро складалася з цитаделі (приблизно 0,32 га) і посилювалась додатковим кам'яним муром, а також ровом довжиною 79 метрів, стінки якого укріплювалися кам'яними брилами. Зовнішнє коло (3,2 га) – мур довжиною приблизно 617 метрів, 4 вежі та 7 куртин. Далі йшла додаткова лінія оборони з боку степу. Її довжина – 480 метрів, протягом яких розташовувався барбакан, п'ять куртин та рів. Миську браму прикрашала плита із зображенням лева «гвельфів». Не випадково, саме у Воспоро розташовувалася резиденція католицького архієпископа, яку в 1332–1333 рр. очолив Франциск де Камаріно (Франческо ді Камеріно) – особистий представник Римського Папи Іоанна XXII.

Задля протизаги лігурійцям, у 1340 р. емір Солхату Тюлек-Тимур запропонував для поселення венеціанцям Воспоро із портом і

прилеглими територіями. Венеція погодилася сплачувати до ханської скарбниці 3 % мита з товарів (Господаренко О. В., 2011. – С. 54). Однак така татарська ініціатива не сприймалася тавро-лігурами, котрі всіляко перешкождали конкурентам.

Окрім Воспоро (*Vosporo, Vospro*, він же Порт Святого Іоанна), за часів італійської колонізації виникли форпост Чіпріко (ймовірно, на місці Опук) і фортеця Пондіко або Понтіко (*Pondico, Pontico*), котру лігурійці збудували на руїнах античного міста Мірмекій. Головну вежу (донжон) Пондіко генуезці звели на рештках давньогрецького двокамерного склепу, використавши його муровану кладку та масивний мармуровий саркофаг як фундамент.

Цікаво, що частина могил колоністів, виявлена у 1886, 1935–1938 і 2000–2006 рр., нагадувала поховання давніх лігурів, тобто була обкладена кам'яними брилами. Аналогічні могили фіксуються на всіх цвинтарях тавро-лігурів, наприклад, показовим є цвинтар в Алустоні (Алушті), розкопаний археологами у 1993 р.

Похованими у некрополі Пондіко є переважно чоловіки віком від 20 до 40 років. Археологами віднайдено й 10 могил малечі, що може свідчити про високу дитячу смертність. Згадане засвідчують і генуезькі цвинтарі в Алустоні та Чембало, а також на інших синхронних генуезьких пам'ятках. Цілком ймовірною є висока смертність жінок під час пологів. Так, наприклад, у Чембало виявлені неодноразові поховання, де кістки матері та дитини лежать «таз у таз» (див., зокрема: Дьячков С. В., 2005. – С. 221).

На кам'яних плитах, окрім хрестів Св. Георгія, у некрополі Пондіко виявлено типовий хрест Ордену Св. Іоанна Єрусалимського (тобто, «мальтійській», вписаний у коло). Згадана знахідка, ймовірно, може за свідчити наявність серед переселенців лицарів цього ордену.

Як свідчать археологічні знахідки, досить швидко мережа генуезьких поселень (Аспроміті, Дзукалаі, Завіла, Каваларі, Каркавоні, Конестассе тощо) поширилася на весь Керченський і Таманський півострови, де, ймовірно, поселення лігурійців існували вже у XII ст. Таким чином, тавро-лігури досить швидко взяли під контроль Керченську протоку, що створювало певні проблеми для їхніх конкурентів – венеціанців, які мали колонії у дельті Дону (Скржинская Е. Ч., 2006. – С. 43). Але вже невдовзі генуезці почали витіснити конкурентів і з цих регіонів, перетворюючи Меотиду (*mar delle Zabache, palude Meotide*, Азовське море) на свою внутрішню водойму. Там сформувалися опорні пункти

Саліне, Сан Джорджіо, Полонісі (поблизу сучасного Бердянська), Ла Чічі, Россо тощо (Господаренко О. В., 2014. – С. 115).

Генуезці вдало поєднували військову й економічну експансію з релігійною. Так, у липні 1333 р. виникає католицька митрополія у Воспоро, де проповідував падре Франческо ді Камеріно, і того ж року створюється її форпост Сарсоні у Херсонесі (Херсоні), де особливо проявив себе ставленик генуезців – монах ордену Домінікаців на ім'я Ріккардо, відомий також як Ричард Англійський (не виключено, що до чергового призначення цей лігурієць служив в Англії). Вже у 1303 р. він мав посаду єпископа Херсону (Сарсону), а архієпископом у Воспоро називається Франсіск. На той час авторитетні священники доволі часто виконували дипломатичні функції. Так, у 1334 та 1335 рр. єпископ Ріккардо Херсонський в якості легата Римського Папи (*Legatus Pontificius*) спільно з Франческо ді Камеріно вів складні дискусії у Константинополі щодо необхідності релігійної унії.

У 1339 р. відбулася чергова адміністративна реформа у Генуї, що призвела до централізації влади, уособленням якої став обраний верхівкою громадян пожиттєво дож (лат. *dux* та італ. *doge* 'вождь'), тобто єдиний лідер *Comagna Communis*, йому допомагали радники із числа авторитетних громадян (Тищик Б. Й., 2015. – С. 91). Таким чином, лігурійці намагалися владнати постійні конфлікти двадцяти чотирьох родів нобілів (Вівальді, Грілло, Джентілле, Джустініані, Леркарі, Марі, Негро, Паллавічіно, Фієскі, Чентуріоне, Чібо та ін.) з лідерами симпатій попланів (пересічних «комунарів») з родів або сімейних кланів (альберго) Гвізольфі, Грімальді, Доріа та Спінола, котрі також намагалися перетворитися на високоповажну спадкову аристократію, що призводило до постійних конфліктів. Останні не сприяли посиленню Генуї. До того ж, варто зауважити, що роди часто мали поліетнічне походження. Так, наприклад, рід ді Гвізольфі походив з юдейського коріння та вирізнявся сталими симпатіями до «гібеллінів» (див., зокрема: Бруцкус Ю. Д., 1918). Але це не завадило вихідцям із цього роду посісти консулами Чембало (Манфреді ді Гвізольфі, 1429 р.) та Каффи (Калочеро ді Гвізольфі, 1467 р.).

Що ж стосується славетного роду ді Грімальді, то його присутність виявлена на плиті 1384 р. з Каффи, на якій, окрім тамги Джучидів, хресту Св. Георгія, гербів дожа Антоніо Адорно, консула Пьєтро Газано та массарія-провізора Якобо Спіноло ді Луколи, можна побачити герб Бенедетто ді Грімальді. Він обіймав посаду массарія-провізора,

а в 1385–1386 рр. – консула у Каффі. Однак, тема ролі роду Грімальді в історії середньовічної Генуї вже достатньо висвітлена у літературі (зокрема: Барабанов О. Н., 2014. – С. 129–134).

Коли в Ромейській імперії розпочалася громадянська війна, у 1340-х рр., з метою недопущення посилення венеціанців об'єднані сили генуезців, використовуючи базу Перу в Галаті, почали захоплювати ключові території у Константинополі та навколо цього міста. Особливо їх непокоїла провенеціанська та протурецька позиція імператора Іоанна VI Кантакузіна. Цього «незручного» монарха, за підтримки генуезького пірата Франческо Гаттілусіо, у 1354 р., позбавив трону Іоанн V Палеолог. Переможець видав за цього лігурійця свою сестру Марію та подарував острів Лесбос. У подальшому рід Гаттілусіо неодноразово родичався з Палеологами, що дозволяло генуезцям мати стабільну підтримку з боку Ромейської імперії та ефективно використовувати її.

В умовах хиткого миру генуезці розгорнули проти венеціанців спочатку таємну, а потім і відкриту війну 1350–1356 рр. (Греки на українських теренах, 2000. – С. 42). Після чергової перемоги над конкурентами генуезці розпочали бойові дії проти готів – феодоритів. У 1357 р. вони вибили готів з містечка Ямболі, котре перейменували на Чембало (суч. Балаклава).

Залишки фортеці Чембало

За часів лігурійського панування у Чембало (*Cenballono, Cenbalo, Cembano, Sinbalo, Zinbalo*) фортеця поділялась на Верхнє місто (на горі Кастрон) та Нижнє. У Верхньому місті знаходився консульський замок,

массаріат (скарбниця), нотаріат, церква та інші адміністративні споруди. Мешканці вважали, що ця частина міста перебувала під охороною Св. Миколая. Її обмежував мур з вісьмома вежами. Нижнє місто, присвячене Св. Георгію, оточував мур із шістьма вежами.

Активність генуезців не залишалася поза увагою Московії, котра перебувала з православними кримськими готами-феодоритами у досить приятних зносинах. Отже, не виключено, що саме завдяки «таємній дипломатії» Москви та її князя Іоанна II Іаонновича (Красного) (пом. 1359 р.) хан Золотої Орди Джанібек, котрий підтримував московського князя та видав йому у 1353 р. ярлик на посаду Великого князя Володимирського, розпочав тероризувати католиків – венеціанців і генуезців. Невдовзі розпочалася війна, формальним приводом до якої стало вбивство татарина генуезцем (Мурзакевич Н. Н., 1837. – С. 27). Водночас, як свідчать історичні факти, Джанібек та його ставленик у Криму – Зейн ед-Дін Рамазан (у 1350 р. згадується як емір) дійшли нарешті згоди з венеціанцями. Їм, на противагу генуезцям, Джанібек віддав бухту Провато (розташована між сучасними Коктебелем і Феодосією) та у подальшому спільно із Зейн ед-Дін Рамазаном сприяв їхньому подальшому закріпленню на Кримському півострові. Зрозуміло, що такі дії хана та його представників викликали занепокоєння у тавро-лігурів (Войтович Л. В., 2010. – С. 135). До того ж, втрата ними контролю над Провато, яку тавро-лігури іменували Поссідіма і вважали своєю, примусила шукати доречний алгоритм реагування.

У 1343 р. Каффа продовжувала деякий час спокійно жити. Як звичайно, звучав дзвін з вежі Кріско, відмірюючи час, з-за мерлонів у стилі «гвельфів» виглядали славетні генуезькі арбалетники й, начебто, нічого не обіцяло неприємних сюрпризів. Однак, усе досить швидко змінилося, коли місто несподівано взяли в облогу татари під проводом Джанібєка (Мурзакевич Н. Н., 1837. – С. 27; Пилипчук Я., 2014. – С. 43). Після тривалої облоги татари начебто вже були готові укласти мирну угоду, але вже у 1346 р. воєнні дії активізувалися. За свідченням сучасника тих подій – Габрієля де Мюссі, нотаріуса з Пьяченці, хан почав закидати місто тілами померлих від бубонної чуми (Пилипчук Я., 2014. – С. 42). Захисники Каффи терміново залишали місто, через що чума перетворилася на одну з найстрашніших пандемій у Європі³. Апокаліптичні жахи

³ До 1348 р. від неї загинуло приблизно двадцять чотири мільйони осіб; див.: Кондараки В. Х., 1883. – С. 76–77; Мыц В. Л., 2009. – С. 6.

цієї події, як відомо, увіковічив італійський автор Джованні Боккаччо в «Декамероні» (1350–1353). У свою чергу, через стрімке поширення хвороби розбіглося й татарське військо, вражаючи «чорною смертю» з Криму терени Східної Європи та Азії. Отже, місцевість навколо Каффи на деякий час перетворилася на «нічийні землі».

Обурений цими подіями Римський Папа Климент VI навіть забавив оголосити хрестовий похід проти татарів, чим налякав правителів Золотої Орди. Проблему вдалося залагодити миром. Але у подальшій політиці з генуезцями та венеціанцями Джанібек вдало використовував протиріччя між ними на користь Золотої Орди. Протягом 1356 р. венеціанці отримували навіть більші преференції, ніж тавро-лігури (Пилипчук Я., 2014. – С. 44). Не виключено, що саме за сприяння генуезців, позиції яких на Кавказі залишалися досить потужними, у 1357 р. хана отруїли, після чого звільнений трон посів син загиблого – Мухаммед Бердібек (пом. 1359 р.), котрий, натомість, також приязно ставився до венеціанців.

Задля того, щоб не допустити конкуренції за владу, першими заходами, до яких вдався новий хан, було знищення нащадків Батухана (Батия). За повідомленням середньовічного арабського автора Муїнеддіна Натанзі, навіть восьмимісячного брата він власноруч позбавив життя, вдаривши його головою об землю. За сприянням Мухаммеда Бардібека з 1357 р. беклярбеком став його зять Мамай, котрий до цього був намісником Золотої Орди у Криму й усьому Північному Причорномор'ї та був одружений з донькою Мухаммеда Бардібека.

Відповідно до своєї високої посади (один з двох заступників хана), Мамай відповідав за керівництво армією, зовнішні справи, а також був наділений судовими повноваженнями. Водночас, відповідно до чинного золотоординського порядку, обіймати посаду хана йому не дозволялось, адже за родовим походженням Мамай не був Чингізидом. Отже, намагаючись посісти ханом, він вважався небезпечним бунтівником і цілком спирався на генуезців. Дехто з дослідників навіть називає його їхнім маріонетковим ставлеником.

Під час чергової спроби заколоту, Мамай не зміг реалізувати власних амбіцій через те, що Мухаммеда Бардібека у 1359 р. вбив представник «промосковської» партії – Кульпа. Він оголосив себе сином Джанібека. Однак, у 1360 р. відшукався ще один син цього хана – Мухаммед Науруз. Він вбив Кульпу та захопив владу. Того ж року переможця «відправив на небо» Чингізид Хізр. Невдовзі останній був

позбавлений життя власним сином – Тимур-Ходжею, якому беклярбек Мамай, за підтримки генуезців, оголосив війну та у 1367 р. привів до влади свого маріонеткового хана Абдуллаха. Протягом усього цього «часу невизначеності», скориставшись тривалими чварами у Золотій Орді, тавро-лігури посилювали власну геополітичну значимість у Північному Причорномор'ї.

Показово, що тавро-лігури включали до нових міських комун вірмен, греків, московитів, татарів та представників інших народів. Через генуезькі колонії йшла жвава торгівля зерном, сіллю, шкірами, хутром, бурштином, воском, медом, лісом, рибою, ікрою, сукнами, олією, вином, а також іншими товарами. Особливим товаром вважалися невільники. Чорне море генуезці оголосили «Великим» і вважали своєю власністю.

Задля підтримання безпеки широко використовувались етнічні військові підрозділи, регулярні та нерегулярні. Так, найкращим воїнам з числа місцевих етносів пропонувалося перейти на службу до Генуї або, зазвичай, служити особисто місцевому консулу. На ці цілі генуезці не заощаджували грошей, вони організовували спеціальні школи для лояльних представників місцевого населення та їхніх дітей. Через кілька поколінь такі нащадки мали можливість стати повноправними громадянами генуезьких комун. Консули навіть сприяли змішаним шлюбом, справедливо вважаючи, що діти генуезців віддано служитимуть своїй «малій батьківщині» та Генуезькій Республіці. Вихідців зі степу називали «черкесами», «черкасами» або «козаками» (*cazachi*). Ці терміни не можна вважати у такому контексті етнонімами, а лише назвою саме найманих поліетнічних підрозділів легкої кінноти та піхоти під орудою командирів генуезького або лігурійського походження. Показово, що найманцем міг бути лише християнин, що, на думку правлячої лігурійської верхівки, у певному сенсі гарантувало лояльність таких вояків до біблійних чеснот і сприяло пошуку з ними спільної мови. Водночас, як свідчить практика, найзначнішим чинником у процесі взаєморозуміння були все ж не абстрактні релігійні міркування, а гроші – *salaria cazachorum* (Еманов А. Г., 1996. – С. 137).

Під час аналізу тогочасних текстів варто враховувати, що массарій або писар міг назвати словом «грек» будь-якого православного – українця, болгарина, московита тощо, а «татаринном» називали мусульманина (див. докладніше: Кузь А. І., 2012. – С. 56).

Особливим успіхом генуезькі колоністи вважали поєднання лігурійських аристократів сімейними зв'язками з місцевими правителями.

Наприклад, Марія Мангупська (пом. 1477 р.) з держави Феодоро, дружина володаря Молдови Штефана III чел Маре (1429–1504), мала родинні зв'язки зі шляхетним лігурійським родом ді Гвізольфї, а також династією Палеологів.

Військові керівники, котрі перебували на службі у князів держави Феодоро («Кримської Готії»), активно використовували під час збройних конфліктів дані, отримані за допомогою розвідників та їхніх агентів. У свою чергу, шляхи генуезьких розвідників («фрягів», «фрязинів») проходили територією сучасної України, де вони також збирали інформацію на користь католицького кліру. Розуміючи нову геополітичну ситуацію, генуезці навіть дали на допомогу бунтівному темнику Мамаю військові підрозділи (Сафаргалиев М. Г., 1960. – С. 133). У свою чергу, Мамай надавав посильну допомогу своїм фінансистам і союзникам.

Консул у Каффі розумів, що для його політики вигідно мати мирні зносини з Московією, де «фряги» (так називали генуезців московити) торгували, будували кам'яниці, а також із цікавістю приглядалися до купецьких осередків у Твері, Новгороді та інших містах, які розглядалися ними у якості союзників, спроможних підтримати Геную в разі конфлікту з московським князем Дмитром I Іоанновичем. Особливо приятні відносини склалися у «фрягів» з «нижегородцями», яких генуезці влесливо йменували «російськими Медичи», на честь поважної італійської олігархічної родини (див.: Васильєв А. В., Автушенко М. Н., 2009. – С. 136).

Інтриги ромеїв та їхніх союзників – феодоритів призвели до того, що генуезцям під загрозою грошових стягнень заборонялося торгувати у Сугдеї (Судаку) та дозволялося перебувати у фортеці лише на термін, що не перевищував три доби (Васильєв А. В., Автушенко М. Н., 2009. – С. 117, 135–136). Однак, і за цей час генуезьким розвідникам вдавалося зібрати необхідну інформацію та навіть створити агентурну мережу в місті. До того ж, необхідними даними Каффі допомагав і Мамай, який влаштував особисту резиденцію в містечку Карасубазар.

У таких умовах феодоритам стала потрібною акція у Московії з метою посварити князя Дмитра I Іоанновича з консулом у Каффі. До Москви відбув з дипломатичною і розвідувальною місіями представник правлячої у Феодоро династії – Косьма Гаврас у супроводі принижених мешканців Сугдеї – Сурожу, переважно венеціанців, котрі маскувалися під православних. Саме ці емісари наполегливо здійснювали акції з агітації та пропаганди в шляхетних і церковних колах Московії з пропозицією

приборкати «безбожного» Мамаю та генуезців–католиків (Васильєв А. В., Автушенко М. Н., 2009. – С. 129–132). Потім ці кримські емісари начебто брали безпосередню участь у вирішальній битві, що відбулася, буцімто, на Куликовому полі (це місце, власне, жодними археологічними даними не підтверджується). Дізнавшись зі своїх джерел про місію феодинитів і сугдейців, Мамай розлютився і вирішив здійснити напад на Московію. До цього його підбурювали й генуезці, які планували поставити на князівський трон когось з «руських Медичи» та відновити під своїм контролем торговельний шлях з Балтики до Чорного моря. Вони навіть відшукали союзників у Литві, зацікавлених у цьому проєкті.

Церковна розвідка також робила свою справу: інформація про згадані події регулярно надходила до Константинополя, а звіттілля – до церковних православних ієрархів. У 1372 р. Вселенський Патріарх Філофей Коккін звернувся з листами до тверського князя Михайла, великого литовського князя Ольгерда, митрополита Київського і всія Русі Олексія та московського князя Дмитра І Іоанновича. Патріарх закликав припинити розбрат і об'єднати зусилля для захисту православ'я (Васильєв А. В., Автушенко М. Н., 2009. – С. 136). Такий перебіг подій вже не влаштовував Святий Престол, котрий, у свою чергу, розгорнув таємну дипломатію в католицьких країнах Європи та Новгороді, де римокатолики мали потужні агентурні позиції.

Підвищення «температури політичного життя» призвело до активізації суб'єктів розвідувальної діяльності. У тогочасних «шпигунських містах» – Римі, Венеції, Генуї, Відні, Кракові, Константинополі, Херсоні (Херсонесі), Каффі, Феодоро, Києві, Москві, Твері, Новгороді, Каунасі та Вільному розгорнулися справжні сутички бійців «таємної війни», за якою уважно спостерігали турки, готуючи власні експансіоністські плани. У 1376 р. сторони зійшлися в битві за Константинополь, де внаслідок спровокованого ззовні заколоту Філофей Коккін позбувся посади на користь римського ставленика Макарія, а трон Візантії посів підконтрольний генуезцям імператор Андронік ІV (Васильєв А. В., Автушенко М. Н., 2009. – С. 140–141). Розпочався наступ на «православну партію», що турбувало православних священиків у Москві. Там їх об'єднав хрещений батько княжича Юрія (сина Дмитра І Іоанновича) – Сергій Радонезький. Його опонентом став «княжий печатник» (фактично державний секретар) Мітяй, до якого на той час прислухався московський князь. У планах Дмитра І Іоанновича тоді не було намірів воювати з Мамаєм і генуезцями. Ще на більшу проблему

Міт'яй перетворився тоді, коли новий Вселенський патріарх Макарій, за погодженням з Ватиканом, вирішив поставити його на посаду московського митрополита. Згодом Міт'яй відбув до Мамає, котрий прихильно зустрів московського візитера за всіма східними правилами гостинності. З Карасубазару Міт'яй, якого супроводжувала агентура Сергія Радонезького, попрямував до Каффи, де отримав значні грошові кошти та корабель від генуезців. Однак у дорозі Міт'яй раптово помер. Генуезці забрали бездиханне тіло свого невдалого ставленика на посаду очільника духовної влади в Московії та поховали його у Галаті (Пері) на католицькому цвинтарі.

Надалі Вселенський патріарх та Святий Престол (католицька церква) вирішили діяти проти Москви силою, але «під чужим прапором». У якості такого впливу релігійні кола Західної Європи визначили генуезців і Мамає (див., зокрема: Сказание о Мамаевом побоище, 1980; Васильев А. В., Автушенко М. Н., 2009. – С. 141–142).

Ймовірно, рушійною силою цього походу були саме генуезці, оскільки, по-перше, Святий Престол у цей час мав неабиякі проблеми, пов'язані з «великим західним розбратом» та виникненням двох центрів тяжіння: першого – навколо Римського Папи Урбана VI (*Urbanus PP. VI; Urbanus Sextus*), другого – навколо «антипапи» Климента VII (*Clemens VII*) в Авіньйоні. Отже, благословення на участь Генуї у захопленні Московії представники католицького кліру могли дати на місцевому, «колоніальному», щаблі.

По-друге, незважаючи на те, що імператор Ромейської імперії вважав, що є центром «візантійського кола», утримувати владу йому ставало все важче. До того ж, у цей час в імперії закінчувалося тривале протистояння Іоанна V Палеолога та Матфея Кантакузіна, що у черговий раз розколело візантійське суспільство. Після відсторонення від влади та смерті у 1379 р. прихильника Московії та одного з лідерів «антигенуезької партії» – Вселенського Патріарха Філофея, церковний розбрат панував і у православних колах. Отже, слабка Ромейська імперія виглядала ласою спадщиною як в очах венеціанців, так і їхніх конкурентів – генуезців, котрі намагалися розширити сектор впливу у «візантійському колі» та вийти на Євразійські та Балто-Чорноморсько-Каспійські торговельні шляхи. Отже, для цього генуезцям був потрібним контроль над Московією.

По-третє, користуючись братовбивчою війною у Золотій Орді, коли з 1359 до 1380 на її троні змінилося 25 ханів, тавро-лігури

вирішили підтримати у ханських амбіціях колишнього намісника Криму та Північного Причорномор'я, беклярбека Мамає, з яким вони мали довгу практику корупційних зносин. Саме його і вирішили використати для нападу на «Північного сусіда».

По-четверте, лігурійці мали досить потужні позиції у Литві, куди вихідці з Лігурії поставляли вино та інші, більш міцні алкогольні напої. Саме у цій державі, за відомим рецептом перського лікаря Ар-Разі (X ст.), генуезці розпочали вироблення напою *wódka*, а також його варіацій – тобто настоянок на різноманітних плодах і травах. Не виключено, що саме через поширення місць продажу алкоголю «фряги» досить швидко опанували ситуацією у Литві, а потім і у Польщі, куди цей напій прийшов з Литви та перше згадується офіційно у судових актах Сандомирського воєводства 1405 р.

За підтримкою Святого Престолу, генуезці активно працювали з близьким оточенням онука славетного Гедиміна – молодого князя Ягайла (*Jogaila*, пом. 1434 р.). Мета лігурійців полягала не лише у сприянні Риму задля створення нової католицької держави в Європі, прийняття Ягайлом католицизму. Передусім, генуезці діяли задля реалізації власних торговельних планів у регіоні Балтійського моря, а також закріплення позицій колоній в Північно-Західному Причорномор'ї, де інтереси тавро-лігурів щільно перетиналися з прагненнями Великого Князівства Литовського та, відповідно, венеціанцями. Останні в цей час поширювали вплив у Польському королівстві. Отже, підтримка генуезцями Ягайла полягала й у тому, щоб створити єдине королівство Польщі та Литви із союзним Генуї королем. На цю посаду планувався Ягайло, якому надавалася потужна допомога у боротьбі зі своїм дядьком Кейстутом. Останній через різні причини уособлював «промосковську партію» у Литві. Щоб закріпити зносини, Великого князя Литовського Ягайла генуезці залучили до воєнної антимосковської коаліції.

Отже, щоб приборкати Московію та мати сталі концесії для заготовки хутра й торгівлі у північних регіонах Євразії, Генуя використовувала два плацдарми – Литву й Золоту Орду, до складу якої де-юре входила Московія. Генуезці передбачали, що після захоплення ханської посади Мамаєм, він дасть лояльному московському князю ярлик на князівство, а «сини Лігурії» зможуть збільшити власний вплив на міжнародній арені.

Дії в регіоні координувала досить потужна резидентура лігурійців у Москві, котру очолював Ніко Маттеї («Некомат сурожанин»). Він з

1350-х рр. мав маєтність у столиці Московії. Цікаво, що Ніко Маттеї, як «сурожанин», мусив бути громадянином Венеції, оскільки Судак (Сурож, Сугдея, Солдайя) до 1365 р. належав венеціанцям. Однак уся його діяльність свідчить, що купець міг бути «тим, хто вважався за венеціанця», але був генетичним лігурійцем і міг мати досвід розвідувальної роботи на користь Генуї серед венеціанців.

У будь-якому випадку, Ніко Маттеї знайшов спільну мову з князем Іоанном II Іаонновичем (Красним), а також з оточенням його сина – князя Дмитра I Іаонновича. Показово, що у складі московської дипломатичної місії до Золотої Орди, Ніко Маттеї зустрічається там з папським нунцієм, консулом Каффи, а також генуезцями зі шляхетних родів Річчі та Андреотті. Зрозуміло, що з венеціанцем такі високоповажні особи не зустрічалися б, тому що на цей час з республікою Св. Марка загострилося протистояння з боку Генуї. До того ж, Ніко Маттеї близько зійшовся з московським боярським родом Вельяминових, з якого походили Тимофій, Микула і Юрій Васильовичи, котрі відгравали значну роль в організації та поході московитів проти Мамаєва.

«Мамаєво побоїще» на Новгородській іконі XV ст.

Ситуативні союзники Мамаєва – литовський князь Ягайло та Олег Іванович Рязанський, знаючи з власних джерел про ймовірний негативний перебіг подій, передбачливо «запізналися» до початку битви (Прокофьев Н. И., 1980. – С. 139). Водночас генуезці виявили неабиякий героїзм, особливо їхні уславлені арбалетники (Войтович Л. В., 2010. – С. 136). Показовим є також, що під час бою князю Дмитру I Іоанновичу допомагали «сурожани», в яких можна побачити

венеціанців. Ймовірно, вони й видали після перемоги Ніко Маттеї князю Московії, навіть не зважаючи на спільні завдання із поширення на Русь католицького віросповідання. У результаті, за наказом князя, генуезького резидента – «сурожаніна» було страчено, а його маєтність конфісковано.

Привертає увагу й ще одна згадка. Під час «січі великої», начебто, московити захопили обоз з кайданами й так обурилися, що всіх полонених «фрягів» стратили. Інші генуезці – мешканці Московського царства, фактично опинилися поза законом. Їх розшукували «всією Московією», вбивали, а маєтність привласнював розлючений натовп.

Після поразки Мамай втік до одного з організаторів невдалого походу – консула до Каффи (Похлєбкін В. В., 2000. – С. 61; Васильєв А. В., Автушенко М. Н., 2009. – С. 143–145). Там він, на правах повноважного представника Золотої Орди у Криму та усьому Північному Причорномор'ї, підписав з Джанноне дель Боско угоду про передання під владу тавро-лігурів усього Кримського узбережжя і навіть земель, які йому не належали – Готії з її населеними пунктами. Це викликало незадоволення серед татарських беїв. Вони не бажали втрачати землі та звернулися за допомогою до Чингізида Тохтамиша. В битві на р. Калці війська Мамаєв зазнали чергової поразки від татар Тохтамиша, якого підтримував середньоазійський правитель Тимур (Тамерлан). Показово, що більшість татарських беїв відразу перейшла на бік Тохтамиша, що свідчить про їх обізнаність і, відповідно, про наявність у них власних розвідувальних мереж. Показово, що Тохтамиш спочатку неофіційно, а потім і офіційно, в угоді 1380 р., підтвердив всі наявні маєтності генуезців у Криму, а також їхнє право володіти всією Гогією – приморською (*Gothia Maritima*) та гірською.

Генуезці вважали себе спадкоємцями Давнього Риму, а тому ставилися до оточуючих етносів, як до «варварів», «скіфів». Водночас на відміну від своїх предків у зносінах з «чужинцями» з'явився новий акцент: тавро-лігури вважали інші етноси об'єктом комерційних операцій. Коли від цього був певний зиск, їх прагматично використовували, а коли тимчасові союзники вже були не потрібні – позбувалися, в тому числі найжорсткішими методами (див., зокрема: Гумил'єв Л. Н., 1989. – С. 576). Так, у 1381 р. начебто генуезці підступно пограбували та вбили Мамаєв (існують й інші версії його загибелі, див.: Пилипчук Я., 2014. – С. 47). На свіжій могилі загиблого, котрий упокоївся десь між Каффою

та Солхатом, новий емір Криму – Черкешейх, від імені Тохтамиша, уклав попередню угоду з генуезцями, але примусив їх повернути венеціанцям Солдайю (Судак) з околицями (Войтович Л. В., 2010. – С. 136).

Узяти реванш в протистоянні з Московією генуезцям не судилося, адже лігурійці були знесилені Кьоджською війною з Венецією (1378–1381 рр.). Метрополія навіть не спромоглася вчасно замінити, відповідно до закону, консула у Каффі. Ним продовжував залишатися амбітний та авантюрний нащадок лігурійських піратів – Джанноне дель Боско.

Син Мамає на ім'я Мансур (Киятович), Чингізид за матір'ю, знайшов прихисток у Литві, а його прямим нащадком за лінією Глинських став перший московський цар Іоанн IV Васильович (Грозний).

У другій половині XIV ст. в Криму розгорнулася й точилася війна генуезців на два фронти – з татарами та феодоритами. Останнім надавала допомогу Москва. Війна закінчилась у 1387 р. перемогою генуезців, яких підтримали підкуплені ними татари. Особливу роль у дипломатичних зносинах з ханом Золотої Орди Тохтамишем здійснив Джентіле ді Грімальді. Цей дипломат того ж року домовився про порозуміння із турецьким (османським) султаном Мурадом I, котрий, натомість, у 1389 р. був пораним в битві на Косовому полі, де й помер. В 1390 р. Джентіле ді Грімальді обійняв посаду консула Каффи (див.: Барабанов О. Н., 2014. – С. 131).

1387 рік став точкою відліку в існуванні нового квазідержавного утворення на теренах сучасної України – «імперії Газарії», що одразу перетворилася на потужний суб'єкт. Кожен її консул, як правило, вважав себе новим монархом. Він сприяв розвитку ремісництва, й імпорт з різних держав закінчував шлях у Каффі. У всіх генуезьких володіннях у Північному Причорномор'ї шили одяг, кували залізо, працювали ювеліри тощо. Отже, виготовлялися предмети власного експорту, а це сприяло збагаченню генуезьких колоній. З історичних джерел відомо, що лігурійці склали екіпажі піратських суден, що контролювали часом доволі значний простір в акваторії Чорного моря й навіть здійснювали більш далекі та небезпечні походи. Так, наприклад, Тедезіо Фольетта на кораблі «Грифанія» здійснював рейди Доном, звідкіля із багатими скарбами повернувся до Лігурії.

Через надмірну активізацію генуезької колонізації виникли протиріччя з панівною татарською елітою. У результаті спалахнула так звана «Солхатська війна» 1385–1387 рр. Вона завершилася угодою від 12 серпня 1387 р., за якою татарська сторона визнавала право генуезців на селища, що виникли навколо Солдайї (*cazalium Soldaie*).

У 1394–1409 рр. метрополія, Генуя, опинилась у політичній залежності від французів, у 1421–1435 рр. – від міланців. Отже, відбулося її вимушене дистанціювання від колоній, котрі мусили функціонувати самостійно та самотужки протистояти численним конкурентам і ворогам. Так, у 1396 р. генуезьку фортецю Тану захопили й пограбували війська Тимура (Тамерлана). У 1418 р. цей форпост тавро-лігурів знищили війська під командуванням хана Керімберди, після чого Тана втратила минуле значення та занепадала (Скржинская Е. Ч., 2006. – С. 134).

Скористатися слабкістю давнього конкурента намагалися й лицарі Ордену бідних лицарів Христа і Храму в Єрусалимі (тамплієрів), котрі збереглися у Прибалтиці й спільно з великим загоном тевтонських лицарів посилити військо великого князя Литви Вітовта Кейстутовича. У 1397 р. литовська армія, посилена нащадками тамплієрів, вдерлася до Криму, але цей похід не був вдалим. Через деякий час, у 1424–1426 рр. литовці все ж змогли тимчасово захопити значні території в Криму та навіть Солхат, а також привести до влади власного ставленника – Улуг-Мухаммеда (пом. бл. 1437 р.) (Войтович Л. В., 2010. – С. 142).

Розуміючи небезпеку, з Каффи до Вітовта Кейстутовича тавро-лігури відрядили дипломатів з багатими дарами. Гості навіть пообіцяли підняти над Каффою литовські прапори та встановити герби великого князя. Лише після смерті Вітовта Кейстутовича (1430 р.) та початку міжусобиць у Великому князівстві Литовському генуезці змогли відчутти себе убезпеченими від загрози з цього напрямку.

Спостерігаючи за послабленням тавро-лігурів, активізувалися й феодорити. Зокрема, вони розпочали будівництво власних укріплень-форпослів, котрі стояли на командних гірських висотах над генуезькими поселеннями та якірними стоянками. З 1411 до 1422 рр. генуезці сплачували правителю Феодоро чималі гроші за те, щоб війська Готії не заважали розвиватися містам і поселенням лігурійців. Між Каффою та Феодоро було встановлено регулярні дипломатичні зносини. У 1422–1423 рр. в боротьбі з тавро-лігурами феодорити об'єдналися з татарами. З метою задобрити останніх, генуезці використали перевірений засіб – грошові «подарунки» впливовим татарським чиновникам. До того ж, вже ослаблена метрополія наполягала на неприпустимості загострення конфлікту з Золотою Ордою – Улу Улусом, а також на необхідності відновити алгоритм примирення з Феодоро (Пилюшук Я., 2014. – С. 51–52).

У 1422 р. феодорити напали на Чембало, куди одразу попрямувала каральна експедиція генуезців під проводом Пьетро Джовані Майнері. Місто вдалося повернути під генуезький контроль, але лігурійці втратили Алушту, Гурзуф та Партеніт. Генуезці звернулися за допомогою до татарів, передусім, до союзного їм еміра Солхату. У відповідь, емір відрядив посла Бексада до Феодоро з метою примирити сторони конфлікту, який загрожував стабільності у Криму. Однак, генуезці не чекали результатів переговорів, а спрямували військову галеру під орудою Негроно ді Негро на фортецю феодоритів Каламіту (нині – Інкерман). Однак, цей несподіваний напад не мав успіху.

У лютому 1424 р. до Феодоро прибув вірменин Симон – поліцейський пристав (аргузій) з Каффи. Він зміг домовитися з феодоритами щодо мирної угоди, внаслідок чого сторони припинили військові дії. Зробивши відповідні висновки, генуезці здійснили потужні фортифікаційні роботи в Чембало. У відповідь феодорити не лише посилили оборону Каламіти у 1427 р., але й перебудували пристань Авліту, якою вони користувалися разом із татарами.

Спираючись на підтримку кримського хана Хаджі I Гірея Ангела (Мелека), котрий виборював не лише незалежність Криму від Золотої Орди, але й намагався приборкати генуезців, феодорити перетворилися на потужного конкурента лігурійцям. Хан добре усвідомлював поліетнічну та мультикультурну специфіку півострову, розташованого на перетині торговельних шляхів Середньовіччя й вдало використовував цей комплексний державотворчий чинник.

Варто зазначити, що новий татарський правитель народився десь на території Польщі або Литви, дитинство провів у православному середовищі під опікою самого Великого князя Литовського. Й не випадково, декларативно сповідуючи іслам і шануючи суфізм, здійснивши хадж до Мекки, він запам'ятався в історії досить несподіваними вчинками. Так, є свідчення, що хан неодноразово молився у православному монастирі Св. Діви Марії, що поблизу Кирк-Єра (Чуфут-Кале), пояснюючи свої дії неабиякою повагою «до Майрум-Ани, матері пророка Іси». Одного разу він навіть продав двох найкращих коней, а на гроші від цієї комерційної операції наказав придбати багато воску та зробити з них дві велетенські свічки, щоб горіли у монастирі протягом року (Войтович Л. В., 2010. – С. 142). Отже, для розуміння його ставлення до католиків, потрібно зважати й на те, що Хаджі I Гірей, вочевидь, таємно сповідував православ'я. Не випадково тавро-лігури, католики, на

відміну від православного й мусульманського населення півострову, називали цього хана словом *timor* 'той, що викликає жах'.

Незважаючи на поточні проблеми, на всьому просторі Середземного та Чорного морів заходи генуезців у 30-х рр. XIV ст. виявилися ефективнішими за дії їхніх конкурентів. У першу чергу – в царині дипломатії. Так, для укріплення власних позицій тавро-лігури розвивали зносини з арабами. У 1431 р. консул Каффи навіть уклав угоду з єгипетським султаном Барсбаєм стосовно дозволу безмитного вивезення невільників із Криму. До того ж, генуезці ставали емісарами Барсбая. Зокрема, саме таку роль виконував у Дамаску в 1432 р. лігуриєць Джентіле Імперіале.

У 1431 р. венеціанці вдалися до відчайдушного кроку – здійснили спробу захопити Геную, котра на той час фактично перебувала під владою міланського герцога Филиппо Марія Вісконті (1392–1447) та, відповідно, Фелікса V. Останній незаконно іменував себе Папою. Але навіть підтримка законного Римського Папи Євгенія IV, венеціанця за походженням, не змогла допомогти співвітчизникам з республіки Св. Марка. У результаті венеціанці так і не спромоглися взяти Геную та зазнали нищівної поразки, якою офіційно й закінчилися криваві венеційсько-генуезькі війни. Але у Північному Причорномор'ї протистояння венеціанців і генуезців тривало.

В 1431 р., одночасно із підготовкою походу на Геную, користуючись сприянням Польщі, де позиції республіки Св. Марка були міцними, венеціанці, за таємної підтримки банку Св. Георгія (*Banco di San Giorgio*), спробували перехопити частину території «імперії Газарії» та обмежити владу амбітного генуезького консула. Для цього вони використали позиції в татарській еліті, а також власну агентуру, що підняла повстання в одному з найзначніших опірних пунктів генуезців – фортеці Чембало (сучасна Балаклава). Водночас агентура феодоритів повідомила про повстання свого князя Олексія I (правив 1402–1434 рр.), який вирішив відновити бойові дії проти генуезців. У 1432 р. військо феодоритів за політичної підтримки республіки Св. Марка й татарів знову захопило місто.

Це надзвичайно стурбувало не лише консула Каффи як очільника адміністрації генуезьких колоній у Північному Причорномор'ї, але й, власне, уряд Генуї. Без зволікань із метрополії до Криму відрядили військовий загін під команду капітана Карла Ломелліні (*Dominus Carlus Lomellinus*), корсиканця, сина правителя цього острова на ім'я Наполеон (Мыц В. Л., 2009. – С. 157).

Карло Ломелліні, заздалегідь зібравши необхідні розвіддані про ситуацію в Чембало, раптово напав на феодоритів, котрі охороняли місто. По-перше, йому вдалося повністю блокувати підходи до міста з боку моря. По-друге, десант генуезців досить швидко зміг перерубати залізний ланцюг, що закривав вхід до затоки. По-третє, у цій битві генуезці, вперше в історії Криму, застосували вогнепальну зброю. Зломивши опір оборонців і захопивши «нижнє місто» (*castris inferioris*), нападники вчинили показову різанину, чим остаточно підірвали бойовий дух захисників «верхнього міста» – *castro Sancti Nicolai*. Після капітуляції, Карло Ломелліні залишив життя лише синові князя Феодоро – Олобо, його слугам, а також одному мешканцю м. Кандії (острів Крит). Усіх інших стратили. Таким чином, у червні 1434 р. генуезці відновили контроль над Чембало (Мыц В. Л., 2009. – С. 157). Надалі воїни каральної експедиції пограбували та спалили готську фортецю Каламіту. Після цього вони попрямували на підрозділи Хаджі І Гірея. Показово, що на суходолі генуезьким підрозділам дозволялося грабувати та нищити все, що траплялося на їхньому шляху, а командам кораблів – захоплювати, грабувати й топити всі плавзасоби, котрі не належали лігурійцям (Мыц В. Л., 2009. – С. 162).

Каральна експедиція, переконавшись у власній, начебто, непереможності, вирішила навіть здійснити напад на ханську столицю – Солхат, незважаючи на виправдані сумніви з боку Карло Ломелліні щодо цієї очевидної авантюри. До того ж, під час урочистого виходу через каффську браму *Latinborgo*, присвячену саме Св. Георгію, небесному покровителю Лігурії, генуезький прапорonoсець зламав об каміння арки один із трьох парадних штандартів. Це було сприйнято присутніми як поганий знак долі (Колли Л. П., 1913. – С. 118). Після нищівної поразки генуезьких підрозділів під Карагьозом (неподалік від Солхату), залишки невдалого війська повернулися «голі й босі» до Каффи, котру татари взяли в облогу. З метою залякати посланців метрополії й тавро-лігурів, переможці, за допомогою представників місцевого нехристиянського населення, з усіх загиблих ворогів (а це орієнтовно близько 2 000 осіб) відтяли голови й склали з них дві величезні піраміди (Колли Л. П., 1913. – С. 119; Мыц В. Л., 2009. – С. 169).

В такій ситуації генуезці вимушено пішли на поступки. У липні 1434 р. консул і хан уклали мирну угоду. Генуезці визнали Хаджі І Гірея повноправним кримським ханом і виплатили йому значні гроші. Карло Ломелліні повернувся до Генуї, де, не зважаючи на сором поразки,

отримав почесний титул «Золотого Кавалера» (*Cavaliere aurato*). Водночас, деякі його офіцери не повернулися додому, а залишилися у Каффі, поповнивши лави тавро-лігурів.

Показово, що донька Тохтамиша – Джаніке-ханум також визнала повновладність Хаджі І Гірея й навіть відкрила йому браму своєї фортеці – Кирк-Єр, котру хан і перетворив на власну резиденцію, розуміючи небезпеку свого перебування в Солхаті (Войтович Л. В., 2010. – С. 143).

Продовжуючи дипломатичні зносини із Золотою Ордою, генуезцям вдалось посприяти усуненню Хаджі І Гірея від влади та вигнанню його з Криму в 1434 р. до Литви. Тавро-лігури на той час зневажали цього татарського хана, якого поза очі продовжували вважати «страхотливим» (Пилипчук Я., 2014. – С. 54).

Генуезці на теренах Північного Причорномор'я практично завжди перемагали та вже досить скептично ставилися до ослабленої метрополії. Такий сепаратизм, у свою чергу, турбував не лише адміністрацію, але й бізнесові кола Генуї (передусім, представників банку Св. Георгія, що був заснований у 1407 р.). Інформація від їхньої агентури з Криму змусила метрополію вдатися до більш рішучих дій. Банкіри Генуї поглибили зносини у руслі «таємної дипломатії» зі своїми партнерами з Венеції (республіки Св. Марка).

У 1438 р. тавро-лігури вирішили покарати феодоритів і колоніальний флот пограбував приморські поселення, підконтрольні князівству. У відповідь князь Феодоро Олексій II, уклавши таємну угоду з венеціанцями, за їхньої підтримки звернувся за допомогою до Трапезундського імператора Давида. Останній, зважаючи на політичну близькість до династії Феодоро, відправив до берегів Криму понтійський військовий флот. Консулові довелося відкунагись від трапезундців, а також визнати владу феодоритів над фортецями Алуштою, Гурзуфом, Партенітом і Херсоном (Херсонесом). Показово, що у Статуті 1449 р. ці території вже не згадуються як підконтрольні генуезцям.

Цікавими були зносини тавро-лігурів з вірменами, кількість яких у Криму стрімко збільшувалася. Так, наприклад, латинський клір постійно намагався підпорядкувати вірменську церкву своїй волі. У 1438–1439 рр. представник Святого Престолу – єпископ Каффи домігся унії вірменської та римо-католицької церков (Якобсон А. Л., 1973. – С. 119). Це обурило частину вірмен. Їхня громада розкололася на два ворожо налаштованих один до одного табори, чим досить швидко скористалися конкуренти й вороги генуезців.

За часів існування лігурійських колоній у Криму поступово відбувалася асиміляція генуезького населення. Натомість, лише вихідці з Лігурії мали право посідати найвищі адміністративні посади та позбавлялися від сплати податків. Населення ж, тобто платники податків, поділялося на громадян, середній прошарок, та мешканців – дрібних ремісників, робітників і торгівців. Перші невдовзі одержали право входити до складу генуезької адміністрації, а другі так і залишалися практично безправними. Особливу роль в управлінні колоніями відігравали компактні етнічні групи, котрі мали певні автономні права. Прикладом можуть бути і вірмени, які на цілком легальних засадах мали свої торговельні факторії.

Окремі фортеці генуезців мали власні *Comagna Communis*. Так, наприклад, до 1398 р. у фортеці Чембало (Балаклава) нобілі зі свого середовища на три місяці обирали консула, що викликало постійні суперечки серед населення та навіть спричиняло соціальні заворушення. У подальшому консула Чембало призначали в Генуї, його діяльність жорстко регламентувалася нормами статутів. До адміністрації входило два скарбника-массарія (один з них – обов'язково мусив бути лігурійцем), а також вікарій – помічник консула у судових справах. При консулі також працювали рада з восьми старійшин, а також двоє сурмачів та один розсильний. Святий Престол представляв затверджений у Римі єпископ.

Показово, що в Статуті 1449 р. можна знайти статті, що стосуються лише Чембало (зокрема, у галузі рибальства). Так, з документів відомо, що гарнізон фортеці складала соція (іт. *socii*; лат. *socius* 'товариш'), тобто військовослужбовці – тимчасові найманці, а також стипендіарії (іт. *stipendiarii*) – чиновники, котрі отримували постійне грошове утримання (*stipendium*). У місті перебувало 40 стрільців. Вони мали навички користування баллістами. Верхня і нижні фортеці мали окремих комендантів. Їм підпорядковувалися військовослужбовці, що несли охоронну службу. Цікаво, що вже Статутом 1449 р. виокремлювалася й посада гармаша.

За порядком у фортеці та місті стежили штатні поліцейські – аргузії (Колесніков С. Д., 2015. – С. 144). У Каффі їх було двадцять, у Чембало – лише чотири.

Романська імперія (Візантія) також намагалася триматися за Крим і робила все, щоб зберегти позиції в Херсоні (Херсонесі) та в державі Феодоро – кримській Готії. До Херсона хижо придивлялися й генуезці. Феодоро офіційно визнавала себе васалом ромеїв і Трапезундської імперії.

У 1445 р. до Криму переможцем повернувся Хаджі І Гірей. Він за допомогою Великого князя Литви (1440–1447) Казимира Ягеллончика (з 1447 р. – король Польщі) офіційно став першим незалежним кримським ханом. До того ж, армія Хаджі І Гірея була посилена литовським військом під проводом віленського каштеляна Остіка Радзивілла (Войтович Л. В., 2010. – С. 143).

Перше, що зробив хан після повернення, це було укладення угоди з православним князівством Феодоро. За тогочасним міжнародно-правовим звичаєм, на знак дружби (а фактично, як закладник), спадкоємець престолу Феодоро почав виховуватися разом із ханськими дітьми у Солхаті. Свого ж молодшого, шостого, сина – Менглі Гірея – хан відправив до Феодоро. Татарський загін допоміг феодоритам остаточно повернути фортецю Каламіту (Ін-Керман). Фактично хан розумів, що цей порт він і самостійно зможе використовувати як морську браму своєї держави. Й дійсно, через деякий час Ін-Керман перетворився на базу першого татарського морського флоту, що складався із декількох кораблів.

Хан також надав князівству щедру фінансову допомогу. Фактично, феодоритсько-татарська коаліція активно сприяла Московії та Великому князівству Литовському в обороні проти Золотої Орди, що йшло, зокрема, й на користь Ромейській імперії.

Задля посилення власного авторитету в татарському середовищі, Хаджі І Гірей віддав наказ побудувати у Кирк-Єрі мавзолей, де упокоїли останки союзниці – Джаніке-ханум (померла у 1437 р.).

Щодо тавро-лігурів, позиція хана виявилася спочатку досить жорсткою. Так, відповідно до тогочасного листа єпископа Кампорі, спрямованого до Генуї з Каффи, колоніальна адміністрація у 1451–1452 рр. йшла, начебто, на невиправдані поступки правителю Криму. Так, тавро-лігурами щедро задовольнялися вимоги дарів. Зокрема, місто з цією місією двічі відвідала мати Хаджі І Гірея, а також його син. Останнього хан відрядив навмисно до Каффи в одязі жebraка, звідки він повернувся у шляхетному вбранні з великим скарбом. Потім місто відвідав ще один родич правителя Криму з вимогою великих коштів у золотому еквіваленті. До того ж, хан відрядив таємну дипломатичну місію до турецького султана Мехмета II, пропонуючи йому спільну навалу на Каффу та інші поселення тавро-лігурів, за результатами якої це місто мусило перейти під юрисдикцію Хаджі І Гірея, а його мешканці продані султану в рабство (Данилова Э. В., 1974. – С. 201). Натомість султан мав інші, стратегічні, агресивніші плани.

Падіння Константинополя

Під час штурму Константинополя турками у 1453 р. серед генуезької діаспори не було єдності стосовно допомоги останньому ромейському імператору Костянтину XI Палеологу. Причина, ймовірно, полягала у тому, що в референтному середовищі лігурійців існували різні оцінки перспективи подальшого розвитку Ромейської імперії. Так, з одного боку, для участі у героїчній обороні Константинополя з Генуї прибув загін добровольців у кількості 700 осіб під проводом Джованні Джустініані Лонго. З іншого, після падіння міста поширювалися чутки, що саме окремі генуезькі наймити відкрили яничарам доступ до середмістя.

Із середини XV ст., у зв'язку з посиленням позицій Туреччини та зростанням її імперських амбіцій, що яскраво виявилися у зовнішній політиці султана Мехмета II Фатіха, ситуація на теренах сучасної України ставала дедалі напруженішою. Розуміючи безсилля перед зростаючою небезпекою, уряд Генуї із середини листопада 1453 р. прийняв рішення передати управління своїми чорноморськими колоніями найбільшій фінансовій установі Італії, головному кредиторіві держави – банкові Св. Георгія. Ця структура тоді офіційно йменувалася *Officium comperarum* або *Casa di San Giorgio* (Греки на українських теренах, 2000. – С. 44; Данилова Э. В., 1974. – С. 194). Спочатку володарі банку розцінили, що за порівняно невелику грошову суму вони матимуть виключне право на безстрокове та практично безконтрольне адміністрування всіма генуезькими колоніями на Чорному морі. Через небезпеку турецької навали ризик був, але нові господарі генуезьких колоній розраховували на швидку окупність і надзвичайний прибуток.

Прагматичні банкіри намагалися заощаджувати у витратах на всьому. Так, нижчий командний склад і рядові найманці у колоніях почали отримувати занадто низьке грошове забезпечення, а міські бюджети значно скоротили. Внаслідок зазначеного, через громадське невдоволення, спалахували соціальні вибухи. Потужне кульмінаційне повстання розпочалося в Каффі у середині жовтня 1454 р. під час правління консула Деметріо Вівальді. Під проводом генуезьких громадян Антоніно Джіудічі, Джуліано Леоне та Клементе Вальдетаро на вулиці Каффи вийшли місцеві *burgences*, солдати та матроси. Всі вони закликали повбивати шляхтичів-ноблів, дати більше волі пересічним громадянам тощо. Вночі, порушуючи чинне законодавство, повсталі скандували заклики: «Нехай живуть люди, смерть аристократам!» («*Vivat populus. Interficiantur nobiles*»). У доповіді до метрополії перелякана колоніальна адміністрація міста особливо наголошувала, що серед повсталих помітні й «вірні стипендіарії» банку Св. Георгія.

Скориставшись неспокоєм в «імперії Газарії», у 1454 р. активізувалися турки. Так, спочатку їхній десант під проводом капудан-паши Деміра кяхья-бея намагався захопити Монкастро, але після жорсткого опору турецькі кораблі вимушено відійшли у напрямку Кавказу. Там їм вдалося пограбувати фортецю Савастополь (сучасний Сухумі) (Гейд В., 1915. – С. 157). Надалі ворожий флот (*classis*) попрямував до Боспору (Керченської протоки), де турецькі емісари розпочали перемовини з представниками кримських татарів, а османські моряки почали грабувати кораблі, що прямували протокою. Однак, коли вони затримали наву Джіовані ді Негро, то й не сподівалися на рішучий опір. Але генуезці не лише захопили турецький корабель, частину команди знищили, та ще й полонили не лише турків, але й татарів і зрадників із числа прибережного населення – «гетів». Після цього Джіовані ді Негро попрямував до Каффи, де піратський корабель, полонених і трофеї передав посадовцям з колоніальної міської адміністрації. За їхнім рішенням, турків ув'язнили, татарів – відпустили, а зрадників стратили на горло (*saqueo suspendi jussimus*) (Колли Л. П., 1913. – С. 128–129).

У липні того ж року до Каффи прибула та сама османська ескадра кількістю у 56 кораблів під проводом капудан-паши Деміра кяхья-бея, який планував вчинити захоплення головного форпосту тавро-лігурів і покарати Джіовані ді Негро. До того ж, зі степу до

мурів міста підійшла кіннота Хаджі I Гірея. Через суперечку, що відбулася між турками, котрі висадилися на берег, й міщанами Каффи, було вбито до 15 непроханих гостей. Лише втручання озброєних генуезців запобігло більшим втратам серед підданих султана (Колли Л. П., 1913. – С. 130).

Побачивши потужну фортецю «царицю Чорного моря» (*quella regina del Mar-Maior*), турки усвідомили, що наявних сил для її захоплення замало. Хан і турецький ватажок розпочали перемовини. Вони закінчилися тим, що за домовленістю із тогочасним консулом османи отримали харчі й воду для продовження військової експедиції, а хан – обіцянку 600 соммо відступних та інші привілеї, в тому числі й фінансові. Більш того, Хаджі I Гірея адміністрація Каффи визнала рятівником і уклала з ним відповідну угоду. Отримавши 450 соммо та вдоволений цим, невдовзі Хаджі I Гірей перевіз із Феодоро до Каффи свого сина Менглі Гірея для продовження його навчання.

Поступливість тавро-лігурів пов'язувалася, зокрема, з тим, що колоніальна адміністрація усвідомлювала необхідність термінового ремонту та осучаснення фортеці, зважаючи на суттєві зміни у воєнному мистецтві та виникнення потужніших форм артилерії. Неабияке враження справила на лігурійців і тактика османів під час штурму Константинополя.

Як свідчать подальші події, частина лігурійців вже орієнтувалася на нову потужну геополітичну силу, з якою, ймовірно, велися певні таємні перемовини. Тим більше, що після захоплення «цар-міста» турецький султан Мехмет II Фатіх (1432–1481) домовлявся з усіма чільними конфесіями про створення самоврядних релігійних громад у складі Османської держави. Він зберіг посаду Константинопольського (Вселенського) Патріарха, але влаштував його резиденцію в лояльному до османів районі Фанар (грецьк. *Φανάρι*), історично щільно пов'язаному з Венецією.

Не виключено, що ромейські емісари – «фанаріоти» стояли за лаштунками повстання у Каффі у 1454 р., а також підбурювали до інших форм протистояння генуезькому керівництву з боку місцевого населення у 1463, 1471, 1472 і 1475 рр. Зрозуміти глибинніші причини таких повстань дозволяє перелік податків, що мусили сплачувати громадяни і мешканці, на відміну від представників адміністрації, котрі позбавлялися від сплати цих численних фіскальних стягнень.

Після взяття Константинополя турки зосередилися переважно на війні з Албанією, Угорщиною і Венецією, чим і скористалися лігурійці. Вони намагалися заручитися підтримкою турецького султана, постачаючи його армії та флоту потрібні товари, у тому числі й зброю. Мехмет II Фатіх дозволив саме генуезьким кораблям безперешкодно долати Босфор. Таким чином, відновився сталий контакт метрополії з її причорноморськими форпостами. Але у Генуї розуміли, що цей альянс із турками є ситуативним і тимчасовим. Невдовзі Венеція та Генуя уклали угоди з султаном стосовно ненападу та вільної торгівлі. Але турки, котрих постійно провокували в той час союзні Стамбулу венеціанці, уважніше придивлялися до лігурійців та постійно відправляли розвідників до Північного Причорномор'я.

У подальшому венеціанці, котрі перетворили власну столицю на потужний центр євразійської та євроафриканської торгівлі, активно розвивали торговельно-економічні зносини з османами. Не виключено, що саме з Венецією та, ширше, з Іллірією пов'язане виникнення псевдоісламської секти «дъонме» (тур. *dönme* 'відступник, перевертень'), якій, після остаточного оформлення у XVII ст., судилось відіграти значну роль в історії Туреччини.

У 1454 р. адміністрація Каффи отримала листа з банку Св. Георгія у Генуї. Банкіри вимагали від консула налагодити нормальні зносини з «імператором Татарським, імператором Трапезунду, деспотом Феодоро і володарем Монкастро». Даний лист свідчить про наявність автономної розвідки генуезьких банкірів у регіоні Чорного моря. Не виключено, що агенти банку Св. Георгія провели переговори із зазначеними у листі тогочасними лідерами. Це підтверджує підтримка Каффи татарами та феодоритами. До консула надходила розвідувальна інформація з Солхату і Феодоро, а завдяки готам під керівництвом князя Олу-бея вдалося відбити черговий напад турецького десанту. Генуезці ж інтригували й далі. Так, поважний військовий командир Джованні Печчіно запропонував консулу захопити Феодоро. Себе він бачив очільником військової експедиції проти готів. Але розвідка останніх попередила Олу-бея про наміри сусідів. Князь Феодоро написав листа «возлюбленим братам во Христі» до банку Св. Георгія про ворожі наміри «імперії Газарії», що унеможливило військову експедицію Каффи. В листах до метрополії тавролігури продовжували називати князя Феодоро словом *dubius* 'ненадійний' та закликали до рішучіших дій проти конкурента. Натомість і

татари, і феодоріти, й тавро-лігури продовжували шукати взаємного порозуміння перед небезпекою безжалісної османської навали, котра загрожувала всім суб'єктам тогочасної кримської геополітики.

Ударна сила османської армії – яничари

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

ЗАНЕПАД ГЕНУЕЗЬКОЇ МОГУТНОСТІ

Вже наприкінці XIV ст. у колоніях і торговельних осередках лігурійців у Північному Причорномор'ї почали спостерігатися кризові явища. Так, загострилася тенденція протистояння метрополії й колоній. У XV ст. Каффа виборола право карбувати власну монету, котра невдовзі значно полегшала щодо визначеного стандарту (1,3 г), призначати «капітана Готії», що загостило й без того складні зносини генуезців із нобілітетом тавро-лігурів та іншими місцевими елітами.

Поглиблювалася взаємна недовіра адміністрації й пересічного населення. Зокрема, це проявилось у відмові від вирішення поточних питань на зібранні (*parlamente*) на користь розбудови потужної бюрократичної системи. Наприклад, у Каффі колоністи поширили процедуру регулярних виборів представників комуни, що потребувало додаткових витрат і сприяло викривленню волевиявлення пересічних виборців через запровадження механізму електоральних махінацій. В адміністративній системі запанували підкупне судочинство, продажність, брехня, взаємні наклепи тощо (Колли Л. П., 1918. – С. 159).

Завдяки реформі, що здійснили протектори банку Св. Георгія у 1454 р., консулам надавалася повна адміністративна та юридична (*potestas, balium et arbitrium*), «чиста й змішана» влада (*merum et mixtum imperium*), у тому числі й «право меча» (тобто страти) над усіма

мешканцями. Консули звільнялися від виконання обов'язків начальника гарнізону фортеці. Наприклад, у Чембало, починаючи з 1454 р., поряд із консулом на конкурсній основі обирався кастелян (військовий комендант) замку Св. Миколая. Призначення кастеляна, за Статутом 1449 р., здійснювалося на місці.

До сфери посадових обов'язків кастеляна належало забезпечення безпеки й охорони консульського замку і зовнішнього периметру оборони – фортеці Св. Георгія. Окрім того, він був персонально відповідальним за все майно та військове спорядження, а також продовольство для гарнізону фортеці. Таким чином, реформа передбачала зосередження в руках консула всієї повноти цивільної влади. Функції капітанів фортець відтепер виконували кастеляни консульських замків, які призначалися на посади зазвичай у Генуї. На кастелянів покладалися й функції керівництва розвідниками, які мали добувати необхідну для оборони фортець інформацію. Але, як засвідчили подальші події, ці реформаторські заходи очікуваних результатів не дали.

Окремий блок протиріч пов'язаний з тим, що консул Каффи набув статусу голови «всіх генуезців в імперії Газарії» («*consul Caffè et janiensium in toto imperio Gazarie*») з правом призначати або позбавляти посади консулів у Синопі, Солдайї, Тані, Трапезунді, Чембало та інших містах на Чорноморському узбережжі. Згадане також сприяло посиленню рівня конфліктогенності.

Консулу асистували рада з восьми антианів (старійшин), два массарія (відповідали за стан міського бюджету), чотири генеральних синдика (уособлювали судову владу). Консул також мав заступника – вікарія, котрому підпорядковувалися потужний адміністративний апарат та пенітенціарна система. Складнішими і розгалуженішими стали структури магістрату. Дійшло до того, що бюджетні витрати здійснювалися за подвійними рахунками – комуни генуезців Каффи та комуни Каффи (див., зокрема: Еманов А. Г., 1996. – С. 145–146), що призводило до численних фінансових зловживань.

У бюрократичну систему лігурійських колоній, починаючи з XIV ст., запровадили продаж другорядних посад для кандидатів без врахування їх етнічної або професійної належності (див.: Еманов А. Г., 1996. – С. 190). Отже, лігурійці втрачали колишній вплив і мусили рахуватися з представниками інших етносів і конфесій.

І без того гостру ситуацію постійно ускладнювало те, що кожен із комендантів генуезьких гарнізонів-фортець через меркантильні

торговельно-економічні інтереси намагався реалізувати незалежну від місцевої влади політику. Особливо загострилися сутички солдаїського (судейського) консула Кристофоро ді Негро з генуезьким кланом Гуаско (Гваско). Останній перетворив свій замок Тассілі¹ на осередок «організованого злочинного угруповування» (один із попередників італійської мафії). Воно, за підтримки консула Каффи, тероризувало населення Південного берегу півострова до останньої чверті XV століття (взяття Криму турками).

Руїни замку Гуаско

Засновник клану – Антоніо Гуаско передав владу трьом синам – Андреоло, Теодоро та Деметрію. Цікаво, що Гуаско походили із прошарку пересічного населення й лише після прибуття до колонії свавільно оголосили себе баронами та додали до прізвища сеньйорське «ді», на яке де-юре права не мали. Над головною вежею свого замку вони підняли власний прапор з трьома соколами на блакитному тлі й обрали у якості джерела прибутків піратство і розбій, традиційний для їхніх лігурійських предків. Постраждали від «ді» Гуаско даремно зверталися навіть до Генуї, щоб приборкати цю кримінальну родину. В адміністрації Каффи добре пам'ятали, що саме Гуаско причетні до відсторонення від влади консула – «гібелліна» Баттісти Джустініані-Оліверіо (1473–1474 рр.), на котрого за допомогою скарбника міста, також «гібелліна», Оберто Скварчіафіко було передано до метрополії наклеп. Внаслідок цих подій шляхетного нобіля у Генуї осоромили й засудили, а консулом призначили вихідця з купецького роду, «гвельфа» Антоніотто делла Габеллу (в інших джерелах – Кабеллу), дружнього

¹ Рештки його знаходяться на мисі Чобан-Куле у Криму.

до клану Гуаско, та користолюбного інтригана Оберто Скварчіафіко (Колли Л. П., 1905. – С. 26). Так інтереси доступу до влади й грошових потоків сприяли дивному поєднанню начебто затятих ворогів – «гібелінів» і «гвельфів».

Брати Гуаско запровадили право першою шлюбної ночі та безчестилу подружжя пересічних мешканців. На тих, хто чинив спротив, чекала сувора кара. Так, наприклад, саме через цю провину «ді» Гуаско після жорстоких катувань прилюдно повісили Дмитрія, одного з поважних людей підвладного їм селища Такіле. До речі, згадка про цю подію є свідченням про перше застосування шибениці в Криму. До того ж, у той час право страти на шибениці у Середньовічній Європі мали лише феодали зі статусним правом вищої юрисдикції (Секиринский С. А., Секиринский Д. С., 1989. – С. 12). «Ді» Гуаско до кола таких феодалів не належали, отже у даному випадку відбулося brutальне порушення норм звичаєвого права. Тіло загиблого Дмитрія брати-злочинці довго не видавали родині, тому що новоявлені «барони» повеліли залишити його як приклад для інших своїх підданих, а фактично жертв бандитського свавілля.

Податків «ді» Гуаско офіційно не сплачували, натомість регулярно давали значного хабара консулу в Каффі, що дозволяло їм продовжувати злочинну діяльність і безкарно протистояти консулу Солдайї. До того ж, брати самочинно запровадили на підконтрольній їм території чотири види податків.

Клан «ді» Гуаско, працюючи автономно на користь банку Св. Георгія, всупереч встановленим в «імперії Газарії» законам, самостійно чинив суд над підвладним йому населенням, мав приватне військо і здійснював незалежну від держави розвідувальну діяльність, спрямовану, передусім, на зміцнення власних позицій у Криму (Васильев А. В., Автушенко М. Н., 2009. – С. 242). У свою чергу, консул Солдайї, Кристофоро ді Негро, також налагодив збирання інформації щодо клану «ді» Гуаско. Консульський агент Бартоломео Сантамброджіо, користуючись підтримкою феодалів, спостерігав за протистоянням «мафіозі» та Даріберді – правителя Алустону. Під час бойових дій підрозділи братів «ді» Гуаско захопили одне із готських селищ, при цьому зачепили інтереси татарів. А це могло спричинити непередбачувані наслідки для стабільності «імперії Газарії» (Васильев А. В., Автушенко М. Н., 2009. – С. 243).

За прикладом «ді» Гуаско, незалежність Тамані від Генуї намагався оголосити впливовий «гібеллін» Захарія (Заккарія) ді Гвізольфі,

син лігурійського нобіля Вінченцо ді Гвізольфі та черкеської княжни Біка-ханум, доньки правителя Тамані – Березока (Берзехуха). Захарія був також рідним братом каффінського консула у 1467 р. – Калочера ді Гвізольфі (Устав для генуезских колоний в Черном море, 1863. – С. 822). До того ж, у протистоянні із чинним каффінським консулом Грегоріо Рецца (1464–1465 рр.) повсталий тавро-лігур єврейського походження, окрім адиго-черкесів, намагався залучити татарів і спільно з ними захопити й пограбувати столицю «імперії Газарії». Однак листа із відповідною пропозицією до хана Хаджі I Гірея перехопили генуезці. Бунтівника вдалося заарештувати та запроторити до буцегарні у Солдайї (Колли Л. П., 1912. – С. 97).

В 1467 р. у цій самій в'язниці опинився ще один бунтівник – Якопо ді Грімальді, котрий прагнув неправомірної влади й інтригував проти спадкоємця татарського трону (*in modello di principe*) – Менглі Гірея. Зокрема, цей генуезець пропонував ворогам принца зібрати війська та одночасно захопити Каффу й Солхат (Колли Л. П., 1918. – С. 133–134). На цей раз татарська розвідка перехопила листування генуезця й незаконного претендента Нур-Девлета, котре свідчило про зраду Якопо ді Грімальді. Лише особисте втручання Менглі Гірея врятувало життя черговому високоповажному лігурійському злочинцю (Колли Л. П., 1912. – С. 97–98).

До середини XV століття поступово поглиблювалися протиріччя між різними прошарками міського населення, а саме *cives*. Останні переважно мали найпрестижнішу маєтність у межах цитаделі (як правило, це були лігурійці з італійського нобілітету – шляхетних родів Адорно, де Франкі, Джентіле, Казанова, Мауро, Монтальді, Скварчіафіко, Спінола іощо); *burgenses* – мешканцями кварталів (у тому числі й етнічних або релігійних за домінантою) та *habitatores* – населенням передмість чи тими, котрі набули статусу містянина після року перебування у місті. Зокрема, серед *burgenses* активно працювали татарські емісари. Останні за гроші купували або вивідували таємниці, сприяли укладанню союзів лідерів *burgenses* з татарськими ханами, беями та їхніми підданими. Такі союзи працювали навіть в умовах бойових дій лігурійців з татарами (див.: Еманов А. Г., 1996. – С. 246, 248–249). У свою чергу, *cives*, до складу яких входили не лише укорінені тавро-лігури із потужними зв'язками з місцевим населенням, але й представники інших етносів, намагалися максимально дистанціюватися від Генуї та прагнули будувати власну незалежну «імперію Газарію». Така позиція *cives* входила у протиріччя

з політикою консула та його лігурійського оточення і, відповідно, не сприяла єдності правлячої еліти.

У царині економіки подальша невиправдана доцільністю регламентація торгівлі призвела до її занепаду, а гроші спрямовувалися на забезпечення монополії та пріоритетів для нобілітету і заможних купців, силову нейтралізацію конкурентів, а також здійснення різних форм примусу (Еманов А. Г., 1996. – С. 278). В результаті виникли проблеми, зокрема, із здійсненням необхідних фортифікаційних робіт, спрямованих на відновлення звітшалих мурів і веж (Колли Л. П., 1913. – С. 124), а також їх часткову перебудову через вдосконалення наступальної зброї (передусім, артилерії).

Економічному занепаду сприяло загострення подальшого протистояння лігурійців з їхніми сусідами (наприклад, з Великим князівством Литовським, князівством Феодоро, Молдовою, Московією тощо), а також надзвичайно несприятливі природні явища. Так, у 1428–1429 рр. у Північному Причорномор'ї лютувала сильна посуха, ускладнена епідемією чуми. Отже, лігурійці помирали і від голоду, й від хвороби. У 1435 р. «чорна смерть» також позбавила життя багатьох мешканців Газарії. Через посуху 1455 р. розпочався голод (Мыц В. Л., 2009. – С. 153).

Агентура феодоритів підняла повстання у генуезьких фортецях (Васильев А. В., Автушенко М. Н., 2009. – С. 178, 181). Водночас розвідка Феодоро не випускала з поля зору й Московію. За порадою візантійських емігрантів у 60–70-х рр. XV ст. князь Феодоро Ісає готував свою доньку до шлюбу з Великим князем Московії Іоанном III Васильовичем. Цьому не судилося статися через чергову турецьку навалу. Ще одним напрямом візантійсько-готської дипломатії була Молдова, за господаря якої Штефана III чел Маре князь Ісає видав доньку (Греки на українських теренах, 2000. – С. 26). У 1455 р. відбувся важливий локальний конфлікт генуезців з господарем Молдови, через що лігурійці втратили контроль над стратегічним форпостом Іліче.

У Феодоро тим часом зійшлися майже всі інформаційні потоки колишньої візантійської та церковної православної розвідок, туди перемістився центр «Візантійського світу» (*Pax Byzantina*). Князь Ісаак (Сайк) знав практично все, що відбувалося у Чорноморському регіоні та вже бачив себе на троні у Константинополі після того, якщо йому вдасться підняти та очолити антитурецьке повстання. До цього Ісаака готували візантійські чиновники і священники (Васильев А. В., Автушенко М. Н., 2009. – С. 185). Але й у Криму вдало працювала на

той час турецька розвідка і про плани князя Готії вже знали у колишньому Константинополі – Стамбулі та султан Мехмет II Фатіх готував відповідь.

В духовній сфері розвивався конфлікт не лише на межі «християнин – не християнин», що вперше знайшло наочне виявлення під час спільної з татарами побудови пірамід з відтятих голів лігурійців у 1434 р. Гострі проблеми існували й у християнському середовищі між ватиканоцентристськими юніоністськими ідеями та релігійним ізоляціонізмом (Колли Л. П., 1912. – С. 89). Показовим є трактат «Діалог у царстві померлих», створений у Каффі професором граматики – лігурійцем Альберто Альфієрі. У цьому творі автор пророкував появу героя, котрий зможе поєднати «західну» та «східну» форму християнства на основі католицької доктрини (див.: Еманов А. Г., 1996. – С. 322). Зрозуміло, що подібні ідеї у XV ст. не сприймалися радикальними ортодоксами, кількість яких у місті також була значною. Відомий, наприклад, лист до метрополії каффінського консула Томазо Домокульта від 1455 р., у якому містилися звинувачення католицького єпископа Джакомо Кампора в розпалюванні протиріч між вірянами різних християнських конфесій через спроби їх «латинізації». Водночас, мотив такого документа був досить прагматичним, оскільки вірмени та греки (православні) приносили місту значний прибуток. У листі також наголошувалося, що єпископ мусить усвідомлювати, що лігурійці мешкають в умовах поліетнічної Каффи, у «татарській», але не в католицькій країні (Колли Л. П., 1912. – С. 89. Див також С. 98–99).

Показовим можна вважати зростання кількості кримінальних злочинів, що вчиняли генуезці проти честі та гідності місцевого православного населення. Особливо брутальними стали поширені випадки зґвалтування жінок знахабнілими лігурійцями (Колли Л. П., 1912. – С. 99–103).

Зростання кількості невдоволених у лігурійських форпостах створювало широку та сприятливу базу для діяльності ворожих емісарів, кількість яких стрімко збільшувалася. Так, у Каффі існували навіть легальні резидентури не лише конкурентів, але й ворогів лігурійців. Наприклад, під прикриттям і прихистком монастиря Св. Франциска успішно функціонували венеціанські курія, канцелярія, нотарії тощо. На території монастиря відбувалися збори венеціанців, а їхній спокій охороняли венеціанські найманці з числа вояків германського та французького походження. У свою чергу, вони збирали інформацію на

користь країн свого походження та інші держави, а контррозвідувальна служба, яка б ефективно контролювала їхню діяльність, у лігурійців була відсутньою.

Незважаючи на християнський статус міста, у ньому також працювали мусульманські центри. Зокрема, арабська резидентура, відома під назвою Тутгар-аль-Хаас. Як свідчать генуезькі документи, мусульманам, яких відкрито іменували «ворогами християнської віри» (*christiani inimicissimi*), заборонялося зберігати зброю наступального або оборонного характеру (*arma offendibilia vel deffendibilia*). Винні каралися конфіскацією цієї зброї та штрафом. Таким самим чином каралися й турки, котрі таку зброю завозили (Мыц В. Л., 2009. – С. 211).

У Каффі також працювали й інші розвідувальні осередки, підконтрольні волоським (молдавським) господарям, трапезундському імператору, грузинським царям тощо (див.: Еманов А. Г., 1996. – С. 182). Такі резидентури могли продавати інформацію ворогам лігурійців, зокрема, османам.

Турецька ж сторона продовжувала здійснювати провокації проти генуезців. Так, наприклад, у 1455 р. в Босфорі турки обстріляли та відправили на дно генуезьку каравелу із зерном (Гейд В., 1915. – С. 163). Не виключено, що за сприянням турецьких емісарів у 1471 р. в Каффі розпочалося чергове повстання, котре стало численним і небезпечним для генуезьких колоній Північного Причорномор'я (Кузь А. І., 2012. – С. 59).

У пошуках порятунку від зовнішніх ворогів та наведення ладу тавро-лігури, за підтримки та сприяння частини татарської панівної еліти та особисто хана Хаджі І Гірея, в 1462 році звернулися до короля Польщі з метою взяти «імперію Газарію» під свій протекторат (Podhorodecki, L., 1987. – S. 17). Обережний та поміркований Казимир IV Ягеллончик, не бажаючи псувати зносини з Венецією та впливовим банком Св. Георгія, формально погодився, але спочатку ніяких суттєвих кроків не здійснював. Натомість вже у 1463 році король вирішив відрядити до Каффи розвідувальний військовий загін найманців, який налічував до 500 бійців. Однак цей підрозділ розпочав шляхом до Криму грабувати пересічне населення Північного Причорномор'я та був знищений загонами місцевого самозахисту.

У контактах тавро-лігурів і татарів з польським королем виявляв зацікавлення й Римський Папа Павло II (Пьетро Барбо), за походженням – венеціанець зі шляхетного роду. У 1465 р. його представник

запропонував Хаджі І Гірею увійти до антиосманської коаліції, але хан, маючи власні плани й розуміючи силу турків, дипломатично відмовився. Також хан вдало відхилив і аналогічну пропозицію останнього правителя Священної Римської імперії – Фрідріха III Габсбурга (1415–1493). Отже, згадані події свідчать про неабиякий авторитет Хаджі І Гірея, до якого зверталися з пропозиціями перші особи тогочасної Європи. Відіграючи все більш помітну роль і в євразійській політиці, після блискучих перемог над недолугими родичами, Хаджі І Гірей власними діями підписав собі смертний вирок і помер, ймовірно, від невідомої отрути в 1466 р. Смерть хана дестабілізувала ситуацію в цілому по всьому Криму.

Крим і Таврія на італійській мапі XV ст.

Поступово активізувалася еміграція з лігурійських колоній, що призвело до знелюднення, наприклад, таких стратегічних пунктів, як Херсон (Херсонес) і Воспоро. У 1471 р. в Генуї та Каффі почали навіть розглядати проекти щодо знищення укріплень цих міст, котрі міг вже захопити «хто завгодно» (Гейд В., 1915. – С. 170).

Намагаючись запобігти подальшому зростанню кризових явищ, що супроводжувались рееміграцією населення колоній до історичної батьківщини – Лігурії, генуезькі нобілі у 1471 р. уклали вимушену союзню угоду з готами – феодоритами. Однак останні не довіряли тавро-лігурам, що ускладнювало взаємні зносини сторін. Тим більше, що з середини 1450-х рр. новим орієнтиром для феодоритів стало князівство Молдавія. З одного боку, феодорити поклалися на молдаван

у протистоянні генуезцям, а також, з іншого, новій політичній силі – туркам. У 1470-х рр. у Феодоро працював молдавський емісар на ім'я Влад. Він сприяв у захопленні феодоритського трону князю Олександрю Готському – союзнику та родичу молдавського господаря Штефана III чел Маре. Останній, розуміючи небезпеку з боку турків, запропонував і генуезцям увійти до спільної оборонної ліги, разом із Молдавією та Феодоро, однак тавро-лігури від цієї раціональної ініціативи відмовились (Пилипчук Я., 2014. – С. 56).

Починаючи з 1468 р. у генуезців склались особливо приязні зносини з кримськими татарами. За сприяння тогочасного консула Джентіле Камілі ставленик тавро-лігурів – Менглі Гірей подолав конкурентів на ханський трон і саме у Каффі він був проголошений новим кримським правителем. Більше того, за підтримки генуезького війська Менглі I Гірей приступом взяв тогочасну столицю Кирк-Єр (Чуфут-Кале) й придушив опір ворогів, що почали шукати прихисток в Османській Туреччині та спонукали Мехмета II Фатіха до походу на Крим. Султан і сам вже готувався до чергової військової експедиції у Північне Причорномор'я.

З метою протистояння спільному ворогу – османам, Менглі I Гірей у 1469 р. уклав союз із державою Феодоро та сприяв налагодженню конструктивних зносин готів з генуезцями. А влітку 1469 р., після знищення невеликих генуезьких поселень поблизу Каффи екіпажами кораблів турецького флотоводця Якуб-бея, хан фактично оголосив війну амбітному Мехмету II Фатіху в спеціальному посланні та підкреслив, на відміну від батька, свою солідарність із Генуею.

Такий союз тавро-лігурів з татарами не влаштовував ту частину генуезців, котрі плекали власну гординю та намагалися захопити владу в Каффі. Для цього ці «люди сумнівної поведінки» розпочали контакти з Нур-Девлетом та іншими претендентами на трон у Солхаті. Одним з лідерів заклоту став авторитетний «гібеллін» Грегоріо дель Піно.

Дізнавшись про заклот, Менглі I Гірей підкупив генуезця Джіованні Бальбо, котрий відповідав за охорону принців, щоб вбити їх, а також, першочергово, Нур-Девлета. Довідавшись від безпосереднього виконавця цього злочину – татарина Коби або Кобаса щодо намірів його вбити, Нур-Девлет запросив до себе на нараду Грегоріо дель Піно та ще одного генуезця – Бертоліно Аллегро. Останні вбили Джіованні Бальбо, і після цього попрямували до щойно призначеного консула Філіппо К'яврої (*Chavroia*). Вдершись вночі до палаццо, вони розбудили консула та

повідомили йому, що «зловили пацюка». Консул пообіцяв розібратися у справі на ранок, але вночі його знову розбудив галас і брязкіт зброї. У цей час на вулицях билися прихильники Джіованні Бальбо, з одного боку, і союзники Грегоріо дель Піно та Бертоліно Аллегро, з іншого. До бійки втрутилися татари і представникам офіційної влади ледве вдалося заспокоїти ворогуючих, а полонених принців морем евакуювати до Солдайї у супроводі массарія – «гвельфа» Гоффредо Леркарі. Заколотники Грегоріо дель Піно та Бертоліно Аллегро втекли з Каффи. За провину сина відповів перед генуезьким законодавством його батько – Баттіста Аллегро. Останній, начебто, знав про дії Бертоліно, але не запобіг злочину (Колли Л. П., 1918. – С. 145–146).

В 1472 р. у Каффі хан Менглі I Гірей побував особисто і, зокрема, передав представникам роду Гуаско свій ярлик, що підтверджував їхнє право володіти «територією Ускута» та здійснювати судочинство, включаючи застосування смертної кари.

У 1474 р. генуезький консул через інформаторів дізнався, що впливова частина татарської знаті підняла заколот проти кримського хана Менглі I Гірея. Хан та його придворні, які перебували у дружніх зносинах із генуезцями, попрохали притулку та захисту за каффськими мурами. Консул не міг відмовити. Тоді татарські феодалі-заколотники, змагаючись за кримський престол, звернулися за допомогою до турецького султана. Таким чином, Мехмет II Фатіх, який лише чекав слушної нагоди, отримав черговий гідний привід для вторгнення. А саме в цей час у багатотнічній Каффі турецьких розвідників і агентури ставало дедалі більше.

Противники Менглі I Гірея намагались влаштувати тавро-лігурам продовольчу блокаду. Так, наприклад, Ширін-бей Емінек, якому хан і генуезці відмовили у надзвичайно прибутковій посаді тудуна, тобто представника хана у Каффі, заборонив підданам торгувати з тавро-лігурами. Скрутну ситуацію з продовольством вирішили поставки з Монкастро (сучасний Білгород-Дністровський), а Ширін-бей Емінек вимушено залишив Крим.

У 1475 р. на 70 тисяч населення Каффи генуезців припадало лише 2 тисячі. Вони очолювали соціальну ієрархію та чиновницький апарат колоній, а також контролювали переважну більшість розвідувальних мереж (див., зокрема: Греки на українських теренах, 2000. – С. 44).

Взимку 1475 р. старший з братів ді Гуаско – Андреоло, прихпивши частину родинного скарбу, відбув до нової ханської резиденції Ашлама-Сарай (Саланчак, передмістя сучасного Бахчисараю), що

розташовувалася під величними білими скелями Чуфут-Кале. Менглі I Гірей, держава якого вважала генуезців союзниками та одним із джерел прибутку, прийняв гостя надзвичайно приязно. За старовинними легендами, вони заховали скарби, тобто ресурс для майбутнього протистояння туркам, у старовинному візантійському колодязі. Хан подарував генуезцю білого коня й допоміг виїхати з Криму до Королівства Польського, оминаючи недружні венеціанські форпости. Сам Менглі I Гірей після цієї події у лютому 1475 р. на чолі війська відбув для допомоги Каффі, де виховувався у дитинстві під керівництвом генуезьких вчителів, а також намагався вирішити власні питання – затвердити беєм близького до нього Кара-мирзу. Однак консул бачив на цій відповідальній посаді Шейдака, сина Мамака, зі шляхетного тюркського роду Ширін. Виник конфлікт, який закінчився заколотом, у результаті якого Менглі I Гірея татарські високоповажні вельможі усунули з трону та обрали ханом його старшого бунтівного брата – Айдара. Останній був ворожо налаштованим до генуезців і не забув, як через них сидів у в'язниці в Солдайї. Трон Айдар не утримав, і того ж року вимушено передав його своєму братові – Нур-Девлету, також представникові «антигенуезької» партії, а сам сховався у Києві, що на той час перебував під юрисдикцією Великого Князівства Литовського. До того ж, і Айдар, і Нур-Девлет, окрім власних, представляли інтереси Московії та користувалися її підтримкою.

Венеціанці тим часом заручилися сприянням турків для проникнення на територію Північного Причорномор'я. Мехмет II Фатіх та його оточення до Венеції ставилися особливо приязно. Османи пам'ятали, передусім, про роль цієї республіки у посиленні морської та комерційної могутності султанату турків-сельджуків у XII–XIII ст., особливо «султана двох морів» – Ала ад-Діна Кей-Кубада I (1188–1237), відомого і своїм походом на Крим у 1222 р. В тому році турецьке військо під проводом сельджукського полководця – еміра Хусам ад-Діна Чупана розбило половців і захопило підконтрольну їм фортецю Сугдею, котра згодом перетворилася на основний форпост венеціанців у Криму – Солдайю. Отже, ділові контакти венеціанців із турками, на відміну від постійних конфліктів сторін із генуезцями, мали тривалу історію, про яку згадували обидва партнери й у XV ст.

Цікаві та досить інформативні тексти залишив венеційський розвідник – Йосафат Барбаро (1413–1494), який з 1436 р. понад п'ятнадцять років мешкав у генуезькій фортеці Тана (див.: Барбаро Йосафат, 1971).

Збереглися також документи венеційського розвідника Амброджо Контаріні (пом. 1499 р.) з описом Києва, який він відвідав у 1474 р. шляхом до Персії (История Киева, 1982. – Т. 1, С. 203). Однак венеціанцям, незважаючи на всі їхні спроби та підтримку турків-османів, так і не вдалося перехопити ініціативу в цьому регіоні. Не виключено, що розвідники республіки Св. Марка постачали до Стамбулу інформацію, розуміючи, що патрунування Мехмета II Фатіха може бути досить корисним у політичних умовах, які склалися в басейні Середземного й Чорного морів.

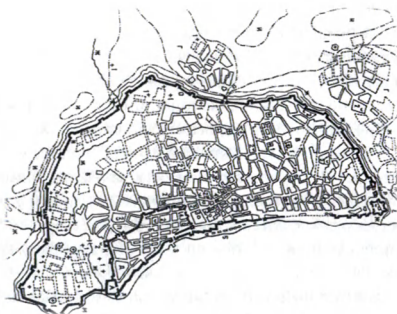
У квітні 1475 р. турки після таємних перемовин уклали де-юре перемир'я з Венецією (Генуезці в Криму, 2009. – С. 29). Давні конкуренти генуезців чітко розуміли, навіщо туркам потрібен союз із ними. Османам, у свою чергу, це надавало можливості вивільнити значні сили, щоб завдати вирішального смертельного удару генуезьким колоніям на Північночорноморському узбережжі. Ситуацію генуезців ускладнювало й те, що місто взяли в облогу татарські війська під проводом мурз із роду Ширін, вимагаючи видачі їм Шейдака, сина Мамака, а також Менглі I Гірея.

Після низки розвідувальних операцій війська Мехмета II Фатіха з боку моря вдерлися до Криму. Сталося це 2 червня 1475 р. Султан усвідомлював, що влада тавро-лігурів закінчилась, оскільки в умовах очікування загрози соціальне середовище колоній виглядало жахливим: неабияк загострились протиріччя між етносами та конфесіями, пополанами та нобілями, «гвельфами» та «гібеллінами» тощо. Процвітало хабарництво, розбої та піратство. Не працювала судова гілка влади, а чиновники мали жалюгідний вигляд і продавали свої послуги задешево, а отже ставали легкою здобиччю османських вербувальників. За старовинною приказкою, там де спочатку не вдавалося пройти яничарському війську, вдало маневрував віслик, навантажений турецьким золотом.

Завдяки проведенню шпигунами Мехмета II Фатіха акціям, облога Каффи тривала лише п'ять днів. 6 червня 1475 р. «якісь люди з числа вірменів» абсолютно несподівано для захисників відчинили міську браму та впустили ворогів (Генуезці в Криму, 2009. – С. 88). Менглі I Гірей героїчно захищав Каффу, разом із татарським військом, робив стрімкі вилазки у стан ворога, але зрада вірмен примусила і його скласти зброю та здатися у полон.

У Каффі турецький полководець – великий візир Кедук (Гедик) Ахмед-паша вчинив справжню різанину. За його наказом яничари вби-

ли триста генуезців, а Шейдака, сина Мамака, видали татарам під проводом Ширін-бега Емінека, котрі й стратили полоненого.

Укріплення Каффи у XV ст.

Інших полонених, у тому числі й тавро-лігурів, турки посадили на кораблі, що попрямували до Стамбулу. На одному із них розпочалося повстання. Полонені нерерізували всю команду й захопили багаті трофеї. Надалі корабель попрямував до Монкастро, котрий належав на той час Молдові. Але під час розподілу захопленого майна між тавро-лігурами виникла суперечка. В результаті здобич повсталих привласнив місцевий

молдовський господар, а колоністів він вигнав за межі своїх володінь (Гейд В., 1915. – С. 182). Ймовірно, саме серед цих генуезців був і захоплений османами у в'язниці Захарія ді Гвізольфі. Зокрема, у листі до Великого князя Московії Іоанна III Васильовича пізніше цей нобіль згадував, як Штефан III чел Маре затримав його на шляху до метрополії, пограбував і піддав жорстоким тортурам.

Останнього консула Каффи – лігурійського нобіля Антоніотто дела Габеллу відправили невільником на галери, а скарбника міста Оберто Скварчіафіко привезли до Стамбулу. Там він зазнав жорстоких тортур і був підвішений за підборіддя на сталевому гаку на Леандровій вежі, де у жахливих стражданнях поступово помер (Мурзакевич Н. Н., 1837. – С. 81). Пізніше скарбника звинувачували у тому, що начебто він, а не вірмени, передав туркам ключі від міста. Водночас, щодо ймовірності зради Оберто Скварчіафіко виникає багато питань: якщо ця версія має рацію, аналогічні дії частини генуезців (наприклад, у Константинополі) не закінчувалися такими жорстокими тортурами та стратою, а, навпаки, лігурійці зберігали власний бізнес і розвивали його спільно з турецькими партнерами. Ймовірно, окупанти намагались дізнатися від полоненого скарбника, де знаходяться ті великі скарби тавро-лігурів, про які їм доводилося неодноразово чути. Але оскільки необхідної їм інформації вони так і не отримали, то вирішили так люто вбити Оберто Скварчіафіко.

Щодо вірмен, котрі відкрили браму, на їх честь Кедук (Гедик) Ахмед-паша влаштував урочистий обід. Після нього зрадникам на березі моря турки почергово повідрубали голови (Мурзакевич Н. Н., 1837. – С. 81).

Місто окупанти розграбували та сильно зруйнували. Водночас, після виплати мешканцями контрибуції, християн та представників інших релігійних конфесій (окрім католиків і, відповідно, мусульман) османи продали у неволю. Молодих привабливих дівчат турки розібрали до гаремів, а фізично розвинених хлопчиків відправили у Стамбул для відновлення особового складу яничарів.

Як відомо, лави «нових воїнів» («оджак») поповнювалися відповідно до норм «данини крові» – «девшірме» (тур. *devşirme*). Водночас така данина не поширювалася на тих, хто вільно знав турецьку мову; мусульман і юдеїв; одружених; фізично або розумово непридатних. Тавро-лігурам дозволялося відкупитися, тому «девшірме» стосувалося бідних і багатодітних, хто був не спроможним зібрати необхідні гроші.

Кримським ханом турки призначили Нур-Девлета, якого вони звільнили із в'язниці в Солдайї. Новий хан визнав себе підданим Мехмета II Фатіха. Але султан, спостерігаючи промосковську політику нового васала, невдовзі, у 1478 р., повернув на ханський трон Менглі I Гірея. Як відомо, Нур-Девлет через Королівство Польське втік до Московії, де завдяки Іоанну III Васильовичу посів правителем міста Касимова. У свою чергу, Менглі I Гірей став батьком валіде-султан Айші, тобто рідним дідусем визначного турецького султана-законодавця Сулеймана I (*Kanuni Sultan Süleyman*).

Після повернення Менглі I Гірея на ханський трон, Андреоло «ді» Гуаско почав слати йому листи, спонукаючи підняти повстання проти турків, і за допомогою європейських армій, котрі цей генуезець планував зібрати, визволити від османської окупації Крим. Після деяких вагань, хан відповів колишньому партнерові, що не захищатиме інтереси Стамбулу, дотримуватиметься нейтралітету, якщо тавро-лігури самостійно вдало повертатимуть втрачені території. Для вивчення ситуації з Генуї до Криму сухоходом відбули розвідники Лодізіо Фієскі та Бартоломео Фрегоза. Зі свого боку, плацдарм для об'єднаних військ європейських держав готував на Тамані Захарія ді Гвізольфі, котрий повернувся туди з наміром князювати. Але місцеве населення, рішуче налаштоване проти іноземної окупації, через корекцію політичної кон'юнктури в Європі, так і не дочекалося сигналу для повстання – появи генуезького флоту біля кримського узбережжя (Гейд В., 1915. – С. 185).

Невдовзі після Каффи, вже перетвореної на султанський форпост *Keffe* або Кючук Істамбул («Малий Стамбул»), турки захопили Солдайю, Чембало та інші фортеці генуезців у Криму. Останні захисники Солдайї сховалися за церковними мурами, котрі турки вже не брали штурмом, а підпалили. У 1928 р., під час археологічних досліджень цього місця, вчені виявили велику кількість обпалених вогнем людських кістяків. Але загалом Солдайя перейшла під контроль загарбників досить швидко та без суттєвого опору (Руєв В. Л., 2013. – С. 146).

Руйнувань зазнали й інші володіння генуезців та ромеїв, а Херсон (Херсонес) перейменовано на Сарукерман (пізніше – татарське селище Ахтіяр). Після нетривалого протистояння, яничари захопили недобудований замок «ді» Гуаско. Тих, кого було взято у полон, турки відправили на галери, у тому числі й представників сім'ї організаторів першого відомого в історії італійського організованого злочинного угруповання – «ді» Гуаско.

Наступною жертвою турків стала держава Феодоро, де знайшли прихисток і біженці – тавро-лігури. Натомість, у цей час в готській країні вже існувала протурецька партія, стамбульська агентура активно розтлівала суспільство. Кедук (Гедик) Ахмед-паша розраховував на це і очікував, що брама фортеці легко відкриється перед ним, а він урочисто в'їде переможцем до столиці колись могутньої держави, що претендувала на центр «Візантійського світу». Однак феодорити відправили протурецьки налаштованих громадян на переговори до табору завойовників, зачинили міську браму, підготували зброю та розпочали відчайдушний двобій з ворогами.

Протягом декількох місяців османи залишили під стінами Феодоро та схилами гори до семи тисяч загиблими. Готи та залишки тавро-лігурів рішуче відбивали всі наступи нападників, які вже втрачали сон і були налаштовані все жорсткіше з кожним днем.

Столиця держави Феодоро

Йшов п'ятий місяць безперервних боїв, наближалася зима. Облога Феодоро перетворилася на найважчу військову акцію турків у Південно-Східній Європі (Константинополь тримався півтора місяці, Трапезунд і Ново-Брдо – до сорока днів, Смедерево – три місяці). Кожного дня з метою підтримки захисників священики били у дзвони церков, бійці хором співали молитви, особливо під час словоспіву турецьких мул, заглушаючи їх, що справляло на турків певний деструктивний психологічний вплив.

Гори вже вкрив сніг, коли Кедук (Гедик) Ахмед-паша вдався до старого трюку кочовиків: турки інсценували відступ, а коли готські

бійці та їх союзники, підбурені турецькою агентурою, що залишалася частково у місті, вийшли «добивати ворога», несподівано наразилися на значні яничарські підрозділи. Останні вдарили у тил із засідки. Князь Олександр зачинився у цитаделі та ще тримав оборону, але він не бажав смерті жінкам і дітям, які страждали разом з бійцями. Після переговорів з Кедук (Гедик) Ахмед-пашею князь здався на турецьку милість. Олександра привезли до Стамбулу, де Мехмет II Фатіх, вражений його мужністю, запропонував бранцю службу на високій посаді представника султана у Криму. Полонений відмовився та гордо прийняв смерть. А Готія продовжила опір турецькій навалі, до якого офіційно приєдналися генуезці. Колишні вороги, готи й тавро-лігури, тепер перетворилися на бойових побратимів. Опір очолив на той час представник розвідки банка Св. Георгія – Захарія ді Гвізольфі. Йому вдавалося отримувати гроші для продовження боїв, а банкірам, у свою чергу, надходила зібрана ним та його союзниками інформація (див., зокрема: Васильєв А. В., Автушенко М. Н., 2009. – С. 254–267). Зокрема, Захарія ді Гвізольфі вступив у дипломатичні зносини з Московією, де згодом вже шукав особистого притулку (див., зокрема: Бруцкус Ю. Д., 1918).

До 1493 рр. Готія остаточно зникла з географічних мап, а татари Північного Причорномор'я перетворилися на васалів Стамбулу. Турки добре й деталізовано знали маршрут свого військового походу, що свідчило про успішну попередню розвідку території.

Після перемоги османи проявили далекоглядність і намагалися не асимілювати нових підданих султана, а надати їм можливість розвиватися у достатньо комфортних умовах. Таким чином, вони запобігли асиметричній протидії з боку кримських етносів. Так, наприклад, у кримських горах збереглися поселення біженців із генуезьких колоній. Першим, хто надав тавро-лігурам допомогу, став відновлений на троні кримський хан Менглі I Гірей. Він не лише оточив себе представниками генуезької аристократії, надав деяким титулу беїв, але й сприяв створенню компактних генуезьких поселень, центром організації яких був католицький храм. Приклад – Сьюрташ (зараз село Білокам'яне неподалік Бахчисараю), де була зведена церква Св. Іоанна.

З мовчазної згоди Менглі I Гірея, представники роду ді Гвізольфі стали авторитетними лідерами потужного антитурецького руху, котрий пізніше підпав під вплив Ордену Єзуїтів, що базувався

у с. Фоті-Салу (сучасне село Голубінка у Бахчисарайському районі). Генуезці розвивали там виноградарство й садівництво.

*Перевбудовані турками генуезькі фортеці
(ліворуч – Хаджибей, праворуч – Ені-Кале)*

Тавро-лігури сприяли татарським ханам у військових походах і відзначилися на дипломатичній службі. Зокрема, Захарія ді Гвізольфі та його син Вінченцо посіли гідне місце у зовнішніх зносинах Менглі І Гірея з північними сусідами – Великим князівством Литовським і Московією. На межі XVI–XVII ст. особливу популярність набув ханський посланник «Джан-Антон», він же Антоніо Спінола, нащадок давнього генуезького роду. Не виключено, що саме за його сприяння у 1612 р. до Криму з Кам'янця-Подільського й прибули брати-езуїти, котрих, за легендою, полонили татари. Таким чином, відповідно до ханського законодавства, вони легалізували свою місію у с. Фоті-Салу, де на цвинтарі Френк-Мезарлик збереглися надгробки з орденською символікою (Гайворонский О., 2008. – С. 10–12).

Як відомо з нарративних джерел, частина нащадків генуезців прийняла іслам, а ті, хто позиціонував себе католиками, ледве вимовляли слова базових молитов «*Pater Noster*» та «*Ave Maria*». У XVII ст. прибулий до Криму італійський священник Еміддіо Портеллі д'Асколі навіть вимушено проповідував тавро-лігурам турецькою мовою. Місіонеру також довелося розпочати боротьбу з традиціями, котрі змінилися у середовищі нащадків колоністів у бік «варваризації» (Гайворонский О., 2008. – С. 12).

Після припинення бойових дій з турками, за сприяння Менглі І Гірея, котрого османи вже влесливо іменували «повелителем двох материків», генуезці підтримували зв'язки зі своїми родичами у Лігурії, й ця традиція збереглася до XX століття. Старі общини тавро-лігурів

продовжували називати себе «женовезе» або «дженевізлер», тобто генуезці, сповідували католицизм, розмовляли мовою, подібною до італійської, але дуже асимілювалися (передусім, із татарами).

*Генуезька фортеця Аспрокастрон –
Маврокастрон (Білгород-Дністровський)*

ГЕНУЕЗЬКІ УРОКИ ДЛЯ СЬОГОДЕННЯ

Морозов П. Д.,
Член Наглядової Ради УСД «Magisterium»

Історичні універсалії та їх актуальність

Нова публікація «фабрики думки» – УСД «Magisterium», піднімаючи чергові історичні реалії розвитку державотвірної нації, дозволяє замислитися щодо існування певних історичних універсалій. Вони актуальні не лише для розуміння обраної теми, але й мають загальнолюдське значення.

Так, одна з таких універсалій – глибинні архетипи людства, які, водночас, є його взаємопов'язаними вісями розвитку. Їх умовно можна назвати теллуризм і номадизм.

Так, теллуризм – термін, що уособлює глибинний архетип людської свідомості, котрий за домінуючими ознаками пов'язаний із землею твердю, суходолом, які уособлювала давня римська богиня на ім'я Теллус (пор. укр. *тіло*) або Теллура. Цей архетип людського мислення обумовлює пріоритетну постійність «місця життя» (рідного життєвого простору), прив'язку до нього. З теллуризмом невід'ємно пов'язані слова Батьківщина, Вітчизна, Земля-Мати (лат. *Terra Mater*) і т. п. Показово, що її чоловіком, Батьком-Ґрунтом, уособленням життєдайної сили, запліднення, вважався Теллумон (*Tellumo*), з яким глибинно пов'язане поняття патріотизму. Діти Теллус і Теллумона – чотири пори року, а онуки – місяці. Їх відлік спеціальними посадовими особами –

понтіфіками перетворювався на складний ритуал із землеробською домінантою.

Люди з домінуючим архетипом землі або ґрунту, як правило, помірковано консервативні, намагаються жити так, щоб не заважати іншим, виробляють більшість додаткових матеріальних і духовних благ для усього людського суспільства. У сучасних теоріях геоглобалістики семантика терміну «теллуризм» щільно переплетена із значенням термінів «теллуократія», «континенталізм» тощо.

Номадизм (англ. *nomadism* – кочування) – глибинний архетип людської свідомості, котрий за домінантою стимулює зміну місця мешкання, захоплення і привласнення нових територій та ресурсів; сприяє жорстко прагматичному ставленню до співвітчизників – «своїх» і, тим більше, до іноземців – «чужих». Людина з «номадичним» архетипом – жорстка, цинічна, вузько прагматично налаштована на споживання ресурсів «м'язо-кісткова» машина. Психотипи такої людини або гнучкий, влєсливий; або грубий, нахабний, брутальний. «Номадизм» є синонімом термінів «атлантизм», «талассократія».

Зрозуміло, що без усвідомлення першої універсалії неможливо адекватно інтерпретувати цивілізаційні процеси, що відбуваються у геоглобальному просторі та часовому вимірі. Важливо враховувати, що теллуризм і номадизм присутні у психотипі кожної людини та у всіх, без винятку, соціально-комунікативних системах (соціумів), умовно малих і великих. Під час дослідного аналізу першочерговим завданням є виявлення домінанти. Наприклад, коли мова йде про генуезців (точніше – лігурійців), то перед нами проявлений архетип «людей моря», що й не дивно для переважно прибережної цивілізації. Водночас, гілка так званих «тавро-лігурів», котрі сформувались у Криму, характеризується у XIV–XV ст. теллуричним архетипом, що найяскравіше проявився під час героїчної оборони їх форпостів під час іноземної (в ті часи – турецько-яничарської) навали.

Друга універсалія – **споконвічне протистояння добродійності та закону** (загальніше – конструктиву, «космосу»), з одного боку, та **протиправній чи злочинній діяльності** (девіантності, «хаосу»), з другого. Згадане стосується не лише окремої людини, але й соціумів різної форми організації, в яких у загальнолюдському розумінні домінує або перше, або друге. Важливо зазначити і те, що в історичних дослідженнях неможливо розглядати категорії «космосу» або «хаосу», а також «добра» і «зла», виходячи з їхнього розуміння нашими сучасниками.

На кожному етапі розвитку певної цивілізації існували власні закони та критерії оцінки девіантної поведінки. Прикладів зазначеному у книзі наведено досить, і стосовно історії Лігурії, й щодо устрою так званих «генуезьких колоній». Як свідчать факти, лігурійці виявилися дуже волелюбними людьми, а таке ставлення до світу сприяло розвитку їх авантюризму та підприємливості. Згадане формувало ставлення пересічного лігурійця до законів не як до суворох догм, а лише як до орієнтирів. Головним законом для лігурійця було отримання власного зиску, прибутку та користі. Як свідчить історія, інше сприймалося лише як вимушена необхідність. Зокрема – писані та неписані закони корабельних ватаг і комун кварталів або окремих населених пунктів. Інший оточуючий світ сприймався досить утилітарно, й саме тому Генуя внесла у сучасну людську цивілізацію, передусім, банківську культуру; ноу-хау в царині оборонної архітектури, мореплавства, вироблення зброї (наприклад, арбалетів) та ведення локальних асиметричних війн тощо, але досить важко назвати лігурійських митців чи філософів.

Третя універсалія – **тяжіння окремих людей та соціумів до суб'єктів влади світської («правителів») або конфесійної («жерців»)**. Показово, що протистояння цих двох центрів сприяло формуванню і розвитку людського суспільства, конкуренції, постійному руху людської цивілізації. В результаті сформувались два «ядра», котрі умовно можна назвати – «влада вищих (за народженням, належністю до певної етнічної чи соціальної еліти)» або «аристократія», уособлена «правителями». Інше «ядро» – «влада ідеї/ ідей» або «ідеократія», уособлена «жерцями». Для історії Лігурії згадане є одним із стрижнів розвитку: декларуючи прихильність конфесійній (католицькій) владі, для лігурійця найважливішою була саме світська влада, й кожен тавро-лігур намагався стати ліпше «великою рибиною у маленькій затоці, ніж маленькою рибкою у великому океані» (приклад – феномен братів «ді» Гуаско).

Четверта універсалія – **будь-яка складова громадянського суспільства (наприклад, політична партія, конфесія або окремих лідер) є лише його частиною, і не може претендувати на ексклюзивну роль**. Навіть під час домінування у соціальній системі певна партія, котра уособлює «аристократію» або «ідеократію», може бути лише ініціатором і організатором широкого соціального полілогу – «космосу», генератором узагальнених ідей, що через життєві реалії коригуються. В іншому випадку настає «влада натовпу» (*ὄχλοκρατία*), заснована на універсаліях «хаосу».

П'ята універсалия – **ефективність порівняно невеликих людських соціумів**, котрі в реальних умовах знаходять ефективний алгоритм поведінки, креативні інноваційно-венчурні шляхи вирішення поточних проблем, виробляють нові системотвірні концепти (лат. *conspicere* 'запліднювати') та асиметрично протистоять практично всьому світу з метою не лише вижити, але й створити передумови для майбуття нащадків. Розуміючи цю універсалию, очевидніші причини й перебіг процесу колонізації, коли невеликі людські референтні соціуми намагалися панувати автономно від метрополії, знов-таки, публічно декларуючи підпорядкованість останній. Практично вся історія Лігурії демонструє приклади змагання за владу метрополії та колоній, а також окремих членів комуни (або сімей та родів) й комуни як соборного соціуму.

Шоста – етнічна назва у багатьох випадках не відповідає етносу і майже завжди не може характеризувати сутнісно суперетнос. Отже, етніоніми – араби, генуезці, греки (елліни), римляни, росіяни, українці тощо характеризують різноетнічне та навіть різнорасове змістове наповнення, тому що у людській історії спроби ізоляціонізму, як відомо, призводили до виродження певної популяції, а «оновлення крові», як правило, вважалося життєдайним. Таким чином, людство можна вважати єдиним, генетично взаємозалежним і взаємопов'язаним. У свою чергу, ідеологія ізоляціонізму або переваги якогось етносу над іншим можна вважати деструктивом, джерелом неспокою та війн. Зокрема, занепад лігурійців пов'язаний із тим, що вони намагалися здійснювати політику етнічного ізоляціонізму, дистанціюючись від етносів – сусідів. Така нерациональна пиха призводила до конфліктів поліетнічного місцевого населення з правлячими моноетнічними (за домінантою) колами. Не випадково, брами найзначнішого форпосту тавро-лігурів – Каффи перед турками відкрили вірмени, котрих панівні шляхетні за родами генуезці невинуватно й образливо вважали людьми «нижчого ґатунку».

Сьома – кожний історичний продукт має свій початок, кінець і наслідки, досягаючи межі конструктивного розвитку, а термін (лат. *terminus* 'межа, кордон') його існування спливає поступово або раптово та навіть катастрофічно переривається. Не розуміючи глибинних причин і передісторії певної події, не можна зрозуміти й передбачити нічого. В іншому випадку, фундаментальна наука підмінюється статистикою. Слід розуміти й те, що конструктив майже завжди замінюється деструктивом, але в останньому також з'являються конструктивні концепти й розвиток людської цивілізації продовжується.

Нічого у світі не закінчується безслідно, і тому існують не лише «минуле сучасного» або «сучасність майбутнього» (*Aurelius Augustinus Hippoensis*, IV–V ст.), але й «минуле майбутнього», так звані вічні уроки історії. Водночас повідомлення про історичні події, котрі відомі у наш час, мають певну невідповідність реальності, що потребує застосування методики критики джерел. Отже, й запропонована робота – лише одна з реконструкцій та не претендує на беззаперечну істинність.

Згадані та інші універсалії, їх виявлення й інтерпретація дозволяють актуалізувати значення цієї роботи, котра зорієнтовна, у першу чергу, на пробудження дискусії, пошуку нових важливих знань у процесі соціально значущого полілогу на шляху до використання потенціалу державотворчої нації, котру в сучасній Україні уособлює суперетнос – українці, поліетнічний за історією та у вимірі сучасності. В різноманітності – наша сила й запорука побудови квітучої, заможної й прогресивної української держави.

Щодо специфіки формування українського суперетносу (перечитуючи Л. М. Гумільова)

Запропонована читачеві нова книга є логічним продовженням тематики, котру розробляє Установа синергетичних досліджень «Magisterium». Передусім, мова йде про формування в нових цивілізаційних умовах постмодерну державотворчої української нації, що базується на вже сформованому українському суперетносі (у розумінні цього терміну Л. М. Гумільовим).

Як наочно демонструє й це дослідження, предки сучасного українського суперетносу здавна відігравали значну роль у формуванні об'єднаної Європи. В свою чергу, наприклад, предки італійців (римляни, венеціанці, генуезці тощо) також зробили потужний внесок у формування української самоідентичності. Такий щільний зв'язок цивілізацій Італії та України прямо підтверджує тезу, що українці у Центральній та Західній Європі є генетично своїми, й не випадково вони там адаптуються набагато краще інших пострадянських етносів «на Схід від Дону», тобто тих, що мешкають в середньовічній Азії, котру лише умовно прадавні мандрівники називали Тартарією.

Виявити максимально об'єктивно ситуації минулого допомагають теорії етногенезу, а також домінанти (М. Є. Введенський,

О. О. Ухтомський). Остання дозволяє ідентифікувати суб'єктів і об'єкти у певних соціальних системах, а також встановити тенденції їх розвитку на конкретних відтинках часу. За словами класика, всі люди підпорядковані як законам тяжіння, так і взаємотяжіння (див., зокрема: Гумилёв Л. Н., 1993. – С. 238). Колись, йдучи у Вічність, представники античних етносів зазначали, що вони були саме такими, якими були; мали власне минуле. Але в очах мешканців майбутнього неодмінно проявляється їх погляд, тому що генетичний потік є безперервним, допоки існує Людство.

Користуючись методикою Л. М. Гумільова, слід зазначити, що історично формальні (конвіксії, або, точніше, конвекціуми) та неформальні (консорції або консорціуми) об'єднання лігурійців із тогочасними місцевими мешканцями сприяли змішаним тимчасовим і сталим шлюбом, тобто природній еволюції соціологічного виміру в етногенетичний. Особливого значення такі шлюби набули на території Криму, де до кінця XIV в. навіть сформувався синтетичний етнос тавро-лігурів, а також на Кавказі, особливо на гірських теренах сучасного Дагестану. З історичних джерел навіть відомі цікаві субетнічні групи, а саме *пулани* – нащадки генуезців і жінок сірійського походження; *гамсули* – генуезців і гречанок тощо. Показово, що представники цих субетносів вважалися генуезцями, незалежно від знання ними латинської мови та віросповідання. Але це складне етногенетичне питання потребує додаткового спеціалізованого аналізу й належної наукової інтерпретації. Для запропонованої роботи достатньо констатувати саме факт взаємної участі пращурів сучасних українців та італійців в етногенетичній діакронії, що сприяє взаєморозумінню та взаємодії української та італійської державотвірних націй у зведенні спільного Європейського дому.

Водночас, як свідчать історичні джерела і результати попередніх досліджень, під час беззаперечного визнання певної ролі вихідців з Північного Причорномор'я в етногенезі Лігурії, а також лігурійців в етногенезі сучасної української державотвірної нації, потрібно досить обережно підходити до оцінки кількісних показників. Так, наприклад, у першому етногенетичному вимірі роль представників наших пращурів на території Лігурії може вважатися незначною. Щодо другого, то, на відміну від сталої середньовічної практики поширення шлюбів іноземної аристократичної діаспори з населенням земель її перебування (Бартлеґт Р., 2007. – С. 68), лігурійці намагалися цього уникати. Отже, можна враховувати переважно неформальні контак-

ти лігурійців, тимчасових або укорінених переселенців, з аборигенами. Деякі місцеві жінки виходили заміж за лігурійця відповідно до контракту, що передбачав їх юридично закріплені стосунки на термін перебування тимчасового переселенця на колонізованій території. Якщо за цей термін народжувався хлопчик, він вважався спадкоємцем прізвища й батько забирав його до метрополії. Дівчинки зазвичай залишалися із покинутими дружинами та на них чекала, як правило, така сама доля, як і для їх матерів.

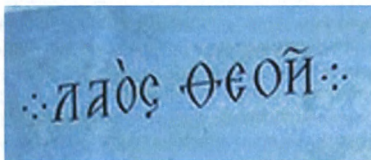
У такому виключному позиціонуванні генуезців (особливо нобілітету) у поліетнічному середовищі полягала одна із причин занепаду їх влади на північноукраїнських землях. І причина цього – гординя. Вона, зокрема, проявила себе у необґрунтованих спробах «месіанства» або «просвітництва». Впливові вихідці з Лігурії пропагували культуру лише власних предків як «вищу», «обрану». Місцеве ж населення вони розглядали переважно як «варварів», з котрими можна на певному етапі мати комерційну справу, й не більше того. Таке ставлення до «чужих» дозволило перетворити генуезькі колонії на важливі ринки цинічної торгівлі «живим товаром», чим лігурійці й ославили себе в історії. Але чи були вони самі «чистою расою»?

В одній зі своїх лекцій Л. М. Гумильов, відповідаючи на питання «заінтересанта» щодо «чистопородності росіян», наголосив, що «чистопородними можуть бути лише породи... кобелів». А кримський поет і філософ І. Л. Сельвинський, розмірковуючи щодо специфіки формування населення півострова, наприкінці Другої світової війни, у 1945 році, дійшов остаточного висновку:

*Мешались обычаи, боги, жёны,
Народ вливался в народ,
Где победивший, где побеждённый –
Никто уж не разберет.
Копнёшь язык – и услышишь нередко
Отзвуки чуждых фраз,
Семью копнёшь – и увидишь предка
Непостижимых рас.*

Під час дослідження генуезької спадщини окремі вчені акцентують увагу начебто на паростках «європейської демократії» як у метрополії, так і у колоніях. Але чи це так?

Як відомо, слово «демократія» походить від давньогрецького *δημος* 'найнижчі прошарки населення' на відміну від *λαός* або *λεώς* 'пересічні мешканці' та *ἔθνος* 'певний соціум, пов'язаний родинногенетичним походженням'.

Божий народ (*λαός*) у християнській традиції

До того ж, якщо виокремити давній корінь *-μος-* зі значенням 'мозок, розумова діяльність' і префіксальний елемент *δη-*, котрий підкреслює відсутність якості (пор.: *конструкція* – *деструкція*, *персоналізація* – *деперсоналізація* тощо), все стає на свої місця. Не випадково застосування терміну «демократія» у позитивному значенні критикували безпосередні носії давньогрецької мови – Платон (у восьмій книзі свого твору «*Πολιτεία*», 360 р. до н. е.) й Аристотель (IV ст. до н. е.), а пізніше, наприклад, Цицерон (*Marcus Tullius Cicero*, 106–43 рр. до н. е.) та У. Черчілль (1874–1965), який 11 листопада 1947 р. у своїй промові перед палатою общин парламенту Великої Британії назвав «демократію» «найгіршою формою правління». Натомість виникає питання, а що ж використовувати замість такого привабливого й зручного терміну?

Історія й тут дає відповідь – домінанта, сформована «влада ідеї» або ідеократія. Не випадково Л. М. Гумільов неодноразово наголошував, що власну ідею мають будь-який колектив-консоціум і держава, а також Людство у цілому. Навколо ідеї гуртуються так звані «пасіонарії», тобто небайдужі люди, спроможні рухати еволюцію (див., зокрема: Пушкин С. Н., 2012). Навіть за суттю меркантильні та прагматичні ідеї генуезців призвели до неабиякого вдосконалення права й адміністрування, розвитку системної комерції й банківської системи, а також прикладних ремісництва, зброярства, будівництва, судноплавства тощо. І цей внесок, своєрідний «аспр» до скарбниці всесвітньої спадщини з боку Генуї ще чекає на своїх дослідників та інтерпретаторів.

Дослідження минулого передбачає й обережність у роботі з вихідним матеріалом. Начебто, навіки забуте минуле починає оживати, виникають несподівані паралелі й асоціації. Знову звучать давні назви й імена, прокидаються у темряві століть тексти й контексти. Містика? Може бути, але цивілізовану людину, представника сучасного європейського суперетносу, завжди цікавило минуле, і це природне бажання пізнати «відіграні сценарії» синергетично вдосконалює зацікавлені мізки, навчає наших сучасників всеосяжному добру, застерігає від хибних вчинків, дає натхнення жити й орієнтуватися у величному океані ноосфери, яка, починаючи з праць нашого великого співвітчизника – В. І. Вернадського, так наочно проявилась у нашу інформаційно-інноваційну епоху.

Життя продовжується за своїми природними законами, одним із яких є генетична та культурна спадщина. Показово, що генуезці облаштовували власний добробут відносно автономно, не зважаючи на сусідів. Це є уроком і для сучасної України, котра мусить забезпечувати свій добробут самостійно, довести реальними справами власну «європейскість».

АРГУЗІЙ – 1) кінний стражник; 2) поліцейський пристав.

АСПР – грошова одиниця Генуї (орієнтовна вага – 1 г.), що дорівнювала за вартістю двом генуезьким солідам (сольді). До 250 аспрів складала один соммо, тобто зливоч срібла, подібний до давньоруської гривни.

БАЙЛО – посадова особа (в середньовічних італійських містах, як правило, християнин) без правочинних повноважень, до функцій якої входило розглядати й пропонувати відповідним посадовцям шляхи вирішення справ та конфліктів у поліетнічних і поліконфесійних громадах. Байло іноді виконував дипломатичні функції на кшталт посольських.

БЕКЛЯРБЕК – одна з головних адміністративних посад у Золотій Орді, керівник внутрішнього улусу (області). До його функцій входило керівництво військом держави, сфера зовнішніх дипломатичних зносин та верховний суд.

ВЕНЕЦІАНЦІ – громадяни середньовічної Венеціанської республіки (метрополії), її представники на територіях колоній (на відміну від венеційців – мешканців виключно міста Венеції).

ВІЗАНТІН (іт. *bezant*) – золота візантійська монета.

ГЕНУЕЗЦІ – мешканці Генуї (неофіційної столиці Лігурії), громадяни середньовічної Генуезької Республіки (метрополії), її представники на територіях колоній.

ДОГАТ – час правління певного дожа.

ДОЖ (італ. *doge* ‘лідер’, ‘правитель’, ‘дуче’) – титул очільника держави у середньовічних італійських республіках.

ДОМІНАНТИ ТЕОРІЯ – у класичному розумінні описує джерело збудження в корі головного мозку людини, котрий, з одного боку,

накопичує імпульси, що спрямовуються у нервову систему. З другого боку, це джерело одночасно пригнічує активність інших центрів, що підпорядковуються панівному, тобто домінанті. Водночас, розуміючи соціальні системи як живий соборний організм, теорію домінанти можна поширювати й на них. Завдяки такому розумінню теорія домінанти дозволяє досліджувати не лише фізіологічні, але й психологічні, соціально-психологічні та соціальні процеси. Отже, теорія домінанти є підґрунтям для комплексної полідисциплінарної концепції людини і суспільства.

ДУКАТ – див. *флорин*.

ЕТНОС – феномен ноосфери або системна соціальна цілісність дискретного типу; основна одиниця класифікації людства. Природне співтовариство людей, котрі об'єднані генетичним гармонічним зв'язком із певним регіоном, мають власну внутрішню структуру та свої характерні стиль поведінки, мову, культуру, звичаї, спільне минуле, професійну належність тощо.

КАНЛЮК (тат *hanlik*) – представник ханства, підданий хана.

КАПУДАН-ПАША (тур. *Kaptan-ı derya*) – головний флотоводець у турків.

КОЛОНИЯ (лат. *colonia* 'поселення') – певна територія, позбавлена політичної та економічної самостійності, підконтрольна метрополії, котра й визначає порядок адміністрування на колонізованих теренах.

КОНВЕКЦІУМИ (лат. *convecto* 'звозити, привозити'; *convector* 'випадковий супутник у дорозі') – один із нижчих щаблів самоідентифікації, ніж етнос; випадково зібрані групи людей. Останні об'єднані спільною територією, побутом (наприклад, виробничий або офісний колектив, сільська община, населення однієї вулиці чи кварталу тощо). Шляхом сталої кооперації (наприклад, завдяки міським комунам) конвекціуми, тобто формальні групи, спроможні перетворитися на неформальні – консорціуми.

КОНСОРЦІУМИ (у Л. М. Гумільова – консорції) – один із нижчих щаблів самоідентифікації, ніж етнос; неформальні групи індивідумів, об'єднаних ідеєю (служіння Богу – монастир, незаконне збагачення – злочинне угруповання тощо).

КЯХЪЯ (кяхъя-бей, кетхуда-бей) – перший заступник очільника яничарського корпусу (аги-паши).

ЛІГУРИ (пор. лат. *ligo* ‘в'язати, об'єднувати’ або *ligūrio* ‘жадати’) – союз етносів, що створили Лігурійську расу.

ЛІГУРІЙЦІ – поліетнічне за основою, лігурське за домінантою, населення Лігурії (субетнос), неофіційної столицею якої й досі залишається Генуя.

МАССАРІЙ – спеціальний чиновник-фінансист, котрий обирався в Генуї та служив у колоніях один календарний рік. Такі посадовці вели прибутково-видаткові книги – массарії.

МАССАРІЯ (*massaria*) – прибутково-видаткова книга. Для ревізії массарії здавалися по закінченні терміну повноважень відповідного чиновника (массарія) спеціальним комісіям у Генуї. Копії книг збереглися у спеціалізовану архіві в метрополії.

МІСТО СЕРЕДНЬОВІЧНЕ – термін урбаністики, що означає стале укріплене поселення ремісників, комерсантів і представників інших не аграрних професій. Базовими ознаками є: наявність сталого торговельного майдану, бургомистра, магістрату, власних податкових і митних структур, воєнізованої (військової) охорони й правоохоронних підрозділів тощо, а також регламентуючих документів (передусім, міського статуту). Може існувати у формах «передмістя», «урбанізованого поселення», «міста-ембріону», «міста-нуклеусу» тощо.

МОНЕРІЙ – судно типу річка-море, котре має один ряд весел.

НОМАДИЗМ (англ. *nomadism* – кочування) – глибинний архетип людської свідомості, котрий за домінантою стимулює зміну

місця життя, захоплення та привласнення нових територій та ресурсів; сприяє жорстко прагматичному ставленню до співвітчизників – «своїх» і, тим більше, до іноземців – «чужих». Людина з «номадичним» архетипом – жорстка, цинічна, вузько прагматично налаштована на споживання ресурсів «м'язо-кісткова» машина. Психотипи такої людини або гнучкий, влєсливий, «склизький»; або грубий, нахабний, брутальний. «Номадизм» є синонімом термінів «атлантизм», «талассократія».

САХАР (лат. *sagarius* 'що стосується верхнього одягу') – невелике судно з вітрилом і веслами.

СИНДИК – 1) захисник у суді; 2) посадова особа, яка здійснює судові справи якоїсь установи; 3) контролер.

СОЛІД (СОЛЬДІ) – грошова одиниця Генуї, що складала за вагою 1,7 г срібла. 20 солідів дорівнювали одній генуезькій лірі.

СОММО – грошова одиниця Генуї, зливок срібла, за вагою орієнтовно 200 аспрів. Приблизно 6–9 соммо складали генуезьку грошову одиницю – ліру.

СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНА СИСТЕМА (СКС) – порівняно стале об'єднання людей, котрі виробили у процесі комунікації (спілкування) певні правила й норми корпоративно-комунікативної поведінки.

СУБЕТНОС – нижчий щабель самоідентифікації, ніж етнос; соціально-комунікативна система, стале об'єднання людей, сформоване індивідуумами, конвекціумами, консорціумами тощо (наприклад, населення великого міста або певної території – земляцтва).

СУПЕРЕТНОС – вищий щабель самоідентифікації, ніж етнос; поліетнічне об'єднання людей, котре характеризують державотвірний потенціал, а також своєрідний за домінантою стиль соціальної поведінки, інтегральні мова, культура, спільне минуле, конфесійна належність тощо (наприклад, італійці, німці, французи, українці тощо).

ТАВРО-ЛІГУРИ (лат. *Tauro-Liguri*) – синтетичний середньовічний етнос, що склався у XIII–XV ст. на території сучасного Криму шляхом змішаних шлюбів і контактів вихідців з Лігурії та місцевого, так званого «таврського», населення (у свою чергу – поліетнічного). Відігравав значну системотвірну етногенетичну роль у генуезьких колоніях Північного Причорномор'я до турецької (османської) окупації півострова у XV ст. (для порівняння – інші «синтетичні» етноси: *бессараби* – бесси та араби, *галлогреки* – галли та греки, *готалани* – готи та алани, *кельтібери* – кельти та ібери тощо).

ТЕЛЛУРИЗМ – термін, що уособлює глибинний архетип людської свідомості. За домінантними ознаками теллуризм пов'язаний із землею твердю, сухоподолом, які уособлювала давня римська богиня на ім'я Теллус (пор. укр. *тіло*) або Теллура. Цей архетип людського мислення обумовлює пріоритетну постійність «місця життя» (рідного життєвого простору), прив'язку до нього. З теллуризмом невід'ємно пов'язані слова Батьківщина, Вітчизна, Земля-Мати (лат. *Terra Mater*) і т. п. Показово, що її чоловіком, Батьком-Ґрунтом, уособленням життєдайної сили, запліднення, вважався Теллумон (*Tellumo*), з яким глибинно пов'язане поняття патріотизму. Діти Теллус і Теллумона – чотири пори року, а онуки – місяці. Їх відлік спеціальними посадовими особами – понтифіками перетворювався на складний ритуал із землеробською домінантою.

Люди з домінуючим архетипом землі або ґрунту, як правило, помірковано консервативні, намагаються жити так, щоб не заважати іншим, виробляють більшість додаткових матеріальних і духовних благ для усього людського суспільства. У сучасних теоріях геоглобалістики семантика терміну «теллуризм» щільно переплетена із значенням термінів «теллурократія», «континенталізм» тощо.

ТУДУН – офіційний представник ханської адміністрації з широким обсягом повноважень.

УНІВЕРСАЛІЯ (лат. *universalis* 'загальний') – базовий мисленевий конструкт, що стосується цілісного (онтологічного) значення окремих понять і явищ; сприяє гносеологічному розвитку особистості й соціально-комунікативних систем у контексті ноосфери.

ФАКТОРІЯ (лат. *factori* 'контора, управління') – віддалена філія торговельної фірми, що являла собою стаціонарне поселення з комо-рами для товарів, а також підприємствами їх первинної переробки і пакування.

ФЛОРИН (від лат. *flos* 'квітка'; у Венеції з 1284 р. – дукат) – золота монета (3,53 г золота), вперше викарбувана у Флоренції у 1252 році.

Генуезький середньовічний аспр

1. Владимир Иванович Вернадский и Лев Николаевич Гумилёв: Великий синтез творческих наследий: коллективная научная монография. – Кострома : Изд-во КГУ им. Н. А. Некрасова, 2012. – 662 с.
2. Генуэзцы в Крыму: исторический путеводитель / А. Джанов, В. Майко, А. Фарбей – Киев : Горбещ, 2009. – 232 с.
3. Греки на українських теренах: нариси з етнічної історії. – Київ : Либідь, 2000. – 488 с.
4. Дорогой тысячелетий: Экскурсии по Средневековому Крыму / В. П. Бабенчиков, Е. В. Веймарн, Т. Н. Высотская и др. – Симферополь : Крым, 1966. – 192 с.
5. История Золотой Орды : сборник материалов. – Санкт-Петербург : Европейский Дом, 2003. – 224 с.
6. История Киева. – Т. 1 : Древний и средневековый Киев. – Київ : Наукова думка, 1982. – 408 с.
7. Культурное наследие Крыма: памятники археологии, архитектуры, история. – Симферополь : Н. Оріанда, 2011. – 137 с.
8. Сказание о Мамаевом побоище: лицевая рукопись XVII века из собрания Государственного исторического музея. – Ленинград : Советская Россия, 1980. – 272 с.
9. Устав для генуэзских колоний в Черном море, изданный в Генуе в 1449 году // Записки Одесского общества истории и древностей. – 1863. – Т. 5. – С. 632–836.
10. Алексеев С. В. Славянская Европа V–VI вв. – Москва : Вече, 2008. – 448 с.
11. Артеменко О. Італійська колонія Воспоро (XIII – XV ст.) // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини (Зб. наук. пр. з мистецтвознавства, архітектурознавства і культурології). – Вип. 3. – Ч. 1. : До 180-річчя Керченського музею старожитностей. – Київ : Видавничий дім А+С, 2006. – С. 73–80.
12. Бадян В. В., Чиперис А. М. Торговля Каффы XIII – XV вв. // Феодальная Таврика. Материалы по истории и археологии Крыма. – Київ : Наукова думка, 1974. – С. 174–189.
13. Байджент М., Лей Р., Линкольн Г. Священная загадка. – Санкт-Петербург : Кронверк-Принт, 1993. – 368 с.
14. Барабанов О. Н. Судебное дело Бруноро Сальваиго (Каффа, 1454 г.) // Причерноморье в средние века. – Вып. 2. – Москва : Изд-во МГУ, 1995. – С. 20–36.

15. Барабанов О. Н. Суди право в генуэзских факториях Причерноморья (XIII–XV вв.) : гражданский судебный процесс : диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук (07.00.03 – всеобщая история). – Москва : МГУ им. М. В. Ломоносова. Ист. факультет, 1997. – 313 с.
16. Барабанов О. Н. Новые материалы о статусе *burgenses* генуэзской Каффы // Причерноморье в средние века. – Вып. 3. – Москва : Изд-во МГУ, 1998. – С. 117–125.
17. Барабанов О. Н. Третейский суд в итальянском городе XV в.: судебная практика Бартоломео Боско // Причерноморье в средние века. – Вып. 4. – Москва : Изд-во МГУ, 2000. – С. 209–218.
18. Барабанов О. Н. Судопроизводство по гражданским делам в генуэзских факториях XIV–XV вв. // Причерноморье в средние века. – Вып. 5. – Москва : Изд-во МГУ, 2001. – С. 108–128.
19. Барабанов О. Н. Бартоломео Боско – генуэзский юрист XIV–XV вв.: теория и практика гражданского судебного процесса. – Санкт-Петербург : Алетей, 2002. – 234 с.
20. Барабанов О. Н. Гримальди в Крыму: историческая основа для сотрудничества Российской Федерации и Княжества Монако / О. Н. Барабанов // Пространство и время (Москва). – 2014. – № 2(16). – С. 124–135.
21. Барбаро И. Путешествие в Тану // Барбаро и Контарини о России: к истории итало-русских связей в XV в. – Ленинград : Наука, 1971. – С. 136–161.
22. Бартлетт Р. Становление Европы: экспансия, колонизация, изменения в сфере культуры. 950–1350 гг. – Москва : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2007. – 432 с.
23. Бочаров С. Г. Заметки по исторической географии Генуэзской Газарии XIV–XV вв. Консульство Солдайское // Античная древность и средние века (Екатеринбург). – 2005. – Вып. 36. – С. 282–293.
24. Бочаров С. Г. Генуэзская крепость Калиера и золотоордынское селение Отузы в Восточном Крыму // Причерноморье. История, политика, культура. – Вып. VIII(III). – Сер. А. Античность и средневековье. Избранные материалы IX Международной научной конференции «Лазаревские чтения» / Под общ. ред. В. И. Кузицина. – Севастополь : Филиал МГУ в г. Севастополе, 2011. – С. 62–66.

25. Бруцкус Ю. Д. Захария, князь Таманский // Еврейская старина: Сборник статей за 1917–1918, изданный Еврейским историко-этнографическим обществом (Петроград). – 1918. – Т. 10. – С. 132–143.
26. Буданова В. П. Этнонимия племён Западной Европы: рубеж Античности и Средневековья. – Москва : Ин-т всеобщей истории, 1991. – 286 с.
27. Васильев А. В. Священные тайны Крыма. – Севастополь : БиблексТМ, 2009. – 256 с.
28. Васильев А. В., Автушенко М. Н. Загадка княжества Феодоро. – Севастополь: БиблексТМ, 2009. – 416 с.
29. Войтович Л. В. Гіреї як спадкоємці Чингізидів-Джучидів // Орієнтальні студії в Україні (збірник наукових статей). – Київ : Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2010. – С. 126–146.
30. Гавриленко О. А. Правовий статус консулів генуезьких колоній у Криму (середина XIII–друга половина XV ст.) // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – № 919. – Серія «Право». – 2010. – Вип. 7. – С. 152–156.
31. Гавриленко О. А., Ярмошук С. С. Номофілаки античних полісів та синдики генуезьких колоній у Північному Причорномор'ї : історико-компаративне дослідження // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 1 (48). – С. 37–44.
32. Гавриленко О. А. Правове регулювання торговельних відносин у еллінських та генуезьких колоніях Північного Причорномор'я: діахронно-компаративне дослідження // Порівняльно-правові дослідження: українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал. – 2010. – № 1. – С. 118–124.
33. Гавриленко О. А. Основні риси цивільного процесу в північнопричорноморських колоніях Генуї (друга половина XIII–третя чверть XV ст.) // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского (Симферополь). – Серия «Юридические науки». – 2011. – Т. 24 (63). – № 2. – С. 17–22.
34. Гавриленко О. А. Судова система кримських колоній Генуї (друга половина XIII–середина XV ст.) // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – № 945. – Серія «Право». – 2011. – С. 49–53.

35. Гавриленко О. А. *Statutum Cephæ* 1449 р. – пам'ятка адміністративного права генуезьких колоній у Північному Причорномор'ї // Актуальні проблеми публічного та приватного права : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції, 3 жовтня 2012 р. – Запоріжжя : КПУ, 2012. – С. 32–34.
36. Гавриленко О. А. Організаційно-правові засади функціонування фінансового апарату генуезьких колоній у Криму (за матеріалами Статуту 1449 р.) // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Серія «Юридичні науки». – 2014. – № 782. – С. 153–158.
37. Гайворонский О. Генуэзцы в Крымском ханстве // *Qasevet* (Симферополь). – 2008. – № 33. – С. 8–13.
38. Гейд В. История торговли Востока в Средние века (извлечения) / пер. Л. П. Колли // Известия Таврической учёной архивной комиссии (Симферополь). – 1915. – № 52. – С. 68–185.
39. Господаренко О. В. Італійська колонізація Північного Причорномор'я // Чорноморський літопис (Миколаїв). – 2011. – Вип. 4. – С. 52–58.
40. Господаренко О. В. *Кафа і Тана* в системі італійської міжнародної торгівлі XIII–XV ст. // Історичний архів. Наукові студії (Миколаїв). – 2014. – Вип. 13. – С. 111–116.
41. Гумилев Л. Н. Древняя Русь и Великая степь. – Москва : Мысль, 1989. – 764 с.
42. Гумилёв Л. Н. Этногенез и биосфера Земли. – Изд. 3-е, стереотип. – Ленинград : Гидрометеиздат, 1990. – 528 с.
43. Гумилёв Л. Н. Ритмы Евразии: эпохи и цивилизации. – Москва : Экопрос, 1993. – 576 с.
44. Гумилёв Л. Н. В поисках вымышленного царства. – Санкт-Петербург : Абрис, 1994. – 384 с.
45. Гумилёв Л. Н. Чёрная легенда: друзья и недруги Великой степи. – Москва : Экопрос, 1994. – 624 с.
46. Данилова Э. В. Каффа в начале второй половины XV в. (по документам «Codice») // Феодальная Таврика: материалы из истории и археологии Крыма. – Київ : Наукова думка, 1974. – С. 189–214.
47. Дьячков С. В. Археологические исследования генуэзской крепости Чембало в 2000–2005 гг. // Древности: Харьк. ист.-археол. ежегодник / [Харьк. ист.-археол. о-во]. – Харьков : Харьк. ист.-археол. о-во: НМЦ «МД», 2005. – С. 212–227.

48. Дынгес А. А. История немцев Украины // Deutscher Kanal – Німецький канал Спеціальний випуск (Київ). – 1996, ноябрь. – С. 18.
49. Еманов А. Г. К вопросу о ранней итальянской колонизации Крыма // Античная древность и средние века. – Вып. 19: Византия и её провинции. – Свердловск : Изд-во УрФУ, 1982. – С. 62–68.
50. Еманов А. Г. Север и Юг в истории коммерции: на материалах Кафы XIII–XIV вв. – Тюмень : МИ «РУТРА», 1995. – 225 с.
51. Еманов А. Г. Образование городской коммуны Кафы (до сер. XV в.): Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук (07.00.03 – всеобщая история). – Тюмень : Тюменский ГУ, 1996. – 665 с.
52. Еманов А. Г., Попов А. И. Итальянская торговля на Черном море в XIII–XV вв. // Торговля и мореплавание в бассейне Черного моря в древности и средние века. – Ростов-на-Дону : РГПИ, 1988. – С. 76–87.
53. Замойский Л. П. За фасадом масонского храма: Взгляд на проблему. – Москва : Политиздат, 1990. – 288 с.
54. Зинухов А. Н. Чингисхан – сын Исаака Киевского. – Харьков : Курсор, 2005. – 251 с.
55. Карпов С. П. Трапезундская империя и западноевропейские государства в XIII–XV вв. – Москва : Изд-во МГУ, 1981. – 231 с.
56. Карпов С. П. Итальянские морские республики и Южное Причерноморье в XIII–XV вв. : проблемы торговли. – Москва : Изд-во МГУ, 1990. – 336 с.
57. Карпов С. П. Регесты документов *Diversorum filze* секретного архива Генуи, относящиеся к истории Причерноморья // Причерноморье в средние века. – Вып. 3. – Санкт-Петербург : Алетейя, 1998. – С. 9–71.
58. Кобычев В. П. В поисках прародины славян. – Москва : Наука, 1973. – 167 с.
59. Ковалевский М. М. Юридический быт генуэзских колоний на Черном море во второй половине XV века // Сборник статей по истории права: Посвященный М. Ф. Владимирскому-Буданову, по случаю 35-летия его учено-литературной деятельности (1868–1903 гг.), его учениками и почитателями / Под ред. : М. Н. Ясинский. – Киев : Тип. С. В. Кульженко, 1904. – С. 195–228.
60. Колесніков С. Д. Джерела права генуезьких колоній у Північному Причорномор'ї в середині XIII – останній чверті XV ст. // Джерела права України, інших країн та міжнародної спільноти

- країн: історія та сучасність: матеріали ХХІХ Міжнародної історико-правової конференції, 19-22 вересня 2013 р., м. Феодосія / ред. колегія : І. Б. Усенко (голова), А. Ю. Іванова (відп. секретар), О. А. Гавриленко, І. А. Іванніков, В. Є. Кириченко та ін. – Київ; Сімферополь : Універсум, 2013. – С. 734–742.
61. Колесніков С. Д. Організаційно-правові засади правоохоронної функції держави в генуезьких колоніях Північного Причорномор'я за Статутом 1449 р. // Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 13 листопада 2015 р.). – Харків : ХНУВС, 2015. – С. 142–147.
 62. Колли Л. П. Христофоро ди-Негро, последний консул Солдаи // Известия Таврической учёной архивной комиссии (Симферополь). – 1905. – № 38. – С. 1–28.
 63. Колли Л. П. Каффа в период владения ею Банком Св. Георгия (1454–1475 гг.) // Известия Таврической учёной архивной комиссии (Симферополь). – 1912. – № 47. – С. 75–112.
 64. Колли Л. П. Хаджи-Гирей-хан и его политика (по генуезским источникам) // Известия Таврической учёной архивной комиссии (Симферополь). – 1913. – № 50. – С. 99–139.
 65. Колли Л. П. Падение Каффы // Известия Таврической учёной архивной комиссии (Симферополь). – 1918. – № 54. – С. 129–172.
 66. Кондараки В. Х. В память столетия Крыма. – Москва : Тип. В. В. Чичерина, 1883. – 135 с.
 67. Котельникова Л. А. Феодализм и город в Италии в VIII–XV вв. – Москва : Наука, 1987. – 255 с.
 68. Кошеленко Г. А. Греческий полис на эллинистическом Востоке. – Москва : Наука, 1979. – 295 с.
 69. Кравченко А. А. Средневековый Белгород на Днестре (конец XIII–XIV вв.). – Київ : Наукова думка, 1986. – 127 с.
 70. Кузь А. І. Статут Кафи 1290 р. як джерело з ранньої історії генуезьких торговельних колоній у Криму // Історія торгівлі, податків та мита (Дніпропетровськ). – 2011. – № 2. – С. 14–20.
 71. Кузь А. І. Етносоціальний склад генуезьких військових частин в Криму у XIV–XV ст. // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 724. – С. 55–60.
 72. Легман Дж., Ли Г. Ч. История тамплиеров. – Москва : ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – 383 с.

73. Матиева А. Х. История итальянских факторий Северного Причерноморья XIII–XV вв. в исследованиях М. М. Ковалевского: Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук (07.00.03 – всеобщая история). – Москва : МГУ им. М. В. Ломоносова. Ист. факультет, 2004. – 526 с.
74. Медведев И. П. Договор Византии и Генуи от 6 мая 1352 г. // Византийский временник (Москва). – 1977. – Т. 38. – С. 161–176.
75. Меркулов В. И. Руги и готы: истоки кровной вражды // Исторический формат (Москва). – 2015. – № 1. – С. 118–123.
76. Михайлов Г. (Михайлов Ю. П.). Имя славянское, род Иафетов. – Санкт-Петербург : Общество памяти игумении Таисии, 2012. – 320 с.
77. Мурзакевич Н. Н. История генуэзских поселений в Крыму. – Одесса: [Б. и.], 1837. – 111 с.
78. Мурзакевич Н. Н. Генуэзские консулы города Кафы // Записки Одесского общества истории и древностей. – 1853. – Т. 3. – С. 552–555.
79. Мыц В. Л. Укрепление Таврики X–XV вв. – Київ : Наукова думка, 1991. – 164 с.
80. Мыц В. Л. Каффа и Феодоро в XV в. Контакты и конфликты. – Симферополь : Универсум, 2009. – 528 с.
81. Наливайко С. Етнічна історія давньої України. – Київ : Євшан-зілля, 2007. – 624 с.
82. Пейн-Голлуэй Р. Книга арбалетов. История средневекового метательного оружия. – Москва : ЗАО Центрполиграф, 2005. – 415 с.
83. Пилипчук Я. Крим у політиці Джучидів (кінець XIII–третья четверть XV ст.) // Крим: від античності до сьогодення: Історичні студії. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2014. – С. 40–62.
84. Платонов О. А. Терновый венец России: Тайная история масонства. Документы и материалы. – Москва : «Русский Вестник», 2000. – Т. 1–2.
85. Пономарев А. Л. Население и территория Каффы по данным массарии – бухгалтерской книги казначейства за 1381–1382 гг. : диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук (07.00.03 – всеобщая история). – Москва : МГУ им. М. В. Ломоносова. Ист. факультет, 1999. – 192 с.
86. Пономарёв А. Л. Население и территория Кафы по данным массарии – бухгалтерской книги казначейства за 1381–1382 гг. // Причерноморье в средние века. – Вып. 4. – Санкт-Петербург : Алетей, 2000. – С. 317–443.

87. Пономарёв А. Л. Путеводитель порукописи массарии Кафы 1374 г. // Причерноморье в средние века – Вып. 6. – Санкт-Петербург : Алетей, 2005. – С. 43–138.
88. Похлёбкин В. В. Татары и Русь: справочник. – Москва : Международные отношения, 2000. – 190 с.
89. Прокофьев Н. И. Древняя русская литература: хрестоматия. – Москва : Просвещение, 1980. – 399 с.
90. Пушкин С. Н. Концепция пассионарности в творчестве Л. Н. Гумилёва // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2012. – № 1(3). – С. 202–207.
91. Руев В. Л. Захват Солдаи турками в 1475 г. / Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Сер. : Исторические науки. – 2013. – Т. 26 (65). – № 2. – С. 143–151.
92. Рутенбург В. И. Итальянский город от раннего средневековья до Возрождения. – Ленинград : Наука, 1987. – 176 с.
93. Сазанов А. В., Иващенко Ю. Ф. Хронология слоев генуэзской Каффы // Причерноморье в средние века. – Вып. 2. – Москва : Изд-во МГУ, 1995. – С. 117–130.
94. Сафаргалиев М. Г. Распад Золотой Орды / Уч. записки Мордовского государственного университета. – Вып. XI. – Саранск : Мордовское книжное изд-во, 1960. – 276 с.
95. Сахаров А. М. Генуэзские колонии в Северном Причерноморье / Советская историческая энциклопедия: в 16 т. – Т. 4. – Москва : Советская энциклопедия, 1963. – С. 214–215.
96. Секиринский С. А., Секиринский Д. С. Феодалные владения генуэзцев в Восточном Крыму во 2-й половине XV века // Северное Причерноморье и Поволжье во взаимоотношениях Востока и Запада в XII–XVI веках. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростов. ун-та, 1989. – С. 9–16.
97. Сkochиляс І. Аспрокастрон-Білгород – кафедра Галицької митрополії у XIV ст. // Ruthenica (Київ). – 2009. – Т. 8. – С. 120–137.
98. Скржинская Е. Ч. Генуэзцы в Константинополе в XIV в. // Византийский временник (Москва) – 1947. – Т. 1(XXVI). – С. 215–236.
99. Скржинская Е. Ч. Судакская крепость. История – археология – эпиграфика. – Киев-Судак-Санкт-Петербург : Академперіодика, 2006. – 380 с.
100. Снисаренко А. Б. Третий пояс мудрости: Блеск языческой Европы. – Ленинград : Лениздат, 1989. – 286 с.

101. Старокадомская М. К. Очерки по социально-экономической истории генуэзской Каффы конца XIII – первой половины XV вв. : диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – Москва : Московский городской педагогический институт имени В. П. Потемкина, 1950. – 341 с.
102. Старокадомская М. К. Русское торговое население генуэзской Кафы // История и археология средневекового Крыма. – Москва : Изд-во АН СССР, 1958. – С. 147–154.
103. Старокадомская М. К. Солхат и Каффа в XIII–XIV вв. // Феодальна Таврика. – Київ : Наукова думка, 1974. – С. 162–173.
104. Сэруа В. С., Шаханов Т. В. Условия и причины возникновения права народов (*jus gentium*) как основы *lex mercatoria* // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского: Государство и право. – 2013. – № 3(2). – С. 199–201.
105. Тарле Е. В. История Италии в Средние века. – Санкт-Петербург : Изд. акц. об-ва «Брокгауз-Эфрон», 1901. – 204 с.
106. Типаков В. А. Консульство Чембало во второй половине XV века: административное управление // Херсонесский сборник (Севастополь). – 1999. – Вып. 10. – С. 78–81.
107. Тищик Б. Й. Італія: історія державності і права (V–початок ХХІ ст.): навч. посіб. – Львів : Світ, 2015. – 376 с.
108. Томпсон Э. А. Римляне и варвары. Падение Западной империи. – Санкт-Петербург : Издательский Дом «Ювента», 2003. – 288 с.
109. Черняков И. Т. Что было на месте Одессы? / И. Т. Черняков, В. П. Романюк. – Київ : Автограф, 2008. – 224 с.
110. Чиперис А. М. К истории ранней генуэзской колонизации Северного Причерноморья. II половина XIII века // Учёные записки Туркменского государственного университета (Ашхабад). – 1964. – Вып. 27. – С. 30–48.
111. Чиперис А. М. К вопросу о генуэзской работорговле в Западном Средиземноморье в XIII в. // Известия Академии наук Туркменской ССР: Серия общественных наук (Ашхабад). – 1972. – № 2. – С. 79–82.
112. Шауб И. Ю. Причерноморско-италийские этюды. II. Религиозно-мифологическое значение дельфина в Ольвии и в Этрурии // Итальянский сборник (Санкт-Петербург). – 2003. – № 7. – С. 5–12.
113. Шауб И. Ю. Причерноморско-италийские этюды IV. Скифские цари и этрусские лукумоны // Итальянский сборник (Санкт-Петербург). – 2005. – № 8. – С. 5–10.

114. Шауб И. Ю. Причерноморско-италийские этюды VI. Змееногая богиня в Скифии и Древней Италии // *Итальянский сборник* (Санкт-Петербург). – 2006. – № 9. – С. 5–22.
115. Шауб И. Ю. Парис на Боспоре и в Этрурии // *Итальянский сборник* (Санкт-Петербург). – 2007. – № 10. – С. 7–18.
116. Якобсон А. Л. Крым в Средние века. – Москва : Наука, 1973. – 174 с.
117. Яровая Е. А. Геральдика генуэзского нобилитета по каменным плитам из Каффы, Солдайи и Чембало: XIV–I треть XVI в. : диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук (07.00.03 – всеобщая история). – Санкт-Петербург : Государственный Эрмитаж, 2004. – 282 с.
118. Яровая Е. А. О феномене генуэзской родовой геральдики // *Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны* – Вып. 4. – Мінск: БДУ, 2008. – С. 237–245.
119. *Genova e la Liguria nel Mediterraneo: insediamenti e culture urbane / Paolo Stringa; presentazioni di Michel Balard ed Ennio Poleggi; collaborazioni di Maria Grazia Novaro e Paola Quattrini.* – Genova: Sagep, 1982. – 407 p.
120. *Leges Genuenses / inchoaverunt Cornelius Desimoni, Aloisius Thomas Belgrano; explevit et edidit Victorius Poggi.* – Augustae Taurinorum: e regio Typographeo; apud fratres Bocca bibliopolas regis, 1901. – VIII, 1212 col.
121. Balard, M. *La Romanie Génoise (XIII – début XVe siècle).* – Roma-Genova: École française de Rome, 1978. – Vol. 1–2.
122. Balard, M. *Les Génois en Crimée aux XIIIe–XVe siècles // Αρχαίον Πόντου (Αθήνα).* – 1979. – Τ. 35:2. – Σ. 1–217.
123. Balletto, L. *Genova Mediterráneo Mai Nero (secc. XIII–XV).* – Genova: Cívico Istituto colombiano, 1976. – 293 p.
124. Epstein, S. A. *Genoa & the Genoese, 958–1528.* – The University of North Carolina Press, 1996. – 398 p.
125. Longer, O. *Die politische Geschichte Genuas und Pisas im XII. Jahrhundert. Nebst einem Exkurs zur Kritik der Annales Pisani.* – Leipzig: Veit & Co., 1882. – 238 s.
126. Negri, T. de. *Storia di Genova.* – Firenze: Giunti Martello, 1986. – 846 p.
127. Papacostea, Ş. *Gènes, Venise et la Mer Noire à la fin du XIIIe siècle // Révue Roumaine d'Histoire (Bucuresti).* – 1990. – V. 29. – № 3–4. – P. 211–236.

128. Paviot, J. Les Génois en Mer Noire: le temoignage des voyageurs (XIVe–XVe siècles) // *Bulgaria Pontica Medii Aevi* (Sofia). – 1988. – T. 2. – P. 446–467.
129. Pesce, G.; Felloni, G. *Genoese Coins. The Artistic and Economic History of Genoese Coins between 1139 and 1814 / Trans. By Mary Cotton.* – Genova: Stringa, 1976. – 379 p.
130. Pistarino, G. *Genovesi d'Oriente.* – Genova: Cívico Istituto Colombiano, 1990. – 523 p.
131. Pistarino, G. *La Capitale del Mediterraneo. Genova nel Medioevo.* Genova: Cívico Istituto Colombiano, 1993. – 476 p.
132. Podhorodecki, L. *Chanat Krymski i jego stosunki z Polską w XV–XVIII w.* – Warszawa: Książka i Wiedza, 1987. – 358 s.
133. Scorza, A.M.G. *Le famiglie nobili genovesi.* – Genova: Fratelli Frilli editore, 1924. – 265 p.

ДОГОВІР ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ З ГЕНУЕЗЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ (1261 р.)¹

<...> По-перше, відтепер і надалі наше імператорство та його наступник матимуть вічну любов та будуть вести війну з республікою Венеціанською та з усіма венеціанцями, нашими ворогами, й не будуть укладати миру зі згаданою республікою, а також перемир'я або угоди без відому та бажання Генуезької Республіки, а Генуезька Республіка не буде укладати миру, перемир'я або угоди зі згаданою Венеціанською Республікою без відому чи бажання нашого імператорства.

<...> Всі генуезці та з генуезьких територій і ті, що визнаються генуезцями, вільні та позбавлені всією нашою імперією від усіх мит, податків або зборів у випадку в'їзду, під час в'їзду до нашої імперії та у разі виїзду, під час перебування або пересування з однієї області в іншу морем або суходолом, з товарами або без них, туди ввезеними або придбаними для вивезення, як вони особисто, а також їх товари <...>.

<...> [Імператор пожалував] у нижчеперелічених землях і в усюму, що до них належить, у повне право власності маєтність: в Анеї, Смірні, Андраміті, та, Божим милосердям, у Константинополі й в області Салонік у Касандрії, а також на нижчепойменованих островах, а саме: Мітілені, Хіюсі та, Божим милосердям, на Криті й Негропонті торговельні місця, палац, церкву, лазню, піч, сад і достатньо будинків для поселення купців, котрі вестимуть там комерційні справи, й за все це не потрібно стягати або вимагати жодної орендної платні. В усіх означених землях і на островах генуезці мусять та можуть мати за власним бажанням консулів, курію та повну юрисдикцію в усіх цивільних і кримінальних справах над усіма генуезцями та з генуезьких територій і тими, котрі визнаються генуезцями.

Всією нашою імперією та її маєтностями, що Божим милосердям будуть придбані, ніхто з генуезців не буде затриманим... за діяння або злочини іншого, як особисто, так і його майно; але винні будуть самі покарані так, котрі інші не матимуть ніяких збитків або шкоди за борги, провину або грабіж інших осіб.

¹ Текст у перекладі українською мовою подано за виданням: Хрестоматія по истории международных отношений. В 4 кн. Кн 2: Средние века / Сост. Д. В. Кузнецов. – Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2013. – С. 83.

<...> Не буде дозволено в усіх землях і на островах нашої імперії... спорядження будь-якого флоту, котрий призначався би для дій проти Республіки Генуезької або генуезців та території генуезької.

<...> Ворогам Генуезької Республіки [імператор] не надасть будь-якого ринку, за виключенням пізанців, котрі є вірними людьми у нашій імперії, а також він вижене з усієї імперії всіх піратів [котрі діють] проти Генуезької Республіки, і переслідуватиме за законом карою їх і винних <...>.

<...> [Якщо вдасться опанувати Константинополем, то імператор обіцяє підтвердити всі пільги генуезців, котрими вони там користувалися], а також він надасть Генуезькій Республіці палац, житлові приміщення та понад це надасть сприяння республіці, а саме дасть їй церков Святої Марії, котрою зараз володіють венеціанці, з торговельними приміщеннями, що знаходяться навколо церкви, й цвинтар, а також ділянку землі, що належить замку венеціанців, що знаходиться у цьому місті, – все це, якщо республіка швидко і рішуче надішле галери для взяття цього міста.

Середньовічний Константинополь

Також [імператор] дав і поступився у повне право власності й володіння з повною юрисдикцією місто Смірну та її порт з підпорядкованими місту володіннями й областю та населенням і прибутками від в'їзду та виїзду морем і суходолом... Означене місто дуже сприятливе для купців і має гарну гавань, і сюди припливають різноманітні товари.

Імператор пообіцяв, що на всій території означеної імперії не накладатиме заборони Республіці Генуезькій на будь-що..., на будь-які товари,

продовольство або зерно, натомість буде дозволяти означені товари, продовольство і зерно вивозити з усієї імперії всім і кожному генуезцю <...>.

Імператор пообіцяв, що він не дозволятиме надалі здійснювати торгівлю у межах Великого [тобто Чорного] моря будь-кому з латинян, за виключенням генуезців і пізанців, й тих, хто транспортує гроші або предмети для імператорського вжитку. Генуезцям же не створюватимуться перепони під час входу у Велике море й виходу звідти з товарами або без товарів, але вони зможуть вільно без сплати будь-якого мита входити туди й виходити.

**АКТ ПРО СОЮЗ, УКЛАДЕНИЙ ВЕНЕЦІАНСЬКОЮ
ГРОМАДОЮ, З ОДНОГО БОКУ, ЧЕРЕЗ МАРКА ЛАУРЕДАНО,
ЯКОГО ПРИЗНАЧЕНО УПОВНОВАЖЕНИМ ВІД УРЯДУ,
А, З ІНШОГО БОКУ, – КОРРАДОМ ЦИГАЛЛА,
УПОВНОВАЖЕНИМ ГЕНУЕЗЬКИМ (1344 р.)²**

В ім'я Боже, амінь.

Оскільки несподівано, нещодавно, перебувало у володіннях хана Джанібека, і в Тані, потрапило у полон, вбито та пограбовано багато венеціанських купців, в також і багато генуезьких громадян, [всі вони] втратили у той самий час в означених місцях власні маєтності й товари, то найясновельможніший Венеціанський Дожд Андрій Дандоло вирішив за благо урочисто зі своєю радою викупити полонених громадян, а також відшкодувати їм завдані збитки. За його прикладом, найясновельможніший Генуезький Дожд Симон Буканігра також розглянув на своїй раді справу щодо викупу за задоволення полонених генуезців, й вважаючи, що поєднані сили є міцнішими за зусилля розпорощених, забажав, задля найкращого успіху в цій справі, укласти між обома общинами взаємний союз. Насамкінець, зважаючи на свою раду, він уповноважив мудрого мужа Коррадо Цигалла, громадянина міста Генуї, бути представником та повноважним громади Генуезької при найясновельможнішому Дожді та при всій громаді Венеціанській, для наради й погодження з ними усього, що йому вбачається потрібним і корисним здійснити та виконати, як у справі стосовно збитків, завданих особам і власності Генуезців та Венеціанців на територіях Джанібека, для стягнення з

² Текст у перекладі українською мовою подано за виданням: Хрестоматія по истории международных отношений: В 4 кн. Кн 2: Средние века / Сост. Д. В. Кузнецов. – Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2013. – С. 380–382

Татарського і господаря Хазарії, так і стосовно спільного посольства, що мусить відбутися до самого хана Джанібєка, для стягнення з нього відшкодування за збитки, завдані ним венеціанським і генуезьким купцям.

Все означене виходить повністю з вірчої грамоти. Остання дана згаданому Корраду Цигалле, що написана рукою Берта Мазурія, публічного нотарія Священної Імперії Римської, та канцлера найясновельможнішого Дожа Генуезького, року 1344, індікту 11-го, червня 2-го, та мною, який нижче підписався, нотарієм, котрий бачив і прочитав, найясновельможніший Дож Венеції, спільно з радою своєю, обрав, постановив і визначив від себе та від імені громади Венеціанської, благородного мужа Марка Лауредано, громадянина Венеції, та прокуратора церкви Св. Марка, повноважним для наради від Венеціанської громади із згаданим повноважним Генуезьким [представником] про все викладене у дорученні, що дане йому, Марку Лауредану, що написана рукою Рафаїла де Карізініса, публічного нотарія, владою Імператора визначеного, і дяка Венеціанського догату, 1344 року, індікту 12-го, червня 17-го дня, і мною, що нижче підписався, нотарієм, котрий бачив і прочитав.

Виходячи із зазначеного, вищезгаданий Коррадо Цигалла, повноважний славного й могучого Симона Буканігри, Божою милістю Дожа Генуезького, на підставі наданого йому повноваження, а Марк Лауредан, котрий уповноважений найясновельможнішим Дожем Венеції Андрієм Дандоло, за силою, що дана йому від Дожа і громади Венеціанської доручення, маючи належну владу радитися, укладати, підписувати та виконувати все, що буде ними встановлено за тією справою, щодо якої відбуваються перемовини, без примусу, за повної обізнаності у справі, й дотримуючись найближче до сенсу й виду даних їм повноважень, урочисто погодилися та обопільним підписом закріпили наступні щодо взаємного союзу статті:

1. Благородні мужі Марк Руцціні та Іоанн Стено, котрі призначені послами від Дожа та громади Венеціанської до хана Джанібєка, відбудуть до місця під назвою Каффа, й там об'єднаються з двома послами, визначеними до того ж хана від найясновельможнішого Дожа Генуї Симона Буканігри, та, отримавши від хана ті грамоти, чи гарантії, котрі вважатимуться їм гідними довіри, й достатніми для прикриття їх, і задля успішного сприяння у дорученій їм справі, вони відбудуть, в ім'я Христове, у подальшу путь, і одностайно, за угодою досягнуть і постануть перед особою хана Джанібєка.

2. Першочергово вони будуть наполегливо вимагати звільнення та викупу осіб, що знаходяться у татарському полоні, а також і повернення товарів, речей та власності, що вкрадена у венеціанських і генуезьких купців. Маєтність, товари й речі, що належать венеціанцям, будуть, у разі їх повернення, доправлені венеціанськими послами їх [венеціанському] уряду, а пожитки, товари і речі, що вилучені у генуезців, доправлятимуться, у разі їх повернення від татарів, за посередництва генуезьких послів до Генуї.
3. Якщо ж згаданим послам не вдасться безпосередньо повернути товари, речі та пожитки, що вкрадені татарами, а генуезькі чи венеціанські послы встигнуть за посередництва операції витребувати від хана видачі вкраденого, або його частини, то кожна із постраждалих сторін мусить щодо втраченого майна взяти участь у викупі, відповідно до торговельних звичаїв. Грошові ж суми, що підлягають відшкодуванню за завдані збитки, мусять бути рівно розподіленими між венеціанськими та генуезькими купцями.
4. До від'їзду свого у зворотну путь, послы докладуть спільну й сукупну ретельність, спрямовану на затвердження між ними і ханом миру, любові та доброї згоди.

Союз, що укладено, мусить тривати рік, починаючи з 1-го наступного липня місяця, та закінчуючи 1-м липнем наступного року. Після визначеного терміну сторони, що домовляються, будуть вільними як і завжди щодо їх взаємних зносин, а також повернуться до того стану, що передував укладанню союзу. Якщо станеться, чого та омине цього Бог, що обоюдні послы своєї мети не досягнуть, і хан рішуче відмовиться від будь-якого відшкодування, тоді послы зобов'язані повернутися до Каффи й очікувати там на зручний випадок для подовження перемовин із ханом та укладання з ним умов, що відповідають меті та користі обох громад. У випадку, якщо послы генуезькі, що перебувають нині в Орді, самостійно або за посередництва своїх представників, матимуть доступ до хана і зможуть розпочати з ним перемовини, а керівники у Каффі, що перебувають там за розпорядженням генуезького уряду, дізнаються, що перемовини тривають і належних умов з татарами не досягнуто, то вони зобов'язані терміново повідомити послів, що знаходяться в Орді, щодо нового союзу між Венецією та Генуєю та [дати розпорядження ці] перемовини з ханом у подальшому припинити, й від утримання себе від всілякого приватного клопотання, що не

відповідає із визначенням союзного акта. У разі ж, якщо перемовини хоч і не досягли ще задовільного результату, але доведені послами до ступеня незворотності, тоді генуезьким послам надається право закінчити свою справу, не зважаючи на укладений з Венецією союз. У такому випадку, якщо венеціанські послы, після прибуття в Каффу, дізнаються стосовно угоди, укладеної між генуезцями й ханом Джанібекком, їм надається рівне право вступати зі свого боку в зносини з ханом, з метою витребування від нього тих умов, котрі вважатимуться їм найвигіднішими для громади Венеціанської. Генуезці ж беруть на себе обов'язок, де б вони не знаходилися, у Каффі чи на території хана, сприяти венеціанцям в їх перемовинах з ханом, як словом, так і ділом. Також по-йменовані повноважені [особи] зобов'язуються урочистою взаємною угодою протягом [дії] союзу, окремо від спільного відому та волі обох сторін угоди, на територіях хана не торгувати, ані в умови та операції не вступати.

На завершення, благородний муж Коррадо Цигалла, повноважний блискучого Генуезького Дожа Симеона Буканігри, та Марк Лауредано, повноважний знаменитого Дожа Венеції, домовилися: все вищевикладене як в цілому, так і частково зберігати непорушно, гарантуючи, що повноважний венеціанський від імені уряду свого ні правом, ані справами; ні особисто, ані за посередництва інших; ні прямо, ані опосередковано, уряду та громаді Генуезькій шкодити не буде; але всіх визначених статей дотримуватиметься свято і непорушно, під загрозою пені у десять тисяч дукатів золотом, котра [пеня] стягатиметься при будь-якому порушенні умов угоди протягом річного терміну, визначеного законним [для юридичної сили] даного союзу. Зі свого боку, повноважний общини Генуезької Коррадо Цигалла обіцяв у тій самій силі, ні громаді, ані уряду Венеціанському, ні прямо, ні опосередковано; ні собою, ані за посередництва інших шкоди не завдавати, під загрозою тієї ж пені у десять тисяч золотих дукатів. І присягнули повноважні [особи] Генуї та Венеції і душею своєю, що як пани Дожі, так і громади, що їх уповноважили, будуть з найвищою точністю виконувати всі умови, що викладено вище.

Задля більшого забезпечення для кожної зі сторін угоди, обидва повноважні, відповідно даній їм владі, заклали один одному все живе і маєтності їхніх взаємних общин, до повного відшкодування збитків, витрат і пені, означених у цьому акті, обіцяючи один одному, де б не відбулося, у будь-якому місці, вносити згадану пеню, й сплатити з надлишком за завдані збитки й зобов'язані вони також не застосовувати жодних відмовок.

Здійснений у благополучному граді Венеції, перед престолом Святого апостола й євангеліста Марка. Року по Різдву Господа 1344-го, індікту 12-го, дня 18-го місяця червня, у присутності викликаних свідків Іоанна Брагадіна, Марка Граденіго, сина покійного Ніколло Граденіго, Ніколло Поллано, Венеціанських громадян, а також Вільгельма Санта-Вінцентія, що мешкає у Пері, Агапіта Марцелло, Петра Вивалдія, Генуезьких громадян, Оберта де Пексано, нотарія і канцлера Дожа, й громади Генуезької та інших.

Символ Венеції – крилатий лев

ДОГОВІР МІЖ ГЕНУЄЮ І ВЕНЕЦІАНЦЯМИ ЩОДО КАФФИ (1345 р.)³

В ім'я Святої та неподільної Трійці – Батька, Сина і Духа Святого, амінь; і Преславної Матері Пріснодіви Марії, блаженного Марка апостола й євангеліста, блаженного Лаврентія и всього Небесного Чину.

Для честі, слави ясновельможного панства: пана Андрія Дандуло,

³ Текст у перекладі українською мовою подано за виданням: Хрестоматія по истории международных отношений: В 4 кн. Кн 2: Средние века / Сост. Д. В. Кузнецов. – Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2013. – С. 382–384.

Божою милістю Венеції, Далмації та Кроації Дожа, господаря четвертої частини й половини всієї Римської імперії, громади і людей Венеціанських; і пана Іоанна де Мурти, Божою милістю Дожа Генуезців, громади і людей Генуї, і для спокою миру, благовоління та любові, котрі би, Божою владою, завжди й щасливо продовжувались, амінь.

Зважаючи на те, що між ханом Джанібекком, лідером невірних татарів і підпорядкованими йому сановниками, правителями окремих територій та васалами, з одного боку; і купцями, Венеціанськими й Генуезькими, з іншого, попущенням диявола, здійснюючого неправедну діяльність, ворога роду людського, відбулися неузгодженості, непорозуміння й спокуси нескінчені, [й навіть] нечувані, яких наслідком стали насилля, відняття благ тимчасових і викрадення речей та збитки, вбивства тих, й чого у подальшому та й не буде, загибель душ і осіб християнських, які утримуються у буцегарні та під владою згаданого вище вождя агарян, [є] найжахливішою втратою. Й так, якщо не застосувати у цьому нещасті потрібного сприяння, то воно може обернутися не лише на тяжке зло й небезпеку для християн венеціанських і генуезьких, але й навіть на зневагу римо-католицького віросповідання; [отже], бажаючи застосувати для цієї хвороби лікування за Євангельським словом: паси вівці моя, не видоюй, не стрижи, сам Господь повелів; благородний і мудрий муж, пан Марк Дондуло, син пана Марка, громадянин Венеції: повноважний вищезгаданого найясновельможнішого пана Дожа й громади Венеціанської, маючи на наступне повний, деталізований, достатній і загальний указ, про що занотовано у публічному документі, складеному й скріпленому рукою моєю, Рафаїла де Карезиніса, нотаріуса, 1345 року, індікту 13-го, двадцять першого дня, поточного місяця липня; від імені та від особи пана Дожа й громади Венеціанської, а також всіх і кожного з міщан і окружних мешканців Венеції, з одного боку; і шляхетні мужи Бенедикт Фінаморі, громадянин Генуї, та Конрад де Креденція, нотаріус і канцлер Дожа і громади Генуї, про що занотовано у публічному акті, складеному й скріпленому рукою Роландіна де Манаролія, нотарія і канцлера громади Генуї, 1345 року, індікту 12-го, за обрядом Генуї, 2-го дня липня, тут мною, котрий нижче підписався, нотаріусом, що я бачив і читав від імені та особи вищезгаданої громади генуезької, з другого боку: дійшли згоди та визнали себе такими, котрі погодилися, в якості повноважних на союз, що мусить благополучно

подовжитися від нині, до календ найближчого місяця квітня, з усіма умовами, в усіх формах, з обов'язками, забезпеченнями та обіцянками, що нижче подані й про які зазначено нижче.

Під час укладання цього союзу, знаходилися шляхетні мужі, котрі підписали його, [а саме] Марк Лауредан, Бенедикт де Моліно, прокуратори Святого Марка, Візін Контарено, Райнеріо де Мусто і вже згаданий Марко Дандуло, уповноважені на цю справу від Дожа, ради й громади Венеціанських; а також вищезгадані пани Бенедикт Фінаморі й Конрад де Креденція – послі повноважні Дожа й громади Генуї, та відмовилися пом'янути застосовувати зле мислення, хибну причину, позов без причини, відмовку через злий умисел – для того, щоб вищезгаданий союз не реалізувався й справа пішла неналежним шляхом; і відреклися вони також від усіляких законних приводів для скасування або знищення того, про що домовилися.

Водночас, Марко Дондоло, повноважний Дожа і громади Венеціанських, і Бенедикт Фінаморі та Конрад де Креденція, повноважні Генуезькі, зобов'язалися між собою урочисто, від імені своїх довіритель, протягом чинного союзу до календ найближчого місяця квітня, окремо не здійснювати та не дозволяти здійснення будь-яких умови і договору з ханом Джанібеком чи його сановниками, або чиновниками другорядними, або навіть з його наступником, у випадку його [хана] смерті, за виключенням того випадку, на який буде дано благовиявлення, за згодою обох сторін, тому що згаданий мир з ним [ханом] може й повинен бути укладатися не інакше, як за обоюдного схвалення обох сторін. І протягом усього встановленого терміну цього союзу, не може ніхто з поименованих сторін, ходити, причалюватися, пересуватися, з майном або юварами, на кораблях або без них, а також посилати чи переправляти майно або товари у будь-які країни або місця, що підвладні поименованому хану Джанібеку, або ті, що знаходяться на його території, окрім Каффи, а звідтіля на Захід до Пери; вважаючи доступними всі місця, що знаходяться між Каффою та Перою. В ці ж місця, в Каффу, а звідті – до Пери й на Захід можна поименованим сторонам, а також кожній з них, ходити, причалювати й ходити на кораблі зі зброєю або без зброї, а також торгувати й вільно здійснювати комерційну діяльність, як під час ввезення, так і вивезення речей, товарів і харчових припасів в обсягах, який вони забажають і скільки дозволить зручність корабля, майна й товарів, протягом цього чинного союзу.

І не може жодна з вище поійменованих сторін ні за якого приводу, виключаючи Каффу, ані ходити, ні причалювати, з товарами на кораблях або без них [товарів], прямо або непрямими шляхами на Схід або в Тану, або взагалі до місць, що належать Джанібеку, тобто підвладних йому, не може також ні торгувати там, ані дозволяти, щоб інші її здійснювали. І на знак найвеличніших любові та приязні до венеціанців, вище поійменовані Бенедикт і Конрад, повноважні Дожа і громади Генуезької, від імені своїх довірительів погодилися й погоджуються, щоб протягом чинності цього союзу венеціанські громадяни та піддані з майна й товарів, що ввозяться ними в місто Каффу, не платитимуть ані мита, ані споживчих податків, не підлягатимуть ніяким іншим стягненням, ані платні, котрі у тому місці стягуються; так що ні самі венеціанці не можуть примушуватися до сплати будь-якого мита, ні майно, ані товари їх не можуть навантажені ними, а нехай будуть вільні та вилучені від них протягом всієї чинності цього союзу. Враховуючи те, що може виникнути сумнів або питання щодо того, чи привезено у визначений термін майно або товари венеціанців до згаданого міста Каффи, або ні, може виникнути сумнів, чи протягом терміну куплені або обміняні венеціанцями в місті Каффі від невірних татарів, монголів або сарацинів, чи від інших осіб, як християнських, так і невірних, ввезені [венеціанцями] товари, або чи не по закінченню терміну цього союзу згадані комерційні операції здійснено, так що може виникнути питання, чи мають венеціанці право вивезти це майно, користуючись пільгами, визначеними союзом; отже, для найзрозумілішого тлумачення, й для відвороту непорозуміння, згадані повноважні Генуезької громади погодилися у такому випадку венеціанським купцям як за майно й товари, що вони ввезли у місто Каффу або відвантажили, так і за товари, що ввозяться, або гроші, отримані за продаж майна, ані мита, ані сплати не збирати, натомість все залишати у такому стані й у таких умовах, якби цей союз не скінчився. Після ж втрати цим союзом чинності, обидві сторони мусять бути й залишатися у своєму первинному становищі, й усьому, виключаючи вищезгадане, залишатися так, як це все й було; отже, завдяки цьому союзу жодна сторона не набуває і не втрачає права будь на що. А для того, щоб між цими сторонами, тобто між громадами Венеціанською й Генуезькою збереглося й надалі би зросла щирість і взаємна любов, про яку апостол Павло безперервним гласом сповіщає; вищезгадані Бенедикт Фінаморі й Конрад де Креденція, повноважні Дожа й

громади Генуї, для блага й миру згаданих сторін забажали й погодилися: щоб протягом часу майбутнього союзу громада Венеціанська могла і щоб їй дозволялося обрати, послати та мати у згаданому місті Каффа одного консула або байла, котрий мусить керувати венеціанцями, що мешкають там, або тимчасово бувають там, а також всі грошові та майнові суперечки, що виникатимуть поміж венеціанцями, знати й вирішувати, й рішення свої вводити у дію так, як це байлу вважатиметься найкраще й найкорисніше. А тому гідно й справедливо бажати, щоб там, де квітують мирна любов і чиста приязнь, можна було би бачити із самої справи; те, щоб венеціанські купці могли знаходитися й жити у казковому місті Каффі без перешкод, користуючись законною рівністю та без обтяження зайвими й несправедливими витратами за будинки й крамниці, котрі будуть ними у мешканців Каффи винайматися, то для цього вищепойменовані повноважні з обох боків погодилися й взаємно один одному пообіцяли, щоб у пойменованому місті Каффі консул громади Генуезької та байло венеціанський обрали би двох добрих купців з чистою совістю і добрим іменем, одного генуезця га іншого венеціанця, непричетних до справи згаданих будинків і крамниць, та доручили б їм оцінити означені будинки та крамниці, й призначали за них платню; і яку платню ці два купці накладуть і визначать, таку й стягати, але ні в якому разі не більшу. Господарям же згаданих будинків і крамниць заборонити витребовувати [сплату] понад визначену ціну, а консулів і чиновників генуезьких, котрі будуть там, зобов'язати споглядати за тим, щоб платня стягалася за рішенням та за оцінкою згаданих двох оцінщиків, не зважаючи на жодні відмовки протягом цього союзу. Крім того, тому що із поширенням підступності людей, рід людський мусить підпорядковуватися закону і правосуддю, то й визнається необхідним, що ті, хто діють неправомірно, мусять бути покараними; для цього вищепойменовані повноважні за владою, даною їм довірителями, погодилися із радістю, що у випадку, коли яка-небудь із пойменованих сторін, за нахабністю або за примусом духу злоби й неправди, порушуватиме умови союзу, хоч, ходячи або торгуючи, крім казкового міста Каффи, на Сході й у Тані; то з будь-ким або з усіма, хто ходить туди, всупереч цьому союзу, [будуть] повернені, й чиновники тієї громади, до якої такі особи належать, мусять вчиняти з ними, як з підбурювачем або підбурювачами, з непокірним або бунтівними й віроломними ворогами; й кожного, що протидіє таким чином, покарати й відібрати

майно його у скарбницю тієї общини, до якої він належить. І про все сказане вище и написане нижче разом і про кожний [пункт] окремо, вищепойменовані сторони та повноважні їх домовилися, погодилися й взаємною формальною умовою підтвердили; вникати, виконувати, зберігати й примушувати інших вникати, виконувати й зберігати все й кожне [положення] з вищепойменованого та нижчеподаного, й ні в чому не протидіяти, ані правом, ні справою, ні за будь-якої причини, ні у який спосіб, ні прямо, й непрямо, ні за якої умови; але й все й кожне [положення слід] зберігати непорушно під загрозою пені у 10 тисяч дукатів золотих, з відшкодуванням збитків, витрат, прибутків за кожну статтю, що не виконана, й ця пеня стільки разів стягатиметься за кожну статтю, що порушена, від винної за це порушення сторони, скільки разів таке порушення відбуватиметься. Стягнена пеня мусить надходити тій стороні, котра свято зберігає [норми] угоди. А чи виплачена пеня, чи ні, стягнуто чи ні, тим не менш, всі [положення] із вище й нижче написаного, нехай залишатимуться у своїй силі. Також поклялися повноважні й кожний з них життям згаданих панів Дожів і самих громад, торкаючись почергово письмен Святих Божих Євангелій перед головним вівтарем церкви Святого Блаженнішого Марка у збереженні й підтвердженні усього сказаного вище, обіцяючи, що все означене буде дійсно виконане, як це зазначено вище. Й у забезпечення обіцяного вищезазначені повноважні взаємно заклали все життя й маєтності обох громад до повної виплати пені та задоволення завданих збитків, володіючи життям протилежної сторони, доти, доки винна сторона не внесе визначеної пені, й не відшкодує за збитки тій із громад, що домовлялася, котра виконала свято умови.

Повноважні давали обіцянки між собою взаємно, тобто один другому вносити визначені пені й сплати як у Венеції, так і в Генуї або Каффі, чи де би то не сталося, й відмовилися від привілеїв суду, від днів святкових і не святкових, від права вимагати приведення у первинний стан, від позову та апеляції та взагалі від всіх справ як канонічних, так і цивільних, загальних і приватних, звичайних і муніципальних, а також інших, за посередництва яких згадані повноважні або їх громади могли би порушити [статті] та не виконати цього союзу.

На завершення згадані повноважні забажали, щоб про цей союз було виготовлено декілька зразків [тексту] одного й того ж змісту.

Здійснене у Венеції, у церкві блаженного Марка апостола та євангеліста, перед головним вівтарем; року по Різдву Господа нашого Ісуса

Христа 1345, індикту 13-го, 22-го дня місяця липня, за присутності благородних і мудрих мужів – панів Марка Лауредана, Бенедикта де Моліно, прокураторів Святого Марка, Райнеріо де Муста, Петра Чіурано, Людовіка Вітала і Марка Чіурано, всіх громадян Венеції та інших свідків, котрих сюди викликано.

Я, Рафаїл де Карезіні, публічний нотаріус, визначений імператорською владою та дяк догату Венеціанського, був присутнім при згаданому вище й скріпив.

ДОГОВІР ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ З ГЕНУЕЗЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ (1351 р.)⁴

В ім'я Господа, амінь. Іоанн, в Христа Бога вірний імператор і управитель Римський, Кантакузін.

Вважаючи на те, що між Царственістю Нашою, з одного боку, і комуною Генуї, з другого, виникли суперечки, наслідком яких стала війна між нами та зазначеною комуною та, нарешті, відбулися багаточисельні перемовини між Царственістю Нашою і шляхетними мужами – господами Оберто Гатілузі, Раффо Ерміно, світлими синдиками пана Дожа й комуни Генуї, а також з Фредеріко дель Орто і паном Ланфранко ді Подіо від імені та з боку шляхетного мужа – пана Паганіно Дорія, адмірала комуни Генуї, а також із синдиками та синдикаріями від імені зазначеного пана Дожа й комуни Генуї, відповідно до наданих вірчих грамот, написаним Конрадом ді Креденца, нотаріусом, від року MCCCLI, липня третього дня, за

⁴ Текст у перекладі українською мовою подано за виданням: Хрестоматія по истории международных отношений: В 4 кн. Кн 2: Средние века / Сост. Д. В. Кузнецов. – Благовещенск Изд-во БГПУ, 2013. – С. 84–87.

посередництва яких надані вірчі грамоти пана Дожа та його ради, що містять обіцянки та вигідні умови й клятву [договору] в цілому й частково, що тим самим паном адміралом і заступниками його дійсно виконано, й дано обіцянку, і гарантовано від імені згаданого вище пана, зазначеного вище пана, згаданого високого титулу. А також, Оберто Раффо, Фредеріко і Ланфранко є особами-заступниками та прокураторами зазначеного пана адмірала з повною компетенцією, яку той сам має відповідно зазначеним вище вірчим грамотам, що написані Тома Оттоне у поточний рік, день тридцятий квітня. Отже, Царственість Наша уклала з поймаєними вище шляхетними [мужами] нижче записаний мир, що полягає у наступному:

1. Перше, зрозуміло, що цим підтверджуються договори як нові, так і колишні, котрі існували між Царственістю Нашою і комуною Генуї, водночас як і цей договір, укладений паном адміралом з адміралом Орханбеєм, є умовою, що не перешкоджає укладенню вище зазначеної угоди.

2. Далі, за угодою Царственості Нашої, завдяки примиренню, жагується комуні Генуї земельна ділянка в Галаті там, де рів протягнувся впритул до замку Санта-Кроче і довжиною згаданий рів сто ліктів, далі якого неможна латинянам або грекам зводити будь-які нові будівлі.

3. Далі, за угодою й клятвою Царственості Нашої, що неможна будь-яким галеям каталонським або венеціанським, що прибувають у Константинополь, [з боку] Царственості Нашої або греків, надавати харчі або прихисток, а також дозволяти їм спускати сходні, а також і в інших торговельних місцях або згаданих укріпленнях. Таким чином, якщо хто у тих місцях буде не спроможним захистити себе і якщо ці галіє захоплять продовольство, [то це] не [повинно] сприйматися як підстава до розриву договору або як підставу для порушення клятви, яку дала Царственість Наша. Так само слід діяти у випадку війни між каталонцями, венеціанцями та генуезцями.

4. Далі, за угодою й клятвою Царственості Нашої, що у випадку будь-яких розбратів, або суперечок, або ворожнечі між каталонцями, венеціанцями та генуезцями в імперії нашій, або у будь-яких [її] частинах, або ж у Константинополі, грекам згаданої імперії до відомої міри не слід втручатися у поймаєні суперечки або розбрати. І якщо хто зі згаданих греків втрутиться у вище поймаєнане, [його] потрібно вислати з імперії нашої або покарати нашою владою. Однак належить капітанам нашим у тих місцях імперії, де буде виявлено, що відбуваються розбрати або суперечки між вище поймаєними генуезцями,

венеціанцями та каталонцями, затримувати тих, хто вчиняє розбрати, й доправляти генуезців, з одного боку, до подеста Пери; венеціанців, навпаки, – до венеціанського байла.

5. Далі, за договором встановлюється: у випадку, якщо каталонська або венеціанська галяя прибуває в Константинополь під час поймаєно-ваної війни з венеціанським балї або послом [на борту], то у випадку, якщо вона [має намір] спустити сходні, [це] не суперечить договору.

6. Далі, за договором встановлюється, що на відзнаку згаданого договору Царственість Наша перед паном адміралом дарує волю всім генуезцям, яких утримують наші греки в імперії та яких також Царственість Наша утримує у в'язницях або під арештом, й аналогічно пан адмірал дарує волю всім грекам, котрі утримуються у комуні й котрі є в комунах.

7. Далі, за договором встановлюється, що Царственість Наша не дозволить встановлювати або стягати мито з грека, який купує товар у генуезця, і як [це] занотовано в угоді, котра дає припис стягати або повертати це мито, що неможна [стягати мито], якщо не стягати згадане з усіх грецьких товарів, котрі належать нашим грекам, і так само діють громадяни Генуезької комуни [щодо] згаданого на товари, [котрі придбані] у греків.

8. Далі, за договором встановлюється, що коли який-небудь грек продає у Пері або [інших] місцях вино, то мито, що накладено відповідно порядкам, [встановленим] синдиками комуни, грек мусить сплатити таке саме, як й інші генуезці, й таким самим чином комерціарії Царственості Нашої збирають і стягують належне нам мито з генуезців, котрі продають вино у Константинополі так само, як і з інших греків; ця умова зберігається під час війни каталонців і венеціанців з генуезцями, і доти мито на вино залишається незмінним, якщо лише не зміняться обставини даної війни.

9. Далі, за договором встановлюється, у випадку, який відбудеться і це стане відомим Царственості Нашій, що з боку генуезців буде вчинок, слово або дія проти миру, які загрожуватимуть Царственості Нашій оголошенням або початком війни з генуезцями, у той час, як ці клятви у дотриманні [умов договору], [належить] відрядити спеціального нунція до подести Пери для денонсування і оголошення протесту; отже, з того дня, коли це відбудеться, до восьмого місяця [нам] належить утримуватися від початку яких-небудь ворожих нападів або дій між сторонами. І таким самим чином, якщо подеста Пери помітить, що з боку Царственості Нашої та моїх греків є протидія вищезазначеному миру, належить подесті [діяти] таким самим чином, як сказано вище, й

оголосити протест та денонсувати [договір з] Царственістю Нашою, а також [він] не може зі свого боку протягом найближчих восьми місяців починати ворожі дії, лише після спливу восьми місяців поймає сторони [можуть] бути вільними не виконувати зазначений договір.

10. Далі, за договором встановлюється, що грецькі кораблі не ходять і не можуть ходити до Тани або у море Тани, якщо туди не ходять генуезькі кораблі; завжди, коли [необхідно] від Царственості Нашої відрядити [туди] вищезгадані [кораблі], [Царственість Наша] відряджає посольство до пана Дожа, щоб одержати дозвіл, що грецьким кораблям там можна ходити, і якщо Дож погодиться, що їм можна ходити тому, що ходити дозволено, коли немає війни між сторонами.

11. Далі, за договором встановлюється, у випадку, коли греків захоплять генуезці на ворожих кораблях, а саме каталонських і венеціанських, [і ці греки] перебуватимуть там як найманці або за власною волею, їх можна заарештовувати; якщо ж згадані греки знаходилися там через оману, тоді генуезці повинні цих греків відпустити. Й зазначена вище умова спливає через три місяці, починаючи зі дня укладення договору до першого [дня] у календах серпня. І, навпаки, якщо Царственість Наша виявляє будь-яких генуезців у ворогів наших, то, за тим самим правилом, їх можна заарештовувати.

12. Далі, за договором встановлюється, що які б не були грецькі кораблі, вони не повинні заходити або повертатись у каталонські та венеціанські місця під час вищепоіменованої війни, за виключенням, якщо Царственість Наша, за будь-якими власними міркуваннями, вирішить відрядити у згадані місця один військовий корабель, тоді можна відряджати такий корабель кожного разу [за необхідністю].

13. Далі, за договором й угодою встановлюється, що вся генуезька нерухомість – земля і власність, що є в імперії, повертаються генуезцям у сталому вигляді; будь-які прибутки, котрі надійшли у наш вестіарій з якої би не було [колишньої генуезької] власності, їм [генуезцям] не повертаються й утримуються.

14. Далі, за договором і клятвою встановлюється, що жоден генуезець не може набувати будь-якої власності або землі чи винограднику в жодного грека без дозволу Царственості Нашої, але якщо будь-який генуезець набуде [дещо] без дозволу Царственості Нашої, то втрачає вартість зазначеної власності.

15. Далі, боргові зобов'язання, що існують між греками та генуезцями, залишаються у тих самих становищі та силі, в яких вони були до

війни, за виключенням того, що надійшло у вестіарій Царственості Нашої або у [скарбниці] комун Генуї або Пери; воно не підлягає поверненню.

16. Далі, за договором й угодою встановлюється, що у випадку, коли будь-яке генуезьке майно захоплене під час війни каталонцями або венеціанцями й продане грекам і, навпаки, якщо будь-яке грецьке майно захоплене і продане генуезцям, [воно] вважається втраченим без будь-якого відшкодування у майбутньому.

17. Далі, всілякі збитки, спричинені під час війни, та позови щодо [нього] відшкодування, а саме греків генуезцям і від генуезців грекам, анулюються, а також, певною мірою, їх неможна якось відшкодовувати у майбутньому або виправляти чи позивати [щодо них].

18. Далі, за договором стосовно Хіосу та Фокеї встановлюється, що Царственість Наша мусить [попередньо] заслухати своїх послів. І, коли вони розтлумачать Царственості Нашої справу, як буде угодно нам або ні, то після цього Царственість Наша дозволить передати вищезгаданому Дожу і комуні Генуї [рішення] про що ми за вищезгаданим вирішили й укладемо [договір] з паном Дожем, і паном Дожем з Царственістю Нашою [це] сприйматиметься, як факт. І якщо не буде сприйнятий Царственістю Нашою порядок, влаштований паном Дожем у вищепоіменованому, то Царственість Наша може передати пану Дожу стільки, скільки той забажає за угодою про це.

19. Далі, за договором встановлюється, що генуезці не можуть висувати звинувачення грекам за кров'ю і звільняють заарештованих [підданих] Царственості Нашої у комунах Генуї та Пери, й таким самим чином Царственість Наша відпускає всіх генуезців, проти яких наявні будь-які звинувачення.

В цьому, у цілому й зокрема, поклялися Царственість Наша, найулюбленіший син наш – пан Матфей Кантакузін на Святому Господньому Євангелії, та від особи нашої особисто на Священному письмі, що [договір] має довічну силу й непорушність, і вигідність, і ні в чому не буде відчувати протидію або виступів проти як юридично, так і фактично, потім або відразу; й він вступає у дію без будь-яких правових обмежень і зберігає непорушність. І таким самим чином приєднується другий деспот – височайший син наш – пан Мануїл Кантакузін, тому що він є співправителем Константинополя, й дає клятву, і укладає [договір], і дотримується [його] в цілому та зокрема, за нашим прикладом. І так само пани Оберто, Раффо, Фредеріко та Ланфранко поіменно

поклились у вищезазначеному на Святому Господньому Євангелії, особисто на Священному письмі та від імені пойменованих пана адмірала, й пана Дожа, і комуни Генуї, [що] вищезазначене в цілому й зокрема зберігає довічно силу, й непорушність і вигідність, і ні у чому не [відчуває] протидії та виступів проти як юридично, так і фактично, потім або відразу, і воно вступає в силу без будь-яких правових обмежень і збереже непорушність; і що повинні пойменовані пан адмірал, пани Ланфранко Катанео, Мартіно ді Мауро, Катанео Спінуло і Антоніо ді Сардзано, радники пойменованого пана адмірала, дати клятву таким самим чином за доброю волею Царственості Нашої у дотриманні [договору] в цілому й зокрема, як і вищепойменовані, а також поклястися в усьому, у чому поклялися пойменовані вище Дож, за присутності [своїх] послів і послів Царственості Нашої, що згаданий мир, договір й угода та, зокрема, вищезазначене, мають й містять силу, непорушність і вигідність. Для забезпечення повної гарантії та очевидної завершеності складена скріплена клятвою золота булла привілеїв за вказівкою Царственості Нашої, переведена на грецьку [мову] та латину за розпорядженням нашим та продиктована слугою нашим – Ніколао Сіро, червоними літерами рукою нашою особисто підписана, відповідно до звичаю, й золоту печатку знизу додано.

В ім'я Бога і блаженної Діви Марії, його матері, та усієї Святої Сім'ї, амінь. Цим всі сповіщається, що наймилосердніший і найблискучіший пан Іоанн, в Христа Бога вірний імператор і управитель Римський, Кантакузін, з одного боку, і шляхетні мужі – пани Оберто Гаттілузі, Раффо Ерміріо, видатні синдики пана Іоанна, милістю найспроможнішого Бога, генуезького Дожа і захисника народу й комуни Генуї, [а також] Фредеріко ді Лорто й Ланфранко ді Подіо, від імені і з боку заслуженого й шляхетного мужа – пана Паганіно Доріа, удачливого адмірала флоту комуни Генуї; який адмірал є синдиком і синдикарієм від імені пойменованого пана Дожа і комуни Генуї; з другого, у моїй, Тома Оттоне, нотаріуса і канцелярія комуни Генуї, присутності підписи [поставили], і [я] те, що підписане, затвердив; а саме барони пойменованого пана і тишайшого пана імператора і підписанта – генуезці особисто поклялися на Святому Господньому Євангелії ретельно написаного дотримуватися, виконувати й почитати в цілому й зокрема у правильному мирі між пойменованими вище сторонами, і у всьому, і всьому вищезазначеному не протидіяти, і не виступати проти як юридично, так і фактично будь-яким вчинком або наміром. Обіцяне щодо дотримання зазначеного

миру, відповідно угоди й договору, подане нижче у своєму продовженні. І таким самим чином у записаному поклявся особисто на Святому Господньому Євангелії пойменований пан Кірмаффей в усьому за пойменованим імператором і означеного миру, який укладено вище, поклявся особисто дотримуватися. Про все це домовилися пойменований пан імператор, а також пойменовані синдики й прокуратори згаданого вище [пана], прохали за посередництво моє, Тома Оттоне, нотаріуса і радника комуни Генуї, скласти вірчі грамоти, виготовлені у великому місті Константинополі, у святому палаці Влахернському, року від створення світу, за літочисленням імперії Римської, шість тисяч вісімсот шістдесятому, від істинного Втілення Господа нашого Ісуса Христа року тисяча триста п'ятдесят другому, за літочисленням латинським, у день шостий травня, за присутності свідків – баронів грецьких і, зрозуміло, возлюбленого брата зазначеної Царственості – пана Михайла Асеня, і возлюбленого єдинокровного [брата] зазначеної Царственості – пана Андроніка Асеня, і возлюбленого зятя його – протостратора Георгія Факрассена, а також у присутності великого дрогаря варті Іоанна ді Перальта, і великого етеріарха – пана Георгія Астра, родича імператора, і який нині є паном Константинополя, і за присутності латинських свідків – пана Дзентуріно Заккарія, пана Андаро ді Марі, пана Оберто ді Гуаньо, Ніколао ді Порта, Бартоломео Портонаріо, Ланфранко Гамбоно та Боніфацио ді Сауро, громадян і бюргерів Пери.

Я, Тома Оттоне, довірений нотаріус імператора Шостого [Іоанна] і на прохання комуни Генуї, написав.

ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПРИПИСИ, ДАНІ ДОЖЕМ І ГРОМАДОЮ ГЕНУЕЗЬКОЮ, ЩОБ УНИКНУТИ СПОКУС У ТАНІ (1361 р.)⁵

В ім'я Господа, амінь. Літа від Його Різдва тисяча триста шістдесят першого, першого лютого, за Генуезьким численням тринадцятого індікту; найшляхетніший та найясновельможніший Симон Буканігра, милостью Божою Дождь Генуезців та захисник народу, намісник і адмірал імператорський, для збереження любові, благоприхильності й миру між найясновельможнішим паном Іоанном Дельфіно, тою ж милостью Дожем Венеції тощо й громадою Венеціанською, з одного боку, і між

⁵ Текст у перекладі українською мовою подано за виданням: Хрестоматія по истории международных отношений В 4 кн Кн 2 Средние века / Сост. Д. В. Кузнецов – Благовещенск Изд-во БГПУ, 2013 – С 385–386

їм же паном Дожем і громадою Генуезькою, з другого, й для уникнення спокус між обома сторонами, спільно зі своєю радою, урочисто й згідно у всіх зносинах із законами, постановив, повелів і вирішив: написати від імені свого листи та додати їх до наказів, що дані Генуезькому консулу в Тані та байлу, що перебуває в Константинополі, та всім консулам і сановникам своїм в імперії Хазарській, чинним і майбутнім; щоб всі ці консули, байли та сановники, владою та у силу припису даного їм тепер самим Дожем і громадою Генуезькою, оприлюднили у Тані, в Константинополі та в усьому Хазарському царстві: що кожний генуезець і той, хто вважається генуезцем, повинен з венеціанцями й з тими, які за венеціанців вважаються, жити у мирі, спокійно, у доброму братерстві, благоприхильності та в щирій любові, й утримуватися від взаємних суперечок і бійок. У випадку, чого й оміне Бог, відбудеться суперечка або бійка між генуезцями і венеціанцями, чи між такими, котрі вважаються генуезцями та венеціанцями, то жоден генуезець або такий, котрий вважається генуезцем, не повинен вставати з місця та брати зброю, або бігти туди, де відбувається бешкет, не маючи на те ясного дозволу або наказу з боку консула чи сановника, або байла генуезького, котрий тепер там знаходиться, чи з часом перебуватиме у Тані, в Константинополі та в усьому царстві Хазарському. А якщо який генуезець або такий, котрий вважається генуезцем, вчинить проти зазначеного вище, або проти чого-небудь з вищенаведеного, той самою такою дією [мусить сплатити] власним коштом пеню у 200 дукатів золотих. Накладення ж покарання грошового або особистісного, зважаючи на статус і [соціальне] становище осіб залежить від консула, сановників і байла генуезьких, котрі перебувають або з часом перебуватимуть у місцях, згаданих вище. Крім того, якщо будуть вчинені смертовбивство і нанесення фізичних травм венеціанцям, або тим, котрі вважаються венеціанцями, то консул, сановники і байло генуезькі, котрі перебувають або з часом перебуватимуть в Тані, у Константинополі та в царстві Хазарському, зобов'язуються накласти покарання особистісне або грошове, відповідно до закону та розміру злочину. Однак, у згаданому випадку бійки або суперечки між венеціанцями та генуезцями, чи між такими, котрі вважаються венеціанцями та генуезцями, консул або сановники генуезькі, котрі перебувають чи перебуватимуть у Тані, зобов'язуються докласти спільне зусилля з консулом і чиновниками венеціанськими, що так само перебувають там, для припинення суперечки або бійки. Цей приклад мусять наслідувати і венеціанські сановники

в усьому Хазарському царстві. У випадку, якщо суперечки або бійка відбудеться у Константинополі або у Пері, то байло Венеції, що перебуває у Константинополі, спільно з правителем Пери, повинен намагатися, щоб бійка чи суперечка припинилась, засуджуючи й караючи винних, й на підставі цього визначення й припису зі збереженням між обома сторонами, які домовляються, взаємної приязні та благоприхильності. І зобов'язуються вищезгадані консул, сановники і байли генуезькі, котрі знаходяться чи знаходитимуться у Тані, Константинополі та в усьому царстві Хазарському, за вимогами присяги й під загрозою втратити благовоління вищезгаданого Дожа і громади Генуезької ретельно виконувати зазначене: підпадаючи, означені консули й сановники, крім вищезазначених стягнень, тим покаранням, які будуть накладені на них Дожем і громадою Генуезькою.

Здійснене у Генуї, на майдані палацу Дожів, де збирається рада, у присутності нотаріусів і канцлерів вищезгаданого Дожа й громади Генуезької: Леондара де Монте, Альда Юрисперіта, Петра де Реца та Георгія де Клаваро.

Я, Рафаїл де Гуаско де Монелія, нотаріус і канцлер вищепойменованого найясновельможнішого Дожа та громади Генуї, при вищезгаданому був присутнім і записав.

ДЕКРЕТ І ПОВЕЛІННЯ, ДАНЕ ПАНОМ ДОЖЕМ ТА ГРОМАДОЮ ВЕНЕЦІЇ, ЩОБ УНИКНУТИ СПОКУС У ТАНІ (1361 р.)⁶

В ім'я Господа, амінь. Літа від Його Різдва тисяча триста шістдесят першого, тринадцятого дня січня; шляхетний та найясновельможніший Іоанн де Дельфіно, милостью Божою Дож Венеції тощо. Для збереження

⁶ Текст у перекладі українською мовою подано за виданням: Хрестоматія по истории международных отношений: В 4 кн. Кн 2: Средние века / Сост. Д. В. Кузнецов. – Благовещенск. Изд-во БГПУ, 2013. – С. 386–387.

любові, миру й благоприхильності, котрі під Божим покровом та продовжаться вічно, між шляхетним і найясновельможнішим паном Симоном Буканігрою, тою ж милостю Дожем генуезців та захисником цього народу, очільником морських сил і намісником імператорським, й з самою громадою Генуезькою, з одного боку; та між ним же паном Дожем і громадою Венеції, з другого, а також задля уникнення спокус і образ, між згаданими сторонами, разом зі своєю радою урочисто та відповідно у всьому із законами, постановив, повелів і вирішив: написати приписи та приєднати їх до наказів, даних венеціанському консулу в Тані та байлу в Константинополі, й всім консулам своїм у Хазарському царстві, чинним і майбутнім, щоб усі ці консули, байло і сановники, владою та в силу декрету від самого пана Дожа і громади Венеції, даного їм тепер, оприлюднили у Тані, в Константинополі та у всьому Хазарському царстві; що будь-який венеціанець і такий, котрий вважається за венеціанця, повинен з генуезцями й тими, які генуезцями вважаються, жити мирно, спокійно, у доброму братерстві, благоприхильності, в щирій любові та утримуватися від взаємних суперечок і бійок. У разі ж, борони від цього Боже, виникне суперечка або бійка між венеціанцями і генуезцями, або між тими, хто вважається венеціанцями й генуезцями, венеціанець або такий, котрий вважається за венеціанця, не повинен рушити й братися за зброю, або бігти туди, де відбувається бешкет, без ясного дозволу і наказу з боку консула або сановника і байла Венеції, котрі тепер перебувають або з часом перебуватимуть у Тані, Константинополі або в усьому Хазарському царстві; а у випадку, коли будь-який венеціанець або такий, котрий вважається за венеціанця, вчинить [дещо] проти зазначеного вище, той, саме такою дією вже підлягає [стягання] пені [у розмірі] 200 дукатів золотом власним коштом за кожну провину. Накладання ж покарання грошового або особистісного, зважаючи на [соціальне] становище й за особливістю осіб, залежить від консулів, сановників і байла Венеціанського, котрі перебувають або з часом перебуватимуть у вищезазначених місцях. Крім того, якщо здійсниться вбивство людини або враження генуезців, або тих, хто вважається генуезцями, то консул, сановники і байло Венеції, котрі перебувають або з часом перебуватимуть у Тані, Константинополі та в Хазарському царстві, зобов'язуються накласти покарання особистісне або грошове, відповідно до закону, дивлячись на розмір правопорушення. Натомість, у згаданому випадку бійки або суперечки між венеціанцями й генуезцями, або між тими, хто вважається венеціанцями та генуезцями, консул і сановники Венеції, котрі перебувають або з часом перебувати-

муть у Тані, мусять і зобов'язуються об'єднатися з консулом і сановниками генуезькими, що там перебувають, і намагатися, щоб суперечка або бійка припинилися; аналогічно цьому мусять діяти консули і сановники генуезькі в усьому царстві Хазарському. А якщо суперечка або бійка відбудеться у Константинополі або в Пері, байло Венеціанський, котрий перебуває в Константинополі, спільно з правителем Пери повинні намагатися, щоб бійка або суперечка припинилася, переслідуючи та караючи винних, відповідно до цих визначення й припису, зберігаючи між обома сторонами взаємну любов, приязнь і благоприхильність. І зобов'язуються вищепойменовані: консул, сановники і байло, котрі перебувають або перебуватимуть у Тані, Константинополі та в усьому царстві Хазарському, під загрозою втратити благовоління вищепойменованого пана, пана Дожа і громади Венеціанської, виконувати вищезазначене ретельно, а крім згаданих стягнень, самі консули, сановники і байли підлягатимуть покаранню владою вищепойменованого пана Дожа і громади Венеції.

Здійснено у Венеції, у Палаці Дожів, за присутності благородсудливих мужів і нотаріусів Амадео де Бонгвадані, Варфоломея Урсо, Петра Якобінн і Георгія де Бонгвадані, свідках, котрі спеціально запрошені. Для більшої вірності, вищепойменований Дож призвав свідків за посередництва мого, що нижче підписався, нотаріуса, й скріпив [документ] свинцевою вислою печаткою.

СТАТУТ ДЛЯ ГЕНУЕЗЬКИХ КОЛОНІЙ У ЧОРНОМУ МОРІ (ГЕНУЯ, 28 ЛЮТОГО 1449 р.)⁷

Людовік де Кампофрегозо, Божою милостю найясновельможніший і високий Дож Генуезький, і вісім шляхетних панів чиновників комітету опіки Романського громади міста Генуї, з чотирма громадянами, що

⁷ Текст у перекладі українською мовою подано за виданням: Устав для генуезских колоний в Черном море, изданный в Генуе в 1449 году, в последний день февраля / ред. В. Юргевич // Записки Одесского общества истории и древностей. – 1863. – Т. 5. – С. 632–815.

приєдналися до них, зібравшись у повному складі.

Імена сановників романських є наступні:

Деметріо Катанео, старший,
Якобо де Палодіо, нотарій,
Лучіано ді Нігро,
Джуліано Італьяно,
Ніколао Гвільоме,
Андроніко де Франкі,
Доменико ді Грімальді
та Даміано делла Кастанья.

Імена громадян, що приєдналися до них, є наступними:

Качінеміко де Франкі Луксардо,
Урбано де Нігро,
Паоло Джентіле та
Даміано де Леоне;

яким було доручено згаданим паном Дожем і найшляхетнішими панами старійшинами переглянути, виправити, перетворити, доповнити й покращити взагалі і зокрема всі статuti, що складені у Каффі Барнабо де Вівальді та його товаришами комісарами, котрі відряджені на Схід у попередні роки, після попереднього завжди ухвалення, згоди й укладання з боку згаданого вже неодноразово Дожа, в силу публічної постанови, що написана рукою Маттео де Баргаліо, секретаря, наступного змісту:

1448 року, в день 24 січня,

Людовік де Кампофрегозо, Божою милостю найясновельможніший і високий Дож Генуезький та гідна рада старійшин громади міста Генуї, котра зібрана у законному й повному числі, вважаючи потрібним і корисним прийняти заздалегідь опіку щодо ухваленій останнього разу в Каффі Барнабою де Вівальді й товаришами, яких відрядили як реформаторів і комісарів на Схід; статутах, розпорядженнях і правилах, що досі не були ще ні перетворені, ані затверджені, ані скасовані; щоб після цього наші чиновники, призначені у тому краї, та мешканці м. Каффи знали, якими керуватися законами і правилами, понад те, що видно із досвіду та за чутками, що доходять; урядові місця влаштовано і перетворено

згаданими комісарами [та] потребують нового перетворення, як через причину надмірного тягаря обов'язків, покладених на них, так рівно й тому, що, після відомих змін, попередньо зроблених, запроваджені були знову тими ж комісарами нові закони й правила для урядових місць, чому вони за необхідністю повинні бути позбавлені гідних чиновників, якщо не будуть прийняті інші заходи, тому що згаданими законами самі чиновники не можуть керуватися й адмініструвати. Бажаючи допомогти цій важкій та надзвичайній статті допомогти заздалегідь, перед тим, як відбуде корабель, що відправляється найближчим часом до Каффи під орудою Ніколо Дорія, вислухавши запрошених на нараду чиновників романських, котрі поділяють думку щодо цього предмету та вважають, що потрібно переглянути й виправити закони, щоб вони були гідними ухвалення найкращим чином, шляхом, правом і формою, на підставі повної своєї влади, доручили і цим доручають вищезгаданим шляхетним чиновникам романським і чотирьом, про яких згадуватиметься нижче, спільно з тими, хто до них приєднався, наведені правила й статuti, а також і попередньо видані зі змінами осмислити й переглянути зі найясновельможнішим Дожем і, обміркувавши належним чином і переглянувши, що потрібно, за мудрістю своєю й справедливістю так владнати, щоб для них зроблено було все на майбутній час.

Імена чиновників, що приєдналися, є наступні:

Качінеміко де Франкі Луксардо,
Урбано ді Нігро,
Паоло Джентіле та
Даміано ді Леоне.

Бажаючи розпочати осмислення, ухвалення, виправлення і перетворення всіх взагалі й зокрема нижченаведених статутів для того, щоб, переглянувши їх, виправивши, усвідомивши й перетворивши, уладнати їх так, щоб непорушно й недоторкано [іх] дотримувалися, і слугували вони миру й збільшенню народонаселення у місті нашому Каффі, а також інших місцях, йому підпорядкованих. Переглянувши передусім і прочитавши до останнього слова взагалі й зокрема всі статuti, подискутувавши зріло, ретельно розібравши, заслухавши запрошених багатьох громадян, котрі добре знають ті місця, й усвідомивши їх переконання і поради; переглянувши, крім того, деякі зауваження про Каффу, що надійшли до Генуї, за якими багато чого потребує

перетворення й, нарешті, обговоривши неодноразово й розібравши зміст згаданих статутів, за можливістю – найкращим чином, шляхом, правом і формою, ґрунтуючись на праві, силі й владі дарованих і наданих ним, нижче прописані й під особливими назвами означені статуту й правила ухвалили, перетворили й затвердили; й, так само, інші підтвердили, підписали, надали їм найповнішу силу й значення, наказуючи наполегливо, що всі й кожен з чиновників громади міста Генуї в Каффі та усього Чорного моря і царства Хазарського, де славетна громада Генуї має судову повну або не повну владу; зобов'язані нижче написаних статутів і правил дотримуватися й спостерігати, щоб всі їх дотримувались, і суд та правосуддя чинити відповідно до їхнього змісту й сенсу; одним словом, згадані правила, постанови й статуту повинні й надалі мати силу та їх дійсно повинно дотримуватися.

Наказуємо понад це іменитому консулу в Каффі й гідним його панам вікарію, консулам, правителям і чиновникам згаданого Чорного моря і Сходу, а також міста Генуї, котрі [обіймають посади] зараз, у майбутньому, а також їх наступникам, щоб всі взагалі й зокрема ті, що підписалися нижче, дотримувалися й спостерігали, щоб вони слово в слово дотримувалися іншими. Постановляємо також в особливий обов'язок синдикам, котрі постійно перебувають у Каффі, давати правила для читання кожному консулу в Каффі, під час обіймання ним посади, щоб [він] не посилався на необізнаність щодо того, що міститься у правилах і статутах. Нарешті відміняємо, усуваємо й скасовуємо всі взагалі й зокрема інші правила, привілеї та рішення для самого міста Каффи встановлені, даровані й зроблені, залишаючи у силі лише ці.

Яких правил і статутів заголовки є наступні:

Книга 1. Щодо устрою м. Каффи

Гл. 1. Щодо консула м. Каффи, його утримання, його слуг і обов'язків.

Гл. 2. Стосовно вибору старійшин.

Гл. 3. Щодо обрання керуючих фінансами.

Гл. 4. Щодо порядку при обранні генеральних синдиків (контролерів) та їх обов'язків.

Гл. 5. Щодо порядку при обранні чиновників скарбниці та їх обов'язків.

Гл. 6. Стосовно обрання комітету опіки та його обов'язків.

Гл. 7. Стосовно обрання синдиків пана консула м. Каффи та його чиновників.

Гл. 8. Стосовно обрання комітету торговельного Хазарського.

Гл. 9. Стосовно обрання комітету продовольчого та його обов'язків.

Гл. 10. Щодо грошового утримання діловода керуючих фінансами та його прибутків.

Гл. 11. Щодо вікаря пана консула та його грошового утримання.

Гл. 12. Стосовно канцелярії сенату м. Каффі.

Гл. 13. Щодо контролю над чиновниками чорноморськими.

Гл. 14. Стосовно обрання синдиків для контролю чорноморських чиновників.

Гл. 15. Щодо перекладачів при сенаті у м. Каффі та їх грошового утримання.

Гл. 16. Стосовно писців мовами грецькою та сарацинською.

Гл. 17. Щодо глашатаїв та їх грошового утримання.

Гл. 18. Стосовно наказних або розсильних.

Гл. 19. Щодо поліцейського пристава.

Гл. 20. Щодо поліцейських служителів.

Гл. 21. Стосовно військового керівника аргузіїв.

Гл. 22. Щодо аргузіїв.

Гл. 23. Щодо військового наглядача брами Кайгадорської та його грошового утримання.

Гл. 24. Щодо військового наглядача вежі Св. Константина.

Гл. 25. Щодо військового наглядача брам на передмістях.

Гл. 26. Як не вчиняти утисків мешканцям передмістя.

Гл. 27. Щодо музик та інших осіб, котрі утримуються громадою.

Гл. 28. О котрій годині потрібно дзвонити у дзвін.

Гл. 29. Щодо воєначальника міста Каффі, його обов'язків і прибутків.

Гл. 30. Стосовно прибутків і обов'язків пристава, що спостерігає за продажем на ринку.

Гл. 31. Стосовно кураторів прибутків, що асигновані приватним особам з місць, які належать Каффі.

Гл. 32. Щодо збереження військових припасів арсеналу громади.

Гл. 33. Стосовно того, що жоден купець генуезький не має права певний час продавати жодному князю, ані васалу чорноморському, та про інші заборони, котрих належить дотримуватися для блага республіки.

Гл. 34. Щодо військового керівництва Готії.

Гл. 35. Стосовно того, як не позичати громадам Готії.

Гл. 36. Щодо невідправлення товарів іноземних під іменем генуезьких.

Гл. 37. Стосовно неприпустимості суду під час збору винограду.

Гл. 38. Стосовно того, як обирати послів від громади м. Каффи.

Гл. 39. Щодо ув'язнених як сумнівні боржники.

Гл. 40. Стосовно усунення утисків, що вчиняє пан єпископ Каффи грекам, вірменам, євреям та іншим іновірцям.

Гл. 41. Стосовно розпорядження діловими паперами померлих нотаріїв.

Гл. 42. Щодо спорядження галей або галіоту в Каффі.

Гл. 43. Стосовно зменшення платні за міські місця лише у наступному випадку.

Гл. 44. Щодо права видобувати каміння.

Гл. 45. Стосовно невільників, які втікають до будинку єпископа.

Гл. 46. Щодо непродажу мешканців Каффи замість невільників.

Гл. 47. Стосовно припинення зносин громадян Каффи з татарами.

Гл. 48. Щодо того, щоб ніхто не втручався до збирання мита, що здійснюють канлюки.

Гл. 49. Щодо незвільнення від платні мешканців Матріки, Мапаріо и Батіаріо.

Гл. 50. Стосовно неприсвоєння прилеглої землі.

Гл. 51. Щодо скарг стосовно грошових зборів.

Гл. 52. Щодо синдика громади та звільнення його від сплати грошових зборів.

Гл. 53. Стосовно звільнених від сплати.

Гл. 54. У випадку оголошення претензії будь-кого проти громади.

Гл. 55. Щодо непродажу посад у Каффі.

Гл. 56. Щодо вільних вакантних посад.

Гл. 57. Стосовно заборони втручання у рішення судові пана консула та ради старійшин.

Гл. 58. Стосовно того, щоб доповіді перед оголошенням були написані секретарем.

Гл. 59. Стосовно того, що громадянином каффським не може бути призначений повірений за межі Каффи.

Гл. 60. Стосовно того, щоб чиновники каффські не купували речей, що належать громаді, й не продавали їй своїх.

Гл. 61. Стосовно того, щоб знавці законів або адвокати брали на себе клопоти лише в справах бідних.

Гл. 62. Щодо небудівництва укріплень на Чорному морі.

Гл. 63. Стосовно того, щоб жоден консул не робив витрат, котрі перевершують прибутки його консульства.

Гл. 64. Щодо свят у Каффі.

Гл. 65. Щодо невіддання на відкуп солі.

Гл. 66. Щодо здобичі, котра буде взята на суходолі.

Гл. 67. Щодо колишніх позичальників скарбниці.

Гл. 68. Стосовно того, що може стягати відкупник акцизу за харчові припаси.

Гл. 69. Стосовно того, що може стягати відкупник акцизу на деревину, траву, зелень та вугілля.

Гл. 70. Щодо обирання чотирьох чиновників для ревізії книг душеприказчиків.

Гл. 71. Стосовно того, щоб сотники не збирали нічого між різними націями на користь військового керівника міста Каффи, або з метою подарунку йому.

Гл. 72. Стосовно того, щоб тудун канлюкський не втручався у справи мешканців Каффи.

Гл. 73. Щодо обрання добрих людей з ратуші для вирішення справ цивільних.

Гл. 74. Стосовно того, щоб товари не ввозилися потайки та щодо відшкодування збитків, якщо вони будуть кинуті в море.

Гл. 75. Коли потрібно скріпити й затвердити рахункову книгу скарбниці.

Гл. 76. Стосовно того, щоб іноземці не торгували вроздріб.

Книга 2. Щодо устрою місць, підпорядкованих м. Каффі

Гл. 1. Щодо устрою Солдайї.

Гл. 2. Стосовно того, щоб не відкривати браму вночі.

Гл. 3. Щодо виявлених вночі й що мусять сплатити ув'язнені.

Гл. 4. Щодо витрат щорічних звичайних у Солдайї.

Гл. 5. Щодо устрою Чембало.

Гл. 6. Щодо витрат звичайних щорічних у Чембало.

Гл. 7. Стосовно того, щоб консул у Чембало не чинив утисків людям того місця.

Гл. 8. Щодо обов'язків і прибутках пристава, котрий наглядає за продажем у Чембало.

Гл. 9. Стосовно того, що консул у Чембало не має права заборонити нікому купувати товари.

Гл. 10. Щодо порядку, який мусить бути в Трапезунді.

Гл. 11. Стосовно того, що повинен робити консул у Ло-Коппа.

Гл. 12. Щодо устрою в Тані.

Гл. 13. Щодо консула в Синопі.

Гл. 14. Щодо консула в Савастополі.

Гл. 15. Стосовно підпорядкування Самастри відомству Пери.

Гл. 16. Щодо числа й затвердження маклерів греків.

Гл. 17. Стосовно того, як обирати чиновників для вирішення судових процесів на суму в 500 аспрів і менше.

Гл. 18. Стосовно того, щоб консули не брали трави для коней своїх, ані інших плодів.

Гл. 19. Стосовно того, що жоден сарацин не має права тримати у своєму будинку зброї.

Гл. 20. Стосовно того, щоб занотовані нижче ремісники не наважувалися виїхати з Каффи інакше, ніж лише наступним чином.

Книга 1. Щодо устрою м. Каффи

Гл. 1. Щодо консула м. Каффи, його утримання, його слуг і обов'язків

§ 1. Бажаючи розпочати Статут для Каффи і місць, що розташовані у Чорному морі, й встановити правила для консула Каффи як голови й очільника згаданого місця та усього Чорного моря у царстві Хазарському, постановляємо, засновуємо та затверджуємо, по-перше, що консул міста Каффи, котрий обійме посаду з часом, повинен отримувати гроші на рік [в обсязі] 500 соммо чинною у Каффі монетою, і що він аж ніяк не може, не намагається й думати, не повинен отримувати прямо чи непрямо іншого надходження, прибутку або користі, окладу для старих слуг, що перебувають на його утриманні, грошового утримання нічній варті, поліцейським служителям або аргузіям; натомість лише звільняється від мита з необхідних для життя припасів.

§ 2. Згаданий консул не має права також звільняти невільників або інших людей від податків, що стягуються у Каффі; у випадку, [якщо він] діятиме всупереч зазначеному вище, то мусить [гроші], як кару, повернути, що, не дивлячись на цю заборону й правила, отримав, а також додатково сплатити такий самий обсяг, тобто гроші, котрі не потрібно було брати, й штраф, зазначений вище, наказуємо стягати чиновникам скарбниці, тим, що нині обіймають посади, а також майбутнім, під

загрозою сплатити, як покарання, власним коштом. Зазначене вище грошове утримання мусять одержувати консули наступним порядком, а саме четверту частину під час обіймання посади, а потім, за порядком, кожні три місяці.

§ 3. Постановляємо, що згаданий пан консул повинен і цим зобов'язується мати вже протягом першого місяця, рахуючи зі дня обіймання посади, нижчезазначену хатню прислугу та утримувати її протягом свого правління, а саме: вершника – одного, служителів – 6, щитоносця – одного, кухаря – одного і коней – 6. Всі люди утримуються коштом пана консула і між ними не може бути жодного невільника. У випадку ж, коли би пан консул не мав і не утримував вище згаданої прислуги, повинен і цим зобов'язується надати у скарбницю та на користь громади генуезької у Каффі грошове утримання того або тих, яких не буде утримувати, а також, додатково, ще стільки ж [грошей], як штраф, що стягається скарбницею. Відомство це саме сплачує згаданий штраф, у разі його не стягнення.

§ 4. Постановляємо також, що згаданий консул повинен і цим зобов'язується протягом свого правління годувати й напувати свого вікарія, двох сурмачів і одного розсильного.

§ 5. Крім того, постановляємо і наказуємо, щоб згаданий пан консул не намагався й не думав брати на відкуп сам або за посередництва [інших осіб] ніяких податків і зборів, ні стягати їх, ані доручати стягати [їх] іншим [особам]; ні брати в них будь-яким чином чи навіть, прямо або опосередковано під загрозою сплатити кожного разу штраф у 100 соммо. Цього штрафу четверта частина належить особі, котра звинувачуватиме [консула].

§ 6. Постановляємо додатково й легітимізуємо, що згаданий пан консул не може, не наважуватиметься навіть думати, не повинен торгувати, ані доручати торгувати від свого імені протягом свого перебування на посаді, явно або таємно, самостійно чи за посередництва інших [осіб], у Каффі чи в іншому місці, підпорядкованому його відомству, під загрозою сплатити штраф 500 за 100 [соммо], за все те, чим і на скільки буде торгувати. Цей штраф надходить на користь громади м. Каффи й стягається зазначеним вище чином з тим, що його четверта частина віддається особі, котра звинувачуватиме [консула], й ім'я якої потрібно тримати в таємниці.

§ 7. За виключенням, не зважаючи на зазначене вище, що наприкінці свого консульства, за [термін, що не перевершує] чотири місяці,

[консул] може використати для торгівлі суму, що не перевершує його грошового утримання на купівлю товарів, для постачання їх на Захід, або може віддати її під відсоток, за власним розумінням. Особи, котрі стягують мито, не мають права здійснювати ніякої комерції зі згаданими консулами, ні спокушати їх, ані навіть думати про це, під загрозою штрафу від 1 до 10 соммо сріблом, що повинен сплатити кожен раз той, хто вчинив це всупереч [наведеному]. Вищезанотоване стосується і вікарія пана консула й зі зазначеними штрафом і штрафами вище.

§ 8. Постановляємо також, що згаданий консул, після закінчення терміну свого керівництва, коли синдики закінчать контроль його дій, зобов'язаний повернутися у Геную на тих самих кораблях, на яких прибуде його наступник; або з іншими, шляхом найзручнішим, найшвидшим і найкоротшим, під загрозою сплатити, як кару, грошовий штраф [в обсязі] від 100 до 200 соммо, котрий повинен стягатися з нього негайно, за виключенням, якщо він залишиться через хворобу або за іншою законною причиною, за дозволом [нового] консула і генеральних синдиків, чи коли його затримує час зими, який вважається з 1-го жовтня по 1-е квітня. Штраф стягається скарбницею. Зазначене слід розуміти й щодо консульського вікарія, котрий, натомість, до того, як залишить Каффу та все Чорне море, має за власним розумінням залишатися в інших місцях на Сході.

§ 9. Постановляємо також, що консул Каффи, який закінчив перебування на посаді й повернувся додому в Геную, повинен мати при собі не менше двох слуг, але ніяк не рабів, під [загрозою] штрафу [обсягом] у 200 флоринів, котрі повинні стягатися негайно з кожного, котрий вчинив всупереч.

§ 10. Також постановляємо, що пан консул Каффи, котрий обійме посаду з часом, не може, не наважуватиметься й думати, не повинен брати або залишати у себе будь-який дар чи подарунок від будь-якої особи, царственої чи васала, за виключенням, коли буде вимушений прийняти [дар чи подарунок] на честь громади; тому що іноді відбувається, що васалами іноді надсилаються коні й тому подібне; але у випадку особистого характеру подарунку, [консул] повинен негайно це оголосити скарбниці, котра зобов'язана видати квитанцію на його отримання. Гроші, які можна виручити за такий подарунок, йдуть на користь громаді.

§ 11. Заборонено, однак, згаданому консулу особисто або опосередковано набути такого подарунку; але можна прийняти [як дар] їжу чи

напої, котрі він спроможний вжити помірковано протягом доби. Все це під загрозою повернути, як кару, подарунок і сплатити, окрім цього, додатково і його вартість. Теж саме стосується й консульського вікарія.

§ 12. Також постановляємо і легітимізуємо, що згаданий пан консул повинен тримати печатку громади у себе, а ні в іншій особі, й що згаданий пан консул, а також ніяка інша особа, не може за зазначену печатку нічого прохати, вимагати або стягати, за листи, паспорти та інші папери, до яких вона додана, під [загрозою] штрафу в п'ять соммо кожного разу, котрі слід стягати чиновникам скарбниці з консула або іншої особи, котра вчинила всупереч [зазначеному], та використати ці гроші, як зазначено вище.

§ 13. Також постановляємо, що будь-коли згаданий пан консул продаватиме з публічного торгу прибутки й збори, призначені для скарбниці, цим зобов'язується й мусить скликати керуючих фінансами і чиновників скарбниці та, після приведення цих чиновників передусім до присяги, вивідати у них, щоб зізналися, чи мають вони або хто-небудь з них наміри взяти участь у яких-небудь митах, що віддаються на відкуп. Якщо ж після згаданої присяги [консул] з'ясує, що вони цікавляться яким-небудь зі згаданих податків, то мусить їх усунути та не дозволяти [ім] засідати разом з ним та з іншими чиновниками, котрі не зацікавлені, а, навпроти, обрати іншого або інших на місце колишнього або колишніх. Коли ж буде продавати збори з публічного торгу через попечителів, то повинен бути присутнім лише означений консул, керуючі фінансами й попечителі, які повинні присягати та умовлятися, як зазначено вище.

§ 14. Також постановляємо й наказуємо, що віддання [на відкуп] грошових зборів може відбуватися наступним чином: тобто дозволяється стороні, що продає збори, коли вона вважатиме, що абиякий збір може бути проданим за оптимальну ціну, віддати відкуп правильний; котрий вважається правильним лише тоді, коли його сплачено, за тієї саме умови, що після сплати згаданого відкупу, зазначений збір продаватиметься й зросте до значнішого обсягу, порівняно з тим, який призначив той, хто має тоді відкуп; у такому випадку той, хто матиме означений відкуп, отримуватиме четверту частину вартості, доданої до колишнього відкупу. Дотримуючись цього порядку, ті, хто продають, можуть віддавати відкуп.

§ 15. Також постановляємо й наказуємо, щоб збори Чембало й Солдайї продавались у Каффі паном консулом та іншими чиновниками,

за правилами, що встановлено вище, й не в означених місцях, тобто у Чембало й Солдайї.

§ 16. Понад це постановляємо й легітимізуємо, що згаданий пан консул цим зобов'язується й повинен ходити у суд в звичайні дні, а саме кожні понеділок, четвер і суботу зранку й там залишатися, і бути присутнім зі своїм вікарієм для того, що судити та здійснювати нагляд за правосуддям.

§ 17. Понад це постановляємо й легітимізуємо, що згаданий пан консул цим зобов'язується мати постійно вогонь [у каміні] в зимовий час, у великій залі консульського палацу, за власний рахунок, а не коштом скарбниці.

§ 18. Постановляємо при тому й підтверджуємо, що згаданий пан консул не може нікому видати паспорт через борги приватних осіб, без відому обох чиновників за фінансовою частиною або одного з них і ради; понад те, без письмового занотовування до актів канцелярій і лише після триденного оприлюднення, кожен день один раз, у час відповідний, якщо не відшукається протягом триденного терміну ніхто, хто б заперечив видання паспорта, й не визнаватиметься обґрунтованим його заперечення. Може, водночас, однак, згаданий пан консул, чиновники за фінансовою частиною, рада й чиновники скарбниці в усіх випадках, за виключенням боргів приватних, видавати паспорти і без триденного оприлюднення, бо можуть відбутися інші справи, котрі не підлягають відкладенню на триденний термін.

§ 19. Крім того, постановляємо й легітимізуємо, щоб згаданий пан консул після закінчення свого перебування на посаді відсилав у дар в арсенал Каффи до осіб, споряджених для його варті, дві пари озброєння повного та гарного. Воєначальник же міста й пристав, який наглядає за продажем на ринку, кожний після закінчення свого перебування на посаді, відсиляли по одній парі озброєння повного та гарного, а також по одному мечу.

§ 20. Також постановляємо, щоб машина для тортур була поставлена й знаходилася у великій залі палацу консульського, і ніхто не намагався і на вирішив ніколи винести її звідти, під загрозою штрафу, після попередньої присяги.

§ 21. Він же, пан консул, присягатиме й повинен присягати під час обіймання своєї посади перед генеральними синдиками Каффи, що буде дотримуватися цих правил і Статуту м. Генуї, а синдики зобов'язуються прочитати ці правила пану консулу або дати йому для прочитання, щоб він міг їх дотримуватися.

Гл. 2. Стосовно вибору старійшин

§ 1. Встановлюємо й занотовуємо у правило, що пан консул Каффи, лише як розпочне виконувати свої функціональні обов'язки, зобов'язується обрати раду з восьми старійшин Каффи наступним чином: чотири з них повинні бути громадянами генуезькими, а чотири – міста Каффи, дотримуючись, щоб половина з них була шляхетного роду. Сам пан з керуючими фінансами і колишньою радою старійшин мусять обрати двох між ними старійшин і двох з будь-якого присутственого нижчепойменованого місця, тобто з комітету опікунського, з чотирьох генеральних синдиків і комітету торговельного, дотримуючись завжди різниці між шляхтою та не шляхтою. Ці вісім чиновників спільно з паном консулом і керуючими фінансовою частиною повинні обрати нову раду старійшин за посередництва балотування «за» і «проти», оголосивши перед цим присягу, що будуть обирати добре і за совістю. Не може, однак, ніхто залучатиметься у вищезгадану раду старійшин, якщо під час його вибору не виявилось, тим не менш, двох третин голосів «за». Старійшини перебувають на посаді лише шість місяців. Старійшини, обрані за вищезгаданою процедурою, зобов'язані на початку перебування на своїй посаді присягати на Св. Євангелії, поклавши руку на Св. Писання, що будуть згадані й ті, хто підписався нижче, правил [цих] дотримуватися та споглядати за їх виконанням, оскільки це буде залежати від них, наказавши прочитати для себе всі правила під час обіймання посади.

Гл. 3. Щодо обрання керуючих фінансами

§ 1. Постановляємо й легітимізуємо, що пан консул Каффи після обрання старійшин, негайно повинен обрати керуючих фінансами, двох громадян генуезьких, наступним чином: саме особисто пан консул Каффи, спільно з колишніми керуючими та новими старійшинами, повинен обрати двох громадян генуезьких за посередництва балотування «за» і «проти», дотримуючись різниці соціального стану, шляхетного та не шляхетного, й ніхто не може бути допущеним і затвердженим, якщо під час обрання громадян не виявиться, принаймні, «за» дві третини електоральних бюлетенів. Ці керівники, які обрані згаданим чином, не мають жодного права ухилятися від виконання посадових обов'язків, термін яких триває лише шість місяців.

§ 2. Вони ж, після обрання, як зазначено вище, зобов'язані перебувати в раді при пані консулі, кожного разу, коли рада збирається,

маючи у ньому свої голоси; а коли станеться, що пан консул вийде з палацу, зобов'язані супроводжувати його та виявляти [цій особі] повагу.

§ 3. З них [старійшин] один буде першим старійшиною протягом трьох місяців, після закінчення яких його [посаду] успадкує інший; однак, хоч молодший з керуючих буде першим старійшиною, але, в справах, котрі виконуються без участі ради, той має першість, хто за часом старший, а обидва мають першість перед вікарієм консула, як це досі відбувалося. Перший зі старійшин повинен мати і зберігати при собі особливу печатку, окремо від печатки раді скарбниці, й ніякі гроші не можуть сплачуватися зі скарбниці, без додання першим старійшиною печатки до білету.

§ 4. Вони ж повинні та зобов'язуються цим повірять книги скарбниці щомісячно, принаймні, один раз, і примушувати чиновників скарбниці до витребування боргу від боржників згаданої скарбниці.

§ 5. Ухвалюємо при тому, що згадані керуючі не можуть, і не намагатимуться яким би том ні було чином, прямо чи не прямо, самостійно або за посередництва іншої особи, продавати або поступатися, чи поділяти будь-які умови із солдатами або найманцями громади; не за рахунок будь-якої посуду або одягу чи товарів, під загрозою втратити, як кару, відчужену таким чином річ, від якої третина віддається особі, котра звинувачує, а інші [дві третини] належать громаді.

Гл. 4. Щодо порядку при обранні генеральних синдиків (контролерів) та їх обов'язків

§ 1. Постановляємо й легітимізуємо, що пан консул Каффи, сучасний та майбутні, під час обіймання посади та й в подальшому, обравши старійшин і керуючих фінансами, зобов'язаний обрати генеральних синдиків Каффи нижчезазначеним порядком: саме особисто пан консул спільно з керуючими фінансами, радою старійшин та колишнім комітетом опіки, оголосивши попередньо присягу, що обрання здійснюватиметься за совістю, зобов'язаний обрати шістнадцять з громадян генуезьких і мешканців Каффи навпіл, дотримуючись, щоб половина була зі шляхти, і з цими шістнадцятьма повинен обрати синдиків генеральних і постійних Каффи. З них два повинні бути громадяни генуезькі, а два – мешканці Каффи, також зі шляхти та не шляхти навпіл. Обирання їх повинно відбуватися за балотуванням і ніхто не може бути допущений до згаданої посади, якщо при обранні його не виявиться, принаймні, двох третин електоральних бюлетенів «за».

§ 2. Ці синдики зобов'язані засідати у своєму звичайному судовому місці та судити, кожного дня по два з них, почергово, а всі чотири – два рази на тиждень, у дні, які [вони] оберуть самі; і мають право здійснювати слідство та передати до суду всіх чиновників Каффи та інших місць, що підпорядковуються її [Каффи] відомству, котрі будуть погано вести себе на службі й будуть звинувачені у зловживаннях, протиправних діях, злочинах і насильствах, здійснених ними, як на посаді синдиків, так саме й при інших синдиках, або декількома спільно, або одним із них; а також і тих, котрі не виконали того, що за службою мусили би виконувати щодо найманців, підпорядкованих їм чиновників чи когось іншого. Мають також право здійснювати слідство й судити всі зловживання, в здійсненні яких звинувачуватиметься вікарій пана й всі вище поймаєні, й покарати кожного грошовим штрафом за власним розумінням. Можуть також, якщо вважатимуть за потрібне, закликати та наказати покликати всіх консулів і чиновників Чорного моря, окрім пана консула Каффи, щоб ті прибували до них, навіть під час свого консульства або перебування на посаді, й покарати їх та присудити за розміром їх провини та зловживань; але у випадку, якщо виявлять бажання призвати консулів або одного з них, повинні звернутися до пана консула Каффи, а [у випадку] якщо він на це не погодиться, то справа щодо виклику надається для вирішення згаданого пана консула, керуючих фінансами та ради, до того ж пан консул має лише один свій голос.

§ 3. Також постановляємо та наказуємо, що у випадку, коли проти одного або декількох зі згаданих синдиків висловлюватиметься заперечення, що один чи декілька з них є пристрасні друзі або прихильники іншого або навпаки ненависні чи вороги, то розгляд такого виключного випадку та рішення щодо усунення від посади синдика належить пану консулу, керуючим фінансами і чиновникам скарбниці міста Каффи, котрі на місце такого або таких відсторонених оберуть інших.

§ 4. Для того ж, щоб виявити оману, протизаконні вчинки або зловживання, в яких звинувачуватимуться вищезгадані чиновники, або один із них, можуть згадані синдики вести справу, залишивши звичайний порядок судочинства і без будь-якої урочистості, з формальним виказом, слідством чи звинуваченням або без них, і маючи право або карати та звинувачувати винних, або їх виправдати, на власний розсуд і за совістю.

§ 5. Не можуть згадані синдики нікого судити, хто не буде закликаний до суду особисто один раз, або за місцем свого мешкання тричі,

або словами глашатая, принаймні, один раз, щоб вирок їх, виправдання і весь процес вважалися законними, і щоб вирок, винесені їм, можуть застосовуватися без будь-якого порушення.

§ 6. І пан консул Каффи, і його вікарій, якщо до них звернуться, зобов'язані, для виконання та у всій іншій справі, надавати синдикам своє сприяння, допомогу та покровительство.

Синдиків не можна примушувати прийняти жодного платежу або іншої повинності. Вони підлягають контролю і суду наступних синдиків, за свої погані дії на службі, так що, за порядком, попередників своїх судять наступні за ними синдики.

§ 7. Нотарій згаданих синдиків може і повинен мати грошове утримання на рік соммо 10, і це утримання йому виплачується зі штрафних сум, якщо вони формуються під час його перебування на посаді. До того ж, постановляємо, що нотарій не може отримувати грошове утримання зі скарбниці.

§ 8. Штрафи, що присуджуються згаданими синдиками, повинні занотовуватися за порядком, згаданим нотарієм; і якщо будуть у залишку які-небудь гроші після закінчення його служби, то [ці] гроші повинні передаватися до ради скарбниці й обліковуватися за книгами.

Маючи також владу й право, згадані синдики опікуються судовим порядком і [мають право] карати суддів, адвокатів і повірених за оману та інші здійснені ними правопорушення [у справах], які вони [синдики] вважатимуть потрібними й забажають їх вести; вони ж рівним чином є прямими суддями в усіх зловживаннях і справах, стосовно грошового утримання нотаріїв і писців каффської скарбниці, сенату, пана консула та інших присутствених місць.

§ 9 Вони ж є прямими суддями у тому, що стосується грошового утримання вищезгаданих чиновників, визначеного правилами і статутами громади генуезької, а також і стосовно іншої особи, котра вчинила оману на службі, або котра поводить себе на ній проти чинних правил. Але, однак, відбувається часто, що інші особи, створюючи наклеп, несправедливо й злобно звинувачують і виказують на будь-якого правителя або чиновника, переважно з помсти, ніж із завзяття до справедливості; й передбачає цей Статут, що згадані синдики повинні розслідувати справу та опікуватися судовим порядком з кожною особою, котра робить звинувачення і буде ініціатором слідства, судового процесу або справи з яким-небудь чиновником, діловодом або приватною особою, щодо будь-якого злочину, беззаконня або зловживань; і якщо

особа, котра звинувачує, не доведе достатньо або хоча би на половину згаданого беззаконня, злочину або зловживань, котрі інкримінуються правителю, писцю або іншій особі, їм самим або за посередництва інших, то синдики мають право засудити його й покарати на власний розсуд, проаналізувавши всі наведені особою, котра звинувачує або виказує, випадки й засоби, та понад це самі факти, причини й обставини.

§ 10. Мають також право й зобов'язані згадані синдики всіх і кожного з пойменованих чиновників та інших осіб за протиправні вчинки карати за справедливістю або виправдовувати, не лише після закінчення служби цих чиновників, але й протягом її.

§ 11. А якщо би відбулося, що будь-який вікарій аби хто інший зі слуг пана консула здійснив злочин або беззаконня протягом своєї служби, за яку довелося би його карати тілесно, судом синдиків, або переважної частини їх, то можуть і повинні згадані [синдики] у такому випадку покарати й навіть лише спільно з паном консулом присудити до тілесного покарання згаданого вікарія і будь-кого зі слуг із оточення пана консула; у цьому випадку пан консул має виключно один голос.

§ 12. Постановляємо також, що згадані синдики можуть і повинні примусити всіх і кожного з чиновників Каффи, й самих старійшин, судити, у межах влади, присвоєній за їх посадою, зберігати форму, що передбачена статутом громади генуезької та цими правилами для тих, хто опікується судовими справами перед ними; повинні примушувати їх дотримуватися Статуту й правил, засідати й вирішувати справи у дні та час, призначені для суду. А тих, хто діє проти сенсу згаданого Статуту й правил, присуджувати й карати за власним розумінням. Вони ж повинні, протягом одного місяця після закінчення терміну перебування на посаді, завершити всі справи, котрі у них розглядаються, під штрафом від одного до десяти соммо, до сплати яких вони присуджуються наступними після них синдиками.

§ 13. Постановляємо понад це й наказуємо, що згадані синдики, є та вважаються справжніми суддями у справах про відпущення на волю рабів і у супровідних питаннях, чи є [їх клієнти] рабами або вільними.

Також постановляємо й наказуємо, що згадані синдики, відразу після обіймання посади, повинні відбутися до пана консула Каффи та витребувати, щоб він показав їм своїх слуг і коней. Вони зобов'язані також приводити до присяги чиновників Каффи, що [ті] служитимуть гідно й чесно. До цієї присяги вони повинні приводити всіх чиновників, котрі розпочинають службу в їх [синдиків] час.

§ 14. Зобов'язані також наказати продемонструвати собі й оглянути аргузіїв і служителів пристава поліцейського, та кого забажають з чиновників у Каффі й поза Каффи. Вони ж зобов'язані, коли будь-який корабель або судно прийде в Каффу протягом трьох днів витребувати від шкіперів означених кораблів або суден, щоб [ці шкіпери] дали поручників на суму за власним розумінням, від 25 до 200 соммо.

§ 15. Згадані синдики також зобов'язані здійснити ревізію або огляд на самих кораблях, здійснити ревізію їх належно й оглянути, щоб на них не відбули будь-чий люди, або вільні громадяни під виглядом слуг. Без цієї ревізії не може ніяким чином згаданий шкіпер відбутися з окремими слугами або цілими дворнями, під загрозою штрафу, на розсуд синдиків, від 25 до 100 соммо.

§ 16. Не можуть також згадані синдики дозволити ніяким панським людям цього міста відбутися з нього, яким би справедливим не був привід, під загрозою штрафу від 10 до 100 соммо за кожного; [цей] штраф стягається кожного разу з синдиків за вироком їх наступників. Не може дозволити [цих протиправих дій] і пан консул Каффи, під загрозою штрафу від 25 до 100 соммо.

§ 17. Також зобов'язані згадані синдики, принаймні, щосуботи давати приставу, котрий спостерігає за продажем, таксу м'яса, таксу ж хліба давати у належний час, з урахуванням зміни ціни [харчових] припасів; і спостерігати, щоб згаданий пристав стосовно хлібу й такси вчиняв так, як цього вимагають закон і справедливість.

§ 18. Також постановляємо й наказуємо, щоб шкіпер будь-якого корабля, великого чи малого, або будь-якого судна, не наважувався ніяким чином, ніяким вивертом і не через будь-який привід, виводити панських людей і слуг з усього Боспору і царства Хазарського, під загрозою сплати від 25 до 200 соммо штрафу, й понад це під загрозою втрати і спалення судна, чи будь-якого іншого покарання за розумінням синдиків. Третя частина цього штрафу належить особі, котра звинувачує.

§ 19. Постановляємо понад це й легітимізуємо, що на рішення пана консула, чинного або майбутнього, чи його вікарія, від соммо п'яти та менше, неможна апелювати та прохати про його зміну або скасування. Напроти, таке рішення, не дивлячись на все, які б не були правила та розпорядження, повинно виконуватися, начебто на нього не було жодної апеляції; натомість особі, котра програла справу, заборонено апелювати, скаржитися синдикам на пана консула і вікарія. У випадку,

якщо визнають синдики, що вони винесли рішення образливе, то вони [синдики] повинні бути покараними належним чином понад призначеного ними штрафу, для позбавлення від шкоди того, хто через несправедливе рішення, мав збитки та був ображеним.

§ 20. На рішення ж пана консула і вікарія, виголошене у справах між громадянином Генуї та громадянином Каффи, також і в справах громадян Каффи, або генуезців між собою, від п'яти соммо й вище, можуть подаватися апеляції лише до чинних синдиків м. Каффи, котрі зобов'язані закінчити такі апеляції терміном у три місяці, відлік яких починається зі дня подання апеляції. Апеляції мусять подаватися публічно й за законною формою до закінчення 10 днів, інакше вважатимуться простроченими. І навіть тоді, коли синдики завершуватимуть своє перебування на посаді, вони мають згаданий тримісячний термін, який обчислюється як зазначено вище, й перебування [синдиків] на посаді щодо апеляцій триває три місяці.

§ 21. Постановляємо понад це й легітимізуємо, що ті, хто апелюють, у наведених випадках згаданим синдикам повинні внести протягом трьох днів чотири відсотки у суд за цією справою, а якщо протягом трьох [днів] не внесуть, то їх апеляція, або апеляція того, хто не вніс, вважається втраченою. Ці чотири відсотки повертаються у випадку, коли особа, котра апелює, виграла справу, якщо ж ні – внесені гроші надходять до скарбниці. До того ж, встановлюємо, що синдики нікого з апелюючих [осіб] не можуть звільнити від такого внеску, і що діловод синдиків повинен до закінчення терміну в три дні, зі дня, в який відбулося рішення, повідомити про те, що відбулося, раду скарбниці, під загрозою сплатити покарання в один соммо, за кожний раз і за кожну людину.

§ 23. На їхнє рішення і декларації щодо виконання вищезгаданого, не можна ні в якому разі апелювати або подавати скарги.

§ 24. На рішення підготовче, зроблене паном консулом і його вікарієм за яким-небудь питанням, не може подаватися апеляція, якою би великою не була сума; а вся сила апеляції зберігається, якщо сторона апеляції забажає апелювати на рішення кінцеве.

§ 25. Крім того, постановляємо, що згадані синдики ніяким чином або вивертом, які лише можна назвати або вигадати, не намагаються і не можуть перевершити свою владу і права, цими правилами, що дані їм або присуджені, під загрозою сплати від 35 до 100 соммо з кожного, за вироком пана консула, керуючих фінансами, ради та скарбниці, котрі

повинні вирішити балотуванням, чи перевершили свою владу згадані синдики.

§ 26. Постановляємо понад те й наказуємо, що генеральні синдики зобов'язані, всі чотири, особисто, або два з них, зі своїм діловодом відвідувати старійшин і дивитися, чи присутні вони на раді у відповідні дні й час, а якщо виявлять, що один або декілька відсутні в належний час, то мусять стягати з винного і за кожний раз по 25 аспрів. Якщо ж синдики не виконують всього цього, то вони підлягають сплаті такого ж самого штрафу, котрий стягається з них паном консулом; а якщо пан консул не стягне з них [штраф], то сам зобов'язаний сплатити означений штраф власним коштом, списуючи його за рахунок свого грошового утримання.

§ 27. Також постановляємо, що згадані синдики зобов'язані посилати свого розсильного для того, щоб подивитися, чи перебувають на службових місцях у належний час рада скарбниці, комітет опіки і торговельний. Якщо ж хто-небудь з чиновників відсутній, то зобов'язані стягати штраф з кожного відсутнього та за кожний раз по 25 аспрів, який мусять сплатити й самі, якщо не стягнуть [згаданого вище штрафу].

Гл. 5. Щодо порядку при обранні чиновників скарбниці та їх обов'язків

§ 1. Постановляємо та наказуємо, що пан консул Каффи на початку свого перебування на посаді та після закінчення терміну, кожні шість місяців зобов'язаний обрати чотирьох (двох громадян генуезьких та двох каффських), дотримуючись різниці шляхтичів і не шляхтичів за нижче поданим порядком: саме пан консул, спільно з керуючими фінансами, радою старійшин, чотирма синдиками генеральними і радою скарбниці, зобов'язані обрати нових чиновників скарбниці через балотування «за» і «проти». Причому, для затвердження обрання потрібно, принаймні, дві третини електоральних бюлетенів «за». Ці чотири [особи], обрані таким чином, присягають на початку терміну свого перебування на посаді, що буде добрим і відповідним до законів під час їх служби, й не будуть купувати платню або грошове утримання солдатів, найманців, аргузіїв, а також інших [осіб], котрі перебувають на службі у громади. Вони ж обирають між собою почергово старшого, який повинен берегти у себе печатку згаданої ради.

§ 2. Постановляємо разом, що не може бути жодної платні, асигнування або задоволення, за витратами звичайною та надзвичайною,

на яких би не було печатки пана консула, керуючих і згаданої ради. Стосовно витрати надзвичайної, то потрібно дотримуватися такого порядку: саме особисто пан консул спільно з керівниками можуть сплатити, у разі потреби, до 500 аспрів; але у випадку, коли сума перевершуватиме п'ятсот аспрів, повинен скликати керуючих, раду старійшин, комітет опіки та шістнадцять громадян генуезьких і каффських навпіл. На рахунок сплати такої суми понад 500 аспрів, це потрібно вирішити балотуванням, і якщо не виявиться, принаймні, двох третин голосів «за», то не може бути здійснена ніяка витрата понад 500 аспрів. Гроші, визначені таким чином згаданими особами, затверджуються після або не затверджуються радою скарбниці, без чого зроблене визначення не важливе й не може виконуватися.

§ 3. Постановляємо спільно, що не може бути жодного відомства, котре би мало право і владу виплачувати гроші за іншим порядком; рівночинно чиновники скарбниці, всі й кожен окремо, не можуть і не мають права продавати, поступатися або укладати угоди явно, публічно або таємно, прямо чи не прямо, ні з будь-яким солдатом або найманцем громади за рахунок будь-яких посуду, одягу чи товарів, під загрозою покарання втратити означені речі, з яких третина належить особі, котра звинувачує.

§ 4. Постановляємо також, що згадані чиновники і рада зобов'язані робити постійно ревізію книг скарбниці м. Каффи, повіряти рахунки та відкушні суми, й скріплювати їх своєчасно, а також стягати те, що належить, з боржників скарбниці. Вони ж зобов'язані після закінчення терміну перебування на посаді пана консула протягом одного місяця скріпити книги згаданої скарбниці та здати їх новому консулу і керуючим фінансами. Вони також зобов'язані знаходитися на посаді й перебувати у скарбниці, принаймні, два рази на тиждень.

§ 5. Також зобов'язані згадані чиновники один раз протягом перебування на посаді, всі або двоє з них, відбути в Солдайю і Чембало для того, щоб сплатити грошове утримання солдатам і оглянути згадані місця. Теж саме потім зобов'язані робити їх наступники. Під час пересилання ж грошового утримання консулу й солдатам Самастри (Амастри) повинні спільно з паном консулом і керуючими обрати засіб і порядок, що ними вважатимуться кращими й безпечнішими.

§ 6. Постановляємо також і легітимізуємо, що оскільки чиновник Св. Антонія виявився зайвим і збитковим для скарбниці м. Каффи, то повинен бути замінений двома чиновниками скарбниці протягом

трьох місяців, після закінчення терміну яких – замінюються двома іншими, також на термін три місяці, й то без будь-якого грошового утримання. Ці обидва чиновники повинні ходити на кораблі й судна, коли виникне необхідність, та мають аналогічні владу й права, які мав чиновник Св. Антонія. Вони ж зобов'язані мати одного спроможного писця, котрий не може і не повинен отримувати ніякого грошового утримання, але повинен отримувати звичайний прибуток від сарацинів; понад це – по два аспри з кожної людини, котрі отримував згаданий вище чиновник. Писець цей змінюється і замінюється іншим щорічно.

§ 7. Згадані чиновники зобов'язані брати з собою пристава пана консула з його служителями, який повинен прибути на кораблі й судна, і не може отримувати нічого від шкіперів згаданих кораблів і суден.

§ 8. Не може також брати нічого від сарацинів, ані від інших осіб під загрозою покарання у вигляді звільнення з посади. Надається натомість [право] на розсуд згаданих вище чиновників брати або не брати з собою згаданого пристава.

§ 9. Також постановляємо, що згадані чиновники і рада повинні мати одного перекладача, який зобов'язаний ходити з ними на кораблі для відправлення згаданих осіб, і [перекладач] не може мати ніякого грошового утримання від громади, натомість може отримувати свій прибуток від згаданих сарацинів, тобто по три аспри з людини.

§ 10. Також постановляємо, що сарацинів не може примушувати жоден консул або інший чиновник йти на іншому кораблі або іншим рейсом проти їх волі та зробленого ними вибору.

§ 11. Понад це, через витрати, зроблені у минулому щодо околишньої замиської землі, скарбниця громади була дуже обмеженою і, якби не застосовувалися рятувальні заходи, через невизначеність витрат підлягала явній загрозі банкрутства, до найзначнішого сорому та шкоди громаді; то, розуміючи цю обставину, цими правилами і Статутом назавжди обов'язковим до виконання наказуємо, рекомендуємо та зобов'язуємо, щоб за витратами й втратами, які спрямовуються на згадану замиську землю, склалася би особлива книга, котру повинен заповнювати і вести писець скарбниці громади, чинний та всі майбутні, й щоб як сама земля, так і витрати за нею знаходились у веденні пана консула Каффи і ради скарбниці, поточних і майбутніх. Вони ж зобов'язані, принаймні, кожен місяць повіряти згадану книгу, рахунки і суми; та можуть з грошей, що асигновані з джерел, зазначених нижче, на згадану землю, виплачувати завжди і у будь-який зручний час, за власним розсудом, на необхідні

витрати п'ятсот аспрів і менше; коли ж сума перевершуватиме п'ятсот аспрів, то вони зобов'язані дотримуватися досі встановленого порядку та звичаю, тобто скликати 16 осіб з громадян гемузських і каффських навпїл, а понад це – інших відповідних чиновників і вирішити справу.

§ 12. А для відкриття грошових джерел на витрати щодо згаданої замиської землі, наказуємо, по-перше, постановляємо та асигнуємо мито з предметів вжитку, що встановлене раніше у замиській землі, по шість аспрів з возу, за відомих умов і прибутку від судових процесів, що впливають звідси. Далі встановлюємо, що скарбниця м. Каффи повинна давати додатково на рік на згадані витрати і такі, що можуть бути, до ста соммо каффською срібною монетою, але ніяк не більше, й ні пан консул, ані рада скарбниці не намагатимуться ніяким чином і ні через будь-який привід дозволити витратити з означених грошей громади вище згаданої суми сто соммо, під загрозою сплатити, як покарання, із власних своїх прибутків. Але так може статися, що річні витрати перевершуватимуть прибуток від означеного збору та згаданий доданок у сто соммо, то постановляємо й легітимізуємо, що у такому випадку, жодним чином і через будь-який ймовірний привід, скарбниця м. Каффи не зобов'язана відповідати за попередні витрати, й не можна робити доповідь щодо того, щоб скарбниця будь-що сплатила. Постановляємо також, що коли пан консул, керуючий фінансами або будь-яка інша посадова особа доповість раді, що скарбниця взяла на себе такі витрати, то достатньо цього, щоб [винним] бути покараними й сплатити власним коштом, під що підпадає й той, хто погодився на згадане вище. І якщо відбудеться нарада, щоб скарбниця прийняла на себе згадані витрати, то таке рішення вважається не важливим і наступний консул зобов'язаний, під загрозою сплатити власним коштом, стягати штраф з попередніх чиновників, котрі на це погодилися. Якщо ж виникне необхідність витратити на замиську землю понад згаданої суми, у такому випадку консул, керуючі фінансами і рада повинні створити комітет опіки з чиновників скарбниці, синдиків, і комітет торговельний та, понад це, 16 громадян гемузських і каффських навпїл, і надати їм засіб покрити такі витрати найзручніше та менш збитково, а те, що вони вирішать, потрібно задіяти, лише б це не суперечило правилам, встановленим вище на рахунок скарбниці; зрозуміло, натомість, що згадане рішення мусить бути зробленим через балотування «за» і «проти» та не вважається важливим, якщо не буде двох третин голосів «за».

§ 13. Постановляємо та легітимізуємо, що чиновники скарбниці мають право і зобов'язані примусити кожного купця показати їм свої книги

та дозволити переглянути їх, щоб дізнатися все те, що належало раніше чиновнику Св. Антонія. Також вони можуть примусити кожного сказати правду щодо того, що стосувалося згаданого чиновника.

Гл. 6. Стосовно обрання комітету опіки та його обов'язків

§ 1. Постановляємо та легітимізуємо, що пан консул, керуючі фінансами та рада повинні шляхом балотування обрати чотирьох осіб, двох громадян генуезьких і двох каффських, дотримуючись різниці шляхетності й не шляхетності, для того, щоб під час балотування були дві третини електоральних бюлетенів «за». Обрані таким чином повинні бути та вважатися комітетом міста, а перебування їх на посаді триває шість місяців.

§ 2. Ці чиновники зобов'язані, згідно зі словами присяги на Св. Євангелії, котру принесуть, торкаючись до Св. Писання, служити на посаді добре і за законами, виконуючи правила, занотовані у цьому Статуті. Вони зобов'язані стягати належні гроші з усіх боржників згаданого відомства; перед завершенням свого перебування на посаді – скріпити свою книгу й скріпленою передати за своїм підписом наступникам, під загрозою штрафу в 25 соммо з кожного писця їхнього, якщо [він] не скріпить означеної книги.

§ 3. Постановляємо понад це, що жоден консул, ніколи, не намагатиметься доповідати раді, що гроші означеного відомства витрачено не так, як ухвалено було або буде згаданими чиновниками. І якщо згаданий пан консул діятиме всупереч занотованому, буде покараним кожного разу через це штрафом у 10 соммо.

§ 4. Також постановляємо, що писець означеного відомства повинен мати грошове утримання – чотири соммо на рік за рахунок відомства, але не за рахунок скарбниці.

§ 5. Також постановляємо, що виявлені витрати на побудову або ремонт мурів м. Каффи, веж арсеналу, вежі з ґратами, що опускаються, й тому подібних споруд, повинні фінансуватися згаданим відомством, а не іншими, й з цією метою призначається йому на виробництво згаданих робіт податок і подать за вступ на посаду з наступних чиновників щорічно.

§ 6. Ці податок і подать повинні сплатити чиновники згаданому відомству до призначення на посаду:

консульство у Горзоні – чотири соммо;

консульство у Пертиніці – чотири соммо;

консульство в Яліті – два соммо;
консульство у Лусті – два соммо;
консульство у Воспоро (Боспорі) – чотири соммо;
консульство у Копаріі – чотири соммо;
військове керівництво міста Каффи – вісім соммо;
пристави, котрі спостерігають за продажем, – вісім соммо;
подать за призначення на посаду – два з половиною соммо.

§ 7. Також постановляємо та легітимізуємо, що зазначеному відомству належить і асигнується мито з солі, котре стягається сотниками й десятниками, і що зазначені чиновники зобов'язані примушувати згаданих сотників і десятників стягати згадане мито через кожні три місяці.

Постановляємо спільно, що згадані чиновники можуть віддавати на відкуп зазначене мито, якщо [це] вважатимуть за потрібне, і за ціну, котра ними визнаватиметься найкращою.

§ 8. Також постановляємо, що згадані чиновники не мають права звільнити нікого від сплати згаданого мита, під [загрозою] з кожного [винного] штрафу [в] 10 соммо, який стягається скарбницею; навпаки, [згадане мито] повинно стягатися так, як це наказано Антонієм де Оттоведжіо, Наполеоном Сальведжіо та їх сочленами, колишніми чиновниками комітету опіки; й повинна здійснюватися ревізія кожні два роки для того, щоб знати, чи виконуються згадані постанови.

§ 9. Постановляємо спільно, що згадані чиновники повинні мати невсипущу опіку, щоб будинки не руйнувалися збирачами поземельної податі чи іншою особою.

§ 10. Постановляємо додатково, що згадані чиновники зобов'язані мати одного наглядача чи доглядача за водою, котрий повинен наглядати невсипущо за водогонами та будувати нові, якщо це виявиться потрібним. Цей наглядач повинен отримувати за рахунок згаданого відомства 16 соммо на рік.

§ 11. Також повинні мати згадані чиновники одного пристава, котрий отримує на рік шість соммо й зобов'язаний примушувати шкіперів, що ходять під квадратним вітрилом, привозити в Каффу за кожний рейс одну барку каменів, або наймати інших від себе для привозу [каменів].

§ 12. Він же зобов'язаний утримувати місто чистим, блискучим і без всілякого непотребу.

§ 13. І жоден генуезець, ані інший мешканець Каффи, не може й не наважуватиметься виливати за двері води або якого-небудь непотребу

під [загрозою] штрафу в 25 аспрів з кожного і кожного разу. Понад це, якщо через таке виливання буде пошкоджене випадково чий-небудь одяг або будь-яка потрібна річ, то вони повинні відшкодувати [вартість] пошкодженого.

§ 14. Також зобов'язані згадані чиновники або їх поліцейський пристав наказувати будувати та ремонтувати канали, як тільки будуть пошкоджені, тому [це робиться] власним рахунком того, перед чим будинком або спорудою буде згадана канава. Постановляємо спільно, що зазначені чиновники повинні насамперед вимагати від хазяїв будинків або споруд, щоб виконували занотоване вище; коли ж не виконуватимуть, то вони [чиновники] владні та зобов'язані наказувати робити канали за рахунок господарів або хазяїв; щодо витрат [слід] вірити їм на слово.

§ 15. Також зобов'язані мати згадані чиновники двох вістових, з яких кожний отримує по 25 аспрів на місяць за рахунок цього відомства. Понад це наказуємо, що згадані чиновники не мають і не матимуть права звільняти нікого з колишніх боржників без особистого дозволу пана консула і чиновників скарбниці.

§ 16. Також постановляємо, що скарбник цього відомства, котрий сплачує з грошей, що належать відомству, зобов'язаний кожного місяця надавати [перелік] витрат, зроблених за цим відомством, на затвердження чиновників, його колег, й такі витрати, після затвердження, занотовуються у книгу відомства нотарієм або писцем.

§ 17. Також згадане відомство повинно мати одного ігекаміра або того, хто шукає воду, котрий повинен отримувати за рахунок відомства грошове утримання у тридцять аспрів на місяць.

§ 18. Також постановляємо: у випадку, якщо вдасться віддати на відкуп яку-небудь поземельну подать, щоб згадані чиновники не віддавали та не наважувалися віддати, ані поступатися згаданими податями інакше, як з публічного торгу тому, хто більше дасть, самий же аукціон щоб відбувався не менше восьми днів. Визначення на рахунок продажу вони не мають права зробити без письмового дозволу пана консула і ради скарбниці.

§ 19. У випадку, якщо пристав згаданого відомства не виконає всього зазначеного вище взагалі й зокрема, або погано служитиме на посаді, через це [він] втрачає грошове утримання, як занотовано вище.

§ 20. Насамкінець, згадані чиновники мають владу й право присудити до штрафу всіх тих, хто діє всупереч [занотованому], в тій кількості, яку їм призначити буде завгодно.

Гл. 7. Стосовно обрання синдиків пана консула м. Каффи та його чиновників

§ 1. Постановляємо та легітимізуємо, що пан консул Каффи спільно з керуючими фінансами, радою старійшин, генеральними синдиками, радою скарбниці і комітетом опіки, призвавши, крім того, 12 з людей добрих, тобто шести громадян генуезьких і шести громадян Каффи, повинні обрати чотирьох генуезців, двох шляхтичів і двох не шляхтичів, і ці чотири повинні вважатися поставленими й призначеними для перевірки дій колишнього консула, вікарія та інших його чиновників. Вибір повинен здійснитися через балотування «за» і «проти», коли [за певний результат] будуть подані дві третини голосів. Синдики, обрані таким чином і призначені, повинні, насамперед, одержати настанови від виборців, що за зловживання своєю владою, вони будуть належно покарані.

§ 2. Консули і чиновники, особливо кожний наступний консул Каффи та його вікарій, зобов'язані пообіцяти й поручитися, що будуть підпорядковуватися контролю синдиків і сплатять всі штрафи, накладені на них. До того ж. постановляємо, що згадані синдики зобов'язані примусити консула дати довіреність на суму в 500 соммо і більше, на їх розсуд, вікарія ж і пристава згаданого консула примусити давати довіреність кожного разу, під час кожного їх звинувачення.

§ 3. Коли доручення будуть дані, синдики повинні оприлюднити їх через глашатая безперервно терміном 15 днів, щоб той, хто бажає поскаржитися на таких чиновників, прибув до них або до їх нотарія, якого вони можуть і зобов'язані обрати, за бажанням своїм, з нотаріїв сенату.

§ 4. Згадані синдики мають владу і право вирішити, присудити, накладати штраф, покарати або визнати невинними згаданих чиновників, визначаючи покарання особистісне або грошове, на свій розсуд. Вони ж мають владу, при обговоренні функціонування чиновників, діяти, дотримуючись порядку, встановленого правом та легітимізацією, або не дотримуючись, призиваючи до себе винних або ні, усно або письмово; і якщо виявиться, що означені чиновники чи будь-хто з них взяв хабар або ганебний бариш, то присудити їх до повернення того, що не потрібно було брати, а понад те [як покарання] сплатити таку саму суму в скарбницю.

§ 5. У випадку ж, коли той, хто дав хабара, не скаржився, весь штраф належить скарбниці; натомість той, хто звинувачує, ім'я якого потрібно тримати у таємниці, отримає від нього [штрафу] третину.

§ 6. Згадані синдики за вимогою присяги й під загрозою штрафу, не мають права і не наважуються прохати порад або приймати поради

іншої особи, якого б звання вона не була, стосовно контролю і суду згаданих чиновників або будь-кого з них.

§ 7. Постановляємо спільно, що згадані синдики зобов'язані вирішити справу зазначених чиновників через звинувачення й покази, виголошені проти них, до закінчення місяця, рахуючи після 15 днів, призначених для оприлюднення, під загрозою штрафу в 10 соммо з кожного синдика.

§ 8. На рішення згаданих синдиків, суд, вироки, штрафи й дозволи ніхто не має права апелювати, скаржитися, вважати їх недійсними і проти них протестувати; не може бути також дозволено проти них жодної протидії, напроти, вони повинні виконуватися кожним чиновником м. Каффи, а синдики не можуть ні в якому відношенні мати неприємності або неспокій за рішення і всі вищезанотовані визначення, ними оголошені.

§ 9. Постановляємо також, у випадку, якщо пан консул, його вікарій та інші чиновники діятимуть всупереч вищезазначеному, то вони підпадають покаранню штрафом від 25 до 100 соммо, дивлячись на важливість справи, з кожного, який діятиме всупереч і за кожний раз; цей штраф стягається генеральними синдиками Каффи і спрямовується до скарбниці, консул же, вікарій і чиновники зобов'язані надавати всіляку допомогу, раду та покровительство як згаданим синдикам, котрі повіряють дії чиновників, так саме й кожному, хто отримує на таких чиновників вирок.

§ 10. Постановляємо понад це й наказуємо, що згадані синдики, за званням своїм, владні й мають право, щоб довідатися істину, піддати тортурам всіх тих, хто підкупав їх, а також всіх свідків, які відмовляються відкрити істину, й через тортури примусити їх зізнатися, керуючись при цьому поважними показаннями за власним розсудом.

§ 11. Понад це постановляємо, що чиновники скарбниці зобов'язані стягнути штрафи, накладені синдиками на засуджених чиновників, до закінчення восьми днів після оголошення вироку, без будь-якого послаблення, під загрозою покарання сплатити [ці штрафи] власним коштом.

Гл. 8. Стосовно обрання комітету торговельного Хазарського

§ 1. Постановляємо та легітимізуємо, що пан консул Каффи, спільно з керуючими фінансами, радою старійшин, генеральними синдиками, комітетом опіки, радою скарбниці, зобов'язаний обрати чотирьох чиновників, двох громадян генуезьких, двох громадян Каффи, дотримуючись різниці звань шляхетного і не шляхетного, через балотування «за» і «проти»; до того ж, лише той вважається обраним, під час

вибору якого виявиться [за нього], принаймні, дві третини електоральних бюлетенів. Виборці, перш за все, повинні принести присягу, що будуть обирати добре й за совістю.

§ 2. Ці чотири, обрані таким чином, повинні бути та визнаватися чиновниками і комітетом торговельним Хазарським, і мають права та владу, визначену особливим статутом.

§ 3. Їх перебування на посаді триває чотири місяці. Всі справи стосовно угод, що надійшли до них, вони повинні закінчити протягом свого перебування на посаді, за формою, передбаченою їх статутом.

§ 4. Постановляємо також, що такі чиновники, або будь-хто один з них не мають права і не наважуються вимагати нікого на суд до себе [за особистою справою]. Якщо ж такі чиновники, або хто-небудь з них, матимуть бажання розпочати справу, що стосується їх відомства, зі своїм боржником, то зобов'язані вести справу, покликавши боржника до синдиків постійних, які повинні судити за правилами статутів торговельного і Хазарського, відповідно до важливості справи; а їх рішення повинно мати у цьому випадку таку ж саму силу, значення і законність, яке б мало рішення чиновників торговельних.

§ 5. Також постановляємо, що писець цього відомства повинен отримувати грошове утримання у шість соммо каффською срібною монетою, якщо будуть накладені відомством достатні штрафи. Отримувати [грошове утримання] з іншого місця, зі скарбниці він не може.

§ 6. Постановляємо також, що кожний комітет торговельний зобов'язаний наприкінці своєї діяльності надати звіт і передати у раду скарбниці залишок від накладених термін його чинності штрафів, під загрозою сплатити, як кару, самому штрафу.

§ 7. Постановляємо ще й наказуємо, що ні пан консул Каффи, ані його вікарій не можуть приймати від будь-кого скарги на рішення комітету торговельного і ніхто, після того, як відбулося рішення, не може звертатися до консула й вікарія ні з проханням, ані іншим чином; але все, що буде їм надане, вони повинні виконати беззаперечно або умовно, відповідно до рішення означеної ради, під загрозою штрафу в 25 соммо з кожного і за кожний раз.

Гл. 9. Стосовно обрання комітету продовольчого та його обов'язків

§ 1. Постановляємо та наказуємо, що пан консул, спільно з керуючими фінансами і радою старійшин зобов'язані обрати чиновників за частиною продовольства наступним чином: тобто через балотування

«за» і «проти», з тим, щоб були [«за»] дві третини електоральних бюлетенів. Чиновників повинно бути чотири: два генуезця й стільки ж громадян Каффи, дотримуючись різниці [соціального] стану. Їх перебування на посаді триває півтора роки.

§ 2. Ці чиновники повинні мати й вести особливу книгу і передати її наступникам своїм скріпленою. Книгу зобов'язаний писати й вести один з них, і занотовувати у неї всі відкупи, котрі віддаватимуться за цим відомством.

§ 3. Вони ж зобов'язані стягати з усіх боржників і з тих, від яких що-небудь належить зазначеному відомству, протягом їх служби, і не повинні отримувати жодної платні, баришу або прибутку за виконання посадових обов'язків, під загрозою сплатити власним коштом. Вони також зобов'язані мати неослабну опіку про те, щоб місто завжди було забезпечене припасами і пшоном, і не можуть ні зменшити кількість останнього, ні продати його, ані купити нового, продавши старе, без урочистої наради за участі пана консула, керуючих фінансами, ради старійшин, комітету опіки, синдиків і комітету продовольчого, які повинні вирішити [питання] шляхом балотування.

§ 4. Але не може вважатися чинним згаданий продаж, передання або поступка, якщо не буде двох третин бюлетенів на користь її, під загрозою штрафу, що дорівнює подвійній вартості згаданих припасів або пшона, а понад це – 50 аспрів за кожен міру пшона, що вивозиться чи продається, але за правилами вищевикладеними.

§ 5. Якщо ж здійснюватиметься продаж будь-якого пшона за згаданими правилами, то не можна використати виручку інакше, як на оплату нового пшона, котре потрібно придбати якомога швидше.

Гл. 10. Щодо грошового утримання діловода керуючих фінансами та його прибутків

§ 1. Постановляємо і наказуємо, що нотарій або діловод скарбниці чинний і всі майбутні, можуть і мають право отримувати лише нижче означені прибутки та грошове утримання.

§ 2. По-перше, може і повинен мати щорічне грошове утримання у 24 соммо за рахунок скарбниці. Також за ведення книги скарбниці з тих самих сум – п'ять соммо.

§ 3. Також може отримувати від консулів Солдайї та Чембало по триста аспрів з кожного за те, що запише їх такими, що знаходяться на грошовому утриманні скарбниці.

§ 4. Також може отримувати від всіх найманців Каффи, Солдайї та Чембало по шість аспрів з кожного найманця на рік. У складі таких найманців вважаються всі перекладачі, аргузії, солдати; всі, хто отримує грошове утримання, і воротарі, куди включаються також служники на вежі Св. Константина, воєнні керівники передмість і воєнні керівники аргузіїв і брами Кайгадорської. Лише з одних цих служників, коли вони не знаходяться наявно, отримає він з грошового утримання по сімдесят аспрів на місяць, з інших же отримувати нічого не може.

§ 5. Також може брати від всіх вищезгаданих, як подарунок із грошей, котрі вони будуть отримувати як грошове утримання, чотири відсотки.

§ 6. Також [керуючий фінансами] повинен мати за рахунок скарбниці п'ятсот аспрів на рік на папір, чорнила, пісок, нитки, сургуч тощо для канцелярій скарбниці і канцелярій відомства Св. Антонія.

§ 7. Також [керуючий фінансами] повинен [отримувати] від продажу податків за відомі при цьому умови стільки, скільки досі видавалося і як постановлено стосовно згаданих умов.

§ 8. Також [керуючий фінансами] може отримувати від сарацинів [стільки], скільки отримував і отримує досі.

§ 9. Іншої платні або грошового утримання чи прибутку він не може й не наважується отримувати, під загрозою штрафу від 1 000 до 10 000 аспрів, під який підпадає кожного разу, коли вчинить всупереч [занотованому], за вироком консула чинного і всіх майбутніх.

Гл. 11. Щодо вікарія пана консула та його [вікарія] грошового утримання

§ 1. Постановляємо і легітимізуємо, що вікарій пана консула Каффи, чинний і кожний, хто буде потім, не може і не намагатиметься явно або таємно, на словах чи письмово, радити або надавати покровительство тим, хто перебувають у судових справах в сенаті пана консула, або перед ним самим, під загрозою втратити, як кару, грошове утримання, котре отримував від громади або отримати повинен. Отримати ж йому належить від громади м. Каффи сорок соммо на рік, котрі виплачуються йому за четвертями року [щоквартально]. Іншого прибутку він не може і не має права отримувати ні в якому випадку від громади.

§ 2. Також постановляємо, що згаданий вікарій зобов'язаний ходити у суд кожного дня, за виключенням святкових і вилучених Статутом днів, і судити там тих, хто подав скаргу або прохання.

Гл. 12. Стосовно канцелярії сенату м. Каффи

§ 1. Писці сенату пана консула Каффи стосовно наступної їм платні, повинні вести себе помірно і чесно, й дотримуватися у всьому, як і завжди, табелю, котрий повинен висіти у раді синдиків Каффи. У випадку, якщо останні дізнаються, що писці не дотримуються табелю, то вони зобов'язані наказати їм, а у випадку непокори, їх можуть присудити до штрафу.

§ 2. Постановляємо також, що згадані писці протягом перебування на посаді не можуть бути писцями в іншому місці, не обіймати жодної іншої посади в громаді Каффи, під загрозою штрафу; виключаючи випадки явної користі або кончої необхідності, з дозволу консула Каффи і ради старійшин, даного на основі законних причин, обговорених належним чином; тому що багато такого відбувається часто у громаді, чого не можна довіряти всім.

§ 3. Писці повинні отримувати від скарбниці Каффи грошове утримання – 25 соммо, котрі розподіляються між ними.

§ 4. Постановляємо також, що згадані писці за кожне звинувачення, висунуте проти чиновників, можуть отримувати по 8 аспрів, рахуючи, скільки допускатиметься свідків; і якщо станеться, що буде допущено понад трьох, то від кожного понад цього числа, можуть отримувати належну винагороду.

§ 5. Також можуть отримувати згадані писці за кожне генеральне слідство з чиновників нижчезгаданих, а саме: з консула Каффи, за слідство, рішення за цим слідством винесене, написання його та складення за формою – 500 аспрів, крім вищезазначених. З вікарія консула за таке ж слідство і лише за саме рішення – один соммо, і стільки ж з консулів Солдайї та Чембало

§ 6. Також можуть отримувати з усіх і кожного чиновника нижчепойменованого, хоча їх не будуть примушувати синдики надавати звіту за свої дії, що, натомість, нам бажано, по сто аспрів з кожного і за кожний раз. Назви цих чиновників є наступні:

- воєнний керівник міста;
 - пристав базарний у Каффі;
 - консул в Тані;
 - консул у Копарії;
 - консул в Трапезунді;
 - консул у Савастополі
- та пристав пана консула.

§ 7. Постановляємо також, що згадані чиновники, всі й кожний, зобов'язані подати звіт за свої дії, коли синдики призначають їх повірку в Каффі, під загрозою штрафу від 25 до 100 соммо за вироком пана консула й генеральних синдиків.

§ 8. Постановляємо понад це, що ніхто зі згаданих писців не може написати жодного документа за своїм відомством, чиновникам, котрі винні комітету опіки за лавки у Каффі, без дозволу чиновників комітету. Журнали нарад і папери для громади вони зобов'язані писати без всякого відшкодування.

Зобов'язані також згадані нотарії та писці читати всі протести пана консула Каффи та інших чиновників за належну платню, під загрозою штрафу від 1 до 10 соммо.

Гл. 13. Щодо контролю над чиновниками чорноморськими

§ 1. Постановляємо, легітимізуємо й затверджуємо, що після закінчення перебування на посаді консулів в Солдайї, Чембало, Трапезунді, Тані та Савастополі, негайно повинні обрати консулами їх наступники радою старійшин та іншими відповідними відомствами, два аудитори, дотримуючись, якщо можливо, різниці станів. Ці аудитори повинні оголосити, щоб кожний, хто бажає подати скаргу на таких чиновників, прибув до них до закінчення 10 днів.

§ 2. Вони ж повинні прийняти та розглянути всі справи, звинувачення, розшуки та докази, надані кимось, а після закінчення десяти днів розпочати генеральне слідство над такими чиновниками, дотримуючись легітимного порядку і допускаючи свідків за чинним у тих місцях звичаєм.

§ 3. Документи, справи і все вищепойменоване вони зобов'язані переслати, додавши і привісивши печатки, в Каффу, до генеральних синдиків. Останні, негайно після отримання [цих документальних матеріалів], повинні, під загрозою штрафу, звернутися до пана консула і ради старійшин, й також прохати стосовно призначення синдиків для таких чиновників, коли ж синдики будуть обрані, повинні передати їм вищезгадані папери й справи.

Гл. 14. Стосовно обрання синдиків для контролю чорноморських чиновників

§ 1. Постановляємо і легітимізуємо, що пан консул Каффи, керуючі фінансами і рада старійшин зобов'язані, щойно згадані чиновники, тобто

консули в Солдайї, Чембало, Тані, Трапезунді, Копарії та Савастополі; воєнний керівник; пристав, який наглядає за продажем, і пристав поліцейський прибудуть до Каффи, після закінчення свого перебування на посаді, обрати для контролю цих чиновників трьох синдиків: двох громадян генуезьких того ж звання і одного громадянина каффського, який повинен бути зовсім іншого звання і стану з чиновником, який підлягає контролю. Обирає таких чиновників консул зі згаданими чиновниками через балотування, спостерігаючи до того ж, щоб [за кандидата] виявилось дві третини електоральних бюлетенів.

§ 2. Синдики, обрані таким чином, зобов'язані розіслати оголошення, щоб кожний, хто забажає скаржитися на таких чиновників, прибув до них протягом п'ятнадцяти днів. Після закінчення цього терміну вони мусять опікуватися справою таких чиновників і закінчити її протягом одного місяця. Синдики мають таку саму владу, права й значення, які мають синдики консула Каффи; і на рахунок цієї влади ми тут згадане занотуємо. Рішення їх повинні мати силу, і неможна подавати на них ні скаргу, ані апеляції; таким самим чином штрафи, ними накладені, не можуть і не повинні зменшуватися.

Гл. 15. Щодо перекладачів при сенаті у м. Каффі та їх грошового утримання

§ 1. Постановляємо рівним чином і легітимізуємо, що в каффському сенаті для доручень пана консула та його чиновників повинні бути три перекладача добрі та надійні, з яких два повинні отримувати на рік по десять соммо грошового утримання, а третій – чотирнадцять; але останній проте мусить мати й утримувати одного коня та їздити, куди йому накаже пан консул. Один, принаймні, з перекладачів позмінно зобов'язаний постійно знаходитися в сенаті чи палаці згаданого пана консула, під загрозою штрафу від шести до 25 аспрів, що сплачує той, за ким була черга.

§ 2. Також зобов'язані згадані перекладачі перекладати точно і вірно слова учасників судових справ або тих, хто бажає що-небудь сказати, без додавання чи скорочення, без зміни смислу і без всіякої омани, і не повинні нікому обіцяти своєї допомоги; якщо ж вчинятимуть всупереч, то будуть покараними за вироком пана консула.

§ 3. Вони ж після закінчення перебування на посаді паном консулом чинним і майбутнім повинні бути проконтрольованими синдиками, котрі обиратимуться для перевірки дій консула та його чиновників, і повинні бути оштрафовані або виправдані синдиками, на їх розсуд.

Гл. 16. Стосовно писців мовами грецькою та сарацинською

§ 1. Постановляємо і легітимізуємо, що у сенаті згаданого пана консула і для його доручень повинен бути писець з грецької мови, для того щоб писати і читати грецькі документи, котрий повинен отримувати грошове утримання і платні – 120 аспрів на місяць, мати й вести книгу і передавати її кожен рік писцю архіву общини.

§ 2. Також повинен бути у згаданому сенаті і для доручень пана консула один писець з мови сарацинської, котрий повинен отримувати грошове утримання, яке вважатимуть потрібним платити пан консул з керуючими і радою скарбниці.

Гл. 17. Щодо глашатаїв та їх грошового утримання

§ 1. Постановляємо також і легітимізуємо, що в сенаті згаданого пана консула повинні бути два глашатая для громади, які зобов'язані оприлюднювати публічні оголошення, продавати з аукціону податки громади й робити все, що знадобиться громаді, завжди за розпорядженням пана консула та його вікарія. Ці глашатаї повинні мати, кожний, – шістсот аспрів на рік.

§ 2. Можуть також згадані глашатаї отримувати свій звичайний прибуток, за умови, що від продажу податків вони не беруть нічого від громади, а лише від покупців, як це відбувалося досі.

Гл. 18. Стосовно наказних або розсильних

§ 1. Постановляємо додатково, що в згаданому сенаті повинно бути шість наказних, з яких один позмінно мусить завжди знаходитися у палаці, для доручень пана консула та інших чиновників. Вони отримують грошове утримання, кожний, – по тридцять вісім аспрів на місяць.

Гл. 19. Щодо поліцейського пристава

§ 1. Постановляємо та легітимізуємо, що поліцейський пристав пана консула Каффи не може і не наважується понад грошове утримання, що виплачується йому консулом, ніяким чином, який лише вигадати можна, отримувати від ради скарбниці чи будь-якої іншої особи з грошей громади, окрім нижчеподаних доходів, а саме:

§ 2. За кожну людину, січену лозами за певний злочин, – 25 аспрів.

§ 3. Також за кожну особу повішену, позбавлену голови або покарану [іншим чином] на смерть, – 50 аспрів.

§ 4. Також за кожну людину затавровану – 30 аспрів.

§ 5. Також за кожного чоловіка або жінку, покараних тілесно, але не до смерті, а саме за відрізання якогось члену, – 35 аспрів.

§ 6. Також за кожну особу, виявлену вночі після дзвонів, всупереч чинним порядкам і звичаям, яких дотримуються купці, – не більше 12 аспрів.

§ 7. Також від кожного закладу для вживання алкогольних напоїв, виявленого вночі, після дзвонів, відкритим і освітленим, – від 15 до 20 аспрів, не більше, які стягаються з утримувача закладу для вживання алкогольних напоїв, під загрозою штрафу.

§ 8. Також не можна вимагати, витребувати або отримувати нічого від людини, яку піддали тортурам, за згадані тортури, або від громади.

§ 9. Також постановляємо, що згаданий пристав не може й не наважатиметься ніколи вночі, після пізніх дзвонів, коли брами фортеці Каффи будуть зачиненими, вийти за них зі своїми служителями або без них; не може також вийти ніхто з його служителів у місто або передмістя Каффи, для звичайної в них сторожі, під загрозою штрафу, що призначається за вироком синдиків.

Нічна ж варта у місті належить військовому керівникові міста, без якого вночі не має права втручатися до неї згаданий пристав чи будь-хто з його служителів. Пристав зобов'язаний лише, коли брами Каффи будуть зачинені, вартувати належно у фортеці з половиною людей своїх до півночі, а з другої половини до зорі, як це існує, і не може змінити цього порядку без дозволу і розпорядження консула.

§ 10. Також постановляємо, що іноземці, які мешкають на постійних дворах у фортеці каффській, можуть тримати світло до чотирьох годин від 1-го жовтня до 1-го березня, влітку ж – від 1-го березня до 1-го жовтня до двох часів, не більше [того]. І якщо виявлено буде, що дехто з них тримає світло, то пристав має право вимагати з постійного двору чи від його утримувача 25 аспрів сріблом, і не більше [того]. Постановляємо спільно, що пристав не наважується дозволяти таким утримувачам використовувати світло і вогонь довше означеного часу, під загрозою штрафу в 500 аспрів кожного разу.

§ 11. Також, що при згаданому приставі повинен бути підпристав, який призначається паном консулом, котрий зобов'язаний виконувати всіляке доручення і наказ пана консула й отримує грошове утримання щомісячно – сто п'ятдесят аспрів за рахунок скарбниці.

Гл. 20. Щодо поліцейських служителів

§ 1. Постановляємо також, що при згаданому сенаті пана консула і під керівництвом його пристава повинно бути 20 служителів, з яких кожний отримує 50 аспрів на місяць за рахунок громади. Між ними не може бути жодного невільника.

Гл. 21. Стосовно військового керівника аргузіїв

§ 1. Постановляємо та легітимізуємо, що у згаданому місті Каффі повинен бути один воєнний керівник аргузіїв, котрий повинен отримувати на свою особу й на одного коня, доброго й надійного, 150 аспрів на місяць. Цей керівник зобов'язаний з аргузіями перебувати при пані консулі й виїжджати з ним кожного разу, коли отримає від нього наказ.

Гл. 22. Щодо аргузіїв

§ 1. Постановляємо і легітимізуємо, що при згаданому пані консулі Каффи для супроводження його і служби при ньому, повинно бути 20 аргузіїв гарних, спритних і надійних, з яких кожний повинен мати, за чинним звичаєм, коня, щит, плащ і свою зброю. Вони отримують від громади м. Каффи грошове утримання, кожний, по 120 аспрів на місяць, і ніхто з них не може бути невільником або чиїмось підданим.

Гл. 23. Щодо військового наглядача брами Кайгадорської та його грошового утримання

§ 1. Постановляємо і легітимізуємо, щоб при брамі Кайгадорської був один військовий наглядач і сторож, котрий повинен постійно стояти при згаданій брамі та вартувати належно, маючи при собі особисту зброю та балісту. Він отримує щомісячно 150 аспрів. Крім того, при згаданій брамі потрібно утримувати одного прибрамника чи ключника для того, щоб він зачиняв : відчиняв, а також постійно вартував зі згаданим наглядачем. Цей [прибрамник чи ключник] повинен мати по 50 аспрів на місяць. Обидва вони не мають права брати нічого з речей, які привозятьс-я в Каффу, під загрозою штрафу у 25 аспрів з кожного та за кожен раз.

Гл. 24. Щодо військового наглядача вежі Св. Константина

§ 1. Постановляємо та легітимізуємо, що для сторожі вежі Св. Константина потрібно тримати одного наглядача, котрий повинен мати при собі одного солдата спритного і вірного. Обидва вони зобов'язані мати в згаданій вежі особисту зброю і балісти у порядку, й

один з них не може ніколи залишати вежу. Вони отримують 250 аспрів на місяць. Постановляємо спільно, що згаданий наглядач зобов'язаний презентувати взятих їм осіб під час війни пану консулу і синдикам, і не має права впускати ні людей у вежу, ані їх майно, під загрозою штрафу в 1 000 аспрів за кожен такий випадок.

Гл. 25. Щодо військового наглядача брам на передмістях

§ 1. Постановляємо та легітимізуємо, що при брамах на передмістях Каффи потрібно тримати одного військового наглядача і вартового, котрий повинен стояти і вартувати постійно при згаданих брамах, маючи при собі особисту зброю, балісту й луки для їх захисту. Він повинен отримувати на місяць 150 аспрів. Крім того, повинні стояти на варті при згаданих брамах чотири аргузія почергово. Постановляємо спільно, що згаданий наглядач не може ніколи ні судити, ані втручатися у рішення суперечок, під загрозою штрафу від 500 до 1 000 аспрів, за кожний раз, за вироком пана консула і синдиків.

Гл. 26. Як не вчиняти утисків мешканцям передмістя

§ 1. Постановляємо та легітимізуємо, що військовий наглядач брам на передмістях не повинен мати ніяких справ з мешканцями тих місць і не наважується утискати їх, вимагаючи грошей або повинностей, крім однієї лише нічної сторожі, за яку, від тих, хто її не виконує, може взяти лише один аспр.

§ 2. Також не має права брати згаданий наглядач з предметів, що ввозяться через згадані брами, ні речей, ні припасів, ні пожитків, ані чого б то не було, крім однієї деревини, котра береться для опалення аргузіїв у зимовий час. Він же зобов'язаний відчиняти та зачиняти згадані брами в певні часи, за виключенням ночі.

Гл. 27. Щодо музик та інших осіб, котрі утримуються громадою

§ 1. Постановляємо та легітимізуємо, що при сенаті пана консула повинні бути три музики, з котрих один грає на литаврах, другий – на гітарі, а третій – на ріжку, котрі зобов'язані приходити в палац і грати при пані консулі, у певні дні, як це здавна існує, й отримують на місяць грошового утримання по десять аспрів за рахунок скарбниці.

§ 2. Також, що при сенаті згаданого пана консула повинні бути два сурмача, котрі зобов'язані кожний день знаходитися у палаці при пані консулі; сурмити, коли він прямує до столу і встає від столу, й повину-

ватися, й слухатися всіх наказів консула. Один з них повинен утримувати коня, й отримує 200 аспрів на місяць; другий, який не має коня, отримує грошове утримання у 100 аспрів на місяць.

§ 3. Також, що згаданий пан консул має право і повинен мати одного домашнього священика, котрий служить для нього обідню у палаці та отримує на місяць 100 аспрів.

§ 4. Також постановляємо, що при годиннику, для нагляду за ним, повинен бути годинниковий майстер, котрий зобов'язаний кожний день оглядати згаданий годинник, повіряти його і утримувати у ладі, щоб за ним можна було дзвонити у дзвони кожний день у належний та відповідний час. Він отримує на місяць 100 аспрів.

§ 5. Також постановляємо та легітимізуємо, що у вежі, котра називається Кріско, повинні бути чотири сторожа. Вони зобов'язані стояти на варті у згаданій вежі, дзвонити за годинником, відповідно до чинного звичаю, й вартувати всю ніч. Всі вони отримують разом дев'яносто аспрів на місяць.

§ 6. Також, що у згаданому місті повинен бути один музика, який грає на сопілці; котрий зобов'язаний грати, коли пан консул прямує до церкви та ввечері, коли йому наказано, відповідно існуючому звичаю. Він отримує грошового утримання сорок аспрів на місяць.

§ 7. Також постановляємо та легітимізуємо, що наглядач за водою, котрий отримує грошове утримання коштом комітету опіки, повинен отримувати ще за рахунок скарбниці сорок аспрів на місяць.

§ 8. Також постановляємо та легітимізуємо, що за рахунок скарбниці повинні видаватися гроші у нижченаведених випадках:

По-перше, повинні видаватися у свято Різдва Христового Господа нашого Ісуса Христа церкві Св. Агнеси чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Богоявлення, до церкви Пресвятої Марії, що на базарі, – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Св. Антонія, до церкви його ж імені, – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Святих Фабіана і Севастіана, до церкви Пресвятої Марії *Bazalis* – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Св. Агнеси, до церкви її імені – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Пресвятої діви Марії, у лютому, до церкви Марії, що на базарі, – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Пресвятої діви Марії, у березні, до церкви Марії на базарі – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Пасхи, Воскресіння Господня, до церкви Св. Агнеси – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Св. Георгія, прапороносця Генуезького, у квітні місяці, до палацу, слід дати пану єпископу чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також даються у свято Св. Лазаря, до церкви його ж імені – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Пресвятого Тіла Христового – вісім свічок, вартістю у 160 аспрів.

Також чотири свічки – до церкви Св. Агнеси, в означений день (свято), у 80 аспрів.

Також у свято Блаженного Іоанна Хрестителя, до церкви його ж імені – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Святих апостолів Петра і Павла, до церкви їх же імені – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Блаженної Марії Магдалини, до церкви її ж імені – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Св. Якова меншого, до церкви його ж імені – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Св. Домініка, до церкви його ж імені – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Св. Лаврентія, до церкви його ж імені – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Св. Клари, до церкви її ж імені – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Пресвятої Марії, у серпні, до церкви Пресвятої Марії на базарі – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Сходження Духу Святого, до церкви Св. Агнеси – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Пресвятої Марії, у вересні, до церкви Св. Марії *de Coronata* – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Св. Хреста, до церкви його ж імені – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Св. Михаїла, до церкви його ж імені – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Св. Франциска, до церкви його ж імені – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Святих Симона і Фадея, до церкви Св. Агнеси – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Всіх Святих, до церкви Пресвятої Марії, що на базарі – чотири воскові свічі вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Св. Катерини, до церкви її ж імені – чотири воскові свічки вартістю у 80 аспрів.

Також у свято Св. Миколая, до церкви його ж імені – чотири свічки у 80 аспрів.

Також до домашньої церкви палацу давати, коли потрібно, – дві воскові свічки вагою у два тохети.

Також потрібно робити щорічно у Святвечір і свято [Різдва] Господа нашого Ісуса Христа, наступні витрати за рахунок скарбниці:

По-перше, видати комітету благодійності 500 аспрів.

Також придбати одну велику колоду для ілюмінації вартістю у 12 аспрів.

Також сплатити за один віз дров 60 аспрів.

Також за візок для того, щоб відвезти все потрібне для ілюмінації до палацу – 12 аспрів.

Також робочим за цим випадком – 12 аспрів.

Також на вино сурмачам – 12 аспрів.

Також на вино поліцейським служителям – 12 аспрів.

Також на вино розсильним – 12 аспрів.

Також на вино для осіб, що складають супроводження консула, – 12 аспрів.

Також на вино солдатам – 12 аспрів.

Також за пряники і яблука – 12 аспрів.

Також за напої та виноград – двадцять аспрів.

Також за фейерверк – сто аспрів.

Також за дві мітрії вина, для вживання його у палаці в Святвечір, і за дві мітрії мальвазії для палацу – сто аспрів.

Також за плоди – ізюм і мигдаль – сто двадцять аспрів.

Також за двадцять п'ять фунтів цукерок – 350 аспрів.

Також за шість воскових свічок, котрі будуть тримати у руках у згаданий Святвечір, – 144 аспрів.

Також повинні робитися щорічно у свято Богоявлення наступні витрати:

По-перше, слід давати грекам, які приходять у палац, щоб співати калімерас, – 200 аспрів.

Також хлопчикам, які стрибають у море, коли благословляють його священики, – 75 аспрів.

Також пресвітерам, котрі співають аллілуйя на вулиці перед палацом, – сто аспрів.

Також розсильним за те, що дзвонять у дзвони, – 6 аспрів.

Також за келихи – 6 аспрів.

Також за вино, котре вживається у палаці, та плоди – 100 аспрів.

Також повинні робитися щорічно наступні витрати у свято Воскресіння Господнє:

По-перше, слід видати комітету благодійності 500 аспрів.

Також видати священикам, котрі співають аллілуйя на вулиці перед палацом, – сто аспрів.

Також розсильним за те, що дзвонять у дзвони, – 6 аспрів.

Також повинні робитися щорічно у свято Св. Георгія такі витрати:

По-перше, за чотири великі та дві тонкі воскові свічки, котрі запалюються на вівтарі у палаці, враховуючи те, що дається францисканцям, – усього 98 аспрів.

Також за дві мітрії вина, ізюм, мигдаль і зелень, що вживаються напередодні свята згаданого святого, – усього 70 аспрів.

Також розсильним за те, що дзвонять у дзвони, – 6 аспрів.

Також слід витратити кожний рік на кольорову матерію для кінської скачки штуку, наприклад, кармазіна, – 1 200 аспрів.

Також на живопис, розфарбування гербу – 12 аспрів.

Також на камку, котра додається до кольорової матерії та котра дається у подарунок поліцейському приставу, – 80 аспрів.

Також на хліб, вино і сир глашатаям, приставу, аргузїям та іншим – 70 аспрів.

Також на стрічку, котра віддається потім секретарю, – 12 аспрів.

Також на пару шпор, які належать після пану вікарію, – 12 аспрів.

Також на лисицю – 6 аспрів.

Також на мотузку та нитку – 10 аспрів.

Також на півня – 6 аспрів.

Також на келихи – 4 аспрів.

Також на вечерю, коли пан консул прямує до брами Кайгадорської, тобто ізюм, салат, оцет і вино – 120 аспрів.

Також на палю під час скачок – шість аспрів.

Також слід витратити щорічно на кольорову матерію для гонки барок, тобто шматок атласу, кармазіну, піки, тафти, – 630 аспрів.

Також на хліб, вино, м'ясо й сир, для пристава, глашатаїв, поліцейських служителів і аргузїїв – 70 аспрів.

Також для живописця за розфарбування гербу – 12 аспрів.

Також на вино, салат і мігдаль для вечери у палаці – 100 аспрів.

Також за палю – 6 аспрів.

Також слід витратити щорічно напередодні [свята] Св. Іоанна Хрестителя:

По-перше, за чотири бочки – 50 аспрів.

Також за віз дров – 40 аспрів.

Також за вино, вишні чи ізюм – 70 аспрів.

Також за шербетти – 20 аспрів.

Також за ялинку, ситник і келихи для води – 13 аспрів.

Також за вино для розсильних – 6 аспрів.

Також робітникам – 4 аспри.

Також на фейерверк – сто аспрів.

Також виплатити кожний рік поліцейському приставу як подарунок від імені пана консула – 200 аспрів.

Також виплатити згаданому приставу, як прибуток, за ілюмінацію берегів – 200 аспрів.

Також у прибутку відомства Св. Антонія, з кожного корабля, на якому знаходиться від 25 до 50 осіб сарацинів, – 12 аспрів;

Також з кожного корабля, на якому знаходяться від 25 до 50 осіб сарацинів, – 25 аспрів.

Вище ж цього числа, не залежно від кількості осіб, – 50 аспрів.

Гл. 28. О котрій годині потрібно дзвонити у дзвін

§ 1. Постановляємо та легітимізуємо, щоб не було жодного сумніву, щодо години, коли належить дзвонити у дзвони. З 1-го жовтня по 1-е березня дзвонити ввечері, щойно після того, як проб'ють дві години; в інший же час року – після трьох годин, під загрозою штрафу, котрий стягається з поліцейського пристава. У дзвони ж б'ється не менше 370 разів.

Гл. 29. Щодо воєначальника міста Каффі, його обов'язків і прибутків

§ 1. Бажаючи встановити лад і запровадити правила щодо посади військового керівника (воєначальника) міста Каффі, постановляємо і наказуємо, що згаданий керівник може отримувати з кожної лавки, що знаходиться у місті Каффі, поза фортеці між мурами та ровом, що тягнеться від будинку, який належав колись Вікентію де Камалія, до льоху,

що має назву льоху Фоми, не більше одного аспру на місяць, який повинен сплатити той, кому належить лавка.

§ 2. З кожної лавки, що знаходиться між погребами, [воєнний керівник] може отримати не більше половини аспру.

Також може згаданий керівник вимагати й взяти з кожної особи старше 15 років, виявленої у місті, після того, як віддзвонять у дзвони заради безпеки Каффи, без ліхтаря, через вісім будинків від свого житла, 18 аспрів, за те, що посадить її під арешт. Виявлену таким чином особу, зобов'язаний згаданий воєнний керівник, щойно настане світанок, негайно презентувати або відправити з кимось до консула або вікарія. За це презентування він не може отримувати нічого під загрозою штрафу в 100 аспрів. Такому ж штрафу він підлягатиме кожного разу, коли вчинить що-небудь всупереч вищезазначеному, той, хто звинувачує, отримує третину штрафу.

§ 3. Також має право згаданий воєнний керівник вимагати та отримувати від кожного вартового або сторожа, зобов'язаного вночі вартувати, коли знайде його сплячим, 6 аспрів.

Також має право згаданий воєнний керівник вимагати та отримувати по 12 аспрів з тих, хто будуть призначені для варту і не будуть знаходитися на місцях своїх у визначений час і годину.

§ 4. Також має право згаданий воєнний керівник взяти з кожного утримувача постійного двору, в якому буде виявлено світло або вогонь, влітку після вечірнього дзвону задля безпеки міста; взимку ж після 3 годин ночі; рахуючи літній час від 1-го березня до 1-го жовтня, а зимовий – від 1-го жовтня до 1-го березня, не більше 25 аспрів, навіть і у такому випадку, коли при світлі чи вогні буде виявлено велика чисельність людей.

§ 5. Також має право згаданий воєнний керівник отримати з кожного виявленого у будинку або помешканні повії, після дзвонів влітку, взимку ж після 3 годин, при світлі або вогні, 12 аспрів, коли будинок знаходиться поза фортецею між мурами і ровом; з утримувачів закладів для вживання алкоголю, що знаходяться за згаданим ровом, він може брати за порушення правила по 25 аспрів; він не має права вимагати нічого від виявленого у цих будинках під загрозою штрафу у 100 аспрів за кожний раз, коли діятиме всупереч, якому підлягатиме само собою, і від якого [штрафу] третина належить особі, котра звинувачуватиме [військового керівника].

§ 6. Також може отримати з пана кожного раба або рабині, що втекли, якщо відшукає їх сам або його служителі за мурами власного міста на відстані однієї милі, не більше 50 аспрів.

§ 7. Також може згаданий військовий керівник і має право тримати чи дозволити тримати відкритими, у власному місті вночі, навіть після дзвонів, два заклади для вживання алкоголю і продавати або дозволити продавати в них скільки потрібно вина; крім же цих двох закладів не може тримати відкритим жодного, ні сам військовий керівник, ані інша особа, і не має права продавати вина, під загрозою штрафу в 100 аспрів, який стягається з військового керівника, і 25 аспрів, котрі сплачують так, як зазначено вище, утримувачі закладів для вживання алкоголю, коли вчинять всупереч.

§ 8. Крім того, тому що до [повноважень] згаданого військового керівника належить нагляд за цілістю і безпекою міста і головний його обов'язок – спостерігати, щоб не було в ньому пожежі, а, не дивлячись на те, що колишні військові керівники, діючи безчесно і порушуючи свої обов'язки, брали гроші та дозволяли тримати світло або вогонь, то цим постановляємо та легітимізуємо, що у майбутньому ніхто не може ніяким чином дати дозволу будь-якого стану особам тримати світло у постійному дворі, погребі, трактирі або будинку, що заходяться у згаданому місті, без письмового дозволу пана консула Каффи, під загрозою штрафу в 2 соммо, за кожний раз, з військового керівника, коли [той] діятиме всупереч. Цей штраф надходить на користь громади, а третина його належить особі, котра звинувачуватиме [військового керівника].

§ 9. Також, тому що циркулюють погані чутки, що деякі з колишніх військових керівників і їх служителів, загрозливими і влєсливими словами мирили тих, хто сварився, і взявши з них гроші, відпускали додому, не доводячи цього до відому пана консула або його вікарія, до сорому й на шкоду громади, тому що брали у власну кишеню те, що належить громаді, і давали, таким чином, можливість сваритися, то, бажаючи застосувати проти цього заходи, постановляємо й наказуємо, щоб кожний військовий керівник і кожний його розсильний, або служитель утримувався від сказаного вище, та виявивши тих, хто свариться, негайно або зранку, або вночі, презентували їх пану консулу або його вікарію, доповідаючи їм про сварку й правопорушення. Якщо ж хто вчинятиме всупереч, то військовий керівник підлягає кожного разу штрафу в 2 соммо, служителі ж його сплачують кожний та кожного разу 100 аспрів і відсторонюються від служби. Третина цього штрафу належить особі, котра звинувачуватиме [військового керівника]. Все занотоване стосується також пристава пана консула та його служителів чинних і майбутніх.

§ 10. Також, що згаданий воєнний керівник не має права присудити ніяку особу, незалежно від стану, до покарання щодо якого-небудь злочину або провини, якщо їх буде хто інкримінувати цій особі, або стосовно якої-небудь сварки або суперечки, але повинен, як зазначено вище, презентувати вірно пану консулу або його вікарію та доповідати йому щодо провини й злочину, справедливо або несправедливо буде хто інкримінувати їх згаданий особі, під загрозою штрафу в 10 соммо, за кожний раз, коли вчинить всупереч. Штраф стягається з нього занотованим вище порядком, з переданням третини особі, котра звинувачуватиме [військового керівника].

§ 11. Також, що згаданий воєнний керівник не може здійснювати суд і розправу над особами, незалежно від стану, ані бути третейським суддею щодо будь-яких грошей або речей, котрі перевершуватимуть обсяг у 100 аспрів, під загрозою штрафу в 10 соммо за кожний раз, коли вчинить всупереч; а цього штрафу третина належить особі, котра звинувачуватиме [військового керівника].

§ 12. Також постановляємо та легітимізуємо, що згаданий воєнний керівник зобов'язаний завжди, коли пан консул Каффи виїжджатиме верхи, їхати при ньому і на знак пошани супроводжувати його до церкви та з церкви у святкові дні, під загрозою штрафу в 50 аспрів за кожний раз [коли вчинятиме всупереч занотованому].

§ 13. Також, що не може згаданий воєнний керівник прийняти ні від кого коня, під приводом верхової їзди або позики, у Каффі та в інших місцях, як це робилося часто до найсуттєвішого приниження та на шкоду добрих людей, громадян каффських та іноземців, під загрозою штрафу в 50 аспрів за кожний раз, котрий розподіляється так, як занотовано вище.

§ 14. Також, крім вищезазначеного, виправляючи колишній порядок, постановляємо та легітимізуємо, що згаданий воєнний керівник зобов'язаний кожний рік змінювати перекладача; що згаданий перекладач повинен призначатися та затверджуватися високогідним паном консулом і старійшинами, чинними та майбутніми, і що перекладач не може призначатися знову на цю посаду до закінчення п'ятирічного терміну, під загрозою штрафу в 10 соммо з кожного військового керівника і з кожного перекладача, котрий мусить стягатися негайно кожного разу, коли вчинятиметься всупереч [занотованому]. Ця постанова стосується і чинних військового керівника, перекладача та їх наступників.

§ 15. Також, крім вищенаведеного, постановляємо та легітимізуємо, що згаданий воєнний керівник не повинен ні віднімати, ні брати у

будь-кого сіна, трави, дров та інших предметів, під загрозою штрафу в 50 аспрів за кожний раз і кожну особу.

§ 16. Також, крім вищенаведеного, постановляємо, визначаємо і наказуємо, що ні згаданий воєнний керівник, ні його служитель, ані хто-небудь інший замість нього, не може і не наважується, ніяким чином, ані вивертом, брати грошей або речей, чи втручатися та перешкоджати будь-якій поганій поведінці або іншій жінці, окрім повій, котрі опікуються своїм ремеслом публічно, вдень і явно, у будинок яких приходять, як до повій. Від таких жінок він може отримувати на рік не більше одного турецького дукату. Все це під загрозою штрафу в 1 000 аспрів, котрий стягається з військового керівника, котрий не виконує попередню постанову, і 200 аспрів, котрі сплачують служителі кожного разу, коли воєнний керівник і його служителі вчинятимуть всупереч. Згадані служителі не мають права входити у будинок жодної жінки, хоча б вона була відомою як повія, але би лише не була такою.

§ 17. Хоча, незважаючи на вищевстановлену заборону, дозволяється сторожам погребів і постійних дворів тримати в них світло, як це досі відбувалося; але сторож не може і не наважуються давати вогню нікому під загрозою штрафу, вище встановленого.

§ 18. Кожен воєнний керівник напередодні обіймання посади, зобов'язаний у присутності пана консула Каффи, поклавши руку на Св. Євангеліє, котре повинен тримати перед ним один з писців сенатських, поклястися, що вищезгаданих правил, всіх взагалі й кожного зокрема, буде дотримуватися вірно й непорушно.

§ 19. Про все вищезанотоване зобов'язаний пан консул чинний та майбутні посилати публічне оголошення до ратуші, на базар і визначені для оголошень місця, на мовах латинській та татарській, щоб ніхто не відмовлявся незнанням. Якщо ж пан консул не виконає цього, то повинні виконати у кожному році синдики.

§ 20. Також постановляємо і наказуємо що хоча би згаданому воєнному керівнику міста в рахунок платні на утримання одного коня, котрого тримає переважно для того, щоб супроводжувати консула, було дано що-небудь в інший час скарбницею Каффи, він повинен, незважаючи на те, отримувати половину тої платні, котру отримував раніше, щоб бути спроможним витратити на згаданого коня, не обтяжуючи нікого, за допомогою згаданого прибутку, що отримується зі скарбниці.

§ 21. Постановляємо понад те, керуючись деякими ґрунтовними міркуваннями, що в жодному випадку і не через будь-який привід, не можна громадянину міста Каффи виконувати посаду військового керівника, під загрозою штрафу в 200 флоринів, котрий стягається негайно кожного разу з кожного, хто вчинить всупереч.

Пл. 30. Стосовно прибутків і обов'язків пристава, що спостерігає за продажем на ринку

§ 1. Бажаючи опікуватися статутом і правилами для пристава, що спостерігає за продажем в Каффі, постановляємо, визначаємо й наказуємо, що він не може стягати та отримувати нижче наведену кількість з наступних предметів, а саме:

З кожного чотирьохколісного возу (маджари), будь-якої зелені – 7 аспрів.

Також з кожного чотирьохколісного возу кавунів – 10 аспрів.

Також з кожного чотирьохколісного возу огірків – 18 аспрів.

Також з будь-якої барки з огірками, тобто з сахару великого або малого – 45 аспрів.

Також з кожного чотирьохколісного возу с динями – 3 аспри.

Також з кожних візку або двоколісного возу (арби) з каштанами – 15 аспрів, а з чотирьохколісного [возу] – 30 [аспрів].

Також з кожного малого сахару з каштанами – 25 аспрів.

Також з кожного великого сахару з каштанами – 35 аспрів.

Також з кожного монерія з каштанами, що більше, ніж великий сахар, – 45 аспрів. За тим самим розрахунком, дотримуючись різниці сахарів і монерія, сплачується за осетрів і стерлядь.

Також з кожної барки з осетрами, аналогічно – з кожного возу, – по 18 аспрів.

Також від кожного м'ясника, котрий має м'ясну лавку, щотижнево, – 6 аспрів.

Також з кожної барки з устрицями, котрі продаються вдень, – 3 аспри.

Також з кожної барки з устрицями, котрі продаються у великий піст, – 4 аспри.

Також від кожного продавця вина, кожні три місяці, – 1 аспр.

Також від кожного хлібника, кожні три місяці, – 12 аспрів.

Також з кожного возу з фруктами – 2 аспри.

Також з кожного возу з цибулею – 10 аспрів.

Також з кожного возу з капостою – 9 аспрів.

Також з кожного воза с часником – 9 аспрів.

Також з кожного млину, кожні три місяці, – 1 аспр.

Також з кожної барки дров – 2 аспри.

Також з кожного свіжого забитого кабана або свині, що будуть продаватися вроздріб, – 2 аспри.

Також з кожного чотирьохколісного возу зі свіжою стерляддю – 14 аспрів.

Також з кожного двоколісного возу з солоною стерляддю – 4 аспри; з чотирьохколісного [возу] – 8 аспрів.

Також з кожного возу з виноградом – 2 аспри.

Також з кожної барки з камбалою – 16 аспрів.

Також з кожного сахару з камбалою – 28 аспрів.

Також з кожної барки з музарами – 20 аспрів.

Також з кожної барки зі стерляддю – 28 аспрів.

§ 2. Постановляємо при тому, що згаданий пристав, ніхто замість нього, не має права й не наважується, ні під яким виглядом, прямо чи не прямо, стягати або отримувати, крім кількості грошей вищезанотованої та означеної, під загрозою штрафу від 50 до 500 аспрів за кожний раз, який стягається синдиками на їх розсуд.

§ 3. Також, тому що існує дурний звичай та зловживання, що в дні, визначені церквою, дається згаданим приставом дозвіл лавникам, тобто тому з них, хто дасть гроші, тримати лавки відкритими, що вважаємо непристойним і принижуючим віру християнською, постановляємо і наказуємо, щоб надалі не наважувався дозволяти згаданим лавникам чи будь-кому з них тримати відкритими лавки у зазначені свята, під загрозою штрафу в 100 аспрів з кожного і кожного разу, що підлягає стягненню синдиками, від якого третина належить особі, котра звинувачує. Можна, однак, працювати у будинку своєму скільки завгодно.

Гл. 31. Стосовно кураторів прибутків, що асигновані приватним особам з місць, які належать Каффі

§ 1. Постановляємо та легітимізуємо, що куратори державних прибутків, що асигновані приватним особам з місць, які належать Каффі, зобов'язані дотримуватися своїх правил і статуту, що залишаються та повинні залишатися у колишній силі.

Гл. 32. Щодо збереження військових припасів арсеналу громади

§ 1. Постановляємо й наказуємо, що військові припаси та зброя громади повинні зберігатися в арсеналі громади, котрий повинен зачинятися трьома замками з трьома ключами. З них один повинен мати у себе наглядач згаданого арсеналу, а два інших – у двох громадян Каффи, котрі повинні обиратися щорічно зі шляхти та не шляхти паном консулом, керуючим фінансами і старійшинами. Наглядач повинен отримувати гроші за рахунок скарбниці – 100 аспрів на місяць; і спільно зі згаданими двома громадянами, обраними зазначеним порядком, зобов'язаний складати кожний рік перелік речам згаданого арсеналу й передавати його [перелік] щойно обраним чиновниками з громадян. Обидва керівника та наглядач не мають права нічого взяти, ні явно, ані таємно, зі згаданих припасів, і не можуть нікому давати їх без письмового дозволу, підписаного й скріпленого печаткою пана консула і керуючих фінансами, під загрозою покарання сплатити власним коштом. Постановляємо спільно, щоб зброя, котру кожного року зобов'язаний давати в арсенал консул та інші чиновники, складувалася й розміщувалася у вежі Станталіс, що повинна зачинятися також трьома ключами і всі ключі повинні зберігатися у тих самих осіб, котрі мають ключі від арсеналу. Ключ же від згаданої вежі та від вежі Св. Антонія повинен знаходитися не у пристава консульського чи іншого чиновника, але у самого пана консула.

Гл. 33. Стосовно того, що жоден купець генуезький не має права певний час продавати жодному князю, ані васалу чорноморському, та про інші заборони, котрих належить дотримуватися для блага республіки

§ 1. Постановляємо й суворо наказуємо, щоб жоден купець і ніхто з генуезців не наважувався і не думав купувати, ані продавати ніяких речей і товарів жодному заможному князю або васалу, чи купцю у всьому царстві Хазарському та в Чорному морі; щоб не наважувався також ні позичати згаданим заможним князям, васалам і купцям, ні укладати з ними умов, котрі би їх зобов'язували до будь-чого стосовно генуезців. Якщо ж хто вчинить всупереч, то прохання його стосовно вимоги грошей або дотримання умов не буде задоволена ніяким чиновником громади генуезької ні зараз, ані у майбутньому.

§ 2. Також постановляємо і наказуємо, що будь-які відплата або самочинство щодо задоволення нанесеної шкоди та збитків, кому би воно

не дозволялося в Каффі, повинно припинитися до того, поки це задовольнятиме найясновельможнішого і високого пана дожа генуезького, найгіднішу раду старійшин та найшляхетніший комітет Романський.

Постановляємо спільно, що не можна робити ніякого самочинства і після [того], коли воно дозволятиметься у Каффі, якщо воно не затверджуватиметься вищезгаданим найясновельможнішим паном дожем, радою старійшин і відомством Романським, і подано за належною формою.

Гл. 34. Щодо військового керівництва Готії

§ 1. Постановляємо і наказуємо, що ні воєнний керівник Готії, ані тамтешній консул не можуть засудити нікого ні за яку сварку, особливо лайливими словами, до штрафу, що перевершує 40 аспрів. Якщо ж буде потрібно присудити кого до більшого штрафу, то він повинен відрядити його у Каффу до пана консула і його вікарія.

Гл. 35. Стосовно того, як не позичати громадам Готії

§ 1. Постановляємо і наказуємо, щоб жоден генуезець не наважувався і не думав позичати ніякої кількості грошей громадам селищ та інших місць у Готії, чи накладати на ці громади будь-яке зобов'язання продажем товарів або іншим чином, під загрозою покарання, що полягає у тому, що його скарга не буде прийнята, як це занотовано вище, де йдеться про васалів і князів Хазарських.

Гл. 36. Щодо невідправлення товарів іноземних під іменем генуезьких

§ 1. Постановляємо і наказуємо, щоб жоден купець і ніхто з генуезців не наважувався і не думав записувати на своє ім'я ніяких речей та товарів, що належать заїжджому купцю або іноземцю, чи відправляти їх під іменем генуезьких до купців громади генуезькою, в Каффі, всім у царстві Хазарському та Чорному морі, під загрозою штрафу від 25 до 100 соммо, що стягається терміново за вироком пана консула в Каффі та його ради, з кожного, хто вчинятиме всупереч, і за кожний раз, від якого [штрафу] третина належить особі, що звинувачуватиме, третина – громаді, а решта – комітету опіки.

§ 2. Постановляємо, до того ж, що кожний майбутній пан консул у Каффі, щоб ніхто не виправдовувався незнанням попередньої постанови, зобов'язаний оприлюднити згадане у ратуші та інших місцях на початку свого перебування на посаді.

Пл. 37. Стосовно неприпустимості суду під час збору винограду

§ 1. Постановляємо і наказуємо, щоб через збирання винограду не відбувалося судочинство у Каффі лише з 15 вересня до 15 жовтня; в інші часи ж і дні, у які заважає збирання, засідати в сенаті й вирішувати справи пану консулу і його вікарію, під загрозою штрафу, [що стягається] як покарання, синдиками, у чому ніяк не повинна заважати згадана стаття щодо судочинства і святкових днів.

Пл. 38. Стосовно того, як обирати послів від громади м. Каффи

§ 1. Якщо станеться, що виникне бажання вибрати чи призначити посольство в Каффі, то не може обиратися таке посольство чи посол, або послы без дозволу чи згоди пана консула Каффи, ради старійшин, комітету опіки, [комітету] торговельного, керуючих фінансами і ради скарбниці, і крім того 16 (8 генуезців і 8 громадян каффських, дотримуючись різниці стану [шляхетності]), котрі повинні обрати через балотування «за» і «проти», з тим, що не може бути ніхто обраним, якщо при виборі його не виявиться двох третин бюлетенів електоральних [«за»].

§ 2. Коли таким чином обиратиметься посольство, витрати, потрібні для нього, повинні бути визначені та презентовані напередодні виборів згаданого посла. Якщо ж згаданий вибір здійснюватиметься не за вищезанотованим порядком, то консул, який братиме участь у ньому, підлягає покаранню сплатити власним коштом витрати на означене посольство; з тим, однак, виключенням, що, не зважаючи на попередню постанову, можна завжди громадянам Каффи відправити іншим порядком посольство в Геную, обираючи його серед співгромадян і відряджаючи його власним коштом, і його не може забороняти, і заважати йому консул, під загрозою штрафу [за рішенням] синдиків. Таке посольство можуть обрати самі громадяни, яким вони бажають порядком. Постановляємо, до того ж, що пан консул не може втручатися в інструкцію чи предмет посольства, яке відряджається громадянами, під загрозою штрафу від 50 до 100 соммо.

§ 3. Також постановляємо, щоб цей посол, котрий буде з будь-якого випадку відряджений згаданою громадою, не наважувався і не думав ніяким чином і ані під будь-яким виглядом везти з собою яких-небудь товарів під час свого посольства, ні торгувати, ні брати з собою будь-чого у товариша під час подорожі, що везе який-небудь товар або має торговельну мету, під загрозою штрафу в сто соммо кафф-

ською срібною монетою, з кожного, хто вчинятиме всупереч і кожного разу, що спрямовується до каффської скарбниці, котрий стягається паном консулом, керуючими фінансами і радою скарбниці, під загрозою зізнання і штрафу за вироком синдиків. Третина цього штрафу віддається особі, котра звинувачуватиме.

Гл. 39. Щодо ув'язнених як сумнівні боржники

Постановляємо і наказуємо, що надалі ніхто, хто приводиться до присяги внаслідок підозри, або підлягає ув'язненню у Каффі, не може захищатися тим або посилатися на те, що має в Генуї або іншому місці нерухоме майно, і що таке показання йому аж ніяк не послужить, виключаючи, коли він має нерухомість у Каффі, навпаки, бажає ув'язнений, щоб його відпустили, повинен презентувати поручників за формою, визначеною укладенням, як сумнівний боржник.

Гл. 40. Стосовно усунення утисків, що вчиняє пан єпископом Каффи грекам, вірменам, євреям та іншим іновірцям

§ 1. Тому що єпископ міста Каффи непокоїть, кажуть, іноді іновірців, утискає їх і грабує, що може спричинити зменшення кількості мешканців у місті та передмістях і сприяти явній небезпеці та шкоді Каффи, то, обсудивши справу належно й дотримуючись форм іншої давньої постанови, ухвалюємо та легітимізуємо, щоб пан єпископ Каффи чинний та всі майбутні не підписували справ, що належать єпископу чужої єпархії, та не зазіхали на жнива іншого народу, але обмежувалися виправленням своїх християн і утвердженням їх у благих справах і правді. Якщо ж згаданий єпископ чи хто-небудь з його наступників не захочуть прислуховуватися до прохань і постанов пана консула, то зобов'язані пан консул і рада старійшин подбати, обсудити, вирішити й прийняти за своїм встановленням заходи й засоби, щоб відхилити остаточно згаданого єпископа від аналогічних зловживань; щоб згадані греки, вірмени, євреї та інші іновірці вбезпечувалися би від будь-якого грабіжництва, посягання на майно, коли будь-хто помер без заповіту, а також інших утисків згаданого єпископа. Рішень і визначень, зроблених консулом і радою, [всі] повинні дотримуватися точно й непорушно, якщо ж виявиться, що пан консул і рада вчиняли у подібних випадках нерішуче та хибно, то [вони] повинні підлягати стягненню за вироком синдиків.

Пл. 41. Стосовно розпорядження діловими паперами померлих нотаріїв

§ 1. Постановляємо і підтверджуємо, щоб надалі документи, акти, книги щодо податків та інші ділові папери можуть бути збережені та відшукані, якщо, щойно помре будь-який нотарій чи писець за зборами, то його спадкоємці або наступники зобов'язані відразу, терміном до закінчення двох місяців після смерті згаданого нотарія, відправити книги про збори і різноманітні документи, що складено і написано померлим, до писця архіву чинному й майбутнім, під загрозою штрафу від 10 до 25 соммо, що призначається на розсуд пана консула Каффи і генеральних синдиків, якого [штрафу] третина належить особі, котра звинувачує, ім'я якої потрібно тримати в таємниці, друга третина – писцю архіву, а решта – громаді. Ця постанова стосується не лише померлих писців і нотаріїв, але й тих, які помруть потім.

§ 2. Всі ці документи та книги померлих нотаріїв, як для громадян Генуї, так і для громадян Каффи, аналогічно й нотаріїв сенату, якщо вони не належать до справ сенату, повинні бути складені та розміщені у згаданому архіві, де потрібно зробити шкапи з дощок для розміщення ділових книг, а нагляд за ними доручити одому з надійних і здатних писців з громадян каффських, якому даються право і влада робити виписку документів, що містяться у згаданих книгах або протоколах, і опікуватися, за можливістю, їх виконанням; якщо ж [вони] не будуть виконані, відповідно до законів і думки згаданого померлого нотарія. Витяги з паперів, що робляться таким чином, нотарій видає не інакше, як за наказом пана консула та його сенату, згідно з існуючим звичаєм, кожному, кого вони стосуватимуться. Вибір такого нотарія повинен зробити пан консул, його рада і комітет опіки, за їх розсудом, на все життя або на [певний] час, і нотарій не отримує ніякого грошового утримання від громади.

§ 3. Обраний таким чином нотарій зобов'язаний мати у себе й збирати всі книги та протоколи всілякого роду актів, здійснених померлими нотаріями, про які лише дізнається, не дивлячись на інший звичай, що існував раніше, під загрозою штрафу, котрий призначають на власний розсуд пан консул і рада, та стягає [штраф] негайно.

§ 4. І ніхто не має права сперечатися, виключаючи, коли книги померлого нотарія перебуватимуть у його сина, а не у будь-кого іншого.

§ 5. Не зважаючи, однак, на вищезанотоване, можна писцям сенату залишити у себе книги і папери нотаріїв, своїх попередників, за

існуючим звичаєм, на один рік, а потім здати їх та покласти у згаданий архів.

§ 6. Також постановляємо, що кожний нотарій, котрий виконує у Каффі будь-які акти і забажає залишити Каффу, повинен відправити згадані книги і протокол своїх актів згаданому вище нотарію, під загрозою штрафу, що стягається з кожного, хто вчинить всупереч, за вироком пана консула.

§ 7. Також, оскільки відбувається іноді, що ті, хто були мініями та банкірами у Каффі, відбувають у Геную чи повертаються в інші місця, увозячи з собою книги своїх контор, постановляємо, щоб всі книги нотаріїв і писців банківських або самих контор і банкірів, котрі від'їжджають з Каффи, надходили на збереження до згаданого нотарія.

§ 8. Споглядати за виконанням цього, тобто щоб передавалися згадані документи зазначеному нотарію, повинні синдики.

Гл. 42. Щодо спорядження галеї або галіоту в Каффі

Якщо коли-небудь відбудеться спорядження галеї у Каффі, або яку-небудь фусту чи галіот о 15 лавках або більше, постановляємо і суворо наказуємо, щоб дотримувався наступний порядок, а саме: слід розіслати оголошення для того, щоб той, хто бажає обійняти посади будівника та шкіпера згаданих галеї, або фусту, чи галіоту, прибув до пана консула або його секретаря і був записаний. Щодо всіх, записаних таким чином, повинна бути зроблена доповідь, а консул, керуючі фінансами, рада старійшин, комітет опіки, синдики та скарбники обирають їх у кандидати або не обирають шляхом балотування «за» і «проти», присягнувши перед тим, що обиратимуть за совістю і з користю для громади. При цьому [вони] повинні дотримуватися різниці між шляхтою і не шляхтою, й не вважати кандидатом на кінцеві вибори того, при обранні якого не виявиться, принаймні, двох третин бюлетенів електоральних «за». Обрані таким чином ті, хто запропонує найкращі та найвигідніші умови для громади, призначаються на посади будівника і шкіпера галеї, галіоту або фусту, що споряджаються.

Обрані будівниками і шкіперами повинні надати вірне доручення, яке затверджується паном консулом, керуючими фінансами і радою, а саме: обраний шкіпером галеї надає доручення на суму в 1 000 соммо, а шкіпер галіоту або фусту – надає вірне доручення

на суму від 300 до 500 соммо, зважаючи на розмір згаданої фусту або галіоту, котре затверджується на розсуд пана консула та ради. Доручення та обіцянка дається згаданими шкіперами у тому, що підкорятимуться наказам пана консула, керуючих [фінансами] та радою, дотримуватися встановлених ним умов, не будуть вчиняти шкоди ні маєтності [тих], ані особисто тим, хто перебувають у дружбі з громадою тощо.

§ 2. Постановляємо, до того ж, якщо станеться згаданий галієї, фусті чи галіоту захопити будь-яку здобич, то [її] половина належить громаді, друга половина – шкіперу.

§ 3. Якщо ж консул каффський споряджає галею, галіот чи фусту не вищевстановленим чином, підлягає через це штрафу від 200 до 500 соммо, за розсудом синдиків.

Гл. 43. Стосовно зменшення платні за міські місця лише у наступному випадку

§ 1. Постановляємо і підтверджуємо, якщо хто-небудь прибуде до пана консула, керуючих фінансами і ради прохати про зменшення платні, що вноситься ним за місце під будівництво, то пан консул зобов'язаний скликати протекторів прибутків (асигнованих приватним особам) у Каффі, чиновників скарбниці та комітет опіки, які спільно повинні обрати двох з-серед себе й відрядити їх для огляду означеного місця й доповіді про нього пану консулу та іншим чиновникам. Після розгляду цієї доповіді пан консул і чиновники, якщо вважатимуть справедливим і зручним, можуть зменшити навпіл минулу платню за місце під побудову не інакше, як лише у тому випадку, коли споруда перебудовуватиметься. Це зменшення платні навпіл, зроблене вищезанотованим порядком, може тривати не більше 10 років, а після закінчення цього терміну – відновлюється колишня платня.

Гл. 44. Щодо права видобувати каміння

§ 1. Постановляємо й наказуємо, що дозволяється кожному видобувати самому або за допомогою інших каміння на кожному пустопорожньому місці та пустопорожній землі, кому би вони не належали, не сплачуючи нічого землевласникам, у випадку, якщо каміння здобувається для побудови і якщо цим не наноситься шкоди якому-небудь промислу землевласника.

Гл. 45. Стосовно невольників, які втікають до будинку єпископа

§ 1. Постановляємо й наказуємо, що єпископ каффський зобов'язаний довести негайно до відома синдиків, щойно який-небудь невольник або невольниця збіжать у будинок його, й, охрестивши їх протягом трьох днів, надати цей час синдикам, котрі повинні продати таких невольників або невольниць й отримані гроші віддати їх панам. За утримання кожного невольника єпископ не може отримати понад 3 візантинів за 3 доби.

§ 2. Коли ж станеться, що який-небудь невольник втече до Каффи з околиць чи з Орди, за виключенням, коли втікає із Солхату, повинен вважатися вільним. Але якщо пан невольника відшукає його, то зобов'язані синдики продати такого невольника з публічного торгу та отримані за нього гроші віддати [його] пану.

Гл. 46. Щодо непродажу мешканців Каффи замість невольників

§ 1. Постановляємо й наказуємо, що ніхто, будь-яких стану, звання, ступеня; як генуезець, так саме й іноземець, не може і не наважується публічно або таємно, в місті Каффі чи його передмістях, купувати сам чи через інших ні чоловіка, ані жінки з мешканців Каффи, будь-якого роду чи походження, що продають себе чи продаються іншими, під покаранням, що полягає у втраті всього, що сплатить за такого чоловіку чи жінку, або що обіцяв сплатити. Крім того, така купівля вважається такою, що не відбулася, й не важливою, і ні збірник мита, ані хто-небудь інший не може і не повинен від такого продажу брати мита, або затверджувати таку торгівлю, чи давати задаток, або іншим чином втручатися, під загрозою штрафу в 100 аспрів каффською срібною монетою з кожного, хто вчинить всупереч і кожного разу.

§ 2. Також, ні писець, ані нотарій для латини, грецької чи інших мов, а переважно писець по частині мита від продажу невольників, не має права і не наважується скласти чи написати жодного документа чи офіційного паперу стосовно такого продажу або внести у книгу про мито, під загрозою штрафу від 100 до 500 аспрів, що стягається кожного разу, з кожного, хто вчинить всупереч, за вироком синдиків.

§ 3. Також постановляємо, що ніхто, будь-яких звання і ступеня, як генуезець, так саме й іноземець, не може і не повинен купувати чи

брати в місті Каффі ніяких осіб обох статей, що мешкають тимчасово, з тим, щоб їх вивезти з Каффи морем чи суходолом, явно або таємно, під загрозою штрафу в 1 000 аспрів сріблом з кожного, хто вчинить всупереч, і кожного разу.

Гл. 47. Стосовно припинення зносин громадян Каффи з татарами

§ 1. Взв'язавши до уваги, що з братської дружби і зв'язків громадян Каффи або частини їх з ханом татарським і його підданими та васалами, виникає великі шкоди та збитки для міста Каффи і генуезької громади, особливо тому, що згадані громадяни, отримуючи подарунки та іншу користь від згаданого хана та його підданих, передають татарам всі таємниці, й бажаючи застосувати всі можливі проти цього заходи і припинити такі шкідливі зв'язки, постановляємо, визначаємо і підтверджуємо, щоб ніхто з мешканців обох статей, будь-якого звання, не наважувався надалі ні сам, ані через інших, брати жодного подарунку, речі або речей від хана татарського або якого-небудь татарина, його підданого чи не підданого. Понад це, щоб жоден громадянин і ніхто інший, що перебуває чи мешкає, або має власний будинок у фортеці каффської, не наважувався надалі сам або через інших надавати приміщення, або приймати до свого будинку чи готелю татарина, підданого ханського чи не підданого, під загрозою штрафу з кожного від 25 до 100 соммо, котрий стягається за вироком чинного і майбутніх консулів і чиновників скарбниці. Половина такого штрафу належить особі, котра звинувачуватиме, ім'я якого потрібно тримати в таємниці, друга ж половина – громаді, на користь якої вилучається й даний подарунок.

§ 2. Постановляємо спільно, щоб жоден громадянин не наважувався розпочинати розмову в місті або поза міста з послами згаданих

татарів, що прибувають до Каффи, доки згадані посли не поспілкуються з консулом Каффи, за виключенням, коли отримують згоду від пана консула і ради старійшин, під загрозою штрафу від 25 до 50 соммо, що призначається незмінними синдиками.

Гл. 48. Щодо того, щоб ніхто не втручався до збирання мита, що здійснюють канлюки

§ 1. Постановляємо і наказуємо, щоб ніхто з генуезців і мешканців Каффи, будь-якої етнічної належності, не наважувався прямо чи не прямо, явно чи таємно, втручатися до збирання мита, що здійснюється канлюками чи ким-небудь з них, не наважувався би ні брати їх на відкуп, ані взяти у них участь прямо чи опосередковано, а також не входить у зносини з митниками та чиновниками, продаючи їм товар на певний термін прямо чи через інших, під загрозою штрафу від 50 до 200 соммо з кожного, хто візьме на відкуп мита, чи яке-небудь з нього, або буде брати в цьому участь. Якщо ж хто продасть що-небудь таким митним чиновникам на певний термін, то підлягає покаранню [у вигляді] позбавлення всього проданого товару, вартість якого одну третину отримує особа, яка звинувачує, а дві третини – громада. Понад це, якщо хто порушить вище встановлені правила, то консул в Каффі, під загрозою штрафу, зобов'язаний такого порушника, зв'язаного і закованого в кайдани, етапувати Каффу, де він отримає належне покарання.

Гл. 49. Щодо незвільнення від платні мешканців Матріки, Мапаріо і Батіаріо

§ 1. Постановляємо і наказуємо, що люди в Матріке, Мапаріо та Батіаріо не повинні звільнитися від сплати повинностей, але, навпаки, повинні сплачувати як й інші колишні, не дивлячись ні на які пільги. Постановляємо понад це, хто керівники цих місць не можуть тримати у себе боржників проти бажання позичальників, щойно останні їм це оголосили, але зобов'язані на першу вимогу позичальника, відправляти боржника до Каффи, під загрозою покарання – сплатити власним коштом.

Гл. 50. Стосовно не присвоєння прилеглої землі

§ 1. Постановляємо і наказуємо, щоб всі поселення і всі ділянки землі польової, лугової чи під пасовищами, придбані яким-небудь чином і куплені у татарів підданими громади генуезької, залишалися на тих самих правах свободи, яким підпорядковувалися, коли належали ще хану татарському. Так, що ніхто не має права отримувати нічого

за пасовище чи зорану землю окремих штук або цілих стад великої та дрібної худоби, під загрозою штрафу в 100 аспрів за кожну штуку великої худоби, наприклад, вола чи коня, і в 25 аспрів за кожну штуку дрібної худоби, наприклад, козу, барана тощо.

Половина штрафу, що стягнено, віддається особі, котра звинувачує, а друга половина спрямовується на ремонт джерел.

Гл. 51. Щодо скарг стосовно грошових зборів

§ 1. Постановляємо і наказуємо, що скарги стосовно грошових зборів належать до відомства пана консула Каффі, його вікарія та комітету торговельного; і суддя, призначений із цих чиновників, за бажанням збірників або за вибором тих, котрі мають справу з такими збірниками, зобов'язаний вирішити справу стислим судом і швидко, без галасу та судових формальностей, дотримуючись щільно правил, що встановлюють продаж зборів.

Гл. 52. Щодо синдика громади та звільнення його від сплати грошових зборів

§ 1. Постановляємо і наказуємо, що той, хто буде секретарем у Каффі, вважається також синдиком громади генуезької, з владою, що йому надана, й отримує вилучення та звільнення на одну особу, за себе й продавця, від всіх грошових зборів у Каффі.

Гл. 53. Стосовно звільнених від сплати

§ 1. Постановляємо і наказуємо, що нікому неможна користуватися вилученням від сплати мита за життєві припаси, що купуються, хто, мешкаючи у чужому будинку, сплачує у складчину за спільний стіл, навпаки він повинен сплачувати мито, як й інші, котрі не звільнені від сплати, незважаючи на всі інші привілеї та виключення.

§ 2. Постановляємо понад це, що вилучення від сплати може відбутися лише в Генуї та що пан консул не може пропонувати його на затвердження своєї ради, під загрозою штрафу в 100 соммо. Постановляємо спільно, що таке вилучення не має жодної сили та значення, якщо воно не буде зроблене в Каффі.

Гл. 54. У випадку оголошення претензії будь-кого проти громади

§ 1. Постановляємо і наказуємо, якщо хто-небудь забажає розпочати справу з громадою, то він зобов'язаний, перед поданням

прохання або позову, прибути у повне зібрання за участі пана консула, керуючих фінансами, ради та чиновників комітетів опіки й торговельного. Потім пан консул спільно з означеними чиновниками повинні вирішити виключно балотуванням «за» і «проти», прийняти згадане прохання чи ні, вислухавши попередньо заперечення, котрі забажають зробити проти такого прохача чиновники скарбниці та синдик громади, зобов'язані висловити свої заперечення за почуттям присяги. При такому балотуванні вирішують справу на користь прийняття прохання дві третини голосів «за». Якщо ж випадково вирішено буде навпаки, тобто виявиться під час балотування дві третини голосів «проти», то не може бути допущеною надалі ніколи означена претензія проти громади і жоден чиновник не наважується прийняти її, під загрозою штрафу від 25 до 100 соммо, котрий стягається з такого чиновника, який прийняв претензію, за вироком ради скарбниці. Крім того, прийнята претензія не має жодної сили.

§ 2. Якщо ж згадане прохання не буде балотуванням ні прийняте, ані відхилене, то може відбутися балотування вдруге та втретє, після чого, якщо не буде прийняте, то вважається відхиленням.

§ 3. Коли ж згадане прохання означеним порядком прийнято, то справа належить до відомства синдиків, котрі, відповідно до позову згаданого прохача, можуть вести справу зі згаданим синдиком громади, скликавши попередньо чиновників скарбниці та згаданого синдика, для того, щоб вони за обов'язком своїм заперечували проти означеного прохання.

§ 4. Постановляємо спільно, що вікарій, як чинний, так саме й кожний майбутній, зобов'язаний, якщо його попрохують, допомогти попередньо своїми порадами згаданим чиновникам і синдиком громади, без будь якого винагородження.

Гл. 55. Щодо непродажу посад у Каффі

§ 1. Постановляємо і наказуємо, що жодна посада, важлива й не важлива, навіть писця, у випадку, коли той, хто був обраний на будь-яке місце, виїхав з Генуї, не може продаватися чи поступатися іншому, або передаватися, під загрозою, як кара, позбутися її самому.

§ 2. Постановляємо спільно, що пан консул та інші чиновники не можуть давати своєї згоди на те, щоб згадані посади продавалися, під загрозою штрафу від 50 до 100 соммо, з тим виключенням, якщо через наявну необхідність і заради користі громади, пан консул, разом з керуючими, радою старійшин, комітетом опіки, синдиками й радою

скарбниці, піддавши, перед це, справу балотуванню, за [результатами] якого виявиться дві третини голосів «за», визнають це потрібним, то може бути ця посада у такому випадку продана або передана, не дивлячись на попередню постанову.

Гл. 56. Щодо вільних вакантних посад

§ 1. Якщо станеться, що будь-яка посада, з вищих або нижчих, буде залишатися вільною через смерть або гальмування часу листа, постановляємо та наказуємо, що консул разом з керуючими фінансами і радою скарбниці зобов'язані продати згадану посаду з публічного торгу і віддати її тому, хто більше дасть, аби він був спроможним і обраний шляхом балотування консулом, керуючими, старійшинами та радою скарбниці. Платня за таку посаду спрямовується до скарбниці.

§ 2. Якщо би також відбулося, чого не дай Бог, що помре консул Каффи під час терміну свого перебування на посаді, у такому випадку керуючі тоді фінансами повинні замінити консула, поки його тіло не буде поховане, але щойно повернуться з могили згаданого консула, повинні розпочати вибір нового наступним порядком, а саме: скликати старійшин, комітет опіки чиновників скарбниці, синдиків, комітет торговельний та продовольчий, і крім того, 20 громадян генуезьких і громадян Каффи, з найкращих, які під час зібрання, після попередньої присяги, зобов'язані обрати чотирьох випробуваної чесності громадян генуезьких, з того стану, до якого належав консул померлий, і цих чотирьох піддати балотуванню, після чого той, хто отримає більшість бюлетенів електоральних, повинен бути і визнаватися всіма консулом Каффи, з владою, податками й почестями, йому наданими. Термін такої його посади продовжується до прибуття його наступника.

Гл. 57. Стосовно заборони втручання у рішення судові пана консула та ради старійшин

§ 1. Бажаючи позбутися за можливістю щодо того, щоб закон і правосуддя мали всюди силу і великий блиск, і знищений був всілякий привід втручатися у них і не перешкоджати їм, постановляємо, визначаємо і підтверджуємо, щоб пан консул Каффи, спільно з керуючими та радою старійшин не наважувалися і не думали ні в якій мірі втручатися у будь-які вчинені рішення, що процеси, які виконуються, або акти, здійснені самим консулом, його вікарієм чи іншими чиновниками каффськими або третейськими суддями зі справ цивільних і кримінальних.

§ 2. Однак, може сам пан консул, не дивлячись на попередню постанову, судити і вирішувати справи цивільні й кримінальні спільно зі своїм вікарієм, дотримуючись прав, що присвоєнні їх посаді.

§ 3. Особливе виключення з вищевстановленого правила дозволяється лише в усіх тих випадках і завжди, [коли] керуючим фінансами та раді старійшин спільно з комітетом опіки видається очевидним чи коли вони дізнаються, що кому-небудь з громадян або важливих громадян каффських, буде чи була нанесені образа або насильство, між тим, як потрібно було здійснити справедливість, у справах будь-якого роду, щодо яких подаватиметься будь-яке прохання зі скаргою на оману, підлог чи хабарі, від чого правосуддя щодо однієї зі сторін, котра бере участь у судочинстві, на думку пана консула, керуючих, ради і комітету опіки, або за відомостями, що дійшли до них, здається порушеним, і один із тих, хто бере участь у судочинстві, [виявиться] несправедливо притисненим своїм противником більш сильним, – в усіх цих випадках і в кожному з них можуть і мають право згадані пан консул, рада й комітет опіки, вислухавши іншу сторону чи, принаймні, зробивши їй законний позов до суду, щодо якого позову буде значитися у справах канцелярій, застосувати свої заходи та подбати про те, щоб несправедливість було виправлено і правосуддя належно відновлене. У подібних випадках вони повинні вирішити попередньо балотуванням «за» і «проти», чи можуть вони втручатися у справу або судовий процес, щодо яких буде подане прохання або надана скарга, чи не можуть, і якщо відшукається одинадцять голосів «за», поданих згаданими чиновниками, зібраними у повному своєму складі, то вони мають право й можуть втручатися у чотирьох вищезанотованих випадках і вирішити справу на власний розсуд. Якщо ж, навпаки, виявиться одинадцять голосів «проти», то прохання й скарга вважаються відхиленими і ніколи після не приймаються. Але якщо вони не будуть балотуванням ні прийняті, ані відхилені, то в такому випадку піддаються повторним обговоренню та балотуванню, і це робиться лише до трьох разів, після чого, якщо не будуть прийняті, то вважаються відхиленими й ніколи надалі не може бути щодо них доповіді.

Гл. 58. Стосовно того, щоб доповіді перед оголошенням були написані секретарем

§ 1. Постановляємо і наказуємо, задля уникнення прорахунків, котрі робляться іноді у Каффі консулами, що не можуть бути ні в якій раді, що скликається в Каффі, оголошуватися ніякі доповіді, якщо

секретар не складе дорученої йому доповіді письмово і не прочитає її від початку до кінця чиновникам, котрі скликані у раду. Він же зобов'язаний згадані доповіді й те, що буде сказано скликаними, записати в одну книгу, котру повинен тримати наступник того консула, при якому згадані ради скликатимуться, переслати й найясновельможнішому пану дожу, й комітету Романському, для того, щоб можна було побачити, чи не зроблене будь-яке порушення закону, і щоб можна було покарати всіх, хто вчинив погано. Все занотоване потрібно довести до відома згаданих осіб, щоб [вони] не [могли] відмовлятися незнанням.

Гл. 59. Стосовно того, що громадянином каффським не може бути призначений повірений за межі Каффи

§ 1. Постановляємо і наказуємо, що громадянам каффським не може бути даним, ані призначеним повірений за межі Каффи; навпаки ті, котрі подають позов, повинні звертатися у місце, де судитиметься особа, котра відповідатиме.

Гл. 60. Стосовно того, щоб чиновники каффські не купували речей, що належать громаді, й не продавали їй свої

§ 1. Постановляємо і наказуємо, щоб консул каффський та його вікарій, чиновники скарбниці й писець відомства фінансів, не наважувалися і не думали аніяк, ні вивертом, самі або через інших, публічно чи таємно, купувати будь-що з речей громади, чи продавати їй свої, чи купувати [що-небудь] для неї, під загрозою сплатити, як кару, половину вартості таких придбаних або проданих всупереч забороні речей. Означений штраф повинен дійсно стягатися генеральними синдиками, й третина його віддається особі, котра звинувачує, ім'я якої потрібно тримати в таємниці, а решта – громаді.

Гл. 61. Стосовно того, щоб знавці законів або адвокати брали на себе клопоти лише в справах бідних

§ 1. Постановляємо і наказуємо, що жоден знавець законів або адвокат, будь-якого звання, не може прибути до сенату каффського чи палацу, як той, хто подає клопотання, ані в сенаті клопотати, тобто клопотати чи бути повіреним від імені будь-кого, виключаючи вдовиць, сиріт чи малолітніх, також тих, хто відсутній, чи хворих, насамкінець, всіх, хто не має опікуна чи попечителя, під загрозою сплатити кожний раз один соммо штрафу, що стягається негайно з кожного, хто вчинить всупереч, та обертається на користь громади чи скарбниці, без будь-якого

зменшення. За виконанням цієї постанови повинні наглядати синдики під загрозою підлягати самі штрафуванню.

Гл. 62. Щодо небудівництва укріплень на Чорному морі

§ 1. Взявши до уваги, що в 1441 році, у передостанній день серпня, в Генуї, найясновельможнішим паном дожем, радою старійшин і комітетом опіки Романським зроблена була такого роду постанова, що написана рукою Матео де Баргаліо, та бажаючи слідувати йому, постановляємо й наказуємо, щоб ніхто, як чиновник, аналогічно – людина приватна, підданий і мешканець на землі славетної громади генуезької, будь-якого стану, звання і чину, не наважувався і не думав, явно чи таємно, ніяким чином, ні під яким виглядом, ні за яких умов і ні за якими прикладами, давати приватній особі дозвіл, засіб або пораду, надавати допомогу або покровительство, брати участь чи укладати угоди з метою забудувати, відбудувати, заселити або укріпити знову будь-яке місце, що знаходиться в будь-якій частині Чорного моря або царства Хазарського; аналогічно побудувати у будь-якому місці фортецю, замок чи вал без іменного дозволу, погодження, повідомлення та розпорядження найясновельможнішого пана дожа генуезького та високогідної раді, панів старійшин і найшляхетнішого комітету опіки Романського, чинних і тих, котрі будуть потім, під загрозою відповідати своїм майном або бути покараним іншим особливим чином, якому покаранню підлягають на розсуд і за вироком останніх, поручники, що уособлюються згаданими чиновниками в канцелярії у Генуї, під час їх відрядження на Схід.

Пл. 63. Стосовно того, щоб жоден консул не робив витрат, котрі перевершують прибутки його консульства

§ 1. Приймавши до уваги те, що декретом від 21-го квітня 1441 р., що складено за всією формою в Генуї, написаним рукою секретаря Матео де Баргаліо та оприлюдненим найясновельможнішим дожем генуезьким, радою старійшин і комітетом опіки Романським, спільно з 8-ма громадянами, було визначене, постановлене і вирішене, й цілком ухвалюючи згаданий декрет і постанову як згоду зі справедливістю й моральністю, постановляємо і наказуємо, щоб жоден з майбутніх консулів, включаючи сюди і чинного, не наважувався і не думав, ані будь-яким чином, і під яким-небудь виглядом, ні за яких умов і ні з яких-небудь уявлених умовам, прямо чи не прямо, таємно чи явно, витратити або використати на що-небудь, або дозволити витратити і використати, а також закласти або дати облігацію на суму більшу чи меншу з прибутків від податків і мита, й інших прибутків громади та каффської скарбниці, що належатимуть часу наступних консулів; але лише дозволяється їм завжди, в силу правил і постанов, виданих нещодавно, асигнувати і розпоряджуватися прибутками, внесками, асигнованими сумами і зборами, що належать часу їх перебування на консульській посаді – під загрозою сплатити штраф, що дорівнює подвійній сумі проти тої, котру вони, всупереч цій постанові та правилам, витратять, закладуть, використують і дозволять закласти й витратити. Штраф цей стягається негайно, у випадку порушення правил, синдиками, обраними для перевірки дій консулів, на користь громаді, без будь-якої апеляції та виправдовування. Постановляємо спільно, що генеральні синдики зобов'язані завжди при обійманні посади консулами та, у їх присутності, наказати прочитати це правило, і привести їх до присяги, що [консули] будуть дотримуватися цього [правила] без будь-якого виключення.

Пл. 64. Щодо свят у Каффі

§ 1. Постановляємо і наказуємо, що дозволяється пану консулу м. Каффі спільно з керуючими, радою старійшин, радою скарбниці та комітетом опіки, після попереднього балотування, утримати щорічно із сум скарбниці від 1 000 до 2 000 аспрів на всі свята й радісні події, на які вони вважатимуть потрібним, і маючи при цьому на увазі свята на честь і за душі благодійників, творителів, що записали на церков. Понад двох тисяч аспрів їм дозволяти не можна, під загрозою сплатити, як кару, своїми власними грошима.

Гл. 65. Щодо невіддання на відкуп солі

§ 1. Постановляємо, визначаємо й підтверджуємо, щоб ніхто з генуезців або підсудних за генуезькими законами, користуються у будь-якій частині генуезькими привілеями, не намагався і не думав сам або за посередництва інших віддавати на відкуп, купувати або придбати соляних місць в усьому Хазарському царстві, чи солі з цих місць гуртом або частинами; не наважувався тримати управляючого або повіреного для продажу солі на заводі, що належить якому-небудь сарацину або канлюку, під загрозою штрафу в 100 соммо, які спрямовуються у каффську скарбницю, від якого третина віддається особі, що звинувачує, а решта належить громаді. Особі, що звинувачує, вірити [потрібно] повністю, якщо вона презентує одного законного свідка, й ім'я його тримати у таємниці. У випадку, коли той, хто вчинить всупереч згаданій постанові, не буде спроможним сплатити штраф, то [він] підлягає тілесному покаранню за вироком чиновника.

§ 2. Також постановляємо, щоб жоден генуезець не наважувався й подумати бути присутнім на соляному заводі у той час, коли вимірюватиметься яка-небудь кількість солі, під загрозою штрафу вищезгаданого, що стягається, як занотовано, з відданням частини тому, хто свідчитиме.

§ 3. А пан консул чинний та кожний, хто буде консулом потім, повинен бути в цьому випадку виключно виконавцем, і зобов'язаний, коли йому принесуть прохання або пропозицію стосовно стягнення штрафу, витребувати його дійсно й точно, не дивлячись на будь-які виключення, які можуть застосувати ті, хто захищаються.

Попередня постанова не стосується шкіперів кораблів і купців, котрі беруть участь у судні, що ходить морем, або таких, які не мають, котрим дозволяється купувати таку кількість солі, скільки може підняти корабель або скільки можна навантажити на нього, але не більше подвійного вантажу.

Гл. 66. Щодо здобичі, котра буде взята на суходолі

§ 1. Якщо станеться, що буде взята яка-небудь здобич на судні козаками, аргузіями або каффськими людьми, яка складається з речей, худоби і волів татарів, будь-чиїх, постановляємо і наказуємо, щоб ні консул каффський, ні варта міської брами, ні чиновники каффські, ані будь-хто інший, будь-якого звання, не наважувався і не думав брати частину цієї здобичі або худоби; навпаки, така здобич повинна бути недоторканою й ті, хто її взяли або перехопили, мають на неї повне право, і пан консул Каффи повинен таких козаків, аргузіїв і всіх, хто

перехоплює, підтримувати, надавати їм допомогу й заступництво. Якщо ж який-небудь консул Каффи, чиновники чи дехто інший відніме або перехопить у перехоплювачів, то підлягає штрафу, що дорівнює подвійної ціни того, хто взяв у них.

Гл. 67. Щодо колишніх позичальників скарбниці

§ 1. Постановляємо і наказуємо, що колишні позичальники каффської скарбниці всіх минулих тисячних років, розуміючи під цими словами всіх тих, котрі зробилися позичальниками напередодні консульства пана Іоанна Навоне, котрий обійняв посаду в 1440 році червня 13-го дня, можуть вимагати очистки боргу й платежу лише від деяких боржників, записаних і занотованих в особливій книзі, окремо від книги скарбниці. Якщо ж який-небудь консул або інші чиновники, порушуючи цю постанову, здійснять платіж таким позичальникам чи будь-кому з них, то відповідно підлягають штрафу, а саме: консул повинен сплатити власним коштом еквівалентну сумму, що видана їм, а чиновник, котрий погодився на її видачу, – 10 соммо кожного разу.

§ 2. Постановляємо спільно, щоб ця постанова і правило написано було на першій сторінці згаданої книги, щоб ніхто не виправдовувався незнанням.

Гл. 68. Стосовно того, що може стягати відкупник акцизу за харчові припаси

§ 1. Постановляємо і наказуємо, що відкупник на харчові припаси або керівник акцизних зобов'язаний і може лише стягати наступне:

§ 2. Саме з кожного чотирьохколісного возу пшениці, проса і, на решті, всіякого хлібу, що привезеться і буде відправлений на базар для продажу, – 6 аспрів.

§ 3. З возу двохколісного – 3 аспри.

§ 4. З інших же возків, навантажених пшеницею, просом та іншим хлібом, аби сумішшю, якщо вони будуть привезені не для продажу, не повинен згаданий відкупник отримувати нічого.

§ 5. Також дозволяється і можна стягати згаданому відкупнику як належний йому прибуток, з кожної кількості семен, пшениці, проса чи іншого хлібу, або різної суміші [семен], що продається на базарі чи в інших місцях, по 1 аспру з кожної каффської міри від продавця й стільки ж від відкупника; крім того – акцизний, котрий міряє, отримує з міри по одному аспру. Постановляємо спільно, що згаданий відкупник не повинен стягати

понад визначеної вище кількості, під загрозою штрафу в 100 аспрів з кожного і кожний раз, від якого третина належить особі, котра звинувачує.

§ 6. З кожної ж міри горіхів, мігдалю чи ріжків, що продаються на базарі або в інших місцях, може отримувати половину аспра від продавця й стільки ж від покупця. Але якщо станеться, що хто-небудь забажає виміряти хліб чи інші припаси для того тільки, щоб дізнатися міру або для відправки з Каффи, але не через випадок продажу на місці, то відкупник не отримує нічого.

§ 7. Також постановляємо, що згаданий керівник акцизних [чиновників] може стягати з кожного чотирьохколісного возу солі, що привозиться в Каффу для продажу – 6 аспрів; з візку ж або двоколісного возу – 4 аспри. Постановляємо спільно, що ні згаданий керівник, ані його акцизні [чиновники] не мають права брати солі, ані митної платні за неї.

Також отримувати може від кожного, хто продає сіль у крамниці по одному аспру з міри від продавця й стільки ж – від покупця, і один аспр брати собі, інший – віддавати акцизному [чиновнику].

§ 8. Якщо ж згаданий відкупник, котрий керує акцизними збірниками, візьме сам чи через інших, явно чи таємно, під приводом належного йому прибутку або з іншого випадку, понад визначеної вище і дозволеної платні, то підлягає у перший раз, як покарання, штрафу, що перевершує у 12 разів взяту ним суму, крім тієї, котра йому дозволена, а в другий раз – штрафу в 100 аспрів і понад [зазначеного розміру] за вироком пана консула чи панів синдиків, дивлячись на розмір взятої ними незаконно суми; від цього штрафу третина належить особі, котра звинувачуватиме, а решта – громаді.

Гл. 69. Стосовно того, що може стягати відкупник акцизу на деревину, траву, зелень та вугілля

§ 1. Постановляємо, визначаємо і підтверджуємо, що відкупник акцизу на деревину, траву, зелень та вугілля може стягатися лише з нижчепойменованих предметів, нижчезазначену кількість грошей.

§ 2. По-перше, бажаємо і наказуємо, що згаданий відкупник стягати може з усіх трав і зелені, що привозиться суходолом на базар у Каффу, з кожного чотирьохколісного возу – один аспр, з візку ж чи двоколісного возу – половину аспру. Також може стягатися з кожного чотирьохколісного возу плодів – один аспр, з візку – половину аспру.

§ 3. Також може отримувати з кожного чотирьохколісного возу з дошками – 4 аспри, з візку – два аспри.

§ 4. Також може отримувати з кожного чотирьохколісного возу обробленої деревини – три аспри, з візку – півтора аспри.

§ 5. Також може отримувати з кожного на чотирьох колесах з білим лісом – два аспри.

§ 6. Також може отримувати з кожного чотирьохколісного возу дров один мінастій, з візку – півмінастія.

§ 7. Також з чотирьохколісного возу з вугіллям – два аспри.

§ 8. З солі він не може і не повинен отримувати нічого.

Гл. 70. Щодо обирання чотирьох чиновників для ревізії книг душеприказчиків

§ 1. Постановляємо і наказуємо: щорічно 1-го січня дозволяється консулу, раді старійшин і генеральним синдикам каффським обирати й призначати чотирьох чиновників, з людей правих і чесних, двох громадян генуезьких і двох каффських, для точної й ретельної ревізії картуларіїв чи книг всіх душеприказчиків та виконавців заповітів або останньої волі померлих, щоб дізнатися, чи виконують вони покладене на них душеприказництво добре, законно, справедливо і відповідно з волею авторів заповітів. Ця постанова стосується латинів, греків і вірменів, які помирають в Каффі, ці ж чотири чиновники повинні дивитися, щоб згадані душеприказчики розпоряджалися, влаштовували та роздавали за волею авторів заповітів, під загрозою сплатити, як покарання, власним коштом те, що роздадуть проти волі померлих.

Гл. 71. Стосовно того, щоб сотники не збирали нічого між різними націями на користь військового керівника міста Каффи, або з метою подарунку йому

§ 1. Постановляємо і наказуємо, що жоден сотник не може збирати нічого, ані накладати контрибуцій на людей, будь-якої нації, на користь військового керівника міста Каффи та інших чиновників, або з метою подарувати їм, під загрозою штрафу [в розмірі] від 100 до 1 000 аспрів, від якого третина належить особі, котра звинувачує.

Гл. 72. Стосовно того, щоб тудун канлюкський не втручався у справи мешканців Каффи

§ 1. Постановляємо і наказуємо, щоб тудун чи керівник канлюкський не наважувався й не думав втручатися у справи мешканців Каффи, коли вони залишились або мешкали у місті чи передмістях

протягом одного року з їх родинами, тому що тоді вони повинні вважатися генуезцями, а не канлюками, і судити їх зобов'язаний пан консул Каффи чи його вікарій та судді, до відомства яких це належить.

Гл. 73. Щодо обрання добрих людей з ратуші для вирішення справ цивільних

§ 1. Постановляємо і наказуємо, що справи громадянські та грошові, що в силу Статуту доручаються добрим людям з громади міняйл, замість них повинні доручатися двом гарним людям – латинцям з ратуші, що додаються особам, котрі беруть участь у судовому процесі, [а саме] тим, хто висловлюють підозру, а також особам, які перебувають під підозрою, яким надаються влада, право, сила і всі засоби вести справи, що згаданим Статутом визначаються, наказуються та їм присвоєні.

Гл. 74. Стосовно того, щоб товари не ввозилися потайки та щодо відшкодування збитків, якщо вони будуть кинуті в море

§ 1. Оскільки багато кораблів, через жадібність користоловних шкіперів, переважно навантажуються товарами та іншими предметами потайки, що небезпечно для тих, хто ходить на них, то, бажаючи застосувати проти цього заходи, постановляємо й наказуємо, щоб жоден шкіпер прямоючого корабля не наважувався і не думав навантажувати чи перевозити потайки ніяких товарів або речей чи будь-якого майна, під загрозою штрафу від 100 до 2 000 аспрів сріблом, котрий стягається за вироком комітету торговельного з кожного шкіпера й кожного разу. Якщо ж випадково вищеозначені товари або речі будуть кинуті в море, то зобов'язаний шкіпер і купці, котрі мають свою частину в цьому кораблі, відшкодувати за кинуті речі й товари, не дивлячись на існуючий протилежний звичай.

Гл. 75. Коли потрібно скріпити й затвердити рахункову книгу скарбниці

§ 1. Задля більшого посилення правила, встановленого нами вище, щоб консул не витрачав понад прибутків свого консульства, постановляємо й наказуємо, що рада скарбниці чинна й кожна, яка буде з часом, зобов'язана 13-го [дня] наступного червня змінити або наказати змінити книгу скарбниці та створити нову, і це повторювати за порядком кожний рік, під загрозою штрафу в 25 соммо з кожного чиновника і кожного разу, і цей штраф стягається з писця скарбниці, якщо [він] не дотримується вищезанотованого.

Гл. 76. Стосовно того, щоб іноземці не торгували вроздріб

§ 1. Постановляємо і наказуємо, щоб ніхто, якщо не буде генуезцем або підданим громади генуезької, не наважувався й не думав продавати або доручати іншим продавати в місті Каффі вроздріб льон і вино, під загрозою штрафу від 50 до 200 аспрів, за вироком синдиків, не порушуючи однак угод, що існують між громадою та деякими етносами, виключаючи той час, коли галей венеціанські стоять у місті Каффі, тому що тоді дозволяється продавати венеціанцям вроздріб і гуртом, як це було досі.

Книга 2. Щодо устрою місць, підпорядкованих м. Каффі

Гл. 1. Щодо устрою Солдайї

§ 1. Постановляємо й наказуємо, що консул Солдайї, чинний та кожний майбутній, повинен отримувати від громади каффської для себе, свого служителя і на одного коня грошового утримання й платні на рік 50 соммо за свою посаду.

§ 2. Також повинен отримати згаданий консул 25 соммо, котрі отримував досі за посаду очільника фортеці.

§ 3. Також повинен отримати згаданий консул, як і завжди, 25 соммо за посаду керуючого фінансами і посаду воєначальника.

§ 4. Також, що згаданий консул не може отримувати ніякого грошового утримання на служників чи солдатів згаданого місця, але мусить задовольнитися вище призначеним грошовим утриманням, а якщо виявиться, що діятиме всупереч, то повинен повернути отримані гроші й понад це ще й подвійну суму. Четверть цього штрафу належить особі, котра звинувачує, а решта – громаді.

§ 5. Також не може ніяк і не наважується згаданий консул протягом свого перебування на посаді мати в Солдайї та в окрузі ні під яким виглядом виноградника чи землі, під загрозою штрафу.

§ 6. Також не може згаданий консул збирати жодної платні від громади через будь-які роботи, що виконуються ним або передбачені в означеному місці.

§ 7. Також постановляємо, що згаданий консул не має права робити облави під загрозою штрафу в 10 соммо сріблом за кожну.

§ 8. Також не може згаданий консул дозволяти найманим людям означеного місця відбути в Каффу інакше, ніж лише удвох разом, інших же не повинен пускати доти, доки відбулі не повернуться до Солдайї; до того ж, відповідно правилу, щоб ніхто з них не був відсутнім понад п'яти днів, під загрозою штрафу в 10 аспрів з кожного і за кожний день.

§ 9. І за цим повинен наглядати консул під загрозою штрафу в 100 аспрів, що стягаються з нього за вироком синдиків. Якщо ж дехто зі згаданих найманих людей означеного місця залишиться вісім днів у справах своїх, навіть з дозволу консула, то час, що він перебував понад п'яти днів, не рахується, але вилучається з його річної служби.

§ 10. Не може також згаданий консул дозволити нікому із солдатів, що базуються у замках, відбувати до Каффи, під загрозою штрафу в 500 аспрів за кожного і кожний раз.

§ 11. Для захисту ж означеного місця консул повинен мати солдатів і найманих людей наступних:

По-перше, поліцейського пристава одного, доброго й надійного, який отримує від громади грошове утримання на рік – 18 соммо каффською монетою, із обов'язком відчиняти й зачиняти базарну браму в Солдайї. Він не може бути ні з невільників, ані з вільновідпущених.

§ 12. Також одного гарного нотарія чи діловода, який не може служити в сенаті понад року й отримує грошове утримання – 12 соммо, й понад це звичайний та визначений прибуток з прохачів за складання паперів. Він не може бути з громадян Солдайї та повинен наглядати за тарифним табелем, що існує в цьому місті, виданим у 1387 році й затвердженням неодноразово, а в останнє – у 1431 році. За виконанням згаданого табелю зобов'язаний спостерігати комітет опіки. Виключення з попередньої постанови можна зробити лише в такому випадку, коли консул залишатиметься в Солдайї понад рік, бо тоді й діловод залишиться протягом всього цього часу.

§ 13. Також постановляємо, щоб у згаданому місці Солдайї встановлені були для варти у брами базарної двоє вартових гарних і вірних, які отримують грошове утримання на місяць – 65 аспрів кожний та [вони мусять] постійно бути на варті у згаданій брами позмінно, один – вдень, другий – вночі, під загрозою штрафу в 10 аспрів з того, кого не виявиться на своєму посту.

§ 14. Також повинен мати згаданий консул розсильних, з яких кожний отримує на місяць 40 аспрів. Також – двох слуг, котрі отримують на місяць по 40 аспрів.

§ 15. Також повинно бути в згаданому місці при консулі, для служби й доручень, вісім аргузіїв гарних і надійних з кіньми, зброєю та плащами добрими й міцними; серед [аргузіїв] не може і не повинні бути невільник, будь-чий підданий. Всі ці аргузії отримують спільно 120 аспрів на місяць.

§ 16. Також повинно бути для захисту й сторожі згаданого місця 20 найманих солдатів, з їх зброєю, з двома баллістами у кожного, серед яких не може бути ні невільник, ні вільновідпущеник, ані чий-небудь слуга, під загрозою втратити, як покарання, своє грошове утримання. Солдати отримують на всіх кожний місяць 2 170 аспрів, включаючи в це число підкапітана, який отримує на місяць 140 аспрів і повинен здійснювати гарний нагляд за вартою та нічними караулами. Всі солдати повинні також стояти на варті й у нічних караулах, і виконувати накази згаданого консула.

§ 17. Також повинні бути у згаданому місці Солдайї два підкоменданти, один – у фортеці Св. Хреста, інший – у фортеці Св. Ілії, котрі отримують за рахунок скарбниці по 300 аспрів і не можуть призначатися з громадян Солдайї. У фортеці Св. Ілії повинно перебувати не менше 4-х солдатів, крім підкоменданта, із грошовим утриманням по 200 аспрів на місяць. Ці солдати зобов'язані також вартувати і у нічному караулі за розпорядженням підкоменданта. Обидва підкоменданта повинні щойно після заходу Сонця бути в фортецях своїх і не можуть виходити з них протягом всієї ночі до сходу Сонця, під загрозою втратити, як покарання, і грошове утримання, й посаду. Підкомендант, призначений у фортецю Св. Ілії, не має права дозволяти солдатам виходити з фортеці інакше, ніж лише по одому на день так, щоб у цій фортеці завжди були три солдати й сам підкомендант; у фортеці ж Св. Хреста повинно бути в наявності завжди принаймні 6 солдатів.

§ 18. Також постановляємо, що згадані підкоменданти зобов'язані слухатися наказів консула Солдайї та називати йому всіх солдатів,

що вчиняють сварку або правопорушників, для того, щоб він міг діяти щодо них за законом і покарати їх, як цього вимагає порядок, під загрозою штрафу в 10 соммо, якому підлягає відповідно щоразу, коли вчинятиме всупереч [занотованому].

§ 19. Також постановляємо й наказуємо, що згадані підкоменданти не можуть входити у [позаслужбові] зносини із солдатами згаданих фортець, ні продавати їм нічого на термін, ні вина вроздріб, під загрозою втратити, як покарання, продану річ.

§ 20. Також потрібно утримувати в згаданому місці Солдайї одного музику, що грає на дудці, котрий зобов'язаний грати вночі на мурах і вартувати, [котрий] отримує на місяць 75 аспрів.

§ 21. Також повинен бути в згаданому місці перекладач, який знає мови – латину, грецьку й татарську, котрий зобов'язаний перебувати на службі в сенаті консула, коли він потрібен, й тлумачити вірно; [котрий] отримує грошове утримання на місяць – 150 аспрів.

§ 22. Також повинен бути в згаданому місці цирульник, який відає хірургію, котрий отримує на місяць 180 аспрів грошового утримання.

§ 23. Також повинен бути в згаданому місці діловод з мови грецької, котрий отримує на місяць 50 аспрів.

§ 24. Також постановляємо, що єпископ означеного місця Солдайї повинен утримувати столових на місяць – 100 аспрів.

§ 25. Також постановляємо, що в згаданому місці повинен бути гарний домовий священик, котрий отримує на місяць 100 аспрів.

§ 26. Також повинні бути в згаданому місці у зовнішньої брами передмість двоє вартових, котрі отримують на місяць 75 аспрів.

§ 27. Також постановляємо, щоб у згаданому місці був майстер, який би проводив воду й паглядав за водогонами, із грошовим утриманням 65 аспрів на місяць.

§ 28. Також повинен бути в згаданому місці один сторож з турецьким барабаном, в який зобов'язаний, за чинним звичаєм, барабанити на мурах, вартуючи їх, і утримувати грошове утримання – 60 аспрів на місяць.

§ 29. Також постановляємо, щоб в згаданому місці були два сурмача, котрі зобов'язані вдень і вночі сурмити на мурах, стоячи на варті, й утримувати разом 200 аспрів на місяць.

§ 30. Також, через те, що Параскево де Коямінас чи батько його колись зробив багато доброго й корисного в означеному місці, то повинен утримувати згаданий Параскево по 160 аспрів на місяць, доки тривають його привілеї.

§ 31. Також постановляємо й наказуємо, щоб надалі консулом і вісьмома найгіднішими мешканцями того місця, обирались кожний рік 1-го травня два чесних чоловіка; один – латинець, інший – грек, з владою й правом розподіляти й давати воду людям, котрі мають виноградники в Солдайї. Розподілу, зробленого ними, зобов'язаний кожний дотримуватися, під загрозою штрафу в 100 аспрів з кожного, хто вчинив всупереч; [від цього штрафу] половина спрямовується на користь того, хто зазнав втрат, а друга половина – на користь згаданого комітету опіки про воду, як грошове утримання й платня чиновникам. Ці чиновники зобов'язані завжди і при будь-якому зручному випадку намагатися й застосовувати дієві заходи, щоб у згаданому місці Солдайї був запас і придовілля води; вони зобов'язані бути присутніми під час робіт, що здійснюються із цією метою, під загрозою штрафу в 25 аспри з кожного.

Також, щоб вартові, котрі призначаються вартувати вночі на мурах, обирались консулом, сотником і двома чиновниками комітету опіки означеного місця Солдайї та отримували від них грошове утримання. У лавах цих вартових ні консул, ані інший чиновник не можуть мати своїх людей або колишніх слуг, звільнених від праці, але які отримують грошове утримання, – під загрозою сплатити, як покарання, вдвічі проти того, що візьмуть за таких людей, під що підлягає й сотник, котрий сплатив грошове утримання таким людям.

§ 32. Згаданим вартовим не може сплачувати грошового утримання ніхто, окрім сотника і комітету опіки, й лише готівкою, так що ні консул, ані інший чиновник не має права нікому з них замість грошового утримання продавати будь-яких товарів або речей, під загрозою втрати, як покарання, означені речі. Крім того, через силу цієї постанови не приймається скарга ні від консула, ані від інших чиновників, якщо вона буде подана щодо продажу чи поступки означених речей, що зроблено всупереч Статуту.

§ 33. Також постановляємо і наказуємо, що згаданий консул не може ні сам, ані через інших брати нічого від тих, які приносять чи привозять у Солдайю рибу, траву, зелень або плоди, але повинен задовольнятися своїм грошовим утриманням, під загрозою штрафу в 100 аспрів за кожний раз [порушення занотованого], від якого [штрафу] третина належить особі, котра звинувачує. Штраф стягається негайно консулом каффським і радою скарбниці, хоча би згаданий консул залишався ще на подальший час на своїй посаді.

§ 34. Постановляємо також, щоб згаданий консул не наважувався й не думав входити у зносини ні з будь-яким солдатом, найманцем, аргузием чи кимось, хто перебуває на грошовому утриманні громади, ні продавати їм щось на термін, під загрозою втратити річ або товар, а разом з тим і право подавати скаргу, як це занотовано вище.

§ 35. Також постановляємо й наказуємо, що негайно після обіймання посади, консул зобов'язаний скликати через глашатая всіх міщан і мешканців Солдайї у ратушу громади, й на цьому зібранні обрати чотирьох гарних і чесних людей, спроможних виконувати обов'язки сотника, тобто очільника сотні. Щодо цих чотирьох консул і комітет опіки повинні надіслати письмове повідомлення пану консулу Каффи та його раді, котрі обирають і затверджують одного з чотирьох сотником чи очільником сотні у Солдайї.

§ 36. Також, що згаданий консул зобов'язаний обрати чи затвердити старост поселень, підпорядкованих Солдайї, керуючись більшістю голосів, поданих на чийсь користь людьми цих поселень, і що діловод того місця не може отримати через обрання понад 10 аспрів.

Гл. 2. Стосовно того, щоб не відкривати браму вночі

§ 1. Також, тому що дуже небезпечно відчиняти брами вночі, постановляємо і наказуємо, щоб брами в означеному місці Солдайї не відчинялися вночі, але стояли зачиненими до самого дня, за виключенням кончої та явної необхідності, з тією, однак, умовою, щоб передбрамний міст був завжди піднятим, під загрозою штрафу в 1 000 аспрів каффською монетою.

§ 2. Постановляємо спільно, що консулу неможна вночі, після того, як продзвонили на Аве-Марія, залишати землю Солдайї та переночувати в іншому місці, під загрозою, як покарання, бути усуненому з посади та втратити грошове утримання. Це покарання до нього буде застосоване, коли вчинить всупереч, і в цьому випадку зобов'язаний комітет опіки Солдайї, щойно про це довідається, негайно доповісти пану консулу каффському та його раді, котрі за присягою повинні негайно, [щойно] отримавши повідомлення, призначити іншого консула на цю посаду або продати її, відповідно до правил каффського Статуту.

Гл. 3. Щодо виявлених вночі й що мусять сплатити ув'язнені

§ 1. Постановляємо і наказуємо, що ув'язненні у буцегарнях згаданого місця Солдайї зобов'язані сплатити за ув'язнення не більше трьох

аспрів з людини, незалежно за що вони покарані, під загрозою штрафу в 25 аспрів з кожного й за кожний раз.

§ 2. Також, що поліцейський пристав не може затримати нікого вночі, ані вимагати грошей ні від кого, якщо виявить його на вулиці поблизу будинку, в якому виявлений мешкає, чи через три будинки від помешкання, під загрозою штрафу в 25 аспрів за кожного й кожного разу, коли діятиме всупереч; від цього [штрафу] половина віддається особі, котра звинувачуватиме, а друга – комітету опіки. Однак він [поліцейський] може і йому дозволяється взяти з кожного, виявленого вночі на вулиці після дзвонів, для безпеки міста, не більше 10 аспрів, під загрозою штрафу вищенаведеного.

§ 3. Також постановляємо, щоб згаданий консул і колишній комітет опіки Солдайї обирали кожного разу двох чесних мешканців Солдайї, одного – латина, іншого – грека, котрі повинні йменуватися комітетом опіки Солдайї. Ці два чиновника, як обрані зазначеним порядком, повинні прийняти присягу за присяжним аркушем, котрий тримає перед ними консул, що будуть добре й за законами виконувати свої посадові обов'язки, що полягають у збереженні зброї та харчових припасів, які має згадане місце.

§ 4. Вони ж зобов'язані, щойно після обрання, описати всю зброю, військові припаси й провіант, що належать громаді, а після завершення року своєї служби віддати гідний та належний звіт своїм наступникам щодо дій своїх та адміністрування. Крім того, повинні повідомити консулу про все, що вважатимуть корисним для захисту й безпеки згаданого місця Солдайї, доповісти йому щодо поганих вчинків тамтешніх чиновників і бути присутніми, принаймні, поодинці, при всіх роботах, котрі з часом здійснюватимуться в означеному місці, під загрозою покарання за невиконання присяги. Вони, насамкінець, повинні мати у себе ці постанови і наказати прочитати їх собі чотири рази на рік, щоб не виправдовуватися незнанням.

§ 5. Також постановляємо й запроваджуємо, що ні згаданий консул Солдайї, ані інший чиновник не можуть ніяким чином, ні вивертом, самі або через інших, взяти на відкуп прибуток чи грошовий збір у згаданому місці, ні брати участі в ньому прямо чи непрямо, ані збирати його, під загрозою штрафу від 10 до 20 соммо, що стягаються з кожного і за кожний раз за вироком синдиків каффських; цей штраф стягається і з того, хто брав участь у згаданих прибутку чи зборі разом з консулом або чиновником.

§ 6. На рішення означеного консула й всілякий утиск можна апелювати до пана консула в Каффі чи синдиків Каффи, і консул Солдайї зобов'язаний підкорятися наказам пана консула Каффи.

§ 7. Також постановляємо й запроваджуємо, що пристав, який наглядає за продажем у Солдайї, зобов'язаний дотримуватися тарифного табелю, який існує в Солдайї, так само, як і нотарій, що занотовано вище. Згаданий табель зроблений у 1385 р. і декілька разів затверджувався, [він же] остаточно підтверджений нами цим Статутом і повинен мати повну силу й значення. За дотриманням його зобов'язаний наглядати комітет опіки, під загрозою підпасти під суд синдиків і підлягати штрафу.

§ 8. Цим Статутом підтверджуємо також привілеї, що даровані громадянам за консульства пана Габріеле Дорія, написані рукою Ієроніма Рубео, секретаря, у 1144 році, 14-го червня.

§ 9. Також постановляємо, що консул згаданого місця і комітет опіки зобов'язані кожні три роки змусити очільника сотні та його нічних караульних зробити розпис суми, котра сплачується щорічно на нічну варту, при цьому згаданий консул і комітет повинні подбати, щоб розпис був зроблений збалансовано й не обтяжував бідних; крім того, щоб розпис не перевершував суми, необхідної на витрати.

§ 10. Також постановляємо й запроваджуємо, що згаданий комітет опіки зобов'язаний на майбутнє стягати половину [прибутку] з виноградників, і що консул не може втручатися в це під загрозою штрафу в 10 соммо і за кожний раз. Із цих грошей може витрачати комітет на ремонт у згаданому місці та інші витрати, що консул і караульні того місця вважатимуть необхідними. Щодо цих витрат повинен комітет надсилати щорічний звіт у каффську раду скарбниці, із супроводженням решти суми від означеного збору.

§ 11. Також постановляємо й запроваджуємо, щоб консул, якщо буде нагода послати за кимось з мешканців 18 селищ, ні брав нічого за свої повістки й призивав лише один раз, давши рішучий наказ. Аналогічним чином діловод з грецької мови не має права отримувати понад одного аспру, перекладачі ж, діловод консула і сам консул не отримують нічого ні за папери, ані за щось інше, під загрозою штрафу в 50 аспрів, що стягається з консула щоразу на користь самого комітету опіки, але не на користь його чиновників.

§ 12. Також постановляємо, щоб всі штрафи, які визначаються консулом того місця, стягалися згаданим комітетом опіки, котрий

зобов'язаний подавати про них річний звіт і спрямовувати суми грошей, що залишаються від них, до ради скарбниці міста Каффи, як це постановлено щодо вищезгаданого збору. Якщо ж якимось чином дізнається комітет, що консул стягнув будь-який з означених штрафів на власну користь, то зобов'язаний довести це до відома консула Каффи, керуючих і старійшин, для того, щоб вони його покарали. Коли ж згадані чиновники цього не виконують, зобов'язані сплатити [штраф] стільки ж власним коштом.

§ 13. Також постановляємо, щоб згаданий консул Солдайї не наважувався й не думав втручатися й розпоряджатися барками й манеріями, що прямують в Каффу, і не посилав їх ні до кого в Каффу, тому що люди солдайські повинні бути вільними й не утискатися ніким. Аналогічним чином він не наважується втручатися в плавання барок, манеріїв і суден, що приходять з віддаленіших місць і отримувати від них щось, під загрозою штрафу в один соммо за кожне судно й за кожний раз; цей штраф стягається з нього на користь скарбниці понад повернення того, що він отримав.

Гл. 4. Щодо витрат щорічних звичайних у Солдайї

§ 1. Постановляємо й запроваджуємо: щороку в Солдайї повинні робитися наступні витрати. По-перше, на приношення церквам, числом тринадцяти, по 42 аспри на кожну.

§ 2. Також на вино священикам на Великдень – 50 аспрів.

§ 3. Також на приношення Святим Гервасію та Протасію, на вино й священикам – 92 аспри.

§ 4. Також на вечерю у свято та напередодні [свята] Св. Іоанна – 130 аспрів.

§ 5. Також на віск і воскові свічки на Різдво Господне – 50 аспрів.

§ 6. Також на Святвечір напередодні Різдва – 120 аспрів.

§ 7. Також на свічки у ратушу для солдатів, котрі вартують, – 300 аспрів.

§ 8. Також на сургуч і папір для потреб консула – 200 аспрів.

§ 9. Також на дрова для ратуші й замків – 600 аспрів.

§ 10. Також на пару великих прапорів – 300 аспрів.

§ 11. Також священикам у свято Богоявлення – 75 аспрів.

§ 12. Також на вино аргузіям і поліцейським служителям в означене свято – 100 аспрів.

§ 13. Також на шість консула в Солдайї – 200 аспрів.

§ 14. Також на одноразову пожертву для стрільців – 300 аспрів.

§ 15. Також на скачки на свято Свв. Гервасія і Протасія – 350 аспрів.

§ 16. Нарешті, тому що може статися нагода, що у згаданому місці взято чи перехоплено буде здобич, постановляємо й наказуємо, щоб чверть здобичі, якою би вона не була й ким би не була взята у ворогів або у противників рішень Каффи, віддавалася консулу згаданого місця, решта – три чверті розподілялися між громадою й козаками навпіл.

Гл. 5. Щодо устрою Чембало

§ 1. Бажаючи опікуватися устроєм Чембало, цим постановляємо наступне:

§ 2. По-перше, що консул згаданого місця Чембало повинен мати грошове утримання від громади каффської на рік разом зі своїм слугою, котрого зобов'язаний утримувати власним коштом, не більше 40 соммо, крім прибутків за ув'язнення в буцегарні та прикладання печатки, як це було і раніше.

§ 3. Також, що згаданий консул повинен отримувати із зазначеного джерела за посаду коменданта й керуючого фінансами на рік не більше 20 соммо.

§ 4. Також постановляємо, щоб згаданий консул не наважувався і не думав купувати або брати у мешканців Чембало і селищ хліба, вина чи деревини інакше, ніж за ринковою й справедливою ціною, що пропонується не ним самим, але продавцями, не застосовуючи, під загрозою штрафу, колишній інший звичай брати товар за відсотки від даної у ріст суми чи за несправедливим контрактом. Цей звичай купувати надалі та за недозволеними умовами ми з цього дня скасовуємо і наказуємо, щоб його не було.

§ 5. Також постановляємо й суворо запроваджуємо, що консул в Чембало чинний і хто буде консулом після – не може ні під яким видом продавати у борг чи на певний термін солдатам, аргузій, котрі отримують грошове утримання, та іншим [особам], які перебувають на службі громади, сам чи через інших, товарів та інших речей, а також вина гуртом чи вроздріб у борг, під загрозою втратити, як покарання, гроші, що взяті за продану річ, разом із правом подавати скаргу. Цих втрачених грошей третина належить особі котра звинувачує.

§ 6. Також постановляємо й наказуємо, що згаданому пану консулу заборонено влаштувати свого слугу до лав найманців громади, під загрозою сплатити подвійний штраф проти тієї суми, котру візьме за слугу, який записаний у солдати. Від цього штрафу третина належить особі котра звинувачуватиме, а дві третини – громаді.

§ 7. Також, що жоден консул не має права брати жодної частини зі штрафів, що призначаються у Чембало, але всі вони повинні надходити як прибуток громади, під загрозою підпасти під суд синдиків і повернути подвійну сплату проти суми, утриманої для себе, не дивлячись на інший звичай напроти. Про такі штрафи згаданий консул повинен доповідати пану консулу в Каффі або раді скарбниці.

§ 8. Також постановляємо і затверджуємо, щоб у згаданому місці Чембало для його безпеки й захисту, було 40 солдатів-стрільців гарних і надійних зі своєю зброєю й двома баллістами у кожного. Серед них не може бути ні невільника, ні вільновідпущеного, ані слуги чиновника. У число таких стрільців включається комендант зі своїм служителем і шість солдатів Нижньої Фортеці. Солдати отримують кожний по 150 аспрів на місяць, комендант же зі своїм служителем, котрий повинен бути здатним і віком не менше 20 років, отримує на місяць 500 аспрів грошового утримання. Всі солдати згаданої фортеці та інші солдати згаданого місця зобов'язані вартувати у нічних караулах. У число згаданих сорока осіб включаються ще два сурмача, один цирульник, один підкомендант і один поліцейський пристав.

§ 9. Також постановляємо, крім занотованого вище, щоб у згаданому місці Чембало, у фортеці Св. Миколи, був один підкомендант з одним служителем гарним, віком понад 20 років. Обидва вони повинні отримувати грошового утримання коштом громади 500 аспрів на місяць.

§ 10. Також повинен мати згаданий підкомендант 7 солдатів, крім себе і служителя свого, котрі повинні стояти у згаданій фортеці й не можуть виходити з неї інакше, ніж по два, так що після відбуття двох ніхто не мав права вийти до їх повернення. Ці солдати, серед яких не може бути ні невільників, ані вільновідпущених, повинні мати зброю та баллісти й підкорятися своєму коменданту. Вони отримують грошове утримання – по 200 аспрів на місяць. Комендант, нарешті, не може входити ні в які зносини зі згаданими солдатами; не повинен продавати їм вина та інших речей вроздріб або у борг, під загрозою втратити, як покарання, продану таким чином річ.

§ 11. Також постановляємо, що повинні бути при згаданому поліцейському приставі три поліцейських служителя, котрі отримують на місяць по 45 аспрів.

§ 12. Також зобов'язані бути у згаданому місці чотири аргузія, котрі мусять мати своїх коней та особисту зброю, і отримують на місяць 485 аспрів на всіх.

§ 13. Також повинен бути в згаданому місці гідний для сенату нотарій чи діловод, який отримує грошове утримання – 50 соммо на рік.

§ 14. Також повинен бути в згаданому місці перекладач зі знанням латинської, грецької й татарської мов, котрий отримує грошове утримання – 150 аспрів на місяць. Цей перекладач, у разі виявлення скоєного ним протиправ'я спільно з консулом або іншим чиновником того місця, повинен вважатися, відповідно, звільненим з посади, і не може обіймати її ніколи, та понад це підлягає покаранню за вироком синдиків.

§ 15. Також повинен бути в згаданому місці домовий священик з причетником, котрий отримує на місяць 125 аспрів.

§ 16. Також повинен бути гармаш гарний та надійний, котрий отримує на місяць 100 аспрів.

§ 17. Також постановляємо, що консул згаданого місця не має права ніяк, ні вивертом, самостійно чи через інших брати на відкуп або стягати жодного мита, платні чи грошового збору, що належить тому місцю або Каффі, під загрозою штрафу в 25 соммо зі 100 соммо прибутку або збору, витребуваному всупереч цьому Статуту самим консулом або через інших, чи коли в цій справі консул братиме будь-яку участь публічно або таємно. Цього штрафу третина віддається особі, котра звинувачуватиме.

§ 18. На рішення і всілякі утиски згаданого консула дозволяється апеляція до пана консула в Каффі, накази якого повинен виконувати консул в Чембало, чи до панів генеральних синдиків.

§ 19. Насамкінець, тому що може статися, що подеколи буде взята чи перехоплена здобич людьми того місця, то постановляємо й наказуємо, щоб чверть будь-якої здобичі, що взята у неприятеля або у тих, хто діятиме всупереч рішенням Каффи, віддана була консулу того місця, а решта – три чверті розподілені навпіл між громадою та згаданими козаками або іншими [особами], які взяли здобич.

Гл. 6. Щодо витрат звичайних щорічних у Чембало

§ 1. Постановляємо і наказуємо, щоб щорічно у згаданому місці в Чембало робилися лише звичайні витрати:

По-перше, на мандрівку згаданого консула з цього міста (Генуї) до Чембало – 500 аспрів.

Також у Святвечір і свято Різдва Господня на вечерю та ілюмінацію, і на вино в означені два дні – усього 250 аспрів.

Також, враховуючи всі витрати у Святвечір і свято Богоявлення – 300 аспрів.

Також, враховуючи всі витрати напередодні [дня] Св. Іоанна Хрестителя – 200 аспрів.

Також, враховуючи всі витрати на свято Тіла Христового – 120 аспрів.

Також щорічних витрат на деревину для опалення ратуші – 700 аспрів.

Також на масло для освітлення ратуші й замку – 300 аспрів.

§ 2. Причому постановляємо, що консул зобов'язаний підтримувати постійно світло у ратуші вночі, та якщо виявиться, що не підтримував його один раз, у такому випадку не отримує у тому році нічого на масло.

Також на два штандарти або знамена громади і пана дожа, на весь рік – 400 аспрів.

Також на милостиню у свята Різдва Господня і Воскресіння – по 50 аспрів на кожний, усього 100 аспрів.

Також на витрати у вербну Неділю – 50 аспрів.

Також на одноразову пожертву видається стрільцям 300 аспрів.

Гл. 7. Стосовно того, щоб консул у Чембало не чинив утисків людям того місця

§ 1. Постановляємо і затверджуємо, щоб жоден консул в Чембало не наважувався й не думав призначати будь-яких податків, ні робити розкладки між служителями або мешканцями Чембало ні у якому разі й з будь-якої уявної причини; не має права також згаданий консул обирати маркіза або розпорядника для свят у згаданому місці, під загрозою сплатити подвійно проти зробленої розкладки чи податку, а також понад це подвійно проти суми, витраченої згаданим маркізом або розпорядниками.

§ 2. Також постановляємо і запроваджуємо, щоб коменданти згаданого місця не мешкали у консула або у іншої особи, але мали власні помешкання й стіл у своєму замку, під загрозою втратити грошове утримання, яке їм належить [за посадою].

Гл. 8. Щодо обов'язків і прибутках пристава, котрий наглядає за продажем у Чембало

§ 1. Постановляємо і затверджуємо, що пристав торговельний в Чембало має право й повинен користуватися наступними виго-

дами й прибутками, і дотримуватися нижченаведених правил. По-перше, має право згаданий пристав збирати та отримувати від рибалок у Чембало, котрі ловитимуть рибу між [Херсонеським] маяком і Чембало, також між місцем, що називається Кантон і до Чембало, не більше десятої частини виловленої риби, під загрозою штрафу в сто аспрів за кожного рибалку й щоразу, який стягається на користь каффської скарбниці

§ 2. Також може пристав згаданого місця збирати й отримувати від кожної барки рибалок, що ловлять камбалу на згаданому просторі, за кожний раз по дві камбали, з яких одна належить йому, а інша – консулу того місця.

§ 3. Аналогічно рибалки з інших місць, які ловлять рибу в Чембальській пристані або продають рибу між означеними межами, зобов'язані віддавати десяту частину риби згаданому приставу.

§ 4. Якщо ж чембальські рибалки будуть ловити рибу поза означених меж, то не зобов'язані нічого сплачувати, за виключенням лише, коли привезуть рибу на продаж в означених межах.

§ 5. Постановляємо замість, що згаданий пристав не може нічого отримувати, ні вимагати з риби, виловленої сіткою у пристані чи за нею, а саме зі смаридії, скорієни, галеї, скумбрії та іншої дрібної риби; не має права також брати нічого з кефалі, зловленою сіткою, під загрозою штрафу в 100 аспрів на користь скарбниці, кожного разу, коли вчинить всупереч.

§ 6. Не може також згаданий пристав брати нічого з дельфінів (свинок), виловлених якимось чином рибалками, під загрозою штрафу вищенаведеного.

§ 7. Постановляємо також, що згаданий пристав не наважувався і не думав купувати для продажу в рибалок риби, під загрозою штрафу вищенаведеного, щоразу, коли вчинить всупереч, від якого третина спрямовується на користь особи, яка звинувачує, а дві третини – на користь каффської скарбниці.

§ 8. Також, що згадані рибалки зобов'язані половину риби великої та дрібної, щойно її зловлять, продавати на базарі, що на морському березі, під загрозою штрафу – 25 аспрів на користь пристава.

§ 9. Зобов'язані також згадані рибалки приносити і пред'являти будь-яку рибу, виловлену ними у наведених вище межах, і давати десяту частину її приставу. Аналогічно вони повинні вчиняти з рибою, виловленою поза означених меж, якщо забажають продати її на Чембальській

пристані або в означених межах, під загрозою штрафу – 25 аспрів разом зі втратою самої риби на користь пристава.

§ 10. Також може отримувати згаданий пристав від людей будь-якого стану, котрі продають харчові припаси в Чембало з кожної міри по одному аспру, з тим, щоб продавці міряли капіцієм пристава.

§ 11. Також може згаданий пристав стягати і отримувати з громадян Чембало або насельників того місця, що бажають продавати харчові припаси, починаючи з однієї міри й далі, по одному аспру з кожної міри, з тим, щоб продавці міряли капіцієм пристава.

§ 12. Також може згаданий пристав стягати з кожного цебра вина, що продається в Чембало і в межах Чембальського місця, по одному аспру; кожний же продавець повинен міряти мітрієм пристава, під загрозою вищенаведеного штрафу.

§ 13. Також постановляємо, що згаданий пристав повинен мати у себе ваги й міри справедливі, за зразком таких, що використовуються у Каффі, й кожні три місяці оглядати ваги й міри продавців, які торгують у Чембало, під загрозою штрафу в 100 аспрів на користь каффської скарбниці.

§ 14. Також, що кожний, хто продаватиме вино вроздріб чи предмети на вагу, зобов'язаний мати міри й ваги залізні справедливі й звірені з тими, що знаходяться у пристава, під загрозою штрафу в 15 аспрів на користь пристава, щоразу, коли вчинить всупереч.

§ 15. Також, що кожний, хто матиме лавку або крамницю для постійних продажів, повинен сплачувати згаданому приставу кожні три місяці по одному аспру.

§ 16. Також, що кожний, хто продаватиме вино в домі своєму вроздріб, зобов'язаний платити згаданому приставу по одному аспру з цебра.

§ 17. Також, що згаданий пристав має право стягати й отримувати з кожного возу плодів, що привезені в Чембало, по одному аспру с половиною, і стільки ж з возу солі й муки, з тим, щоб пристав давав продавцю капіцій для міряння.

§ 18. Постановляємо понад це, що згаданий пристав повинен мати й тримати у себе чотири капіції із залізними обручами, для міряння рівно з краями й один капіцій для солі, плодів дерев і овочів для міряння з верхом, під загрозою штрафу в сто аспрів на користь каффської скарбниці. Гроші, сплачені за такі капіції, повинен наступник кожного пристава повернути своєму попереднику.

§ 19. Постановляємо понад це, що консул у Чембало, щойно до нього звернувся пристав, зобов'язаний вирішити справу стислим судом, без оприлюднення і без звичайних формальностей, під загрозою підпасти під суд синдиків і штраф.

Гл. 9. Стосовно того, що консул у Чембало не має права заборонити нікому купувати товари

§ 1. Постановляємо ще й запроваджуємо, що в згаданому місці Чембало кожний, незалежно від звання, має право купувати сам або через інших маєтність, товари і людей з повною свободою і без будь-яких перепон з боку консула; якщо ж консул заважатиме покупцям або продавцям, то підлягатиме штрафу в 5 соммо за кожного й щоразу.

Гл. 10. Щодо порядку, який мусить бути у Трапезунді

§ 1. Постановляємо, запроваджуємо й наказуємо, враховуючи безпеку і витрати Трапезунду, що консул того місця зобов'язаний обрати для нього чотирьох старійшин разом з колишніми старійшинами. Ці нові старійшини зобов'язані прийняти присягу за аркушем, що повинен тримати перед ними консул, що будуть добре й чесно виконувати свої посадові обов'язки. Потім згаданий консул спільно зі старійшинами обирають двох керуючих фінансами: одного – генуезького громадянина й іншого – трапезундського. Якщо ж не відшукається відповідних цій меті громадян генуезьких, то [слід обрати] двох громадян місцевих, котрі служать, не отримуючи ніякого грошового утримання. Перебування на посаді старійшин і керуючих триває лише рік. З ними консул зобов'язаний продавати з публічного торгу мито того місця, віддаючи її тому, хто більше дасть. Мито, що стягається, дорівнює одному с половиною відсотку за ввезення й одному – за вивезення будь-якого товару, котрий привозиться в означене місце або вивозиться з нього генуезцями або тими, хто користується іменем генуезців. Продаж мита повинен здійснюватися за існуючими постановами.

§ 2. Такого мита не може консул ніяким чином, ні вивертом, ні прямо, ані непрямо купувати або брати в ньому участь, під загрозою втратити, як покарання, своє грошове утримання; з тих, котрі від імені консула візьмуть її на відкуп або братимуть участь в ній, стягається 25 соммо штрафу. Третина того й іншого штрафу віддається особі, котра звинувачує, а решта записується у прибуток трапезундської скарбниці.

§ 3. Той, хто взяв на відкуп мито, зобов'язаний платити гроші у належний та звичайний час керуючим фінансами того місця, не маючи права вручати їх нікому іншому.

§ 4. Також постановляємо і наказуємо, що штрафи, які визначає консул того місця протягом його перебування на посаді, повинні стягтися керуючими з усією ретельністю. Згадані керуючі зобов'язані мати книгу, занотовувати в ній всі рахунки й витрати скарбниці й віддавати звіт своїм наступникам про суми, що надійшли в їх розпорядження.

§ 5. Вони ж зобов'язані стягати з усіх боржників скарбниці, під час свого перебування на посаді, й виплачувати консулу трапезундському грошове утримання – на рік сорок п'ять соммо каффської чинною монетою чи суму, що дорівнює їх справжній ціні, у належний та звичайний час. Консул зобов'язаний утримувати двох служителів і одного коня, й отримувати від керуючих грошове утримання на кожного служителя по два турецьких дукати на місяць.

§ 6. Також зобов'язані згадані керуючі виплачувати з казенних сум на винаймання будинку для консула – 600 аспрів трапезундською монетою.

§ 7. Також зобов'язаний мати згаданий консул здатного нотарія або діловода, котрому платиться керуючими казенним коштом чотири тисячі аспрів на рік трапезундською монетою.

§ 8. Також зобов'язаний мати згаданий консул здатного перекладача; якому керуючі платять для нього і на одного коня, котрого він повинен утримувати, – три тисячі шістсот аспрів на рік. Згаданий перекладач не отримує жодного іншого прибутку.

§ 9. Також повинен мати консул у сенаті двох розсильних, котрі отримують на рік грошове утримання – тисячу аспрів трапезундською монетою на кожного і не мають права вимагати нічого більше від скарбниці.

§ 10. Також повинні бути в згаданому місці два священика, з яких кожний отримує на рік грошове утримання – тисячу аспрів коштом скарбниці.

§ 11. Також постановляємо, що згаданий консул звільняється від мита за ввезення і вивезення предметів і товарів лише власних і для нього, і керуючі фінансами зобов'язані приводити його до присяги, що він не буде відправляти ніяких предметів, крім власних. Якщо ж він це зробить, то підлягає покаранню, що полягає у продажі згаданих предметів.

§ 12. Також постановляємо, що згаданий консул не має витратити більше суми прибутків консульства під загрозою сплатити, як покарання, власним коштом.

§ 13. Також, якщо колись станеться, чого не дай Боже, що від мита й штрафів не складеться стільки, скільки потрібно для виплати грошового утримання служителям і на витрати звичайні й надзвичайні, то зобов'язаний консул спільно з радою старійшин і керуючими зробити розкладку того, чого не виявиться на занотовані витрати, поміж громадянами того місця, беручи до уваги те, щоб при цій розкладці не обтяжені були бідні.

§ 14. Також постановляємо, що консул згаданого місця зі своєю радою щорічно, прийнявши консульський посох, обрав старійшин і керуючих, зобов'язаний обрати двох адвокатів з громадян генуезьких, якщо знайдуться відповідні цій меті, якщо ж не знайдуться, то з громадян трапезундських, та крім того, діловода для вислуховування всіх скарг на попереднього консула та його чиновників. Ці аудитори щодня, до закінчення певного терміну, зобов'язані знаходитися зі згаданим діловодом на призначеному місці, для вислуховування всіх скарг і прийому свідків, які презентуються їм, і мають право і владу засудити й оштрафувати означеного консула, з приводу кожного звинувачення, оголошеного йому, на суму до 1 000 аспрів трапезундською монетою. Діловод за всі прийоми та складання документів за судом, що відбувається, за залишення зайвих примірників і надсилання їх до синдиків каффських отримує грошове утримання й платню від керуючих – 200 аспрів без розрізнення, чи буде справ багато або обмаль. Все вищезанотоване повинно виконуватися консулом, радою, керуючими й аудиторами під загрозою штрафу в 10 соммо сріблом з кожного і радників, котрий стягається синдиками і під загрозою штрафу в 500 аспрів з аудиторів і діловода, що стягається за вироком консула, який обрав їх, на користь скарбниці на ім'я громади того місця.

Гл. 11. Стосовно того, що повинен робити консул у Ло-Коппа

§ 1. Постановляємо й затверджуємо, що консул в Копаріо⁸ повинен робити, виконувати й спостерігати все нижчеподане:

§ 2. По-перше, постановляємо, що згаданий консул, перед тим, як виїде з Каффи, зобов'язаний обрати двох керуючих фінансами латинців

⁸ Ймовірно, азовське узбережжя дельти р Кубань адміністративним центром якого й було поселення Ло-Коппа (скоріш за все, сучасний Темрюк).

і одного діловода, а прибувши у Ло-Коппа, повинен на місці обрати ще двох керуючих греків з найкращих, та крім того – трьох радників: двох латинців і одного грека; котрі повинні бути з ним і складати його раду, разом з керуючими, щодо усього, що потрібно буде робити під час його консульства.

§ 3. Також постановляємо, що згаданий консул зобов'язаний прибути з усіма купцями, що знаходяться у Ло-Коппа чи з більшою їх частиною до влади того місця і разом з ними призначити плату за рибу, монетою найменшої вартості чи, так званої, проби.

§ 4. Також, щоб ніхто, будь-якого звання, не наважувався і не думав сам чи через інших купувати ніякої кількості риби, ні великої, ані малої, доки консулом не постановлена буде проба, під загрозою втратити, як покарання, рибу, від якої одна третина належить особі, котра звинувачує, третина – консулу того місця, а третина – скарбниці. Не може також ніхто, будь-якого звання, купувати рибу монетою вищої проби, ніж призначена консулом, під загрозою вищеозначеного штрафу.

§ 5. Також, щоб у згадане місце не привозити солі понад потрібну кількість для вжитку. Причому постановляємо й наказуємо, що всі купці та інші особи, котрі привозять сіль в Копарію, повинні всю сіль, котра у них залишається після закінчення робіт, тобто посолу риби, привозити в Каффу чи кидати у море, під загрозою штрафу від 100 до 200 аспрів за кожну бочку, за вироком консула того місця і керуючих. Від цього штрафу одна третина віддається особі, котра звинувачує, друга – консулу в Копарію, а третя – каффській скарбниці. За цим повинні наглядати ретельно консул і керуючі того місця, й карати тих, хто вчинив всупереч, під загрозою вищеозначеного штрафу на користь каффській скарбниці; виконувати ж цю постанову повинні ті, хто відбуває у Копарію навесні й у вересні.

§ 6. Також постановляємо й запроваджуємо, що всі штрафи, що визначені згаданим консулом за законом і справедливістю, належать йому до суми в 50 аспрів. Якщо ж штраф буде перевершувати суму 50 аспрів, але буде справедливим і затвердженим генеральними синдикатами Каффи, то тоді половина такого штрафу належить консулу, а друга – каффській скарбниці.

§ 7. Також, що кожний шкіпер корабля, чи судна, або монерії зобов'язаний платити консулу завжди в рік від ваги свого судна по одному аспру з бочки та понад це за те, що стоїть на якорі, – 15 аспрів з кожного судна.

§ 8. Також, якщо згаданий консул наказує стягати [платню] з вітрил кораблів, то в такому випадку з кожного судна, що йде на квадратному вітрилі, може стягати по 6 аспрів, з кожного ж судна, що йде на латинському вітрилі, – по чотири аспри.

§ 9. Також постановляємо і наказуємо, що ті, хто відбуває у згадане місце Копаріо, будь-якого звання чи етнічної належності, котрі опікуються пластуванням риби й виготовленням ікри, зобов'язані платити звичайний прибуток консулу по 10 аспрів з кожної бочки вагою в п'ять кантарів чистих і більше, якщо ж бочка буде мати вагу менше п'яти кантарів, то півтори аспри з кожного кантаря. Не може лише консул отримувати нічого від тих, котрі купують ікру, виготовлену канлюками.

§ 10. Постановляємо спільно, що [у випадку], коли хто непрямим шляхом через канлюків розпочне пластати рибу, то підлягає штрафу в 100 аспрів за кожну бочку. Від цього штрафу третина належить особі, котра звинувачує, а решта – консулу того місця.

§ 11. Також постановляємо, що згаданий консул повинен бути вилученим і звільненим від всіх витрат, що робляться скарбницею того місця і від мита в Ло-Коппа, керуючі ж, радники та інші не можуть користуватися ніяким вилученням від витрат, що робляться у тому місці, але повинні платити, як й інші.

§ 12. Також, що консул в Ло-Коппа може отримувати за кожного невільника, котрий вивозиться звідти, по шість аспрів.

§ 13. Також постановляємо, що коли консул повинен буде піднести подарунки впливовим особам в Зіхії, то зобов'язаний скликати керуючих і радників своїх для того, щоб вони оглянули й позначили будь-який товар чи шматки бокасину, довгі й короткі окремо, й, помітивши, передали оцінщикам, котрі повинні бути передусім приведені до присяги, що оцінять добре й справедливо означені предмети за їх справжньою ціною.

§ 14. Також зобов'язаний згаданий консул взяти з собою священника, котрий отримує грошове утримання – чотириста аспрів із скарбниці, крім кормових грошей.

§ 15. Також нотарія, якому видається зі скарбниці того місця чотириста аспрів грошового утримання і гроші на потреби.

§ 16. Також сурмача, котрий отримує грошове утримання, що призначається за рішенням консула й керуючих, разом з грошима на потреби, зі згаданого джерела.

§ 17. Також може консул взяти з собою бригадину з 20 людьми екіпажу та з командиром, якому потім дається посада поліцейського пристава.

§ 18. Також постановляємо й наказуємо, щоб згаданий консул не наважувався і не думав відбувати на свою посаду з Каффи доти, передусім, доки не буде мати в Каффі, або, принаймні, в Матрікі, розпорядження, під загрозою штрафу в 100 соммо на користь каффської скарбниці.

§ 19. Також постановляємо спільно, що жоден купець і жодне судно не має права прийти у Копарію перед консулом того місця, під загрозою штрафу від 25 до 100 соммо, що призначається за вироком консула і каффської ради на користь каффської скарбниці.

§ 20. Також постановляємо, що згаданий консул зобов'язаний не ухилитися від повірки його дій, котру здійснюють синдики, під загрозою штрафу від 25 до 100 соммо.

§ 21. Також постановляємо, що коли консул прибуде в Копарію і виявить заготовлену ікру або пластану рибу, що зробив будь-який генуезець, то він має повне право взяти її собі.

§ 22. Також постановляємо і запроваджуємо, що згаданий консул з керуючими й радою зобов'язаний, коли буде вже на місці в Копарію, обрати за чинним звичаєм, чотирьох оцінщиків: двох латинців і двох греків, котрі повинні, передусім, приведені до присяги діловодом у присутності консула, керуючих і ради, що кожний з них буде оцінювати гідно, законно і за совістю. Їм належить оцінка витрат, що зробив консул на проїзд у Копарію, а потім розкладка і визначення, скільки кому належить сплатити; при цьому вони зобов'язані зостерегатися, щоб бідні не були обтяжені понад своїх коштів.

§ 23. Такі оцінщики, зробивши розкладку й розподіл, зобов'язані, запечатавши його, відправити консулу, спостерігаючи при тому, щоб оцінка охоплювала всю витрачену суму. Перед розположенням означеної розкладки, повинні обиратися за тим самим порядком, що і попередні, інші два оцінщика: один – латинець, інший – грек, для вторинної оцінки і повірки суми, що розклали перші оцінщики, із зобов'язанням відповідно зменшити цю суму.

§ 24. Також постановляємо, що жоден генуезець не має права і не наважується стягати мита у Ло-Коппа, не втручається в них, під загрозою штрафу від 50 до 200 соммо і за рішенням синдиків, від якого третина належить особі, що звинувачує, а інші дві – громаді.

§ 25. Понад вищезазначене, постановляємо, щоб ніхто, будь-якого звання, не наважувався і не думав привозити сам або через інших, чи надсилати у згадане місце Копарію солі, ніж лише для особистого спо-

живання, і не на ім'я канлюків або інших генуезців, що мешкають там, під загрозою штрафу в тисячу аспрів за кожну бочку. Цього штрафу одна третина належить особі, що звинувачує, друга – скарбниці того місця, а решта – скарбниці у Каффі.

Гл. 12. Щодо устрою в Тані

§ 1. Постановляємо й наказуємо, що в Тані повинен бути консул, якому асигнується і цим призначається одновідсоткове мито за ввезення й аналогічно – за вивезення товарів. Це мито, встановлене й визначене у згаданому місці, повинно стягатися відповідно зі статтями щодо його продажу, може продаватися лише на рік і призначається як грошове утримання консулу та його приставу.

§ 2. Крім цього мита, консул ще отримує грошове утримання із скарбниці каффської треста аспрів срібною каффською монетою для того, щоб у згадане місце відряджалися гідні консули, до особливої постанови найясновельможнішого пана дожа, ради і комітету Романського.

§ 3. Прибувши на місце, консул зобов'язаний обрати двох керуючих із найкращих мешканців, з якими повинен віддати на відкуп інші збори, що існують у тому місці, залишаючи їх за тим, хто на публічних торгах запропонує найбільшу відкупну суму. Керуючі стягують гроші з відкупників зборів кожні три місяці, дотримуючись аналогічного терміну при зборі платні за землю громади і штрафів, що призначає консул. Вони повинні мати книгу, в якій занотовують і відмічають всі прибутки і витрати того місця.

§ 4. Згадані керуючі зобов'язані коштом скарбниці давати й сплачувати діловоду згаданого місця 300 візантійських червонців і стільки ж перекладачу.

Також повинні бути в згаданому місці два служителі, котрі отримують грошове утримання на рік – 150 візантійських червонців на кожного.

§ 5. А щоб згадане місце розширилося й укріплювалося, постановляємо і наказуємо, щоб після виплати грошового утримання та інших витрат на свято Різдва Христового і тому подібних, гроші, що залишаються у керуючих як решта від різних зборів, мита і штрафів, видавалися би ними на ремонт мурів, започаткованих священиком Соломоном Терамо з боку Зіхії. Ці гроші не можуть використати керуючі ні на які витрати, крім згаданого ремонту, під загрозою сплатити, як покарання, стільки ж власним коштом.

§ 6. Постановляємо спільно, що консул того місця не має права витратити, ні дозволяти витратити згаданих грошей інакше, ніж зазначено, під загрозою сплатити подвійно проти того, що буде витрачено.

Гл. 13. Щодо консула в Синопі

§ 1. Постановляємо і наказуємо, що надалі консул в Синопі не може отримувати грошове утримання з каффської скарбниці.

Гл. 14. Щодо консула в Савастополі

§ 1. Постановляємо і наказуємо, що консул в Савастополі⁹ має право стягати з усіх речей і товарів генуезьких, що привозяться у те місце, один відсоток з усього товару за ввезення і стільки ж за вивезення, і що він зобов'язаний мати й утримувати власним коштом здатного нотарія або діловода, перекладача і розсильного.

Гл. 15. Стосовно підпорядкування Самастри відомству Пери

§ 1. Взнявши до уваги, що згадане місце Самастра¹⁰ залежало колись від Пери і що через бідність і слабкість Пери було потім підпорядкованим місту Каффі, від якого знаходиться наддалеко, так що у багатьох випадках не можна застосувати потрібних заходів через рідке сполучення, і від того може бути багато дурних випадків і небезпек, і бажаючи такі усунути, – постановляємо й наказуємо, щоб Самастра перебувала у відомстві Пери, за умови, щоб каффська скарбниця видавала додатково на половину витрат цього місця, а друга половина відшкодовувалася зі скарбниці Пери з часу надходження рішення про це з боку Генуї. Таке рішення, затверджене поважними панамі комісарами-реформаторами, знаходиться у Пери.

Гл. 16. Щодо числа й затвердження маклерів греків

§ 1. Взнявши до уваги, що через велику кількість маклерів греків, що знаходяться в місті Каффі, серед яких є багато дурнів, неуків і не спроможних робити добре свою справу, виникає велика хиба для всього населення каффського, яке, уявляючи, що влаштували свої справи завдяки формальному акту, часто заплутуються гірше попереднього внаслідок невігластва згаданих маклерів, і бажаючи застосувати проти цього заходи, постановляємо і наказуємо, надалі обирати лише десять маклерів з найздатніших

⁹ Сучасне місто Сухумі.

¹⁰ Локалізація достеменно не встановлена. Сумніви викликає ототожнення Самастри з фортецею Монкастро (сучасний Білгород-Дністровський).

греків цього міста, яким дається повні право і влада складати акти, як це було до цього.

§ 2. Ці десять обираються й затверджуються паном консулом, старійшинами і генеральними синдиками каффськими через балотування «за» і «проти», з тим, щоб при виборі були дві третини голосів «за». Інші ж маклери, котрі не входять у це число, не мають права й не наважуються складати надалі ніяких актів, під загрозою суду й штрафу від 5 до 50 соммо, за вироком синдиків, та понад це акти, написані маклерами, виключеними з числа згаданих десяти, не мають жодного значення й сили, та вірити їм неможна. Десять згаданих маклерів зобов'язані дотримуватися звичаю, котрий існує, як стверджують, здавна, нагадувати під загрозою штрафу кожному, щоб в заповіті своєму віддавали що-небудь громаді. У випадку смерті якого-небудь маклера, пан консул спільно з радою, керуючими та синдиками зобов'язані обрати та призначити іншого або інших на місце померлого чи померлих вищезазначеним порядком. Постановляємо до того ж, що пан консул не може отримувати від них жодного прибутку, ані користі.

Гл. 17. Стосовно того, як обирати чиновників для вирішення судових процесів на суму в 500 аспрів і менше

§ 1. Постановляємо і наказуємо, щоб паном консулом, керуючими, радою й комітетом опіки обирались кожні чотири місяці чотири чесні особи: два генуезця і двоє громадян каффських, дотримуючись розрізнення шляхти : не шляхти, через балотування «за» і «проти», з тим, що при виборі повинні бути дві третини електоральних бюлетенів «за», і що обраний не може ухилитися й відмовлятися від обіймання згаданої посади під загрозою штрафу в 2 000 аспрів. Перебування на посаді цих чотирьох триває чотири місяці; всі залишаються чиновниками та їм дається влада й право вирішувати справи лише на суму в 500 аспрів і менше. Вирішувати справи вони повинні стислим судом не в присутственому місці, без розголошення й подальших формальностей, дотримуючись порядку судового або не дотримуючись, по чистій совісті. Надається також на вибір апелянта прохати на словах або на папері, а панам чиновникам наказувати на словах чи на папері. На рішення таких чиновників не дозволяється апеляція. Відомство це повинно мати діловодом одного з діловодів сенатських, обраного самими нотаріями, який отримує платню за складання паперів за тарифним табелем і ділиться прибутком своєї канцелярії з усіма й діловодами се-

нату. Вищезгадані чиновники зобов'язані завершити справи, що у них вирішуються, протягом їх перебування на посаді, для чого їм дається ще додаткових 8 днів. Того, нарешті, кого буде обрано на цю посаду, не можна примушувати виконувати будь-яку іншу повинність.

§ 2. При всьому тому, однак, зрозуміло, що надається завжди на вибір прохачів та подавців звернутися за справою на суму в 500 і менше аспрів до цих чиновників чи до вікарія пана консула, за правилом та умовою, що хто був вже у вікарія з приводу будь-якого розбрату, не може потім звернутися з того ж приводу до згаданих чиновників і, навпаки, хто був у чиновників, не може потім прохати за цією ж справою вікарія.

§ 3. Всі ці чотири чиновника зобов'язані перебувати на посаді щосудовий день зранку та після обіду, чи, принаймні, двоє з них на одному тижні та двоє інших – на іншому позмінно, після ж, протягом двох тижнів, – всі четверо.

Гл. 18. Стосовно того, щоб консули не брали трави для коней своїх, ані інших плодів

§ 1. Взавши до уваги, що у консулів існує не старовинний звичай, але просто хабарництво у тому, що вони беруть траву для своїх коней та плоди, постановляємо й наказуємо, щоб надалі пан консул не наважувався і не думав сам або через інших наказувати брати траву для його коней чи з іншою метою сотникам передмість або іншим. Йому заборонено також брати плоди у тих, хто їх привозить, під загрозою і в такому чи іншому випадку сплатити щоразу штраф у 100 аспрів на користь каффської скарбниці.

Гл. 19. Стосовно того, що жоден сарацин не має права тримати у своєму будинку зброї

§ 1. Взавши до уваги, що багато сарацинів мешкає у місті Каффі, який ми любимо, й що вони переважно найбільші вороги християнської віри, постановляємо й наказуємо, задля знищення всякого засобу й думки вчинити зло, щоб жоден сарацин, який мешкає у Каффі, як власне у місті, так само на передмісті й у фортеці, не наважувався і не думав надалі мати чи тримати в будинку власному або найманому ніякої зброї наступальної чи оборонної, під загрозою втратити, як покарання, таку зброю і, крім того, сплатити від одного до десяти соммо штрафу, за вироком консула і керуючих.

§ 2. Постановляємо спільно, що турки та інші сарацини, котрі прибувають морем, не мають права вивантажувати ніякої зброї, лише за умови, щоб скласти його у будинку будь-якого з мешканців Каффи, під загрозою штрафу вищезначеного. Наказуємо при тому, що кожний, хто зробить звинувачення чи донесе на того, хто вчинить всупереч цій постанові, отримає третину згаданої зброї та штрафу.

Гл. 20. Стосовно того, щоб занотовані нижче ремісники не наважувалися виїхати з Каффи інакше, ніж лише наступним чином

§ 1. Постановляємо і наказуємо, щоб канатні майстри, конопатники, каменярі мали головного майстра або старшого в кожному з цих ремесел, котрий повинен записувати у себе імена всіх ремісників.

§ 2. Постановляємо спільно, щоб ніхто з цих ремісників не наважувався і не думав виїжджати з Каффи в інше місце для будь-якої роботи без іменного дозволу пана консула і керуючих. Якщо ж хто-небудь випадково виїде без дозволу, то головний майстер в тому ремеслі зобов'язаний повідомити про нього негайно пану консулу під загрозою вищезгаданого штрафу.

БЕЗКОШТОВНО ДЛЯ ГОСТЕЙ

Міні-аквапарк

4 гірки + дит. басейн, батут, настільний теніс

Анімація

Для дорослих та дітей: 18:00 танцюва завідя + шпир на пляжі, 19:00 вечір, 20:00 вечірній шоу та дискотека

ТАКОЖ БЕЗКОШТОВНО

- Міні-аквапарк
- Спортивний та дитячий майданчик
- Анімація
- Альтанки з мангалами
- Wi-Fi
- Доставка багажу, їжі та напоїв у номер
- Сейф, посуд та чайник у номері
- Трансфер по Затоці по приїзду та від'їзду
- Закрита територія та охороняема стоянка.
- Медпункт та рятувальники
- Шезлонги з парасолькою, матрацем та рушником на пляжі

ІНФРАСТРУКТУРА ГОТЕЛЮ

- Екскурсійне бюро
- Ринок
- Пляжний ресторан
- Лунапарк
- Бенкетні зали від 20 до 250 персон
- Салон краси
- Трансфер по Україні

ЯК ДІСТАТИСЬ ДО ГОТЕЛЮ?

Одеса з/д

Електричка: Одеса - Б-Д
Маршрутка №560, 565

Затока автост.
(з/д ст. Бугаз)

Безкоштовно трансфер
по попередувал.
замовленню

РУТА

Затока

ЕЛЕКТРИЧКА ОДЕСА - Б.ДНІСТРОВСЬКИЙ

Розклад: ruta-zatoka.com/rasp. Виходити на ст. Бугаз (не Кароліно-Бугаз)

МАРШРУТКА №560, 565 ОДЕСА - ЗАТОКА

Від правого виходу залізничного вокзалу. Відправлення кожні 15 хв. з 6:00 до 21:00. Виходити на автостанції "Затока" або залізнична ст. Бугаз.

НА ОСОБИСТОМУ АВТОМОБІЛІ ВІД М. ОДЕСА

Ідете 44 км. через м.Овідіополь та с.Роксолани до курорту Затока (велика вивіска на в'їзді до Затоки ліворуч). Від вивіски "Затока" прямо 11км до пансіонату "РУТА" (через міст, залізничний переїзд, центр Затоки, потім по кругу з одностороннім рухом та від круга 1км).

ЗАМОВИТИ ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ТРАНСФЕР

- Україна, Одеська область, курорт Затока, вул.Приморська, 114
- z@ruta-zatoka.com
- Skype: ruta-zatoka

Бронюйте прямо зараз

🏠 ruta-zatoka.com

☎ 0 800 750 300*

*Давнина безкоштовно по території України

Гавриленко Олександр Анатолійович
Сівальньов Олександр Миколайович
Цибулькін Володимир Володимирович

ГЕНУЕЗЬКА СПАДЩИНА НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ: ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВЧИЙ ВИМІР

Редактор *О. М. Парфенюк*
Технічний редактор *Л. П. Гобельовська*
Коректор *М. Г. Хачірова*
Комп'ютерне верстання та дизайн *С. П. Рожков*

Підписано до друку 24.04.2017 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура Minion Pro. Ум. друк. арк. 15,11.
Наклад 1500 прим. Зам. № 0510

Видавництво «Точка»
61024, м. Харків, вул. Максиміліанівська, 11, оф. 4.
Тел.: (057) 764-03-79
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
серія ДК, №1790 від 19.05.2004 р.

